

TURKISH JOURNAL OF WAR STUDIES

TÜRK SAVAŞ ÇALIŞMALARI DERGİSİ

Türk Savaş Çalışmaları Dergisi 5, no. 2 (2024)

Yayıncı Mesut UYAR | e-ISSN: 2717-7432

**TURKISH
JOURNAL OF WAR
STUDIES**

**TÜRK SAVAŞ ÇALIŞMALARI
DERGİSİ**

TÜRK SAVAŞ ÇALIŞMALARI DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF WAR STUDIES

Cilt/Volume: 5 • Sayı/Number: 2 • Ekim/October 2024

E-ISSN: 2717-7432

TJWS

Türk Savaş Çalışmaları Dergisi uluslararası ve hakemli bir dergidir. Yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir.

Turkish Journal of War Studies is a peer-reviewed and international journal. Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Yayın Sahibi/Owner

Mesut UYAR

Yönetim Yeri/Head Office

Antalya Bilim Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dekanlığı

Antalya Bilim University School of Business and Social Sciences

Yayın Türü/Type of Publication

Yaygın Süreli Yayın/International Periodical

Yayın Dili/Language

Türkçe ve İngilizce /Turkish and English

Yayın Periyodu/Publishing Period

Altı ayda bir Nisan ve Ekim aylarında yayımlanır/Biannual (April & October)

Yayın Kurulu/Editorial Management

Baş Editör/Editor-in-Chief

Mesut UYAR, Antalya Bilim Üniversitesi, Antalya

Yardımcı Editörler/Associate Editors

Emrah ÖZDEMİR, Milli Savunma Üniversitesi, KHO, Ankara, Türkiye

Mehmet Fatih BAŞ, Milli Savunma Üniversitesi, KHO, Ankara, Türkiye

Ömer Furkan DEMİRCİ, Milli Savunma Üniversitesi, KHO, Ankara, Türkiye

Dil Editörü/Language Editor

Bilge FİLİZ, Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Yayın ve Danışma Kurulu/Editorial Board

Sir Hew STRACHAN, University of St. Andrews, Scotland, U.K.

A. Kadir VAROĞLU, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Serhat GÜVENÇ, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Ahmet ÖZCAN, Milli Savunma Üniversitesi, KHO, Ankara, Türkiye

Gültekin YILDIZ, Milli Savunma Üniversitesi, KHO, Ankara, Türkiye

Fatih YEŞİL, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Edward J. ERICKSON, (Ret.) Marine Corps Command & Staff College Virginia, USA

ICI WORLD of
JOURNALS

ESJI Eurasian
Scientific
Journal
Index
www.ESJIndex.org

CiteFactor
Academic Scientific Journals

idealonline

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSLAM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
ISAM.
TÜRKİYE DİYANET FOUNDATION
CENTRE FOR ISLAMIC STUDIES
مركز البحوث الإسلامية
وقف الديانة التركي

ASOS
indeks

Member of
Crossref

TJWS

İletişim/Correspondence

Doç. Dr. Emrah ÖZDEMİR

Milli Savunma Üniversitesi, KHO Dekanlığı, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Ankara, Türkiye

Telefon: +90 (312) 411 11 18 (Santral)

Web: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/tws>

Elektronik posta: eozdemir@gmail.com

İçindekiler/ Table of Contents

Araştırma/Research

Bahriyeli Bir Askerî Tarihçi: Bahri Noyan'ın Hayatı ve Çalışmaları 149-162
A Naval Military Historian: The Life and Works of Bahri Noyan
Mehmet KORKMAZ

Osmanlı Döneminde Şehit ve Gazi Çocukları İçin Açılan Okullar ve Askerî-Sivil Okullara Kayıt Önceliği (1855-1918) 149-162
Schools for the Children of Martyrs and Veterans in the Ottoman Period and the Priority of Enrolment in Military and Civilian Schools (1855-1918)
Seren ÇELEBİ

Blood Rites Theory: Is it an Alternative to Hegemonic War Theories? 163-174
Kan Ayinleri Teorisi: Hegemonik Savaş Teorilerine Bir Alternatif mi?
El Mahdi Ait Benlaarbi

Yangın Çıkarmak için Kullanılan Alev Silahları (Ateş Püskürtücüler) 175-192
Incendiary Weapons Used for Setting Fire (Flame Throwers)
Derya GEÇİLİ

Askerî Yayın Tercümeleleri ve Mahmut Nazmi Osma 193-203
Military Publication Translations and Mahmut Nazmi Osma
Sadık Emre KARAKUŞ

DÜZELTME YAZISI

2024 yılı 5. Cilt 1. Sayıda yayınlanan; Ak, Emine, ve Ali Çapar. “Otobiyografiler Üzerinden Balkan Savaşı Sürecinde Çocukluk Algısının Değerlendirilmesi”. Türk Savaş Çalışmaları Dergisi 5, sy. 1 (Nisan 2024): 42-63. <https://doi.org/10.52792/tws.1443058> makalede yapılan düzeltmeler aşağıdaki gibidir.

Düzeltilme Açıklaması:

Söz konusu makalede “Bu çalışma Emine AK’ın *Balkan Savaşları Dönemindeki Çocukluk Algısı* isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.” açıklamasının sehven unutulduğu beyan edilmiştir. Yapılan bu hatadan dolayı yazarlar, okuyuculardan özür dilemektedir. Makalede yer alan hatanın giderilmesi amacıyla bu düzeltme metni sunulmuştur. Aşağıda sunulan açıklama metni, ilgili makalenin dipnot açıklaması olarak düzeltme olarak yayınlanmıştır.

Düzeltilmiş Hali:

Dipnot: Bu çalışma Emine AK’ın Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında Dr. Öğretim Üyesi Ali ÇAPAR danışmanlığında 2023 yılında tamamladığı *Balkan Savaşları Dönemindeki Çocukluk Algısı* isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Bahriyeli Bir Askerî Tarihçi: Bahri Noyan'ın Hayatı ve Çalışmaları

A Naval Military Historian: The Life and Works of Bahri Noyan

<https://doi.org/10.52792/tws.1501262>

Mehmet KORKMAZ¹

Araştırma Makalesi

¹ Milli Savunma Üniversitesi
– Doç.Dr.

[ORCID: 0000-0002-7988-742X](https://orcid.org/0000-0002-7988-742X)

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mehmet KORKMAZ

E-posta/E-mail:

mkorkmaz10@gmail.com

Geliş tarihi/Received:

14 Haziran 2024

Revizyon talebi/Revision Requested:

30 Temmuz 2024

Son revizyon /Last revision:

31 Temmuz 2024

Kabul tarihi/Accepted:

14 Ağustos 2024

Atıf/Citation:

Korkmaz, Mehmet. "Bahriyeli Bir Askerî Tarihçi: Bahri Noyan'ın Hayatı ve Çalışmaları." *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 5, no. 2 (2024): 129-148.

Özet

Bahri Noyan, 26 yıl Türk Deniz Kuvvetleri'nde bir bahriye subayı olarak hizmet ettikten sonra 1960 yılında emekli olmuştur. Türk denizcilik tarihine olan ilgisi onun emekliliği döneminde çeşitli dergi ve gazetelerde yazmaya yönlendirmiştir. Neredeyse tamamı modernleşme dönemi Osmanlı denizcilik tarihine ilişkin popüler tarzdaki yazıları onun kamuoyunda tanınmasını da sağlamıştır. Söz konusu yazılarından bazıları mahiyeti ve ihtiva ettiği malumat itibarıyla akademik çalışmalara da kaynaklık etmektedir. Tüm bunlara rağmen Bahri Noyan'ın hem bahriyede geçirdiği uzun yıllara dair askerî kariyeri hem de onun hayat hikâyesinin tamamına ilişkin mevcut literatürde hiçbir malumat olmaması askerî tarihçiliğimizin eksik yanlarından birini oluşturmaktadır. Bu makalenin hedefi Bahri Noyan'ın biyografisini ortaya çıkarmak ve çeşitli dergilerde kaleme aldığı yazılarının bibliyografik künyelerini tespit etmektir. Aynı zamanda bahse konu yazılarının içerik analizi yapılmıştır. Böylece Noyan'ın askerî kariyeri, mesleki faaliyetleri ve Türk deniz tarihçiliğindeki yerinin tespiti amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Bahri Noyan, Türk Denizcilik Tarihi, Türk Deniz Harp Tarihi, Osmanlı Bahriyesi*

Abstract

Bahri Noyan retired in 1960 after serving as a naval officer in the Turkish Naval Forces for 26 years. The popular style articles he wrote in various magazines and newspapers during his retirement, almost all of which were related to Ottoman maritime history during the modernization period and were far from academic concerns, made him known to the public. Some of his articles in question are also a source of academic studies due to their nature and the information they contain. Despite all this, it is quite surprising that there is no information in the existing literature about Bahri Noyan's long years in the navy and his entire life story. The aim of this article is to reveal Bahri Noyan's biography, as well as to determine the bibliographical identifiers of his writings and to conduct content analysis of the articles in question. Thus, it is aimed to determine Noyan's military career, professional activities and his place in Turkish maritime historiography.

Key Words: *Bahri Noyan, Turkish Naval History, Turkish Naval War History, Ottoman Navy*

GİRİŞ

Bahriye Mektebi mezunu olan Bahri Noyan, mezuniyetini müteakip bahriyelilerin uzmanlık alanlarından biri olan mayın ve mayıncılık alanında ihtisas yaparak bu alanda uzmanlaşmıştır. Tecrübelerini kendinden sonraki bahriye subaylarına aktarmak maksadıyla mayın kurslarında eğitimci olarak da vazifelendirilmiştir. Noyan, yarbay rütbesine kadar yükselmiş ve askerî kariyerinin son yıllarını Deniz Müzesi'nde geçirmiştir. Buradan emekli olduktan sonra kaleme aldığı yazılar göz önüne alındığında onun geçmişte Deniz Müzesi gibi bünyesinde hem denizcilik tarihine ait objeleri hem de Mülga Bahriye Nezareti'nin arşivi ile bir ihtisas kütüphanesini bulunduran kültürel bir kurumda çalışmış olmasının Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi denizcilik tarihine olan ilgisini artırmış olduğu yorumu yapılabilir. Emekli olduktan sonra bazı dergilerde Türk deniz tarihine dair yazılar kaleme alması Bahri Noyan'ın Türk kamuoyunda tanınıp isminin duyulmasını ve bir askerî deniz tarihçisi olarak temayüz etmesini sağlamıştır. Bu özelliğiyle kendinden önceki bahriyeli birer askerî deniz tarihçisi olan Safvet Bey,¹ Süleyman Nutki,² Ali Rıza Seyfi³, Ali Haydar Emir⁴, Fevzi Kurtoğlu,⁵ Halûk Şehsuvaroğlu,⁶ Afif Büyüktuğrul,⁷ Fahri Çoker⁸ gibi isimlerle birlikte geç dönem Osmanlı ve Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına ait isimler arasında adı anılmıştır. Bu bağlamda popüler askerî tarihçilere ve konumuz itibarıyla bahriyeli askerî tarihçilere dair son yıllarda bazı çalışmalar yapılmış olmasının sevindirici bir gelişme olduğunu da ifade etmek gerekir. Bahri Noyan'a, onun askerî kariyeri ve hayat hikâyesine dair literatürde bir malumat bulunmaması ise bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Makalenin temel hedefi onun biyografisini ortaya çıkarmak, neredeyse tamamı Türk denizcilik tarihine dair çeşitli dergilerde kaleme aldığı yazılarının bibliyografik künyelerini tespit etmektir. Aynı zamanda bahse konu yazılarının içerik analizi de yapılmıştır. Böylece Noyan'ın askerî kariyeri, mesleki faaliyetleri ve Türk deniz tarihçiliğindeki yerinin tespiti amaçlanmaktadır. Çalışmada yöntem olarak öncelikle Bahri Noyan'ın hayat hikâyesinin ve askerî kariyerinin ortaya çıkarılması amacıyla yapılan arşiv araştırmasında elde edilen bilgiler paylaşılmıştır.

¹ Safvet Bey için bkz. Ali İhsan Gencer, "Saffet Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA)*, c. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008), 466-467; Mehmet Sait Sütcü, "Bir Türk Deniz Tarihçisi: Saffet Bey", *The Journal of Academic Social Science Studies*, no. 63, (2017): 435-457; İbrahim Sönmez, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Yaşamış Bir Türk Denizcisi Saffet Bey'in Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği" (Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 4-89.

² Süleyman Nutki Bey'in hayatı için bkz. Mehmet Korkmaz, "Aydın ve Müteşebbis Bir Bahriye Subayı: Süleyman Nutki Bey'in Hayatı (1854-1924) ve Eserleri", *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, no. 2 (2021): 170-195.

³ Ali Rıza Seyfioğlu'nun hayatı ve eserlerine dair yapılmış bir çalışma için bkz. Osman Yıldız, "Ali Rıza Seyfioğlu", *TÜBAR*, no. 12 (2002): 89-109.

⁴ Ali Haydar Emir için bkz. Mehmet Korkmaz, "Ali Haydar Emir Alpagut: Hayatı ve Eserleri", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, no. 35 (2019), 57-77.

⁵ Fevzi Kurtoğlu için bkz. Evren Mercan, "Deniz Harp Tarihçisi Bir Bahriyeli: Hüseyin Fevzi Kurtoğlu", *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, no. 1, (2021): 17-37.

⁶ Haluk Şehsuvaroğlu için bkz. Salim Aydın, "Halûk Yusuf Şehsuvaroğlu'nun Hayatı, Görevleri ve Askerî Tarihçiliği", *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, no. 1, (2024): 64-89.

⁷ Afif Büyüktuğrul'un hayatı ve eserlerine ilişkin bkz. Fatih Bekdemir, "Cumhuriyet Dönemi Deniz Harp Tarihi Yazıcılığı ve Afif Büyüktuğrul" (Yüksek Lisans Tezi, MSÜ. ATASAREN, 2021), 43-75.

⁸ E. Tümamiral Fahri Çoker'in (d.1912-ö.2001), bilhassa Bahriye Mektebi'ne dair yazmış olduğu ve bu alandaki biyografi çalışmalarında başvuru kaynağı olan eseri (*Bahriye Mektebimiz*, Ankara: Dz.K.K. Yayınları, 1973) ve çeşitli yerlerde yayınlanmış makalelerini derlediği *Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler* (Ankara: Dz.K.K. Yayınları, 1994) adlı çalışmaları ile Türk Denizcilik tarihi yazımına önemli hizmetleri bulunmakta olup kendisi hakkında müstakil bir çalışma mevcut değildir.

EĞİTİMİ VE ASKERİ KARIYERİ

Bahri Noyan'ın doğumu, ailesi, eğitimi ve askerî kariyerinin ilk dönemine ait sınırlı bilgileri, Bahriye Nezareti Hazine-i Evrakı'ndan (Bahriye Nezareti Arşivi) günümüze intikal eden Bahriye Yoklama Kalemi Defterleri⁹ koleksiyonundaki bir defterden (YKL.d. 3962, s. 37) tespit edebilmekteyiz. Buna göre Bahri Noyan İstanbul'da bahriyelilerin semti olarak da bilinen Beyoğlu'na bağlı Kasımpaşa'da Rumi 1330 (Miladi 1914 veya 1915) yılında doğdu.¹⁰ Babasının adının Ali olduğu kayıtlarda geçmekle birlikte mesleği, nereli olduğu gibi açıklayıcı bir bilgi mevcut değildir.

Bahri Noyan'ın eğitim bilgilerine bakıldığında 1 Nisan 1932'de Deniz Harp Okulu'na girdiği, o dönemki eğitim sistemi gereği iki yıl eğitim gördükten sonra 30 Ağustos 1934'te asteğmen olarak makine sınıfından mezun olduğu görülmektedir.¹¹ Sınıf arkadaşları arasında daha sonra tümamiral rütbesine kadar yükselecek olan ve deniz tarihine dair çalışmaları bulunan Fahri Çoker ile *Refah* vapurunda şehit olan Fikret Erkin ile gibi isimler bulunmaktadır.¹²

28 Şubat 1935'te teğmen, 20 Ağustos 1938'de üsteğmen rütbesine terfi eden Bahri Noyan'ın Deniz Kuvvetleri'ndeki ihtisas alanı mayıncılıktır. İlk tayin edildiği yer İzmir Mayın Grubu Bölüğü 1. İhzar (Hazırlama) subay vekilliği göreviyle İzmir olmuştur. 7 Temmuz 1935 ile 6 Aralık 1935 tarihleri arasında yani beş ay burada görev yaptıktan sonra Ereğli Mayın Grubu İhzar subaylığı vekaletine atanmıştır. Altı ay sonra tekrar ilk görev yerine tayin edilmiştir. 20 Haziran 1936 tarihinde yine İzmir Mayın Grubu Bölüğü 1. İhzar subay vekilliğine tayin edilmiştir. 20 Ekim 1937'de Üss-i Bahrî Mayın Bölüğü ihzar subay vekilliğine atandıysa da altı ay sonra İzmir Mayın Bölüğü'ne gönderildi (6.4.1938). Dört ay sonra ise İstanbul Mayın Grubu İhzar Subaylığına tayini gerçekleştirildi (1.8.1938). Mesleğindeki ilk dört yılda mayıncılıkla işlerinde görev alan Bahri Noyan 1941 yılında bu sefer Marmara Üss-i Bahrî Mayın Bölüğü subaylığına (15.08.1941), buradaki kısa süren görevinden sonra da Karadeniz Boğazı Mayın Grubu Komutanlığı'na atandı. (12.09.1941). Mayıncılıkla ilgili bu görevleri sırasında erler ve subaylar için açılan mayın kurslarında dersler verdi.¹³

Bahri Noyan'ın 1941-1946 yılları arasında nerelerde görev yaptığı bilgisine ulaşmak mümkün olmasa da 1943 yılının Ağustos ayında yapılan terfilerde makine yüzbaşılığına terfi ettiği

⁹ Söz konusu Bahriye Yoklama Kalemi defterleri Bahriye Nezareti bünyesinde merkez ve taşra teşkilatında istihdam edilen subaylar ve efradın maaş, yoklama, emeklilik, yetim aylığı tahsisine dair özlük bilgileri gibi işlemlerin kaydedildiği defterlerdir. Bu fondaki defterler 1789-1922 yılları arasındaki kayıtları içermekte olup ilgili fonda 3.542 adet defter mevcuttur. 2021 yılında kadar Deniz Müzesi bünyesinde bulunan Bahriye Nezareti evrak ve defterleri aynı yıl Cumhurbaşkanlığı kararıyla Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri'ne (Kâğıthane) devredilmiştir. Bahriye Arşivi'nin muhtevasına dair bkz. Mehmet Korkmaz, "Yakınçağ Tarih Araştırmalarında Deniz Tarihi (Bahriye) Arşivi'nin Önemi", 2. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi, *Bildiriler c. II* (Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019), 751-769.

¹⁰ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Deniz Tarihi Arşivi (DTA), Yoklama Kalemi Defterleri (YKL.d.) 3962/37. Doğum tarihinde ay belirtilmediği için Rumi tarihlerin miladi tarihe çevrilmesi sırasında oluşan ay farkından kaynaklı olarak bu yılın miladi karşılığının 1914 veya 1915 yılı olarak gösterilmesi uygun olacaktır.

¹¹ Fahri Çoker, *Bahriye Mektebimiz (Deniz Harp Okulu ve Lisesi)* (Ankara: Dz.KK. Basımevi, 1973), 107; BOA., DTA, YKL.d. 3962/37.

¹² Çoker, *a.g.e.*, 107.

¹³ BOA., DTA, YKL.d. 3962/37.

tespit edilmektedir.¹⁴ 1947 senesinde Deniz Fabrikaları Müdürlüğünde 1979 sicil numarasıyla çarkçı kıdemli yüzbaşı rütbesinde vazife yaptığı kayıtlıdır.¹⁵ Aynı yılın 15 Nisan'ında sağlık durumundan dolayı gemilerde çalışmasının uygun olamayacağı raporu verildiğinden “muamele memuru” sınıfına ayrılmıştır. 1952 yılının Ağustos ayında yapılan terfilerde 3. sınıf muamele memurluğuna yükselmiştir. Muamele memuru sınıfına ayrılan askerî memurların subaylığa nakilleri hakkındaki 6801 sayılı kanun gereğince Bahri Noyan da 21 Aralık 1956'da levazım subayı sınıfına tefrik edilmiştir.¹⁶

1947 yılından sonraki on yıla dair kayıtlarda Bahri Noyan'ın askerî safahatına dair bir bilgiye rastlanmazken 30 Ağustos 1957 tarihinde (934-Mh-1979)¹⁷ sicil numarasıyla yarbay rütbesine terfi ettiği görülmektedir. Tam bir yıl sonra albay rütbesine terfi gerçekleşmiştir.¹⁸ 1959 yılında görev yerinin Dolmabahçe Camii ve müstemilatında faaliyet göstermekte olan Deniz Müzesi Müdürlüğü olduğu anlaşılmaktadır. Burada Hâkim Albay Haluk Şehsuvaroğlu'nun emrinde ve onun yardımcısı olarak levazım albayı olarak görev yapmıştır.¹⁹ 30 Ağustos 1960 tarihinde albay rütbesinden emekli olmuştur.²⁰ Bahri Noyan'ın Deniz Müzesi'nde hangi tarihler arasında ve ne kadar süreyle çalıştığı tespit edilememektedir.

Bahri Noyan'ın askerî kariyeri değerlendirildiğinde onun bahriyede önce mayıncılık sınıfında istihdam edildiği ve bu alanda eğitim verecek derecede uzmanlığı olduğu görülmektedir. Daha sonra sağlık sorunlarından dolayı muharip sınıftan ayrılarak muhabere sınıfına, muamele memurluğuna ve son olarak da levazım sınıfına ayrıldığı anlaşılmaktadır. Deniz Müzesi'nde çalışmış olması onun denizcilik tarihine ilgi duymasına ve sonrasında bu konulara dair yazılar kaleme almasına vesile olduğu yorumu yapmak pek de yanlış olmayacaktır. Nitekim yazılarında Deniz Müzesi'nde ve Kütüphanesi'nde bulunan objelere ve eserlere yer vermesi bu kanaati pekiştirmektedir. Kaleme aldığı yazılarının emeklilikten sonra yazmış olması, muvazzaf görevde bulunduğu yıllarda Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın süreli yayınlarında bir yazısının bulunmaması dikkat çekmektedir.

Bahri Noyan, emekli olduktan sonra Deniz Müzesi'nde emri altında çalıştığı Haluk Şehsuvaroğlu gibi Türk denizcilik tarihine dair popüler yazılar yayınlamıştır. Bu açıdan Noyan'ın Şehsuvaroğlu'ndan etkilendiği yorumu da yapılabilir. Noyan, 7 Ekim 1982 tarihinde vefat etmiş, ertesi gün Aksaray Valide Camii'nde öğle namazının ardından kılınan cenaze namazından sonra Topkapı'daki Kozlu Mezarlığında defnedilmiştir.²¹

YAZARLIK HAYATI VE YAZILARININ İÇERİK ANALİZİ

Tarihin milli bilinç, kanaat ve değer üretimi ile beraber bunlara toplumsal nitelik kazandırılması konusundaki işlevi daha çok popüler eserler vasıtasıyla olduğu bilinmektedir. Popüler tarih yazımı

¹⁴ *Cumhuriyet*, “Askerî Terfi Listesi”, 20 Ağustos 1943, 3.

¹⁵ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 191-11-2. Milli Müdafaa Vekâleti Deniz Müsteşarlığından Başbakanlığa, 31.03.1947.

¹⁶ Çoker, *a.g.e.*, s. 107; *Vatan*, “Ordu Terfi Listesi”, 29 Ocak 1952, 4.

¹⁷ Mh, muhabere sınıfının kısaltması olarak kullanılmıştır.

¹⁸ Çoker, *a.g.e.*, s. 107; BCA, 275-13-12, Ek-1. Başvekâlet Zat ve Yazı İşleri Umum Müdürlüğü'nden Milli Müdafaa Vekâletine, 21.04.1959.

¹⁹ BCA, 275-13-12, Ek-1. Başvekâlet Zat ve Yazı İşleri Umum Müdürlüğü'nden Milli Müdafaa Vekâletine, 21.04.1959.

²⁰ Fahri Çoker, *a.g.e.*, 107.

²¹ Ölüm ilanı için bkz. *Cumhuriyet*, 8 Ekim 1982, 2.

öğretilebilir, belirli kurumsal yapıların güdümünde sistematik ve sınıflandırılabilir bir yazım türü değildir, fakat yazarların üslup, muhatap kitlesi ve yayınlarını okurla paylaştığı araçların benzerliği onu tasnif etmemizi kolaylaştıran kolaylık sunmaktadır.²² Bahri Noyan da popüler bir deniz tarihçisidir ve bu alanın kendine has teknik terimleri ve terminolojisi içinde okuyucuyu yormadan yazılarıyla kamuoyunda ilgi çekmeyi başarmıştır.

Bahri Noyan, 1960 yılında emekli olmasından sonra 1963 yılından 1981 yılına kadar çeşitli dergilerde yazılar yazmış olup bu yazıları derlenerek bir liste hâlinde toplu olarak hazırlanarak çalışmanın Ekler kısmında sunulmuştur. Yazıları arasında Türk tersanelerinin tarihçesi, Türk denizcilğinde mayıncılığın gelişimi, Deniz Matbaası'nın tarihçesi, Birinci Dünya Harbi'nde Çanakkale Deniz Savaşı, Türk deniz harp tarihinde vuku bulan önemli deniz muharebeleri, Bahriye Mektebi, Deniz Müzesi'nin tarihçesi, kaptan-ı deryalar, bahriyede kullanılan sancaklar, eski denizci kıyafetleri, denizcilerin çizdiği haritalar, modernleşme dönemi Osmanlı denizciliğinin geçirdiği safhalar gibi farklı konular mevcuttur. Bahri Noyan'ın yazılarına bakıldığında onun milliyetçi ve Atatürkçü kimliğinin ön planda olduğu,²³ İttihatçıları hatalı karar alarak ülkeyi dünya harbine sokmakla eleştirdiği görülmektedir.²⁴ Noyan'ın yazıları popüler tarzda olmakla beraber az da olsa arşiv belgesi üzerinden ve referans vererek yazdığı yazılar da mevcuttur.²⁵ Bu yazılarında kaynak vermemekle birlikte bu yazılarının çoğunun güvenilir kaynaklardan yapılan bir araştırma sonucu ortaya çıktığını da ifade etmek gerekir. Mesela III. Selim, II. Mahmud ve Sultan Abdülaziz devri Türk bahriye ve donanmasına ilişkin yazıları²⁶ o dönemlerin donanma gemileri, bunların teknik özellikleri, inşa süreçleri ile gemi süvarileri ve aldıkları maaş miktarı ile ilgili verdiği bilgiler bu kabildendir.

Sultan II. Abdülhamid dönemi donanma politikasına ilişkin değerlendirmede de bulunan Noyan, padişahın 33 yıllık saltanatı süresince Türk bahriyesinin en ağır ve acıklı felaketine uğradığı, ihmal edildiği ve baskı altında tutulduğu görüşündedir. Sultan Abdülaziz'den devralınan güçlü donanmanın, Haliç ve Nara'da çürümeye terk edildiği mütalaasında bulunan Noyan, II. Abdülhamid'in tahtan indirildiği tarihte donanmayı teşkil eden gemilerin miktarı her ne kadar kabarık olsa da bunların büyük çoğunluğunun değil savaşmak, denize çıkacak hatta onarılacak durumda bile olmadığı tespitinde bulunmaktadır. II. Abdülhamid'in saltanatı döneminde hiçbir geminin feshine izin vermediğini ve birer hurda yığını hâlindeki tekneleri donanma envanterinde gösterdiğini yazan Noyan, aynı dönemde denizci personelin de eğitimsiz olduğu, denizcilik ve savaş

²² Ahmet Özcan, "Ahmet Refik ve Askerî Tarihçilik", *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi* no. 2 (2020): 110.

²³ *Akşam*, 10 Kasım 1968, 5.

²⁴ "... Yüzyıllar Boyu çürümüş ve çökmeye yüz tutmuş Osmanlı İmparatorluğu'nu devrin beceriksiz yöneticileri, hatalı bir kararla sonu çok kaygı verici bir harbin kucağına atmışlardı..." Bkz. Bahri S. Noyan, "18 Mart 1915 Çanakkale Zaferi", *Hayat Tarih Mecmuası*, no. 3 (1978), 37.

²⁵ Mesela bkz. Bahri S. Noyan, "90 Yıl Önce Atina'daki Askeri Ataşemiz Kurmay Yarbey Seyfullah Bey'in Adalar Denizi Üzerine Lâyihası", *Tarih ve Edebiyat*, no. 10 (1979): 17-25; aynı müellif, "Bahriyemizde İlk İstibdal", *Hayat Tarih Mecmuası*, no. 10 (1969): 90-92; aynı müellif, "Türkiye'de Matbaacılık Deniz Matbaasının Tarihçesi", *Hayat Tarih Mecmuası*, no. 6 (1969): 36.

²⁶ Bahri S. Noyan, "II. Mahmud Devri Türk Bahriyesi", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, no. 7 (1980): 26-32; aynı müellif, "III. Selim Devrinde Yenilik Hareketleri ve Türk Bahriyesi", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, no. 5 (1980): 19-23; aynı müellif, "Sultan Abdülaziz Devrinde Türk Bahriyesi", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, no. 12 (1979): 74-81.

yeteneklerinden yoksun bulunduğu ve donanmanın acınacak bir hâlde olduğu yorumunda bulunmaktadır.²⁷

Bahri Noyan, dergilerin yanı sıra Atatürk'ün ölümünün 30. yıl dolayısıyla 10 Kasım 1968 tarihli Akşam gazetesinde üç gün süren “Gazi'nin Son Yılları” başlıklı bir yazı dizisine imza atmıştır. Adı geçen gazetede aynı günlerde ve aynı sayfada Nurettin Tengüz tarafından anlatılan ve Adil Fahri Zeren tarafından kaleme alınan “Atatürk'ü Adım Adım Takip Ettim” başlığıyla süren yazı serisi de bulunmaktadır. Bu ikinci yazı serisinin burada konu edilmesinin sebebi ise bazı yayınlarda bilhassa bazı sosyal medya platformlarında bu yazı serisinde anlatılanların Bahri Noyan'a atfedilmesinden kaynaklı yapılan yanlışlığa dikkat çekmektir. Noyan, söz konusu gazetede yazısında Atatürk'e dair değerlendirmeleri ile anılarını, ona duyduğu saygıyı ve özlemi aktarmıştır. Atatürk'ün vefatında Dolmabahçe Sarayı'nda icra edilen cenaze törenine ilişkin bilgi verdiği göz önüne alındığında bu törenlerde görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Döneme tanıklık etmiş bir yazarın kaleminden çıkan bu son derece önemli yazı serisinin gazete sayfaları arasında kaybolduğu, hatta unutulduğu görüldüğünden, Atatürk'ün hayat hikâyesine de katkı yapacağı değerlendirildiğinden bu makalenin Ek'ler kısmına ilave edilmesi uygun görülmüştür.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmayla hayat hikâyesi ve kaleme aldığı yazıları ortaya çıkarılan Bahri Noyan, Cumhuriyet döneminde öne çıkan asker kökenli bahriyeli deniz tarihi yazarları arasında yer almaktadır. Bahriyeli askerlerin Türk deniz tarihçiliğine ilişkin yazılar kaleme almaları onların mesleki yaşamlarında sahaya yani denizi iyi bilmeleri aynı şekilde deniz araç ve gereçlerini, platformları tanımaları, teşkilat yapısına vâkıf olmaları gibi hususlar göz önüne alındığında literatüre katkı sağladıkları yadsınamaz bir gerçektir. Ancak genel olarak bakıldığında ve değerlendirmeye tâbi tutulduğunda bu yazıların akademik endişeden uzak olarak kaleme alınmış olmaları, kaynakları referans verme kaygısı gütmemeleri gibi hususlar ortaya koydukları çalışmaların akademik değerinin tartışılmasına sebep olduğu malumdur. Dolayısıyla bu tür yazılar akademik çalışmalarda kullanılırken ihtiyatlı ve dikkatli bir yaklaşım sergilemek icap edeceği de akılda tutulmalıdır. Bu makale vesilesiyle hayatı ve çalışmaları ortaya çıkarılan emekli deniz subaylarından Bahri Noyan da popüler tarzdaki Türk denizcilik tarihi yazılarıyla öne çıkmış isimlerden biri olup yaptığımız araştırmada toplam 63 yazısına ulaşılabilmektedir. Noyan'ın bu yazılarının haricinde farklı zamanlarda ve mecralarda yayınlanmış ama şimdilik ulaşamadığımız yazılarının olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Kaleme adlığı yazılar genel olarak geç dönem Osmanlı denizcilik tarihine ilişkin olup bu alanda çalışma yapacaklara bir yön verme açısından önem arz etmektedir. Söz konusu yazıların içerik analizi yapıldığında yazılar popüler tarzda, okuyucuyu yormayacak şekilde ve akıcı bir üslupla kaleme alındığı görülmektedir. Ancak bunların arka planında iyi bir araştırma yapıldığı, güvenilir kaynakların kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bahri Noyan'ın yazılarının farklı dergi ve mecralarda yayınlanmış olması, bunların bir bütünlük içinde bir arada bulunmayışı, bu yazılara hem erişim imkânını zorlaştırmakta hem de bütüncül bir yaklaşımı engellemektedir. Dolayısıyla yazarın bahse konu yazılarının derlenerek, konularına göre tasnif edildikten sonra bir külliyat hâlinde yayınlanmasının Türk denizcilik tarihi

²⁷ Bahri S. Noyan, “Birinci Dünya Harbinden Evvel Türk Bahriyesi”, *Hayat Tarih Mecmuası*, no. 5 (1976): 49; aynı müellif, “II. Meşrutiyet'te Türk Donanması”, *Hayat Tarih Mecmuası*, no. 6 (1970): 29.

çalışmalarına büyük katkı sağlayacağı, aynı zamanda bu alana olan ilginin artmasına vesile olacağı şüphesizdir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Deniz Tarihi Arşivi (DTA), Yoklama Kalemi Defteri (YKL.d.). 3962/37

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

191-11-2. Milli Müdafaa Vekâleti Deniz Müsteşarlığından Başbakanlığa, 31.03.1947.

275-13-12, Ek-1. Başvekâlet Zat ve Yazı İşleri Umum Müdürlüğü'nden Milli Müdafaa Vekâletine, 21.04.1959.

2. Araştırma ve İnceleme Eserleri*

Aydın, Salim. “Halûk Yusuf Şehsuvaroğlu'nun Hayatı, Görevleri ve Askerî Tarihçiliği”, *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, no. 1 (2024): 64-89.

Bekdemir, Fatih. “Cumhuriyet Dönemi Deniz Harp Tarihi Yazıcılığı ve Afif Büyüktuğrul.” Yüksek Lisans Tezi, MSÜ. ATASAREN, 2021.

Çoker, Fahri. *Bahriye Mektebimiz (Deniz Harp Okulu ve Lisesi)*. Ankara: DZKK. Yayınları, 1973.

Çoker, Fahri. *Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler*. Ankara: Dz.K.K. Yayınları, 1994.

Gencer, Ali İhsan. “Saffet Bey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDVİA), c. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008.

Korkmaz, Mehmet. “Yakınçağ Tarih Araştırmalarında Deniz Tarihi (Bahriye) Arşivi'nin Önemi.” *2. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi, Bildiriler c. II*. Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019, s. 751-769.

Korkmaz, Mehmet. “Aydın ve Müteşebbis Bir Bahriye Subayı: Süleyman Nutki Bey'in Hayatı (1854-1924) ve Eserleri.” *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, no. 2, (2021): 170-195.

Korkmaz, Mehmet. “Ali Haydar Emir Alpagut: Hayatı ve Eserleri.” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, no. 35 (2019): 57-77.

Mercan, Evren, “Deniz Harp Tarihcisi Bir Bahriyeli: Hüseyin Fevzi Kurtoğlu.” *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, no. 1, (2021): 17-37.

Özcan, Ahmet, “Ahmet Refik ve Askerî Tarihçilik”, *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, no. 2 (2020): 109-117.

Sönmez, İbrahim. “Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Yaşamış Bir Türk Denizcisi Saffet Bey'in Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği.” Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

Sütcü, Mehmet Sait, “Bir Türk Deniz Tarihcisi: Saffet Bey.” *The Journal of Academic Social Science Studies*, no. 63 (2017): 435-457.

* Bahri S. Noyan tarafından kaleme alınan ve çeşitli dergilerde yayınlanan yazıların bibliyografik künye bilgileri bu çalışma metni içerisinde yer aldığından ayrıca buradaki kaynakçaya dâhil edilmemiştir.

Yıldız, Osman, “Ali Rıza Seyfioğlu.” *TÜBAR*, no. 12 (2002): 89-109.

3. Süreli Yayınlar*

Akşam

Cumhuriyet

ETA: TMMOB Gemi Makinaları İşletme Mühendisleri Odası Dergisi

Hayat Tarih Mecmuası

Kemalizm

Tarih ve Edebiyat Mecmuası

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni

Vatan

4. Online Kaynaklar

<http://ktp.isam.org.tr/?blm=aramklsbvb&navdil=tr>

* Süreli yayınların ayrıntılı künye bilgileri makale metni içinde kullanılmıştır.

EKLER

EK-1: Bahri Noyan'ın dergilerde yayınlanmış ve tespit edilebilen yazıları yayın tarihine göre şöyledir:²⁸

Yazının Başlığı	Yayımlandığı Yer ve Tarih
Türk Tersanelerinin Tarihçesi	ETA: TMMOB Gemi Makinaları İşletme Mühendisleri Odası Dergisi, 1963, c. 1, sayı 2, s. 7-8
Türk Tersanelerinin Tarihçesi II	ETA: TMMOB Gemi Makinaları İşletme Mühendisleri Odası Dergisi, 1963, c. 1, sayı 3, s. 8-12
Türk Tersanelerinin Tarihçesi III	ETA: TMMOB Gemi Makinaları İşletme Mühendisleri Odası Dergisi, 1963, c. 1, sayı 5, s. 11-12.
Türkiye'de İlk Maden Kömürü	Hayat Tarih Mecmuası, Nisan 1969, sayı 4, s. 62-66.
Parasını Verdiğimiz Hâlde Alamadığımız İki Harp Gemimiz Sultan Osman ve Reşadiye Dretnotları	Hayat Tarih Mecmuası, Mayıs 1969, sayı 5, s. 34-37.
Türkiye'de Matbaacılık Deniz Matbaasının Tarihçesi	Hayat Tarih Mecmuası, Temmuz 1969, sayı 6, s. 35-37.
Koyun Adaları Deniz Zaferi	Hayat Tarih Mecmuası, Ağustos 1969, Yıl 5, c. 2, sayı 7, sıra 55, s. 13-15.
Yalıköşkü Kayıkhanesi ve Saltanat Kayıkları	Hayat Tarih Mecmuası, Eylül 1969, sayı 8, s. 73-76.
Preveze Zaferi	Hayat Tarih Mecmuası, Ekim 1969, Yıl 5, c. 2, Sayı: 9, sıra 57, s. 80-86.
Bahriyemizde İlk İstibdal	Hayat Tarih Mecmuası, Kasım 1969, Sayı: 10, s. 90-92.
Tarihimizde Topla Selamlama	Hayat Tarih Mecmuası, Aralık 1969, Sayı: 11, s. 81-84.
Arkadi Vapurunun Zaptı	Hayat Tarih Mecmuası, Şubat 1970, sayı 1, s. 20-24.

²⁸ Bu listenin oluşturulmasında TDV İSAM Kütüphanesi Makaleler Veri Tabanı üzerinde yapılan araştırma neticesinde elde edilen bilgiler kullanılmıştır. Söz konusu yazıların pdf nüshalarına ilgili veri tabanından ulaşılabilmektedir. Bkz. <http://ktp.isam.org.tr/?blm=aramklsbvb&navdil=tr>

Hobart Paşa'ya Dair ²⁹	Hayat Tarih Mecmuası, Nisan 1970, sayı 3, s. 29-32.
Balkan Harbinde Deniz Savaşları	Hayat Tarih Mecmuası, Mayıs 1970, sayı 4, s. 35-41.
Ünlü Ressam ve Müzecimiz Ali Sami Boyar	Hayat Tarih Mecmuası, Haziran 1970, sayı 5, s. 21-23.
II. Meşrutiyet'te Türk Donanması	Hayat Tarih Mecmuası, Temmuz 1970, sayı 6, s. 28-32.
Ertuğrul Fırkateyninin Batışı Büyük Facianın 80. Yıldönümünde	Hayat Tarih Mecmuası, Ağustos 1970, yıl 6, c. 2, sayı 7, s. 40-45.
Bahriye Mektebine Dair	Hayat Tarih Mecmuası, Ekim 1970, sayı 9, s. 82-87.
Kanunî'den Günümüze Kadar Kıbrıs Meselesi	Hayat Tarih Mecmuası, Ağustos 1971, sayı 7, s. 67-72.
Kanunî'den Günümüze Kadar Kıbrıs Meselesi II	Hayat Tarih Mecmuası, Eylül 1971, sayı 8, s. 34-38.
Deniz Müzesinin Tarihçesi	Hayat Tarih Mecmuası, Nisan 1976, sayı 4, s. 70-75.
Birinci Dünya Harbinden Evvel Türk Bahriyesi	Hayat Tarih Mecmuası, Mayıs 1976, sayı 5, s. 49-52.
Türk Bahriyesinde Kürek ve Yelken Devri	Hayat Tarih Mecmuası, Temmuz 1976, sayı 7, s. 70-75.
Türk Bahriyesinde Kürek ve Yelken Devri II	Hayat Tarih Mecmuası, Ağustos 1976, sayı 8, s. 86-91.
Bahriyemizde Kullanılan Sancaklar	Hayat Tarih Mecmuası, Ekim 1976, sayı 10, s. 48-53.
Şanlı Çanakkale Zaferi	Kemalizm, (1976), 14. cilt, 164. sayı, s. 13-14.
Mayın Silahının Tarihçesi ve Deniz Savaşlarındaki Tesirleri	Hayat Tarih Mecmuası, Kasım 1976, sayı 11, s. 79-82.
Mayın Silahının Tarihçesi ve Deniz Savaşlarındaki Tesirleri II	Hayat Tarih Mecmuası, Aralık 1976, sayı 12, s. 59-63.

²⁹ Bu yazı daha sonra İngilizce'ye çevrilerek de yayınlanmıştır. Bkz. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, 1997, Sayı: 84-363, s. 40-43.

Osmanlı Bahriyesinde Donanma Ümerası	Hayat Tarih Mecmuası, Şubat 1977, sayı 2, s. 65-68.
Bahriyemizde Kaptan Paşa, Tersane Ricali ve Tersane Halkı	Hayat Tarih Mecmuası, Nisan 1977, sayı 4, s. 50-56.
Eski Okul Gemilerimize Dair	Hayat Tarih Mecmuası, Haziran 1977, sayı 6, s. 76-80.
Eski Denizcilerimizin Kıyafetleri	Hayat Tarih Mecmuası, Temmuz 1977, sayı 7, s. 82-88.
Eski Denizcilerimizin Kıyafetleri II	Hayat Tarih Mecmuası, Ağustos 1977, sayı 8, s. 61-65.
Birinci Dünya Harbine Nasıl Girdik?	Hayat Tarih Mecmuası, Eylül 1977, sayı 9, s. 47-53.
Birinci Dünya Harbine Nasıl Girdik? II	Hayat Tarih Mecmuası, Ekim 1977, sayı 10, s. 53-59.
Bahriyemizde Kalyon Sınıfının Kuruluşu, Gelişmesi ve 1701 Donanma Kanunnamesi	Hayat Tarih Mecmuası, Kasım 1977, sayı 11, s. 75-80.
Bahriyemizde Top ve Cebe	Hayat Tarih Mecmuası, Aralık 1977, sayı 12, s. 83-88.
Eski Gemilerimizin İsimleri	Hayat Tarih Mecmuası, Ocak 1978, sayı 1, s. 91-94.
18 Mart 1915 Çanakkale Zaferi	Hayat Tarih Mecmuası, Mart 1978, sayı 3, s. 29-37.
Yüzyıllar Boyunca Tersanelerimiz	Hayat Tarih Mecmuası, Mayıs 1978, sayı 5, s. 90-94.
Yüzyıllar Boyunca Tersanelerimiz II	Hayat Tarih Mecmuası, Haziran 1978, sayı 6, s. 92-96.
Yüzyıllar Boyunca Tersanelerimiz III	Hayat Tarih Mecmuası, Temmuz 1978, sayı 7, s. 82-86.
Eski Denizcilerimizin Çizdiği Haritalar	Hayat Tarih Mecmuası, Ağustos 1978, sayı 8, s. 87-91.
Eski Denizcilerimizin Çizdiği Haritalar II	Hayat Tarih Mecmuası, Eylül 1978, sayı 9, s. 41-45.

İnebahtı Savaşının Gerçekleri Haçlılarla Osmanlı Donanması Arasında Yapılan En Büyük ve Tartışmalı Deniz Muharebesi Tarihinden Sayfalar	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Kasım 1978, sayı 11, s. 68-75.
Birinci Dünya Harbinin Deniz Savaşları	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Mayıs 1979, sayı 5, s. 54-65.
XV. ve XVI. Yüzyıllarda Türk Deniz Hareketleri	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Eylül 1979, sayı 9, s. 51-55.
90 Yıl Önce Atina'daki Askeri Ataşemiz Kurmay Yarbey Seyfullah Bey'in Adalar Denizi Üzerine Lâyihası	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Ekim 1979, sayı 10, s. 17-25.
Türk Donanma Cemiyeti Nasıl Kuruldu?	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Kasım 1979, sayı 11, s. 30-40.
Sultan Abdülaziz Devrinde Türk Bahriyesi	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Aralık 1979, sayı 12, s. 74-81.
1918 Yılında Ege Denizi'nde ve Çanakkale Boğazı Yöresinde Bazı Deniz Hareketleri Midilli Kruvazörünü Nasıl Kaybettik?	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Ocak 1980, sayı 1, s. 53-59
Sultan Abdülmecid Döneminde Türk Bahriyesi	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Nisan 1980, sayı 4, s. 15-20
III. Selim Devrinde Yenilik Hareketleri ve Türk Bahriyesi	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Mayıs 1980, sayı 5, s. 19-23.
İstanbul'da Bulunan Askeri Anıtlar	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Haziran 1980, sayı 6, s. 60-64.
II. Mahmud Devrinde Türk Bahriyesi	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Temmuz 1980, yıl 16, sayı 7, sıra no: 187, s. 26-32.
Yalı Köşkü ve Osmanlı Donanmasının Sefere Çıkışı	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Eylül 1980, sayı 9, s. 27-33.

Ceylan Derisi Üzerine Çizilmiş Akdeniz Haritası	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Ekim 1980, sayı 10, s. 14-16.
İstanbul'da Gömülü Kaptan-1 Deryalarımız	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Kasım 1980, sayı 11, s. 19-26.
Şanlı Çanakkale Zaferi	Kemalizm, (1980), 18. cilt, 212. sayı, s. 14-17.
İstanbul'da Gömülü Kaptan-1 Deryalarımız II	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Aralık 1980, sayı 12, s. 16-25.
Mezarları İstanbul Dışında Bulunan Kaptan-1 Deryalarımız III	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Ocak 1981, sayı 1, s. 35-41.
İstanbul Dışında Ölen ve Mezarlarının Öldükleri Yerlerde Bulunması Muhtemel Olan Kaptan-1 Deryalarımız	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Şubat 1981, sayı 2, s. 55-60.
Bahriye Nazırlarımızın Mezarları	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Mart 1981, sayı 3, s. 44-49.
Bahriye Nazırlarımızın Mezarları VI	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Nisan 1981, sayı 4, s. 57-62.

EK-2: Bahri Noyan'ın Akşam Gazetesi'nde Atatürk'e Dair Yayınlanan Yazısı.

GAZİ'NİN SON YILLARI*

Yorgunluk Mustafa Kemal'i Yatağa Düşürmüştü

Atatürk İstiklâl Savaşı'ndan sonra İstanbul'u ilk defa 1 Temmuz 1927'de ziyaret etmiş ve şehrin misafiri olarak Dolmabahçe Sarayı'nda oturmuştu. İstanbul'a gelmeden evvel Saray'ın planlarını Ankara'ya getirterek bizzat incelemiş Hünkâr Dairesi'nin büyük salonlarından birisini kendisi için misafir dinlenme ve yatak köşesi olarak hazırlanmasını emretmişti. Salonda bulunan iki gardırop arasına Atatürk'ün karyolası yerleştirilmişti. Gardıroplardan birisi kapı vazifesi görüyor ve buradan banyo dairesine geçiliyordu. Salonun denize bakan pencereleri önündeki bir köşeye yazı masası ve koltuklar konulmuş, diğer köşe ise gümüş mangal ve sedirle bir şark odası hâline getirilmişti.

İstanbul'u bundan sonra ziyaretlerinde 71 numaralı odayı yatak odası olarak kullanmışlardı. Muayede Salonu'ndan sonra geçilen ve bugün Hususi Daire ismini taşıyan kısımda deniz cephesindeki dördüncü oda idi. İki kapılı ve dört pencere olan bu oda³⁰ Atatürk tarafından üstün bir zevkle döşettirilmişti. Duvarları açık yeşil üzerine yıldız ve çiçek motifleriyle süslü bir kâğıtla kaplanmış, üzerlerinde bronz işlemler bulunan ceviz karyola, gardırop, komedin takımı ve bunlarla pek ahenkli bir surette kanepeler ve koltuklar yerleştirilmişti. Atatürk rahatsızlığının artması üzerine Savarona yatından Saray'a nakledildikten sonra hayatının son aylarını bu odada geçirmiş ve gözlerini fani âleme burada kapamıştı.

Atatürk sağlam yaratılışlı, uzun savaş yılları boyunca yorgunluk ve uykusuzluğa alışık bir bünyeye sahip olmuş, daima neşeli, rahatsızlıkları kısa ve geçici idi. Bir defa 1924 yılında kalp krizine benzer bir rahatsızlık geçirmiş, doktor tavsiyesiyle gerekli dinlenme ve perhizde bulunmuştu. Sonradan bu rahatsızlığın yorgunluktan ileri geldiği ve kalp ile hiçbir ilgisi bulunmadığı anlaşılmıştı. Cumhuriyet'in 10. yıldönümünden sonra Atatürk'te ağır fakat sürekli bir değişiklik hissedilmişti. İlk olarak kendilerinde isteksizlik, halsizlik görülmüş daha sonra sinir bozukluğu ve unutkanlık başlamıştı. Fakat öldürücü hastalığın ilk belirtisi sık sık görülen burun kanamaları olmuştu.

Kurmuş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni güçlendirmek ve medeni devletler seviyesine yükseltmek için 15 yıl insanüstü çabalar harcayan Atatürk 1938 yılı başlarında yapmış oldukları bir yurt gezisinde hastalanmışlardı. Korkunç hastalık ilk defa 1938 senesi Şubat'ında Yalova'da Prof. Dr. Nihat Reşat Belger³¹ tarafından teşhis edilmişti. Atatürk ani olarak vermiş olduğu bir kararla banyo yapmak üzere Yalova'ya gelmişti. Bir gün banyo yaparken kendilerini Nihat Reşat Belger'e muayene ettirmiş ve karaciğerinin büyümüş olduğu tespit edilmişti. Bu muayeneden bir süre önce Nihat Reşat Bey Atatürk'ü yine muayene etmişler fakat sağlık durumlarında bir şey bulamamışlardı. Son muayenedeki durum üzerine ertesi gün İstanbul'dan Prof. Dr. Neşet Ömer Bey davet edilmiş ve

* Bu yazı, *Akşam* Gazetesi'nin 10, 11 ve 12 Kasım 1938 tarihli nüshalarında yer bulmuştur. Söz konusu üç yazı da gazetenin 5. sayfasında yayınlanmıştır. (Yazıda verilen dipnotlar da yazar tarafından gazete kullanıldığı şekliyle burada aynen verilmiştir).

³⁰ Bu oda Sultan Abdülmecid'den beri padişahların kışlık yatak odalarıydı. Yazlık odaları bahçe üstünde bulunuyordu.

³¹ Eski sağlık bakanlarından olup o sırada Yalova kaplıcaları müdürü idi.

onun yapmış olduğu muayenede de karaciğerin dört parmak büyüdüğü anlaşılmıştı. Bundan sonra hükûmet çevreleri ve doktorlar hastalığın seyrini yavaşlatacak ciddi tedbirler almaya başlamışlardı.

Onun hastalıkla geçen son senesi yurdumuz için büyük çabalarla dolu bulunuyor ve dünya olayları bakımından da çok kritik bir manzara gösteriyordu. Son komaya girinceye kadar yurt ve dünya meseleleriyle yakından ilgilenmiş ve eşsiz dehasıyla kısa bir süre sonra meydana gelecek olaylar hakkında görüşlerini belirtmişti.

Hastalık mutlak bir dinlenme istediği hâlde Atatürk kısa bir dinlenmeden sonra Merinos Fabrikası'nın açılış töreninde bulunmuş ve ekonomik gelişmeleriyle ilgili olarak Gemlik ve Bursa'ya yorucu geziler yapmıştı. İstanbul'a döndükten sonra bunları diğer bir gezi izlemiş ve ihtiyatsızlık kendilerinin gribe yakalanmasına sebep olmuştu. Bu rahatsızlıktan sonra Balkan Antantı toplantısı için hemen Ankara'ya dönmüş, müzakerelerle meşgul olmuş, Balkanlı diplomatları ve gazetecileri kabul etmişti. Konuklar onuruna 27 Şubat Pazar günü Çankaya Köşkü'nde bir çay vermiş ve gazetecilerin Balkan Antantı konusundaki sorularını cevaplandırmıştı.

Ulusları yönetenler hakkındaki düşüncelerini ise Ankara Palas pavyonunda uzun bir konuşmayla açıklamıştı. Bu konuşmasında bütün dünya olaylarına değinmiş, en uzakta zannedilen bir olayın bir gün tamamen içinde bulunulacağını belirtmişti. 1938 yılının bu yorgunluklarıyla sirozun beliren arızaları hastalığın yabancı bir mütehassisa gösterilmesi lüzumunu duyurmuş ve Fransa'dan Prof. Dr. Fisenje getirilmişti.³² Yabancı mütehassıs da Atatürk'e perhiz ve mutlak dinlenme tavsiyesinde bulunmuş fakat onun pek zeki soruları karşısında da bu enerjik ve büyük insanı günlerce yatakta tutmanın imkânsızlığını pek iyi anlamıştı. Fisenje bu ilk gelişinde bütün ısrarlara rağmen fazla kalamamış ve üç ay sonra tekrar gelmek üzere Paris'e dönmüştü.

Çankaya Köşkü'nde dinlenmekte olan Atatürk'ü Hatay meselesi pek fazla üzmeğe başlamıştı. Hatay'ı bir an önce millî sınırlar içine almak istiyor ve Fransız gazetelerinin Türkiye aleyhine neşriyatına çok üzülyordu. Bir gazetenin kendisine inme indiği yazısı ona âni bir karar verdirmiş ve dinlenmesini yarıda bırakarak Mersin'e gitmek üzere 15 Mayıs'ta Ankara'dan ayrılmıştı.

Atatürk Öleceğini Anlamış Gibiydi

Mersin'deki günler pek heyecanlı ve yorucu geçmiş, bilhassa 40 dakika süren askerî geçit resmi vahim hastalığına rağmen, İstiklâl Savaşı'nı yaratan ruhla ayakta izlemişti. Ankara'ya dönüşünün ertesi günü yanında Yugoslav Genelkurmay Başkanı olduğu hâlde stadyumda 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı şenliklerinde bulunmuştu. Gençlik onu bitmek bilmeyen alkışlarla, var ol nidalarıyla son defa selamlamış ve bu onun zaferlerle süslü hayatının son 19 Mayıs'ı olmuştu. O akşam İstanbul'a hareket eden Atatürk Mayıs'ın son günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda geçirmiş ve 2 Haziran'da yeni gelmiş olan Savarona yatına geçmişti. Yatıyla İstanbul'u ziyaret eden Romanya Kralı Karol'u 19 Haziran'da Savarona'da kabul eden Atatürk kendisiyle 70 dakika süren bir görüşme yapmıştı.

Daha sonra Savarona ile bir Marmara gezisine çıkılmış ve 23 Haziran'da Erdek'e gelindiğinde Donanma Komutanı Tümamiral Şükrü Okan'ı kabul ederek deniz subay, astsubay ve erlerine bir mesaj göndermişti. Atatürk denizi pek severdi. Eskiyen *Ertuğrul* yatıyla bir iki tehlike atlatıldığından hükûmet ona Savarona yatını satın almıştı. O yaz bu yatla gezinti yapmaya

³² Zamanın meşhur karaciğer mütehassısı Fransız Prof. Fisinger.

hazırlanırken onun içinde yatan düşünce “*Bu yatı bir çocuk gibi seniyle beklemişim. Bana hastane mi olacaktır?*” diye hüzünlendi.³³

Hastalığın acılı devresi Erdek'ten dönüldüğünde başlamıştı. Kendileri nefes darlığı ve havasızlıktan şikâyet ediyorlardı. Prof. Fisenje ikinci defaki gelişinde Atatürk'ü muayeneden sonra “*Tıbbın yardımıyla Atatürk nihayet iki yıl daha yaşayabilir. Fakat şimdi yata gittiğinizde bağırsak veya beyin kanamasından onu ölmüş bulabilirsiniz. Tedbirlerinizi buna göre alınız*” demişti.³⁴ Atatürk hiç kimseye sezdirmemekle beraber öleceğini anlamışa benziyordu. Kendileri ölüm hakkında “*Ölümü istemek bir cesaret değildir, ama ölümden korkmak abmaktır*” derlerdi.³⁵

Fransız Prof. Fisenje bütün ricalara rağmen yine fazla kalamamış ve Türk dostlarına şöyle demişti: “*Beni bırakınız çabuk döneyim. Yoksa bir gün daha fazla kalırsam anlıyorum ki derhal emrine gireceğim. O kadar kuvvetli bir adam, o kadar tesiri altındayım*”. Prof. Fisenje, Atatürk'e hayran olmuştu. Pek eski bir dost gibi o da derin bir teessür içindeydi. Bir gün Atatürk'ün emriyle Kılıç Ali Bey kendisini ve kızını Florya'ya götürmüş ve evinde öğle yemeği yemişlerdi. Bir aralık Kılıç Ali Bey'in kederli bir hâlde denize dalmış düşündüğünü görünce yanına sokularak “*Ne kadar kederli, ne kadar müteessir olsan yerindedir ve çok baklınsın. Fakat bu tehlikeli fırtına esnasında benim aynı gemi gerisinde sizinle bulunduğumu kabul ediniz*” demişti.³⁶

Hastalığın ilerlemesi üzerine Atatürk yattan şikâyete başlamış 25-26 Temmuz gecesi Dolmabahçe Sarayı'ndaki 71 numaralı odasına nakledilmişti. Bu nakli pek hazin olmuştu. Gece yarısı Saray bahçesinde ve sahildeki bütün elektrikler söndürülmüş, o civardaki görevli memurlar birer bahaneyle uzaklaştırılmıştı. Bunun sebebi Atatürk'ün bir sedyeyle nakledilmesi mecburiyeti idi. Fakat kendileri sedyeyle nakle razı olmamışlar ve bir hasır koltuğa oturmuşlardı. Sağında Ali Kılıç, solunda Muhafız Kıtası Komutanı Albay İsmail Hakkı Tekçe ve arkada sadık sofracısı Faik koltuğu tutmuşlardı. Yattan İstanbul motoruna ve oradan Saray asansörüne getirilmişlerdi. Arkadan Başyaver Celal Bey ile Dr. Neşet Ömer Bey geliyor ve Atatürk'ün nabız ve sağlık durumunu kontrol ediyordu. Asansörden salona çıkıldığında bütün istirahatlılara rağmen Atatürk koltuktan kalkarak yatak odasına kadar yürüyerek gitmişler ve yatağa uzanarak “*Oh dünya varmış, burası hakikaten yattan daha serin*” buyurmuşlardı.³⁷

Atatürk, hastalığının bu kadar ağır bir hâl almasına rağmen odasında hükümet ilgililerini kabul ediyor, yurt meseleleri ve dünya durumunu yakından izleyerek kendilerine direktifler veriyordu. Karnından su alınırken ölebileceğini düşünen Atatürk, 71 numaralı odada vasiyetnamesinin resmi işlemini yaptırmıştı. 4 Eylül sabahı sağ elini umumi kâtibine doğru uzatarak yatağında doğrulmuş ve birkaç dakika denize ve karşı sahile baktıktan sonra gözleri ıslanmış bir hâlde ağır ağır konuşmaya başlamıştı: “*Bu yolda konuşmak benim için de senin için de ağır bir şey ama başka çaremiz yoktur. Konuşmaya mecburuz çocuk. Hani seninle ara sıra bir işimizden bahsederdik. Hatta bunun için de bir kanun çıkarılmıştı. Şu vasiyetname meselesi. Bugün yarın o işi bitirmeliyiz. Nasıl olsa bir gün karnımdan su alınacaktır. Ne olur ne olmaz. Bağırsaklardan biri delinebilir, başka bir arıza olabilir. Her hâlde dikkatli olmalı*”.³⁸

³³ Falih Rıfkı Atay, Babanız Atatürk, s. 152.

³⁴ Aynı eser, s. 52.

³⁵ Aynı eser, s. 52.

³⁶ Kılıç Ali, Atatürk'ün Son Günleri, s. 44.

³⁷ Aynı eser, s. 56.

³⁸ Aynı eser, s. 58-59.

Umumi kâtibin teessürünü zor yenerek dinlediği bu sözlerden sonra gereken hazırlıklar yapılmış ve vasiyetnameyi alacak noter 71 numaralı odada kabul olunmuştu. Emredilen gün ve saatte noter gelmiş ve kendilerine haber verilmişti. Biraz vakit kazanmak istediklerinden yatak odalarının altındaki odada emirleri beklenmişti. Haber verilip odalarına girildiğinde yataktan çıkıp tıraş olmuş, yıkanmış, ipek bir pijama ve yine kırmızı ipek bir rob döşambr giymiş, boynuna koyu vişne rengi bir eşarp bağlamış ve denize bakan pencerelerin önüne koydurduğu bir şezlongda sigara içmekte oldukları görülmüştü. Gelenleri her zamanki üstün nezaketiyle karşılamış, getirilen kahvelerin içilmesini beklemiş, sonra önündeki sigara masası üzerinden kapalı bir zarfı alarak “*Bu benim vasiyetnamemdir. İcaç ettiği zaman muamelesini yaparsınız*” diyerek notere uzatmıştı.³⁹

1938 senesinin sıcak yaz ayları hastalığın ıstıraplarıyla geçmişti. Atatürk karnında biriken suyun alınmasını ısrarla istiyor, fakat doktorlar suyun mümkün olduğu kadar geç alınmasına taraftar bulunuyorlardı. Vasiyetnamenin notere verilmesinden bir süre sonra Prof. Fisenje tekrar İstanbul’a gelmiş ve hastalığın hızlı ilerleyişi karşısında biraz şaşırılmıştı. Nihayet suyun alınmasına karar verildi.

Birinci ponksiyon, yabancı mütehassıs ve Neşet Ömer’in nezareti altında Operatör M. Kemal tarafından yapıldı. Hastanın karnından bir tenekeye yakın su alınmıştı. Atatürk de karnından çıkan suyun miktarıyla yakından ilgilenmiş ve suyun on buçuk kiloyu bulduğunu öğrenince “*Tubaf şey, bir gaz tenekesi de ancak bu kadar su alır*” ve ilave etmişti: “*İnsan karnında bu ağırlık varken hiç rahat edebilir mi?*”. Ponksiyon bitince rahat bir nefes almıştı.⁴⁰

Kurduğun Türkiye Ebediyen Yaşayacak

Birinci ponksiyondan 16 gün sonra yeniden su almak ihtiyacı duyulmuştu. İkinci defa su alınırken Atatürk mütemadiyen “*Bütün suyu alın, hiç kalmasın*” diye söyleniyordu. Ponksiyon bitince de “*Aman ne rahat ettim, dünya varmış*” diye buyurmuşlardı.

17 Ekim gecesini ilk komaya girmiş ve kendisini kısmen kaybetmişti. Asabi çarpınmalar içinde ve kimseyi tanımadan üç gün devam eden bu komadan sonra bir sabah uykudan uyanır gibi gözlerini açmış ve etrafındakileri tanıyarak hiçbir şey olmamış gibi konuşmuştu ve “*Tubaf şey, bana ne oldu?*” diye sorduklarında “*Fazlıca uyudunuz*” cevabı verilmişti. Yeniden hayata dönen Atatürk etrafındakilerle konuşuyor, ilgililere emirler veriyor ve Ankara’ya gidip Cumhuriyet Bayramı’nda bulunmak istediğini belirtiyordu. Tribüne bir asansörle çıkacak ve ulusunun bayramını kutlayacaktı. Terzisi vücuduna göre yeni frakını hazırlamış ve doktorlar da bu son arzuyu uygun karşılamakla beraber yolda bir kalp krizi sonucu ölebileceğini ileri sürdüklerinden gezi gerçekleşmemişti.

Cumhuriyet Bayramı günü Saray’ın önünden geçen Kuleli Askerî Lisesi öğrencilerinin yaptığı tezahürattan heyecanlanan Atatürk ikinci komaya girmiş ve bu koma bir gece sürmüştü. Ertesi gün etrafındakilere “*Ben dün gece ne oldum?*” diye sormuş ve “*Ben asıl dün gece hastaydım. Âdeta değişmiş bir başka adam olmuştum*” demişti. Karnında hızla biriken suyun ıstırapıyla suyun alınmasında ısrar eden Atatürk üçüncü ponksiyondan bir gün sonra 8 Kasım akşamı son defa olarak komaya girmişti. Müdavi doktorların ihtimam ve çabalarına rağmen bu komadan kurtulamayan büyük kurtarıcı 10 Kasım Perşembe günü saat dokuzu beş geçte bu âleme gözlerini yummuştu. Meş’um

³⁹ Aynı eser, s. 63-64.

⁴⁰ Ordinaryüs Prof. M. Kemal Öke, “Ebedi Şefimizin Son Günleri”, Cumhuriyet Gazetesi, 1939. [B. Noyan, ilgili gazetenin hangi ay ve güne ait olduğunu yazmamıştır. (Hazırlayanın Notu)].

haber yıldırım hızıyla etrafa yayılmış, Türk ulusu tek bir vücut ve tek kalp hâlinde acıların en büyüğüne uğramış ve insanlık âlemi bu dehanın kaybiyla derinden sarsılarak acımıza katılmıştı.

Onun askerleri yaralı arslanlar gibi Dolmabahçe Sarayı'na koşmuş; kara, deniz ve hava subayları Ata'sının etrafında birer meşale hâlinde saygı nöbetine geçmişlerdi. İlk olarak 10 Kasım'da Saray'a gelen İstihkâm Okulu subayları onu karyolasında bularak sevgiyle bağrına basıp ağlaşmışlar, içlerinden bayılanlar olmuş ve karyolasının etrafında saygı nöbeti almışlardı. Bir gün sonra büyük ölü gasledilmiş ve cevizden cilalı bir tabuta konularak üzerine Türk sancağı sarılmıştı. Tabut bugün 106 numaralı salon diye anılan hususi dairedeki ikinci salona konulmuş ve etrafı çiçeklerle bezenmişti.

11 Kasım'da diğer birliklerden de subaylar Saray'a gelmiş ve ilk saygı nöbetlerini bu salonda dörder kişilik gruplar hâlinde ve birer saat olarak tutmaya başlamışlardı. Bu salon sadece milletvekilleri ve protokole dâhil bulunanlara açık tutuluyordu. Bu ziyaretler sırasında işitilen hıçkırıklar nöbet görevlilerini heyecanlandırıyor, gözlerden yaşlar akıyor ve baygınlıklara sebep oluyordu. Bir defasında duymuş olduğu heyecan ve acıdan bir deniz subayı bayılmış, başka bir sefer de bir kara subayı fenalıklar geçirmişti.⁴¹

Birkaç gün sonra Atatürk'ün muazzez naaşı tahnit edilerek yeni bir tabuta konmuş ve Türk sancağına sarılarak Muayede Salonu'nda hazırlanan katafalka yerleştirilmişti. 16 Kasım'da bu salon halka açılmış ve İstanbullular büyük Ata'sını geniş bir ıstırap hâlesi hâlinde ziyaret etmişti. Tabutun dört bir tarafında dört meşale yanıyor ve aralıksız olarak iki general, iki küçük rütbeli subay on beşer dakika nöbet tutuyordu. Bu muhteşem dekor içinde bütün İstanbul halkı gece gündüz bir ıstırap zinciri hâlinde Dolmabahçe Sarayı'na akıyor ve Ata'sına son saygı görevini yapıyordu. Bazen bembeyaz sakallı doksanlık bir ihtiyar veya ak saçlı bir nine belleri iki büklüm, gözleri yaşlı ve hıçkırıklarla büyük ölünün önünden geçiyor, bir çocuk, bir mektepli kız, bir genç kadın veya erkek aynı acıyı duyarak onları izliyordu.

Bugünlerden bir gün sayın Ali Kılıç Beyefendi Saray'da bulunan bazı büyüklerin yemek yedikleri sofraya üç deniz subayını da davet etmek lütfunda bulunmuşlardı.⁴² Sofra, mavi salonun bahçeye bakan kısmında kuruluydu. Sofra başında Orgeneral Cemil Cahit Toydemir oturuyor. Ali Kılıç, Neşet Ömer, Nihat Reşat, Hasan Rıza beyefendiler ile daha bazı büyükler bulunuyordu. Bir aralık Cemil Cahit Toydemir "*Atatürk sağlığında milletinin kendisini sevdiğini bilirdi. Fakat bu kadar çok sevildiğini tahmin edemezdi. Mümkün olsa da beş dakika için gözlerini açıp da ne kadar fazla sevildiğini görmesini peke çok isterdim*" demişti. Hakikaten o zamanlar Atatürk sevgisi tariflere sığmayacak bir derecedeydi.

19 Kasım Cumartesi sabahı, başta Orgeneral Fahrettin Altay olmak üzere bir kısım generaller İstanbul'da son saygı nöbetinde bulunmuşlardı. Daha sonra tabut Muayede Salonu'ndaki büyük avizenin altına konulan iki masanın üzerine yerleştirilerek Ordinaryüs Prof. Şerafettin Yaltkaya tarafından cenaze namazı kıldırılmıştı. Bundan sonra eller üstünde Saray'dan çıkarılan tabut top arabasına yerleştirilmiş ve kortej büyük yolcuyu İstanbul'dan uğurlamak üzere yola koyulmuştu. Yol boyunca daha evvel bir eşi görülmemiş ve görülemeyecek olan bir sevgi gösterisiyle Sarayburnu'na gelinerek tabut, *Zafer* muhribine verildi. *Zafer* muhribi saat 12.55'te hareketle 13.22'de *Yavuz* gemisine yanaşmış ve tabut 13.40'ta yerine yerleştirilmişti. 13.41-13.50 arası *Yavuz* 101 pare top ateşiyle ebedî şefini selamlamış ve törene katılmış yabancı savaş gemileri

⁴¹ Makalenin yazarı da Deniz Üsteğmeni olarak bu kutsal göreve katılmıştır.

⁴² Makalenin yazarı da deniz üsteğmeni olarak bu sofrada bulunmuştur.

21'er pâre topla karşılıklıta bulunmuşlardı. *Yavuz*'da saygı nöbeti başlamış ve gemi beş mil süratle giderken, yabancı devletlerin savaş gemileri 16 mil süratle sancaktan *Yavuz*'a yaklaşarak büyük ölüyü selamlamışlardı.

İzmit'e gelindiğinde tabut tekrar *Zafer* muhribine verilerek karaya çıkarılmış ve onun beyaz trenine getirilip salonuna yerleştirilmişti. *Aziz* ölüyü Ankara'ya götüren tren yol boyunca onun derin acılar içindeki ulusu tarafından büyük sevgiyle selamlanmıştı. Beyaz tren 20 Kasım Pazar günü saat 10.30'da Ankara'ya gelmiş ve başta devlet başkanı olmak üzere hükûmet büyükleri ve diğer ilgililer tarafından saygıyla karşılanmıştı. İstasyondan Büyük Millet Meclisi'ne gelinmiş ve tabut, Meclis önünde kurulmuş olan katafalka yerleştirilerek saygı nöbeti başlamıştı. Saat 12.10'dan ertesi sabah 8.30'a kadar bütün Ankaralıları Ata'sının önünden saygıyla geçerek ona veda etmişti.

21 Kasım Pazartesi günü saat 9.42'de tabut top arabasına yerleştirilmiş, Türk ve yabancı devletlerin askerleri büyük ölünün önünden saygıyla geçmişlerdi. Daha sonra top arabası yola koyulmuş, kortej 1.45'te Etnografya Müzesi önüne gelmiş ve tabut yerine konulmuştu. 10 Kasım 1953'te Atatürk'ün naaşı bu geçici kabrinden alınarak büyük bir törenle Anıtkabir'deki ebedî istirahat yerindeki vatan topraklarına teslim edilmişti. İşte koca bir tarih böylece göçmüş, Türk ulusuyla beraber dost ve düşman bütün dünya ona ağlamıştı. Bugün aradan 30 yıl geçti ve o günlerin acıları pek gerilerde kaldı. Fakat ona iman etmiş olanlar aynı acıyı şimdi daha başka ıstıraplarla karışık olarak duyuyorlar. O büyük Türkiye'yi kurmuş ve dünya meselelerinde daima fikri sorulan itibarlı bir mevkiye yükselmişti. Bundan sonra Türk ulusuna düşen görev onun izinde yürümektir.

Bugün gizli ve sinsî ellerin sistematik bir tarzda beslediği Atatürk düşmanlığını yok etmek gerektir. Elbette ki bir gün bu eller kırılacak ve ona uzanan diller koparılacaktır. Sen daima gençliğe güvenirdin. Gençliğe seslenişinde kurmuş olduğun Cumhuriyeti onlara emanet ettiğini bildirmiştin. O günlerin gençleri olan bizler de aynı iman, kudret ve kuvveti içinde genç kuşaklarla beraber senin emanetini bütün gücümüzle korumak için kutsal nöbete devam ediyoruz. Dünya var oldukça bu böyle olacaktır. Sen rahat uyu büyük Ata'm. Kurmuş olduğun büyük Türkiye ebediyen yaşayacaktır.

Osmanlı Döneminde Şehit ve Gazi Çocukları İçin Açılan Okullar ve Askeri-Sivil Okullara Kayıt Önceliği (1855-1918)

Schools for the Children of Martyrs and Veterans in the Ottoman Period and the Priority of Enrolment in Military and Civilian Schools (1855-1918)

<https://doi.org/10.52792/tws.1466151>

Seren ÇELEBİ¹

Araştırma Makalesi

¹ Çankırı Karatekin Üniversitesi – Arş. Gör. Dr.

[ORCID: 0000-0001-6153-2076](https://orcid.org/0000-0001-6153-2076)

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Seren ÇELEBİ

E-posta/E-mail:

serencelebi@karatekin.edu.tr

Geliş tarihi/Received:

06 Nisan 2024

Revizyon talebi/Revision Requested:

30 Nisan 2024

Son revizyon /Last revision:

31 Temmuz 2024

Kabul tarihi/Accepted:

03 Eylül 2024

Atıf/Citation:

Çelebi, Seren. “Osmanlı Döneminde Şehit ve Gazi Çocukları İçin Açılan Okullar ve Askeri-Sivil Okullara Kayıt Önceliği (1855-1918).” *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 5, no. 2 (2024): 149-162.

Özet

19'uncu Yüzyılın ikinci yarısından itibaren belirginleşen modernleşme Osmanlı Devleti'nde özellikle eğitim alanında modern sosyal devlet olgusuyla açıklanabilir kurumsallaşmanın yolunu açmıştır. Mecburi askerlik sistemi ve kitle savaşları ile şehit ve gazi aileleri sayısında büyük artış olurken bunların geride bıraktıkları aileleri konusunda yapılması gerekenlere yönelik çalışmalar hızlanmıştır. Askerlerin geride bıraktıkları aileleriyle ilgili yapılacak yardımlar onların moral ve motivasyonunu yüksek tutarak yükümlü ve muvazzaf askerlik hizmetinin yürütülmesi açısından önem arz etmektedir. Nitekim uzun süreli askerlik hizmeti savunmaya hazırlığın ötesinde sürekli savaş ve iç güvenlik problemleriyle karşılaşmak durumunda kalan asker olgusunu ortaya çıkarmış, geride bıraktıkları ailelerine yardım ve güvence altına alınması devletin sorumluluğunu artıran bir meseleye dönüşmüştür. Eğitim-öğretimin kitleleşmeye başladığı bu dönemde şehit ve gazi çocuklarının eğitimi de öne çıkan sorunlardandır. Devlet şehit ve gazi çocuklarının mağdur olmamaları ve eğitim ve öğretim görmeleri için yeni okullar açmış ve mevcut askeri ve sivil okullara öncelikli kayıtlarının yapılması konusunda gerekli yasal düzenlemeleri yapmıştır. Bu çalışma Osmanlı Devleti'nin şehit ve gazi çocuklarının eğitim-öğretim sorununun çözülmesi için yaptığı düzenlemeleri ve kurumsal faaliyetleri arşiv belgelerine yansıyan örneklerle ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şehit, Gazi, Okul, Eğitim

Abstract

The modernisation that became evident in the second half of the 19th century paved the way for institutionalisation in the Ottoman Empire, especially in the field of education, which can be explained by the modern social state phenomenon. With the compulsory military service system and mass wars, there was a great increase in the number of martyrs and veterans' families, and the studies on what should be done about their families left behind accelerated. The assistance to be provided to the families left behind by the soldiers is important for the execution of the obligatory and regular military service by keeping their morale and motivation high. As a matter of fact, long-term military service has revealed the phenomenon of soldiers who have to face constant war and internal security problems beyond the preparation for defence, and helping and securing the families they leave behind has become an issue that increases the responsibility of the state. The education of the children of martyrs and veterans is one of the prominent problems in this period when education and training started to become mass. The state opened new schools to ensure that the children of martyrs and veterans were not victimised and that they received education and training and made the necessary legal arrangements for their priority enrolment in existing military and civilian schools. This study deals with the regulations and institutional activities of the Ottoman State to solve the problem of education and training of the children of martyrs and veterans with examples reflected in archival documents.

Key Words: Martyr, Veteran, School, Education

GİRİŞ

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren belirginleşerek günümüze kadar gelen süreçte modern devletler sosyal alandaki varlığını devlet bünyesinde toplanan imkânları toplumun refah, sağlık, huzur ve güvenliğini güvence altına alma yönündeki uygulamalarla göstermişlerdir. Modern kitle eğitimi de bu uygulamaların öne çıkan bir örneğidir. Toplumun her kesiminden insanın eğitim sürecinden geçmesi ve sunulacak imkânlardan yararlanabilmesi modern devlet, birey ve toplum ilişkilerini düzenleyen ve sosyal devlet olgusuyla bütünleşmenin araçlarından biri olmuştur. Kimsesiz, yoksul ve himayeye muhtaç çocukların eğitimi ve bunun için açılan okullar sosyal devlet politikaları arasında önemli bir yer tutmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarında bu türden çocukların himayesi ve eğitimi için Eytam Sandıkları, Islahhâneler, Darülhayr-i Âli, Dârüşşafaka, Dârülaceze ve Dârüleytam gibi okul ve yardım kuruluşu niteliğinde kurumsallaşma konusunda Osmanlı Devleti tarafından dikkat çeken adımlar atıldığı görülmektedir. Belirtilen tarih aralığında nüfus artışının yanı sıra savaşların yarattığı etkiyle himayeye muhtaç çocuklar arasında asker çocuklarının sayısında geçmiş yıllara nazaran büyük oranda artış olmuştur. Bu durum, mecburi askerlik sistemiyle insan kaynağı halka dayalı kitlesel orduların ortaya çıkışı ve uzun süreli muharebeleri içeren modern savaşlara paralel olarak şehit ve gazi sayısının artışıyla doğru orantılıdır.

Şehit ve gazi çocuklarına yardım ve eğitimleri konusunda faaliyet yürütülmesi ve kurumsallaşma ihtiyacı özellikle Balkan Savaşları sonrasında belirgin bir sorun haline gelmiştir. Esasında şehit ve gazi ailelerine destek konusu sadece modern sosyal devletle ilgili bir durum değildir. 19.yüzyıl sonlarına kadar yaygın şekilde faaliyet yürüten vakıflar bu konudaki ihtiyacı karşılamışlardır.¹ Özellikle asker aileleriyle ilgili olarak vakıflar dışında Yeniçerilerin kendi içinde kurduğu orta sandıkları şehit olmuş askerlerin ailelerinden zor durumda bulunanlara düzenli bir maddi yardım sağlamış, geride kalmış erkek çocukları doğrudan acemi ocağına alınmıştır.² Bu uygulama modern askeri okulların ortaya çıkışıyla birlikte bu okullara şehit ve gazi çocukları için ayrılan kontenjan veya imtiyazla günümüzde de devam ettirilen bir geleneğe dönüşmüştür. Şehit ve gazi çocuklarının sadece askeri okullar değil sivil okullara kaydı ve bu açıdan bazı kolaylıklar gösterilmesi konusunda devlet himayesi günümüzde de sürdürülmektedir. Örneğin; Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığının web sitesinde Şehit Türk Silahlı Kuvvetleri personelinin (yedek subay, erbaş ve er dâhil) çocuklarına, askeri okullara girişte, genel başvuru koşullarını sağlamaları halinde kontenjan verilerek öncelik sağlanmaktadır şeklinde bir ibare bulunmaktadır.³ Bakanlık sayfasındaki bu ibare sadece askeri okulları işaret ederken, sivil okullara kayıt konusunda şehit ve gazi çocuklarına devletin yasa ve yönetmeliklerle bazı haklar tanıdığı bilinmektedir.

Bu makalenin esas odak noktası 19.yüzyılın son çeyreği ve 20.yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nde belirgin bir kurumsal nitelik kazanan şehit ve gazi çocuklarına sunulan eğitim imkânının ortaya konulması ve özellikle asker çocuklarının askeri okulları alımıyla ilgili sunulan imkânlara dikkat çekilmesidir. Konuyla ilgili Türk eğitim tarihi konusundaki genel eserler, ilgili eğitim kurumlarıyla ilgili çalışmalar, savaş dönemlerindeki sosyal yardımlar çerçevesinde yazılmış bazı metinler bulunmaktadır. Bunlar askeri tarih ve asker aileleriyle ilgilenen askeri sosyoloji

¹ Bahaeddin Yediyıldız, *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012), "Vakıf" maddesi. Ayrıca bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018), 60.

² Mesut Uyar- Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2017), 75.

³ "Askeri Okullara Öncelikle Alınma (Şehit Yakınları)," Millî Savunma Bakanlığı, erişim 10 Mart 2024, <https://www.msb.gov.tr/SehitGazi/icerik/askeri-okullara-oncelikle-alinma-sehit-yakinlari>

çerçevesinde ele alınmış metinler değildirler. Konunun ele alınış biçim ordu ve savaş olgusuyla ilişkisi satır aralarına dolaylı olarak yansımıştır. Kimsesiz, bakıma muhtaç çocuklar sorunu modern sosyal devletin çözülmesi gereken problemleri arasındadır. Ancak burada özellikle asker çocuklarının himayesi önceliğiyle başlayan kurumsallaşma henüz savaşın sürdüğü ortamda ordunun moral ve motivasyonunun yüksek tutulması açısından oldukça önemli görünmektedir. Özellikle şehit ve gazi çocuklarının eğitimi için atılan adımlar üzerinde durulacak olan makalemizde, bu çocuklara askeri ve sivil okullara kayıt konusunda tanınan öncelikler ele alınacaktır. Burada doğrudan şehit ve gazi çocuklarıyla ilgili kurulduğu anlaşılan Dârüleytam yasası, yönetmeliği ve uygulamaları üzerinden gidilse de Dârüleytam öncesi uygulamalara da yer verilecektir. Daha önce belirtildiği üzere klasik dönemde şehit ve gazi çocuklarına dönük yardımlarla ilgili birçok örnek verilebilir; fakat çalışmamızın zaman aralığı 19.yüzyılın ikinci yarısından Dârüleytam kuruluşuna kadar olan süreçte şehit ve gazi çocuklarıyla ilgili modern kurumsallaşmayı içeren faaliyetleri kapsamaktadır.

ŞEHİT VE GAZİ ÇOCUKLARI İÇİN OKUL

1851’de Eytam Sandıklarının kurulmasıyla yetim çocukların himayesini amaçlayan modern kurumsallaşmanın ilk örneği görünmektedir. Bu ilk örnek bütün yetim çocuklarını kapsayacak şekilde organize edilmiş daha çok yetimlere miras kalan malların korunması ve kullanılmasıyla ilgili faaliyetler yürütmüştür.⁴ Benzer şekilde Tanzimat dönemi reformlarının bir uygulaması olarak görülen Islahhâneler ise yetim çocukların bütününe dönük ve onların eğitimiyle ilgili bir himayeyi içermektedir. Bu konuda ilk ciddi adım Mithat Paşa’nın Tuna valisi olduğu dönemde atılmış, 1860-1864 arasında Niş, Sofya ve Rusçuk’ta Islahhâneler açılmıştır. Islahhânelere himayeye muhtaç Müslüman ve Hristiyan çocuklar alınmıştır.⁵ Doğrudan şehit ve gazi çocuklarının eğitimi için açılan ilk kurum ise 1 Ocak 1914 tarihinde alınan karar doğrultusunda Dârüleytam olmuştur.⁶ Yetimhane veya yetim yurdu anlamına gelen Dârüleytam okullarının kuruluş amacı ilk önce şehit çocuklarının eğitimiyle ilgiliyken zamanla bu okullara şehit çocuklarının dışındaki yetimler de dâhil edilerek kapsamı genişletilmiştir. Böylece Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarıyla büyük bir soruna dönüşen kimsesiz çocuklar için hem bir barınak hem de eğitim imkânı sunulmuştur.⁷

Farklı şehirlerde açılması planlanan Dârüleytamların merkez ve taşradaki kuruluşunun aynı sistem ve düzende olmasını sağlamak için ilk olarak altı maddelik bir yönetmelik hazırlanmıştır. (28 Aralık 1913) Hazırlanan bu yönetmeliğin maddeleri şu şekildedir:

1. Malûlin-i Guzât ve Şühedâ-yı Asâkir-i Osmâniye eytâmı için her vilayet merkezinde Malûlin-i Guzât ve Şühedâ-yı Asâkir-i Osmâniye Dârüleytamı namı altında “Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye” tarafından (meri ve ...olan nizamnamenin yirmi ikinci bendine tevfiken) ibtidaî ve rüşdî derecesinde leyli bir mekteb vücuda getirilecektir.

⁴ Fatih Çil, “Emval-i Eytam Sandıkları (1851-1914),” (Doktora tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2023).

⁵ İmdat Özen, “II. Meşrutiyet’e Kadar Islahhaneler ve Darülaceze,” (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2001), 2-3.

⁶ BOA, BEO, 4244\318252\001, 28 Muharrem 1332.

⁷ Hidayet Yavuz Nuhoglu, *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993) “Darüleytam” maddesi. Ayrıca bkz. Ersin Müezzinoğlu, “I. Dünya Savaşı Esnasında Yetim ve Öksüz Çocukların Hamiyesi ve Eğitimi: Darüleytamlar”, *History Studies*, no. 1 (2012): 400.

2. İşbu mektebde ikmâl-i tahsil edenlerden kabiliyet-i bedeniye ve zekâları itibarıyla askerliğe elverişli görülenleri muhtelif mekâtib-i askeriyyeye mekâtib-i mezkûra nizamnameleri ahkâmına tevfikeyen tercihen kayd ve kabul olunurlar.
3. “Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye” tarafından vücuda getirilecek işbu müessesât mesarîfını “Tekâüd Kanunname-i Hümayununun otuz altı ve kırk birinci maddelerine tevfikeyen “Şüheda ve Malûlin-i Guzât-ı Osmâniye Eytamına” tahsis edilmiş olan otuz sekizer gurus maaşat ile Evkaf Nezaretinin marifetiyle tevhiş edilecektir.
4. Eytam-ı mezkûra mahsus maaşat her sene topdan olarak Muhasasat-ı Zatiye Müdüriyetince “Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiyyeye tesviye ve ita olunacaktır.
5. “Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye” vezâifini müşar nizamname ile nizamname-i dâhili ve Dârüşşafaka mektebi ders programı ve talimatname-i dâhilîsi işbu müessesât içinde aynen meri meriü'l-icradır.
6. Mekteb-i Heyet-i Muallimini Dârüşşafaka Mektebi muallimini hakkındaki programa tevfikeyen tayin edileceklerse de mütekaidin-i zabitan tercihen istihdam olunacaktır.⁸

Yukarıda verilen nizamname maddelerinden anlaşılacağı üzere 1863'te Dârüşşafakanın kurulmasını sağlayan Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye, Dârüleytam kuruluşunda da aktif rol oynamıştır. Açılan okulların yatılı olması evsiz ve sokakta kalan şehit ve gazi çocuklarına barınak sağlaması açısından da önemlidir. Okul masrafları ise yönetmelik maddelerinden de anlaşılacağı üzere diğer kurumlarla iş birliği yapılarak karşılanmıştır. Bu iş birliği örnekleri arasında şehit ve gazi çocukları için açılan Dârüleytamların, Dârüşşafaka'nın ders programıyla aynı olması da bulunmaktadır. Öksüz ve yetim Müslüman çocukların eğitim ve öğretimi için 1873 yılında Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiyye tarafından İstanbul'da açılan Dârüşşafaka okulunun eğitim ve öğretim ders programı dönemin, ibtidâî, rüştiye ve idâdî okullarındaki programları kapsayacak şekilde hazırlanmıştır.⁹ Dârüşşafaka'da ilk dersin Yüzbaşı Mustafa Efendi tarafından verilmiş olması da önemli bir bilgidir. Dârüleytam yönetmeliğinin altıncı maddesinde programa uygun kişiler öğretmen olarak tayin edilecek olsalar da emekli subayların tercih edilmesi yönünde bir ibare bulunmaktadır. Askerlerin bu tür okullarda öğretmenliği konusunda sonraki yıllarda da örnekler bulunmaktadır.

Dârüleytamların yönetmeliğinin uygulanması ve başarı oranının yüksek olması için bu gelişmeler kapsamında 1 Kasım 1913 yılında açılması düşünülen yatılı rüştiye ve ibtidâîler için bir ders programı oluşturulmuştur. Programda rüştiye ve ibtidâîlere kabul edilen şehit ve gazi çocuklarının hangi dersleri hangi senelerde alabileceği ayrıntılı bir biçimde aktarılmıştır.¹⁰ Ayrıca okullar arasında maddi ve ders programı gibi iş birliğinin yanı sıra öğretmenlerinde kurumlar arası geçiş yaparak bu Dârüleytamlara yardımcı olduğu bilinmektedir. Dârüleytamlara atanan öğretmenlerin yeterli olmaması durumunda Dârüleytamların eğitim sürecinin aksamaması için diğer okullardan öğretmen tayin edilmiştir.¹¹ 24 Temmuz 1915 yılına ait tezkireye göre, farklı yerlerdeki

⁸ BOA, BEO., 4246\318376\004.

⁹ Halis Ayhan-Hakkı Maviş, *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994), “Darüşşafaka” maddesi. Ayrıca bkz. Songül Keçeci Kurt, “Bir Eğitimin Öncüsü: Darüşşafaka”, *Abant İzzet Baysal Üniveristesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, no. 2 (2016): 161.

¹⁰ BOA, HSDHADB, 3\2\001, 29 Muharrem 1332.

¹¹ BOA, MF.MKT., 1232\26\001, 10 Rebiülevvel 1336.

muharebelerde şehit olmuş, savaş nedeniyle vefat etmiş ve hali hazırda savaşta olan askerlerin çocuklarının korunması için açılan bu okulların denetimi Maarif Nezaretine verilmiştir.

Dârüleytam açılması konusunda girişimler 1913'e kadar uzansa da aktif faaliyete geçtiğini gösteren örnekler 1915'te artmaktadır. Örneğin; İstanbul'da iki bin kişilik bir Dârüleytam yapılmış ancak sadece bin çocuk alınabilmiştir. Adana'da ise biri yüz diğeri iki yüz kişilik iki Dârüleytam açılmışken üçüncüsünün de yakın zamanında açılması planlanmakta olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. Kayseri ve Bursa'da da Dârüleytam açılması konusunda harekete geçilmiştir. Aynı zamanda Musul, Şam, Beyrut ve Amasya'da Dârüleytamlar açılması yönünde çalışmalar başlatılmıştır. Dârüleytamlara 2-17 yaş kız, 2-16 yaş aralığındaki erkek çocuklar kabul edilmektedir. Kabul edilen 2-3 yaşındaki çocukların beslenip büyümeleri için gereken şartlar sağlanacakken 4-5-6 yaşındakiler çeşitli anaokullarında eğitim alacaktır. 7-12 yaş aralığındaki kız ve erkek çocukları için ayrı ayrı ilkokulların açılması uygun görülmüştür. 13-16 yaşındaki kız çocukları yeteneklerine uygun olarak dârümuallimât, mürebbiyelik, hizmetçilik ve işçilik gibi meslek gruplarından birinde eğitim görecektir. 13-15 yaşındaki erkek çocuklar ise çeşitli sanayi işlerinde uzmanlaşmayı sağlayacak eğitim görecektir.¹²

Yukarıda okula kabul ve eğitim içeriğiyle ilgili verdiğimiz bilgidan anlaşılacağı üzere kız ve erkek çocukların bir meslek sahibi olmalarını sağlayacak eğitim planlaması yapılmıştır. Özellikle kız çocuklarının öğretmen okullarına yönlendirilmesiyle kimsesi olmayan bu çocuklara öğretmen olup diğer çocukların eğitiminde rol almaları sağlanmıştır. Dârüleytamların mali kaynağı bazı vergi türlerinden bu okula yapılan kesinti ve yardımlar vasıtasıyla yapılmıştır. Tütün vergisinden alınan harç bu açıdan önemli bir kaynak görünümündedir. Tütüne yapılan zam ve vergi gelirinin artırılmasının yanı sıra bu gelirin korunması için kaçakçılığın önlenmesi yönünde devlet çaba göstermiştir.¹³ Taşrada açılan okullara da genel gelirin dışında vilayet ve sancak merkez idarelerinden gelen yardımlar da mali kaynaklar arasındadır. Örneğin; Bolu Sancağında açılan Evlâd-ı Şühedâ Mektebi için Muvâzene-i Umûmiye'nin Vilayet-i Muâvenet kısmından kırk bin kuruş yardım yapılmıştır.¹⁴ Bu türden yardımlara verilecek örnekler artırılabilir.

Dârüleytamların artırılması ve işlevsel hale gelmesi için gösterilen bütün çabalara rağmen Birinci Dünya Savaşı yıllarında yapılan yardımların yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Savaşın uzaması ve asker alımının süreklilik göstermesi yardımların yeterliliğini azaltmıştır. Bu durum yardıma muhtaç sayısını zaman geçtikçe artırmaktadır. Savaş yıllarında İstanbul sokaklarında çok sayıda işsiz, perişan ve sefalet içerisinde yaşayan çocuklar arasında şehit çocukları da bulunmaktadır. İstanbul'da bulunan Dârüleytamların da yetersiz olmasından dolayı himayeye muhtaç çocukların taşrada açılan Dârüleytamlara gönderilmesi uygun görülmüştür. Ancak taşradaki Dârüleytamlar da kapasite konusunda sürekli artan ihtiyacı karşılayacak durumda değildir. Vatan için canını feda etmiş, hali hazırda savaşan ve hayatını kaybetme ihtimali yüksek asker çocuklarının korunması için taşradaki Dârüleytamların artırılması gerekmektedir. Merkezde bulunan Dârüleytamlara her hafta yirmi ila elli kadar öğrenci kabul edilmektedir. Mevcut Dârüleytamlar yetersiz kaldığından daha fazlasına ihtiyaç vardır.¹⁵ Edirne vilayetinde bulunan Dârüleytamına 9 Mart 1916 yılında alınan 93 çocuğun

¹² BOA, HR.İD., 1128\10\004.

¹³ BOA, DH.UMVN., 123\119\001, 2 Ramazan 1333 (14 Temmuz 1915).

¹⁴ BOA, BEO., 4399\329875\001, 13 Rebiülahir 1334 (18 Şubat 1916).

¹⁵ BOA, MF.MKT., 1229\118\001, 17 Zilkade 1335 (4 Eylül 1917).

hepsi şehit çocuklarıdır. Kastamonu'dakine alınan 102 çocuktan 64'ü şehit çocuğu iken 18 tanesinin de babası askerdedir. Konya'da 75 çocuktan 35'i, Ankara'da da 75 çocuktan 14'ü şehit çocuğudur.¹⁶ Şehit çocukları için annelerinin yaşıyor olması tamamıyla kimsesiz olanlara göre büyük bir şanstır. Ancak babaları şehit olmasına rağmen daha önce Dârüleytam himayesinde olmayan çocuklar annelerini de kaybettiğinde onlar için Dârüleytama sığınmaları dışında başka seçenek kalmamıştır. Örneğin; Priştina'da şehit olan Şakir Bey'in on yaşındaki çocuğu annesinin de ölümü nedeniyle kimsesiz kalınca Dârüleytama yerleştirilmiştir.¹⁷ Balkan Savaşında Edirne'de şehit olmuş İsmail Efendi'nin kızı Aişe Hanım annesinin de vefat etmesiyle tamamıyla kimsesiz kalmış ve Dârüleytama kaydedilmiştir.¹⁸

ŞEHİT VE GAZİ ÇOCUKLARININ ASKERİ OKULLARA ALINMASI VE KABUL ŞARTLARI

Şehit ve gazi çocuklarının eğitim-öğretiminde daha önce de bahsedildiği gibi askeri okullarda öncelik sağlamıştır. Bunu da Şühedâ Vesaire Evladlarının Leyli Mekâtib-i İdadîye-i Askeriyye Kayd ve Kabulü Hakkında Nizamname Layihası başlığı altında sistemleştirmiş ve ayrıntılı şekilde bilgi verilmiştir. Layihanın ilk maddesinde; Leyli Mekâtib-i İdadîye-i Askeriyye, Leyli Mekâtib-i Rüşdiye-i Askeriyye ve Kuleli İdadî-i Askeriyye okullarına kabul edilmiş öğrencilerden boş kalan kadrolara Mekâtib-i Askeriyye eğitim-öğretimine sınava girdikten sonra yetenekli olanlar alınacaktır şeklinde genel bir şart konmuştur. Bu okullara birinci dereceden kabul edilecekler; jandarma da dâhil edilmek üzere zabitan, ihtiyat zabitanı, zabıt vekili, zabıt namzedi, küçük zabitan, onbaşı ve orduda yer alan diğer görevlilerden savaş meydanı veya eşkiya çatışmasında şehit olanlar ve yaralanıp tedavi altındayken hayatını kaybetmiş kişilerin çocukları olarak belirlenmiştir. İkinci dereceden öncelikli alınacak öğrenciler; yine jandarma mensupları da dâhil olarak erkân-ı ümera zabitanlarından imam, doktor, veteriner, eczacı, sivil ve hesap memurlarıyla ihtiyat zabitanı ve bu grupların askeriye emekli olmuşken vefat edenlerin çocuklarıdır. Son olarak öncelik verilecek grup ise Harbiye Nezaretiyle ilgili yukarıda belirtilen rütbe ve sınıfa dâhil kişilerin görev yaptıkları yerlerde idadi derecesinde okul bulunmaması durumunda kabul edilenlerdir. Layihanın ikinci maddesinde okullara alım için yapılacak sınavlara öncelikle birinci, ihtiyaca göre ikinci ve son olarak da üçüncü derecedekilerin öncelikli olarak kabul edileceği belirtilmiştir.¹⁹ Böylece çocuklar babalarının yaptığı

¹⁶ Safiye Kıranlar, *Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013), 57-58.

¹⁷ BOA, MF.MKT., 1204\83\001, 4 Cemaziyevvel 1334 (9 Mart 1916).

¹⁸ BOA, MF.MKT., 1210\60\001.

¹⁹ BOA, MV., 241\144\001, 17 Zilkade 1333 (26 Eylül 1915). Ayrıca bu kanun; *Düstur*, Tertib II, cilt: 7, 743-744 sayfa aralıklarında yayınlanmış ve birinci maddesinde *Düstur*, Tertib II, cilt: 8, s. 259'da şu şekilde değişiklik yapılmıştır: 'Leyli Mekatib-i İdadîye-i Askeriyye' 'Leyli Mekatib-i Rüşdiye-i Askeriyye' ve 'Kuleli İdadî-i Askerisi' sınıf-u mahsusesinde ikmal-i tahsil edenlerin kabulünden sonra açık kalacak mahallere ancak mekatib-i askeriye tadrîsât programına tevfiken imtihan verebildikleri takdirde atide muharrer talebe kabul olunacak ve bunların kabulünde derecat atıyye riayet edilecektir. Birinci derece jandarma dahi dahil olduğu halde erkan ve ümera ve zabitan ve ihtiyat zabitanı ile zabıt vekili ve zabıt namzedlerinden ve küçük zabitan ve onbaşı ve neferatından ve esnaf-ı askeriye ile bi'l-cümle mensubin askeriyyeden meydan-ı muharebede ve eşkiya müsadematında şehid olanların evladı ve veli [...] gayr-ı malik muassır biraderleri:

İkinci derece jandarma dahi dahil olduğu halde erkan ve ümera ve zabitan ve askeri imam ve tabib ve baytar ve eczacı ve hesap memuru ve sivil memurlar ile ihtiyat zabitanından ve bunların mütekaidininden vefat edenlerin evladı:

hizmet karşılığında ödüllendirilmiş aynı zamanda da bu askerlerin çocukları babaları sayesinde kazandıkları imtiyaz ve referansın anlamını askeri okullara girerken ve okulda daha iyi anlama şansını kazanmışlardır. Osmanlı Devleti şehit ve gazi çocukları için pek çok maddi yardımda bulunmuştur. Askeri okullara kayıt ve kabulde bu türden çocuklara verilen öncelik ordunun moral ve motivasyonunun artırılmasına katkı sunacak bir uygulama olarak da değerlendirilebilir

Yukarıda ele alınan kanun layihasının hazırlandığı dönemle, yaklaşık elli yıl önceki dönemin kurumsal şartları birbirinden farklı olmasına rağmen şehit ve gazi çocuklarının orduya alınma hususundaki önceliklerinin daha erken tarihlerde de birçok örneği bulunmaktadır. Örneğin; Piyade Yüzbaşı İbrahim Ağa 1861 yılında Kars civarında şehit olmuş, ailesine maaş bağlanmasının yanı sıra oğlu da orduya alınmıştır.²⁰ 1855 tarihli bir belgeye göre Konya’da Redif-i Miralayı olan Osman Bey, Yergöğü Muharebesinde şehit düşmüş, devleti için hayatını kaybeden bu askerin çocuklarının zor durumda kalmaması için oğullarından Mustafa Faik Efendi maliye işlerine gönderilirken diğer oğlu Mahmut Rauf Efendi de Mekteb-i Harbiye’ye alınmıştır.²¹ Yaklaşık elli yıl sonraki bir tarihte Kırşehir’in Menderes Mahallesinde ikamet eden ve Yunan Savaş’ında şehit olan Kibaroglu Mustafa adlı şahsın oğlunun başka kimsesi bulunmadığından perişan bir halde olduğunun mahalle ihtiyar heyeti tarafından araştırıp doğrulanması halinde bu çocuğun Dârüşşafaka, Mekteb-i Sanâyyî’ye veya Mekâtib-i Askeriyeden birine kaydedilmesini uygun görmüştür.²² Bu belge aynı zamanda benzer durumda olan çocukların himayesi için yapılabileceklerin muhtarlık gibi kurumlar tarafından da takip edildiğini göstermektedir.²³

Modernleşme sürecinde eğitilmiş birey ve toplum konusundaki gelişmeler özellikle Tanzimat döneminden itibaren devletin temel politikalarından olmuştur. Bu politikanın sistemli bir biçimde uygulanması ve öğrenim yaşındaki çocuklar arasında şehit ve gazi çocuklarının sürekli artan bir sayıya ulaşması tabii olarak beraberinde okul, öğretim gibi ihtiyaçları sürekli gündemde tutmuştur. Taşradan merkeze bu türden çocukların eğitimiyle ilgili sürekli talepler gelmiştir. Örneğin; 23 Ağustos 1915 tarihli bir belge Bağdat ve Erzurum gibi şehirlerde bulunan şehit ve gazi çocuklarının İstanbul’a gönderilmelerini talep eden bir telgrafı konu edinmiştir. Ancak bu talep gelecek çocukların İstanbul’a geldiklerinde daha kötü bir duruma düşmesini engellemek için reddedilmiş ve buldukları yerlerde eğitim-öğretim faaliyetleri Müdâfaa-i Milliye Cemiyetine bırakılmıştır.²⁴ 20 Ekim 1917 tarihli bir belgede şehit ve muhacir çocukları için Bursa’da bulunan askeri rüştiye örnek gösterilerek Konya’da da bir Leyli Rüşdiye Askeriye kurulması istenmektedir. Bu girişimin gerçekleşmesi için de Mekâtib-i Harbiye Müdüriyeti Umumisi vekili Binbaşı Reşit Efendi atanmıştır.²⁵ Askeri okullar şehit ve gazilerin erkek çocukları için öncelik ve imkân olarak sunulurken kız çocukları için de daha önce bahsedildiği gibi onlara bir meslek kazandıracak sivil okul imkânı verilmiştir.

Üçüncü derece vazifeten buldukları yerlerde idadi derecesinde mekteb bulunmayan jandarma ve asker-i saire erkan ve ümera ve zabitanı ile askeri imam ve tabib ve baytar ve eczacı ve hesap memur ve sivil memurlarının evladı.” Ayrıca; Jandarma Evamir Mecmuasının 1 Ağustos 1331 tarihli 82 numaralı nüshasında da 5-6 sayfa aralıklarında yayınlanmıştır.

²⁰ BOA, A.İMKT.NZD, 366\10\001, 2 Rebiülevvel 1278 (7 Eylül 1861).

²¹ BOA, A.İMKT.NZD, 149\74\002, 8 Ramazan 1271’de (25 Mayıs 1855).

²² BOA, DH.MKT, 2311\105\001, 27 Şevval 1317’de (28 Şubat 1900).

²³ ATASE, BDH., 5/2045\363\9.

²⁴ BOA, DH.İ.UM., 89\1\002, 12 Şevval 1333 (23 Ağustos 1915).

²⁵ BOA, DH.İ.UM.EK, 40\62\002, 4 Muharrem 1336 (20 Ekim 1917).

ŞEHİT VE GAZİ ÇOCUKLARININ SİVİL OKULLARA KAYDI

Ele aldığımız dönemde öğrenim yaşına gelmiş çocukların geneli için okul ve öğretmen sorunu bulunmaktadır. Buna bir de okulun yanı sıra barınma ihtiyacı eklenmiştir. Özellikle şehit ve gazi çocukları okula kaydedilmenin yanı sıra barınmanın da dâhil olduğu bir himayeye muhtaç durumdadırlar. 29 Mayıs 1904 tarihli bir belgeye göre Üçüncü Ordu-yu Hümayun Ohri Redif Taburu Mülazım-ı evvelerinden olan Nazif Efendi'nin beş çocuğunun yetim kaldığı anlaşılmıştır. Nazif Efendi'nin eşi çocuklarına yardım için dilekçe vermiştir. Nazif Efendi'nin eşinin gönderdiği dilekçenin incelenmesi sonucunda Ahmet ve Mehmet isimli oğulları Numune-i Terakki Mektebine kızı Hayriye'yi de Kız Sanayi Mektebine kaydedilmiştir.²⁶ Başka bir örnekte ise; Asakir-i Şahane mülazımı Necip Efendi'nin şehit olmasıyla kerimeleri Fahriye ve Münire hanımlar kimsesiz kaldığından Leyli Kız Sanayi Mektebine kaydedilmiştir.²⁷ Bu tarz sanayi mektepleri şehit ve gazi çocuklarının bir meslek edinmeleri ve gelecekte zor durumda kalmadan hayatlarını idame ettirebilmeleri açısından önem arz etmektedir. Aynı zamanda dönemin eğitim-öğretim kurumlarından olan Dârüşşafaka, Mekteb-i Sultânî ve Dârülaceze de şehit ve gazi çocukları için kapılarını açan okullar arasındadır.

Şehit ve gazi çocuklarının okullara kaydı ve himayesi konusunda birçok örnek bulunmaktadır. Örneğin; 21 Temmuz 1327 yılında babaları Girit'te şehit düşmüş ve kimsesiz, muhtaç duruma düşen Mehmet ile Ömer Dârüşşafaka'ya kabul edilmiştir.²⁸ Trablusgarp muharebesinde babaları şehit olan çocukların bir kısmının ne memleketlerinde ne de bulduklarında yerlerde eğitimlerine, kılık kıyafetlerine ve de maddi olarak yardım edecek kimseleri bulunmadığından Dârüşşafaka'ya kayıtları kabul edilmiştir.²⁹ Selanik'te şehit olan Hüsnü isimli polis memurunun oğlu Burhaneddin Efendi'nin Dârüşşafaka'ya kaydı yapılmıştır.³⁰ Süleyman Efendinin Birinci Dünya Savaşında şehit olmasıyla zor durumda kalan altı çocuğundan ikisi Mekteb-i Sultânî'ye ikisi de Dârüşşafaka'ya kaydedilmiştir.³¹ Of kazasının Yente karyesi ahalisinden olan Ofluoğlu Hamdi Bey Yunan Muharebesinde şehit olmuştur. Dört çocuk sahibi olan Hamdi'nin eşi durumlarının kötü olmasından dolayı çocuklarının okula alınması için arzuhal göndermiş ve cevap olarak dört çocuğun da Dârülaceze'ye kabulü gerçekleşmiştir.³² Bu örneklerden farklı olarak felçli bir şehit çocuğunun Dârüleytama alınması talebinin Dârülaceze'ye yönlendirilmesidir.³³ Redif askeri Hakkı Bey'in şehit düşmesi üzerine oğlu Said, Dârülhayr-i Âliye kaydedilmiştir.³⁴ Priştina Jandarma taburunda görevliken babası şehit olan Adliye karyesinden Agoş kimsesiz kaldığı için bir okula kaydı yapılması konusunda yardım istemiş ve bunun üzerine Agoş'un münasip bir okula ücretsiz olarak kaydına izin verilmiştir.³⁵ Çanakkale muhaberesinde şehiden vefat eden mülazım-ı sani Mehmet Eyüp Efendi'nin oğlu Ali Rıfat Efendinin İstanbul Leyli Sultanilerden münasip olan

²⁶ BOA, BEO., 2320\173951\002, 14 Rebiülevvel 1322.

²⁷ BOA, BEO., 1740\130463\001, 18 Recep 1319 (31 Ekim 1901).

²⁸ BOA, MF.MKT., 1174\15\001, (3 Ağustos 1911).

²⁹ BOA, MF.MKT., 1190\75\008, 20 Zilkade 1331 (21 Ekim 1913).

³⁰ BOA, MF.MKT., 1189\62\005-006, 25 Teşrinisani 1329 (8 Aralık 1913).

³¹ BOA, MF.MKT., 1211\52\001, 22 Ağustos 1331 (4 Eylül 1915).

³² BOA, DH.MKT., 661\11\003, (24 Şubat 1903).

³³ BOA, MF.MKT., 1212\92\002, 21 Zilhicce 1333 (30 Ekim 1915).

³⁴ BOA, MF.MKT., 897\4\002.

³⁵ BOA, TFR.I.KV., 177\17640\001, 28 Recep 1325 (6 Eylül 1907).

herhangi birine ücretsiz kaydı yapılmıştır.³⁶ Aydın Vilayeti jandarma alayının altıncı taburunun süvari bölümü mülazım-ı sanisi olan ve eşkıya takibinde şehit düşen Hasan Basri Efendi'nin oğlu Remzi Efendi kimsesiz ve sahipsiz kaldığından İstanbul'daki okullardan birine kaydedilmiştir.³⁷ Dokuzuncu alayın üçüncü taburundan olan altıncı batarya kumandanı Yüzbaşı Hacı Osman Fahri Efendi Edirne muhasarası sırasında şehit olmuştur. Bu durum üzerine oğulları Ali Reşit ve Ahmet Edirne'deki okullardan birine yatılı olarak yerleştirilecektir.³⁸ Mülga İkinci Redif Müfettişliği Avrathisar Alayının Birinci Taburunun dördüncü Bölüğü Mülazımı evvel olan Mustafa Efendi'nin yedi yaşındaki kızı kimsesiz kaldığından Üsküdar Harmanlık Numune Mektebine yerleştirilmiştir.³⁹ Babası savaşta şehit olduktan sonra kimsesi kalmayan Kerim isimdeki çocuk Dârüşşafaka'ya alınmıştır.⁴⁰ Babası şehit düşmüş bir diğer çocuk olan Mehmet de Dârüşşafaka'ya kabulü istenmiştir.⁴¹ Aydın Vilayeti Jandarma Alayı'nda görevli mülazım-ı sanilerden biri olan Hasan Basri Efendi'nin eşkıya takibi sırasında şehit düşmesiyle oğlu Remzi Efendi kimsesiz kalmış bu yüzden de İstanbul'daki bir okula kaydedilmiştir.⁴² Babası Köstendil ahalisinden olup Niğbolu'da şehit olan Hüseyin kimsesiz kalmış ve fakirlikten dolayı kendisine bakamayacak hale geldiğinden kendisinin İstanbul'da parasız bir okula kayıt yaptırılmıştır.⁴³

Şehit ve gazi çocuklarının birçoğu doğrudan himayeye muhtaç çocuklar için açılan okul ve kurumlara kabul edildikleri gibi sayıları oldukça az olan sultanilere de kabul edilmişlerdir. Şehit olan Miralay Yusuf Bey'in oğlu Selim Sırrı Efendi'nin Mekteb-i Sultânî'ye kaydolabilmesi için yol parası karşılığında kayıt için gönderilmiştir.⁴⁴ Mekteb-i Sultânî'ye yarı ücretli kayıt da yapılmıştır. Örneğin; Miralay Ali Bey'in şehit düşmesiyle Hüseyin Hüsnü'nün bu okula kaydı yarı ücretli olmuştur.⁴⁵ Karadağ Savaşında şehit olan Binbaşı Numan Ağa'nın oğlu Osman Cemal'in Asakir-i Rüştiyeden, Mekteb-i Sultânî'ye geçiş talebi ücretsiz olarak kabul edilmiştir.⁴⁶ Tarsus Redif Taburunda görevli olan Binbaşı Hamit Bey'in Yemen'de şehit düşmesiyle oğlu Abdullah Efendi'ye bir defaya mahsus on beş lira verilmiş, yatılı ve ücretsiz olarak da Mekteb-i Sultânî'ye kaydedilmiştir.⁴⁷

Balkan Savaşı yenilgisi neticesinde bu bölgedeki vilayetlerden büyük bir Türk-Müslüman nüfusu Osmanlı Devleti topraklarına göç etmiştir. Bu gelen göçmenler arasındaki şehit çocuklarının durumu göz önüne alınarak devlet tarafından okullarda şehit çocukları için onar kişilik kontenjan ayrılması hususunda tedbir alınmıştır.⁴⁸ Böylece devlet sınırları içerisindeki babası savaşlarda şehit düşmüş bu çocukların eğitim-öğretimleri için devletin merkezi olan İstanbul'u tercih etmiştir. Osmanlı Devleti şehit çocuklarının eğitim-öğretimi için sadece okul açmakla ve okula kayıtlarını yaptırmakla kalmamış bu çocuklara yurt dışı eğitimi olanağı sağlamıştır. Bu duruma örnek olarak Erzincan Heyet-i Talimgah Kumandanlığı subaylarından olan şehit Binbaşı Fazıl Bey'in oğlu Abbas

³⁶ BOA, BEO., 4427\332014\001, 27 Şevval 1334 (24 Ağustos 1916).

³⁷ BOA, DH.MKT., 244\25\001.

³⁸ BOA, DH.İD., 216\3\006-007, 10 Şaban 1332 (4 Temmuz 1914).

³⁹ BOA, MF.İBT., 516\32\001, 23 Ağustos 1330 (5 Eylül 1914).

⁴⁰ BOA, MF.MKT., 57\169\001, 5 Ramazan 1295 (2 Eylül 1878).

⁴¹ BOA, MF.MKT., 171\116\001, 25 Zilkade 1310 (10 Haziran 1893).

⁴² BOA, DH.MKT., 244\25\001, 27 Zilkade 1311 (1 Haziran 1894).

⁴³ BOA, HR.SFR.04, 504\19\001, 16 Rebiülahir 1312 (17 Ekim 1894).

⁴⁴ BOA, MF.MKT., 67\78\001, 16 Ramazan 1298 (12 Ağustos 1881).

⁴⁵ BOA, MF.MKT., 67\72\001, 11 Ramazan 1298 (7 Ağustos 1881).

⁴⁶ BOA, MF.MKT., 77\76\001-002, 16 Zilkade 1299 (29 Eylül 1882).

⁴⁷ BOA, MF.MKT., 454\15\002, 28 Muharrem 1317 (8 Haziran 1899).

⁴⁸ BOA, BEO, 4181\313515\001, 3 Recep 1331 (8 Haziran 1913).

Berlin’de sürdürdüğü eğitimine devam etmek için hali hazırda devam eden maaşına ekstra maddi destek talebi sonucunda maaşının yükseltildiği verilebilir.⁴⁹

Şehit olmuş askerlerin sadece çocuklarına değil talepleri olması durumunda zor durumda kalmış eşlerine de destek vermiştir. Örneğin; 27 Ağustos 1899 tarihli bir belgede, Girit’te çıkan çatışmada şehit olan bir askerın eşi olan Melek Hanım’ın iki kız kardeşi, bir abisi ve oğlu Dârülacezeye kabul edilmiştir.⁵⁰ Bunun yanı sıra eşleri şehit olmuş kadınlara ve yetim kalmış kız çocuklarına el işi, dikiş-nakiş eğitimleri verilmiştir. Tekstil sektörü Balkan Savaşları sonucunda kadınların hemen hemen çalışabileceği tek alan olarak görülmüştür. Kadınlar için atölyeler açılmış, kadınların ortaya çıkardığı ürünler de basının katkılarıyla halkın dikkatini çalışan kadınlara çekmek için günlerce sergilenmiş ve ürünlerin satılmasına teşvik edilmiştir.⁵¹ Devlet şehit ve gazi çocukları için açılan okulların denetimini de ihmal etmemiştir. Çeşitli okullara kayıtları yapıp yerleştirilen şehit ve gazi çocuklarının bu okullardaki erzak ihtiyaçları araştırıp temin edilmiştir. Örneğin; Halep Mekteb-i Sultânî’de ücretsiz eğitim-öğretim gören yüz elli öğrenci arasında şehit çocukları da bulunduğu için bu okulun ekme, bulgur ve yağ gibi mutfak ihtiyaçlarının karşılanmasında hassas davranılmıştır.⁵² 3 Eylül 1917 yılında Mekteb-i Sultânî’de okuyan şehit çocuklarına dokuz ay yetecek kadar erzak gönderilmiştir. Aşağıdaki tablodan gönderilen erzak ve öğrenci sayısı görülebilir. Tabloya bakıldığında listede genellikle uzun süre saklanabilen ve tok tutan bakliyat gibi yiyeceklerin ağırlıklı olduğu dikkat çekmektedir.⁵³

Tablo 1: "Mekteb-i Sultânî"de okuyan çocukların dokuz aylık yeme, içme erzakı

Öğrenci/Personel Sayısı	Adet
Mektepte mevcut olan yatılı öğrenci sayısı	169
Diğer yerlerden naklen gelmiş toplam öğrenci	35
Yeniden kaydolmuş olan toplam yatılı ücretli öğrenci	20
Memurin leylie	16
Hademe	20
Toplam Mevcut	260
Alınması lazım gelen erzak	Kilo
Her bir nefere iki yüz elli gram nazaran dokuz aylık buğday	17550
Her bir öğrenciye yüz seksen gram sabah ve akşam	12636
Yalnız otuz bin yüz seksen altı kilo buğdaydır	30186
Sadeyağ: pilavlık için bulgurun her bir kilosuna iki yüz	3538
Kuru fasulye: her bir öğrenciye altmış gram	4200
Mercimek: her bir öğrenciye kırk gram	2808
Nohut: her bir öğrenciye on beş gram	106

Kaynak: BOA, MF.MKT., 1227\56\001-002, 27 Şaban 1335 (18 Haziran 1917)

SONUÇ

⁴⁹ BOA, BEO., 4401\330064\002, 9 Şaban 1331 (14 Temmuz 1913).

⁵⁰ BOA, DH.MKT., 2236\15\001, 19 Rebiülahir 1317 (27 Ağustos 1899).

⁵¹ Safiye Kıranlar, *a.g.e.*, 25.

⁵² BOA, MF.MKT., 1227\56\001-002, 27 Şaban 1335 (18 Haziran 1917).

⁵³ BOA, MF.MKT., 1229\4\001-002, 16 Zilkade 1335 (3 Eylül 1917).

Makalemizin amacı 19.yüzyılın ikinci yarısından Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadarki zaman diliminde Osmanlı Devleti tarafından şehit ve gazi çocuklarının eğitimi ile ilgili gösterilen çaba ve kurumsal faaliyetlerin ana hatlarıyla ortaya konulmasıydı. Dolayısıyla odak noktamız bu yöndeki faaliyetler ve kurumlar olmuştur. Gösterilen çaba ve yürütülen faaliyetler modern sosyal devlet olgusuyla ilişkilendirilmiş, şehit ve gazi çocuklarının diğer yardıma muhtaç çocuklardan ayrı tutulması sadece çocukların himayesine dönük bir çaba değil aynı zamanda ordunun moral ve motivasyon kaynağını etkileyecek bir etken olarak görülmüştür. Ele aldığımız dönemde vatan ve millet gibi kavramların bireysel ve toplumsal bilince dönüşmesi konusunda devletin tebaasına sunduğu argüman özellikle sürekli düşman tehdidi ve ülke coğrafyasının birçok yerinde muharebelerin doğurduğu kutsal savunma ihtiyacıyla şekillenmiştir. Bu dönemde şehit ve gazilik kavramlarının içeriği vatan, millet, devlet uğrunda ölümü göze almak ve ölmek olarak dönüşmüştür. Bu uğurda ölümü göze alanların geride bırakacağı çocukların korunması onlar için moral ve motivasyon kaynaklarının en insani olan tarafını oluşturmaktadır. Özellikle Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında asker ailelerinin yaşadığı zorluklara toplumun bütünü şahit olmaktadır. Dolayısıyla yükümlü veya muvazzaf olarak asker olmanın zorlukları ve onların ailelerinin yaşadığı zorluklar muhariplerin muharebe gücü üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Muharipler için şehit ve gazilik durumunda hem kendileri hem aileleri için devlet tarafından sağlanan imkanlar onların moral ve motivasyonunu doğrudan etkilemiştir. Osmanlı Devleti tarafından atılan kurumsal adımlar ve yasal düzenlemeler günümüzde sürdürülen benzer faaliyetlerin temelini oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- BOA, BEO, 4244\318252\001.
BOA, A.}MKT.NZD, 366\10\ 001.
BOA, MF.MKT., 454\15\002.
BOA, BEO, 4181\313515\001.
BOA, BEO., 4401\330064\002.
BOA, DH.MKT., 2236\15\001.
BOA, MF.MKT., 1227\56\001-002.
BOA, MF.MKT., 1229\4\001-002.
BOA, A.}MKT.NZD, 149\74\002.
BOA, DH.MKT, 2311\105\001.
BOA, DH.İ.UM., 89\1\002.
BOA, DH.İ.UM.EK, 40\62\002.
BOA, BEO., 2320\173951\002.
BOA, BEO., 1740\130463\001.
BOA, MF.MKT., 1174\15\001.
BOA, MF.MKT., 1190\75\008.
BOA, MF.MKT., 1189\62\005-006.
BOA, MF.MKT., 1211\52\001.
BOA, DH.MKT., 661\11\003.
BOA, MF.MKT., 1212\92\002.
BOA, MF.MKT., 897\4\002.
BOA, TFR.I.KV., 177\17640\001.
BOA, BEO., 4246\318376\004.
BOA, BEO., 4427\332014\001.
BOA, DH.MKT., 244\25\001.

BOA, DH.İD., 216\3\006-007.

BOA, MF.İBT., 516\32\001.

BOA, MF.MKT., 57\169\001.

BOA, MF.MKT., 171\116\001.

BOA, DH.MKT., 244\25\001.

BOA, HR.SFR.04, 504\19\001.

BOA, MF.MKT., 67\78\001.

BOA, MF.MKT., 67\72\001.

BOA, MF.MKT., 77\76\001-002.

BOA, MF.MKT., 1229\118\001.

BOA, MF.MKT., 1204\83\001.

BOA, MF.MKT., 1210\60\001.

BOA, HSDHADB, 3\2\001.

BOA, MF.MKT., 1232\26\001.

BOA, HR.İD., 1128\10\004.

BOA, DH.UMVN., 123\119\001.

BOA, BEO., 4399\329875\001.

BOA, MV., 241\144\001.

ATASE, BDH., 5/2045\363\9.

Düstur, Tertib II, cilt: 7.

Düstur, Tertib II, cilt: 8.

Basılı Eser ve Makaleler

Ayhan, Halis ve Hakkı Maviş. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 9. cilt. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994.

Kıranlar, Safiye. *Savaş Yıllarında Türkiye’de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.

Kütükoğlu, Mübahat S. *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.

Müezzinoğlu, Ersin. “I. Dünya Savaşı Esnasında Yetim ve Öksüz Çocukların Hamiyesi ve Eğitimi: Darüleytamlar.” *History Studies*, no. 1 (2012): 339-417.

Songül Keçeci Kurt, “Bir Eğitimin Öncüsü: Darüşşafaka.” Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, no. 2 (2016): 159-174.

Uyar, Mesut ve Erickson, Edward J. *Osmanlı Askeri Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2017.

Yavuz Nuhoglu, Hidayet. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 8. cilt. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993.

Yediyıldız, Bahaeddin. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 42. cilt. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012.

Tezler

Çil, Fatih. “Emval-i Eytam Sandıkları (1851-1914).” Doktora tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2023.

Özen, İmdat. “II. Meşrutiyet’e Kadar Islahhaneler ve Darülaceze.” Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2001.

İnternet Kaynağı

Millî Savunma Bakanlığı. “Askeri Okullara Öncelikle Alınma (Şehit Yakınları).” Erişim 10 Mart 2024. <https://www.msb.gov.tr/SehitGazi/icerik/askeri-okullara-oncelikle-alinma-sehit-yakinlari>

Blood Rites Theory: Is it an Alternative to Hegemonic War Theories?

Kan Ayinleri Teorisi: Hegemonik Savaş Teorilerine Bir Alternatif mi?

<https://doi.org/10.52792/tws.1545554>

El Mahdi Ait Benlaarbi¹

Araştırma Makalesi

¹ Al Akhawayn University

ORCID: 0009-0006-9040-2055

Sorumlu yazar/Corresponding author:

El Mahdi Ait Benlaarbi

E-posta/E-mail:

e.benlaarbi01@gmail.com

Geliş tarihi/Received:

08 Eylül 2024

Revizyon talebi/Revision

Requested:

12 Ekim 2024

Son revizyon /Last revision:

17 Ekim 2024

Kabul tarihi/Accepted:

29 Ekim 2024

Atıf/Citation:

Benlaarbi, El Mahdi Ait. "Blood Rites Theory: Is it an Alternative to Hegemonic War Theories?." *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 5, no. 2 (2024): 163-174.

Özet

Ehrenreich analizinde, özellikle avdan avcılığa geçişe odaklanarak, insanlık tarihinde savaş olgusunun kökenlerini inceliyor. Tarih öncesi sosyo-politik gelişmelerin izini sürerek, gruplardan kabilelere, şefliklerden devletlere uzanan toplumsal dönüşümleri ve bu değişimlerin savaşın ortaya çıkışı üzerindeki etkilerini tartışıyor. Ehrenreich, savaşın özellikle sembollerin ve "kan ritüellerinin" kullanımı yoluyla bir erkek etkinliği olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bu bakış açısı inşacı ve feminist bir çerçevede toplumsal bir teleoloji olarak değerlendirilebilirse de, hegemonik savaşların nedenlerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu makale, hegemonik savaş teorilerinin modern savaşların nedenlerini incelerken daha güçlü bir açıklama sunduğunu savunmaktadır. Metodolojik eksiklikleri ortaya koymak için Ehrenreich'in savaşın kökenlerine ilişkin görüşleri incelenecek ve ardından Uluslararası İlişkiler teorilerinin hegemonik savaşların kökenlerine ilişkin diğer "egzotik" açıklamalardan daha yeterli bir çerçeve sunduğu vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Uluslararası İlişkiler Teorileri, Hegemonik Savaş Teorileri (HST), Kan Ayinleri Teorisi*

Abstract

In her analysis, Ehrenreich examines the origins of the phenomenon of war in human history, with a particular focus on the transition from hunting to hunting. By tracing prehistoric socio-political developments, she discusses the social transformations from groups to tribes, from chiefdoms to states, and the effects of these changes on the emergence of war. Ehrenreich posits that war emerged as a male activity, particularly through the use of symbols and "blood rituals." While this perspective can be considered a social teleology within a constructionist and feminist framework, it is insufficient to explain the causes of hegemonic wars. This article argues that hegemonic war theories offer a more powerful explanation when examining the causes of modern wars. It will examine Ehrenreich's views on the origins of war in order to expose methodological shortcomings and then emphasize that IR theories offer a more adequate framework than other "exotic" explanations for the origins of hegemonic wars.

Key Words: *IR Theories, Hegemonic War Theories (HWT), Blood Rites Theory*

INTRODUCTION

Ehrenreich referred to Hegel that a predatory state is the anthropomorphization of a predatory beast that survives on the blood of human beings¹. Throughout post Westphalian-era, European nation-states start to conceptualize their enemies as savage creatures. Similarly, they developed a set of symbols which are used to represent the power and aggressiveness of the nation-state usually expressed throughout flags, name of weapons, coat of arms, names of military operations, and nicknames of commandos. For instance, the majority of U.S. jet fighters are labeled after predatory creatures. The series of military aircrafts developed by the U.S. military industries are usually named after flying creatures known for their threat in nature: F-4 Phantom, F-16 Falcon, F-14 Tomcat, F-15 Eagle, F-18 Hornet, F-22 Raptor, and so on.

In Nazi Germany, Hitler was obsessed in using totem wolf as a symbol. In fact, he was considering himself as the reincarnation of a wolf into a human-being.² Most of the coats of arms, even of the weakest states on earth make extensive use of carnivore and scavenger beasts ranging from falcons, lions, bulls, foxes, to an array of mythical animals. Likewise, some of these “meaningful” signs might include an arsenal of non-material signs that designate the religion of the state such as Islam’s crescent moon, Christendom’s cross, or David’s star. Historically, signs of political ideologies might also be included to celebrate the identity of the state. For instance, it was inconceivable to find the flag of a communist state without red color: which usually refers to the revolution of the proletariat and the blood that was shed for it. The act of naming is not arbitrary; it is meant to express a reservoir of meaning to the ones who are not part of the bordered entity.

However, symbols should not be stretched out of their sphere of meaning. Overstating symbols and signs can be misleading to understand the complexities and enigmas behind hegemonic wars. I shall use the concept of hegemonic wars instead of predatory wars because I believe that it is a distracting activity (hasty generalization) to link the causes that lead the human being to be eager for blood to the same causes that lead the hegemonic state to attack other nation-states. We shall discover that it is inaccurate to overstate only an early, and often obscure, history as well as biology to understand IR, notwithstanding their importance. Those who claim that it is the biological stab that cause nation state to be “predatory” suffers from methodological issues because they are linking what they claim as the human nature (agency) to the behavior of the state (structure). If the question is about the human nature as such, then it implies that all nation-states should be predatory in nature including states such as Switzerland, New Zealand, or Brunei. In this paper, I shall argue that what is claimed to be the predatory nature of the human being is not relevant when tackling a much more complex phenomenon: the causes of hegemonic wars. In other words, the hegemonic state is the result of a long process of development wherein individuals are indoctrinated towards certain ideologies which result in defining the foes from the friends and materialism remains the cornerstone of motives. But before, I shall review the work done by Ehrenreich on the origins of “predatory” wars.

¹ Barbara Ehrenreich, *Blood Rites: Origins and History of the Passions of war*, 2nd ed. (New York: Henry Holt, 1998), 212.

² Robert G. L. Waite, *The Psychopathic God: Adolf Hitler* (New York: Da Capo Press, 1993); See Adolf Hitler, *Mein Kampf*, Trans. Ralph Manheim (Boston: Houghton Mifflin, 1998).

EHRENREICH THEORY AND ITS CRITIC

Ehrenreich links the origins of war to early processes of interaction with nature that pushed humans switch from prey to predatory stance³. Through socialization, humans developed notions of courage and nobility in sacrifice for their communities. This men's business, according to Ehrenreich, developed from physical vulnerability compared to more lethal species and beasts. She claims that early fear or instinct created the need of setting up common defense which can be traced to some predisposed biological traits notably intelligence and language. Concepts of human sacrifice, heroism, victory and glory were also considered to be reasons why humans and more specifically men, as opposed to women, wage wars. Ehrenreich digs into the developments of sociopolitical organizations (from bands to nation states) and the role technological advance, religion (and some forms of nationalisms) have influenced the way "blood rites" are conducted, concluding that reasons remain the same although taking other forms and shapes assessed as being more lethal and more democratized way to a level where humanity itself might becoming prey. Ehrenreich militant-ism is expressed through a last call for promoting anti-war ideology, that Bernstein (1998) used against her initial hypothesis on human nature arguing that, in fact, not all humans are creatures in constant thirst for blood shedding⁴.

Intertwining biology and social anthropology was very interesting in the work of Ehrenreich and can be considered original in the sense that most war theories that approach the origins of war are mainly linked to classical IR theories and their derivatives. However, originality should not overcome the relevance of classical theories on the origins of warfare, notably theories on Hegemonic warfare that capture well the factors behind occurrence of wars especially at systemic levels. While Ehrenreich attempt is to wary a fundamental Clausewitzian notion that "war is conducting politics by other means" using an alien methodology overstressing biological determinism aiming by all means to dissociate war from its pure material substance, suggesting that it is rather an innate character in men developed throughout primitive stages of humanity resembling to some extent the fatalism in the "zombies" apocalypse.

Tracing back the origins of warfare to human's (or men's) biology downgrades the role of structures and systemic realms men operates from within. Why humans (or states) wage war? In answering this fundamental question, one cannot link a deadly and risky phenomenon on a some prehistorical influences of set of symbols and early bloody rituals traced back to first encounters humans might had with scavengers to back some kind of exotic vampirism. While different sociopolitical organizations have developed extensive ceremonials to glorify and honor the act of war, one should not be misled by subjectivities accompanying the notion of warfare as any other social phenomenon. Thus, what is described as symptoms or processes should not be interpreted as causes. Humans fight for material goals, and immaterialities are only ways to valor "sacrifice" for the living and to "sweeten" fate of eventual death during combat.

Historically, humans engage in combat to guarantee survival foremost and optionally for prosperity, and even when they fight for a cause and bitterly "accepting" sacrifice, most do so to naturally protect their communities and kinships from danger but some, shall they die in combat,

³ Ehrenreich, *Blood Rites: Origins and History of the Passions of war*, 292.

⁴ Alvin H. Bernstein. *SAIS Review (1989-2003)* 18, no. 1 (1998): 192.

might have believes or at least assurances, that they are going to be reincarnated or even be immortalized in a second life (martyrdom). Thus, engaging in war is not to satisfy a pre-installed genetic or socialized need for bloody fanfares, but it is an activity to primary fulfills a pure material necessity even in post-life universe, knowing that even the immaterial needs are somehow indirectly linked to materialism. If soldiers fight for honor and glory, then these immaterial concepts can only back an ultimate goal: controlling territory, gold, and slaves and other spoils of war. It is not about the status humans fight for, but they primary engage in wars for what this status will offer in terms of privileges. The concepts that usually surround warfare such as ideological and religious dogmas are psychological preludes to eventually make the soldier or the warrior accept and digest the fate of sacrifice knowing that there will be in exchange some kind of redemption at other stages, if courage and bravery shall be demonstrated. While secular chauvinism does not necessarily offer the afterlife option, fear and pressure were the alternative. In times of wars, one can imagine the consequences of refusing conscription, or formal designation to execute a kamikaze operation in Japanese army during WWII. But why humans have set norms to regulate war?

One should not neglect that war by now has a law prescribing what an army is not allowed to do in a war theatre. For example, the use of WMD and the extermination of civilians, or even mistreating prisoners of war are criminalized by international laws. Moreover, there has being incremental antiwar social movements around the world challenging governments to stop military operations during which waves of human protestors around the world have expressed in streets disagreements on wars. These orders, divine or human made, regulate blood shedding and this is not what Ehrenreich presumes throughout her essay. It is noteworthy to know that these norms and principles to “humanize” warfare and regulating the act of war by not only setting preconditions to violence, but also putting rules on how different subjects should be dealt with during and after combat. For example, In Islam, the act of Jihad (Holy War) is preconditioned primary for self-defense in cases of siege, or invasion of Dar-Al-Islam (Muslims’ Territories) a non-Muslim force. In the process, Islamic jurisdiction prohibits the killing of noncombatants, and even restricts damaging properties and bans torture of prisoners. These rules can similarly be found in different religious and legal texts throughout history; and therefore, this would go naturally against Ehrenreich’s assumption that humans (and men) are merely predators biologically pre-programmed to kill their preys.

Thus the relevance of orthodoxy (IR theories) in tackling material/immaterial side of warfare cannot be replaced by a tumultuous approach deriving from a discipline far away from the subject matter. It is worth mentioning though that even when the Fuhrer decided to exterminate Jews and other minorities, he done so with a specific paramilitary force he created independently from the Wehrmacht. But for what reason? Hitler might have assigned the dirty work to a special force, namely, the SS squads, created by his lieutenant Himmler who designed a combination of ultra-indoctrination learnings reinforced with doses of amphetamines so an SS soldier can endure brutalities of committed crimes persuaded that performing brutal and non-human orders can be psychologically damaging. Thus, protecting the moral of the Wehrmacht (regulars) is a clear assertion that the thirst of blood is not biological, and if it is occasionally nurtured in some extreme cases of human history, it’s because an embedded 19th century thought suggested superiority of the white race and that the mission of purifying it from “inferior” races is a prerequisite to progress that all states was competing for.

THE STATE AND THE SYSTEMIC INCENTIVES: WHY ORTHODOXY IS RELEVANT?

The nation state becomes hegemonic when its leadership feels the need to sustain the insofar successful regime of development by satisfying material needs such as the access to natural resources. To do so, I claim that the hegemonic nation-state attacks other nation states for a set of reasons that I classify as either material, immaterial, or both. The material incentives comprise all aspects that have to deal with promoting political and economic ends of the state. Trade, access to markets, extracting natural resources, or controlling some strategic geographic spots are some of the push factors that contribute to the launch of military campaigns against other nation-state. The immaterial push factors comprise all the aspects that have to deal with satisfying needs other than the material ones, but I claim that immaterial or subjective reasons are only constructs for materialism. Despite disagreements in classical IR theories, some social constructivists have been able to catch these motivations that govern the way IR is processed: appetite, spirit, reason, and fear⁵. In this sense, some social constructivists were able to reach certain level of compatibility with Neorealists.

It is important to note that a Hegemon can easily become victim as shown by historical evidence. Using Ehreinreich terminology, a “predatory” state can become “prey”. But what do we mean by hegemonic state? A hegemonic state is the one which has the ability to impose its will on other states for material and immaterial ends. It is important to know that the material and immaterial spheres are closely related. For example, ideology might serve as a motivation towards defining national interest as primarily economic. The dynamism of IR throughout human history requires scholars to mobilize more effort to (re) consider, theorize, and update such field constantly to protect the field from impurities. My argument consists of (re)explaining the systemic and sub-systemic factors that render some nation-states to behave in a hegemonic fashion.

Economic Theories

There are many domestic incentives that push a nation-state to be hegemonic; these push factors shall be broadly analyzed in the systemic analysis section below. There is an array of theories that extend its scope beyond the immediate needs of the dominant superpower to tackle how the different dynamics of power shape the interaction and the outcomes for hegemonic war to occur. Economic theories were extensively used to explain wars at the grand scale. Economy has been throughout history one of the most prominent catalyst for hegemonic wars to occur especially economic variables that define the general performance, such as production level, investment, trade, wealth distribution, and employment rates. One possible way to explore is overproduction⁶. An extensive investment in military equipment renders the hegemonic state more likely to launch a grand scale military attack. How? A cycle of massive (re) investment in military industries and reconstruction after systemic wars is one explanation. Therefore, the shift of capital from massive military buildup to reconstruction after the war swings constantly. War is seen as prerequisite for bringing fresh air to the economy of the hegemon through rebuilding the economy. High rates of

⁵ Richard Ned Lebow, *A Cultural Theory of International Relations* (New Hampshire: Dartmouth College, 2008), 14.

⁶ Franz Kohout, “Cyclical, Hegemonic, and Pluralistic Theories of International Relations: Some Comparative Reflections on War Causation” *International Political Science*, no. 24 (2003): 54-56.

unemployment can put pressure on the hegemon to solve the issue basically by preying on the wealth of other nation states. Gramscians claim that the bourgeoisie controls state's organs and manipulate institutions to control society, and this idea was projected internationally by Robert Cox who suggests that this same social class imposes its will under the form of (neo) imperialism⁷. Some Marxists have pointed out that imperialism, as the most savage form of capitalism; render the imperialist wars more likely to happen. The 19th century Russian economist Kondratieff claim that such wars are likely to occur when competition between a traditional hegemon and new rising economic powers become intense when economies become emerging causing demand on primary commodities to substantially increase and access to markets less profitable than before. In other words, Hegemonic wars are the result of a shift in the economic distribution among nation states caused by a shift of the center of gravity of traditional economic monopolies towards others. Therefore, material incentives remain crucial in explaining the occurrence of hegemonic wars.

Long Cycle Theory

The proponents of Long Cycle Theory argue that the international system obeys to certain structure, although it might be seen anarchic. They revealed five main cycles wherein within each cycle a world power develops from systemic wars since 1500. According to Kohout;

In long cycle theory (Modelski and Thompson, 1989), each cycle is born in major warfare. Portugal emerges after the Italian and Indian Ocean Wars (1494–1516), the Dutch cycle after the Spanish-Dutch War (1580–1609), the first British cycle after the wars of Louis XIV, the second British cycle after the wars of the French Revolution and the Napoleonic Wars, and the American cycle after World Wars I and II⁸.

Kohout points out that the hegemon develops when it has enough firepower to defend its economic interest through monopolizing maritime trade. When other political entities want to benefit from trade as well by having access to trade, a systemic war emerges causing the rising of another hegemon, or in some cases the confirmation of its superpower character. It might sound relatively outdated in the current times since many economic activities are practiced virtually, and access to trade obeys to international law rather than realpolitik, but the argument here is that hegemonic warfare is possible when a rising power tries to counter the leading world power for economic and strategic ends. The hegemon might response brutally to such maneuvers, but it might be “preyed” as well. In both cases, we end up with hegemonic wars. Although this theory might fail to tackle the emergence of multipolarity that prevailed in different historical era such as the rise of Ottoman empire, Portugal and Netherlands during 16th century, it is particularly useful in explaining a particular typology of systemic changes when an ascending power decide to launch grand scale attack on traditional regulator.

From Thucydides to Gilpin

⁷ Noam Chomsky, *Hegemony or survival : America's quest for global dominance*, (New York: Metropolitan Books, 2003), 59-61.

⁸ Kohout, “Cyclical, Hegemonic, and Pluralistic Theories of International Relations: Some Comparative Reflections on War Causation”, 55.

Gilpin argues that Thucydides premises of Hegemonic warfares are still relevant to understand the dynamics of IR⁹. In this section, we shall see how Gilpin updated the hegemonic theory of Thucydides. Let us first explore the basic assumptions of the Athenian scholar in IR. Thucydides observed that the causes of hegemonic wars have to deal with certain unhealthy alterations within the system. Basically, some changes within the system can threaten the dominance of the hegemon and the established hierarchy. The redefinition of economic centers and the wide technological upgrades within new can cause systemic warfare more likely to happen resulting in the rise of a new world dominant power¹⁰. As summarized by Gilpin, there are three premises when reading Thucydides. First, hegemonic wars are the result of a holistic change in the power distribution that results from a differential development in economics, politics and strategic views¹¹. Second, what it is defined as an international system is the product of the aggregate relationships of actors which act according to a well preconceived definition of national interest¹². Third, Hegemonic wars result in a systemic changes as a new hegemon emerges to shape the new system for another cycle of stable hierarchical system¹³. However, wars do no occur automatically the same way Thucydides preached, as far as modern hegemonic wars but it is an interesting intellectual exercise to show some relevant variables before going further. If we assume that the rise of power of one actor leads to Hegemonic wars, then we have to be familiarized with the factors linked to the development of the hegemon.

Thucydides theory exemplified in Athen's case

In this sense, what are the factors that contributed to increase of Athens' power making it able to compete for supremacy with the traditional hegemon, Sparta? There are four major factors that lead Athens to grow as a hegemon: geographic, demographic, economic, political and technological¹⁴. Athens was located in an area which does not consider an interest for other powers to conquer it. These natural push factors made Athens a peaceful city state which attracted population from all the Hellenic universe and elsewhere. The increase of population represented a challenge to the city state to feed all its population which pushes it to develop (1) an indigenous industry destined for export basically to be exchanged for food, and (2) Given the high density of population within its small and poor territory in terms of natural resources (Attica), Athens start to send expeditions in the surrounding Greek regions. In addition, technology and economy played a potent role in empowering Athens. The Greek city state has an advanced naval fleet relative to its neighbors which has promoted its commerce by protecting commercial activities conducted through maritime trade. Similarly, technological upgrades have also covered in land defenses techniques. Athens becomes an economic and military metropolis attracting alliances but also enemies. The political factor that caused the war was the growth of Athenian power and the rigid bipolarity that resulted in the formation of two camps: Athens and Sparta. While natural factors seem to be important to explain Hegemonic wars, the dynamics between the proponents and their

⁹ Robert Gilpin, "The Theory of Hegemonic War", *Journal of Interdisciplinary History* 18, no.4 (1988): 599.

¹⁰ Kohout, "Cyclical, Hegemonic, and Pluralistic Theories of International Relations: Some Comparative Reflections on War Causation", 592.

¹¹ Gilpin, "The Theory of Hegemonic War", 592.

¹² Gilpin, "The Theory of Hegemonic War", 592.

¹³ Gilpin, "The Theory of Hegemonic War", 592.

¹⁴ Gilpin, "The Theory of Hegemonic War", 598.

domestic differences and expectations lead to the outbreak of a “systemic” war that reshaped the political landscape in Hellas leading to the rise of a third party as the new hegemon: The Macedonians. It seems that Thucydides’ model repeats itself throughout history. By the same token, the environmental variables involved to reveal the details of the causalities for hegemonic war to occur have developed increasingly from the era of the Peloponnesian war to the Westphalian period, for instance.

The latter leads us to rethink the premises of Thucydides in the next section to see whether they are still explanatory or simply outdated. Why? Basically, Thucydides theory does not explain who will initiate the Hegemonic war, is it the rising power or the hegemon already in place. Second, Thucydides theory does not explain who is going to be the new hegemon? Is it one of the belligerents or a third party? Next, Thucydides fails to explain what are the types of interactions which tend to stimulate the proponents to go for a hegemonic war? While in the case of Athens in its relationship with Spartans, it was the danger that Athens posed to Spartans who relied on slavery for their agriculturally based economy after the release of a decree by the Athenians that prohibit slavery which might cause the slavery cast in Sparta to revolt.

To understand hegemonic wars in the contemporary era, one should bring into the picture other variables. For example, transportation and communication are becoming important as well in causations and consequences of hegemonic warfare. Gilpin has successfully updated Thucydides’ model by revealing new driving forces relevant in explaining hegemonic wars, in addition to the ones discussed earlier. Gilpin’s theory is cyclical and closely related to economics. How? To enjoy the status quo, the hegemon needs to invest massive amount of resources. It needs to allocate more than its immediate competitors in developing and producing sophisticated weapons, develop enough logistics to project military power more easily, and help allies. Massive military spending causes the hegemon to decrease its investment-on-revenues in productive sectors which results in a constant decrease in economic development¹⁵, as a consequence. Once the hegemon loses its economic advantage, which is the backbone of its military strength, power shifts to other competitors. Moreover, by using rational choice theory, Gilpin claims that a rising power can launch a hegemonic war when a countering state sees that the opportunity cost to attack is high¹⁶. In other words, when a relatively rising state starts to see the act of balancing a hegemon more profitable than to keep status quo, hegemonic war outbreaks. Therefore, in Gilpin’s model, it is more likely that a competitor state is the one that tries to balance the traditional hegemon, thus responsible of initiating the conflict¹⁷. In this sense, Russia might have calculated that annexing a traditional satellite state that start to look westwards, namely Ukraine, was possible with Putin’s persuasion that U.S. hegemony is declining internationally coupled by other strategic assessments on the burdens a westernized Kiev will pose to Moscou.

ANALYSIS: REASONS OF HEGEMONIC WARS

As far as hegemonic wars are concerned, there are five main factors that can lead to them, as I shall explain. The first one is economic while the others are strategic in nature. Let us see the five major

¹⁵ Kohout, “War Causation”, 55.

¹⁶ Kohout, “War Causation”, 56.

¹⁷ Kohout, “War Causation”, 56.

factors that compel the top decision makers in a hegemon to perceive the opportunity cost of not launching a military attack high to disregard. In this respect, there are five prerequisites for a hegemonic war to start. First, when the supreme leadership believes that there will be a net gain that can be driven out of the conquest, war is more likely to occur. The net gain is measured in terms of economic benefits. Second, other states decide to attack in order to defend their own territories. Third, some nation-states prefer to expand when their military strategists project that a surprise attack will be more rewarding than waiting a less advantageous defensive strategy. Next, intense arms race establish a situation in which one state prefer to take the first action either to not let the gap to be strengthen or to confirm superiority. The final factor is when former successful expansionist military campaigns render a state to become more aggressive and “greedy”.

To sum up, let us scrutinize a brief example of another type of hegemony which is regional. These are the types of research scholars ought to conduct to widen the scope of analyses by broadening the concept of hegemony. If we look at the case of the Arab Israeli conflict, we can see that the different phases of the Arab Israeli conflict during the 1948 and 1967 wars obey to the five hypotheses I developed. The 1948 Egyptian campaign against the new born state; namely Israel, was launched because there were convictions within the Egyptian leadership that Israel can be wiped out from the map given the imbalance of power in favor of Egypt at the time. The 1967 surprise attack against the Arabs which can clarify the other four remaining factors (strategic) which are (1) Israel, given its vulnerability in terms of geographic size and location, had to expand so that it can defend itself better, (2) Israel shall benefit from the first strike to neutralize the center of gravity of the Egyptian military infrastructures before they can be used against Tel Aviv, especially that the Mossad was able to depict earlier a future Arab military offensive, (3) given former success in military operations in 1948 and 1956 against the Arabs, Israel developed a more hegemonic foreign policy in the region, and (4) the attack can be explained by the fierce arms race that was taking place between Arab states and Israel between the time period from 1948 to 1967.

IR theories and models remain important in understanding hegemonic wars, yet its various sub-theories differ in assumptions and results, but they seem to holistically agree on the processes that lead a hegemonic war to occur: fight over power for economic and strategic ends. Transition theory and balance of power are other theoretical frameworks one can consider in this respect. Let us see now why other theoretical frameworks which are pressed to explain the unexplainable since their theoretical framework does not have enough tools to explain highly complex phenomenon, are irrelevant when dealing with hegemonic wars. As opposed to IR theories notably Realism, I shall explore the theoretical implications of realism(s) to claim later its supremacy in explaining “predatory” wars than what Ehrenreich might have preached.

It is true to proclaim that nation-states do not fight for pure economic and strategic goals. In fact, some nation-states, as history illustrates, might wage war for prestige, dominance, and respect¹⁸. However, the argument I am dealing with in this paper demonstrates that hegemonic wars does not seem to defend a cause since. Rather, hegemonic wars are waged for material ends caused by an anomaly within a stable system as a result of a (re)distribution of power. In other words, hegemonic wars are primarily linked to economic and strategic ends. Of course, state

¹⁸ Jack Hirshleifer. “The Bioeconomic Causes of War”. *Managerial and Decision Economics* 19, no. 7 (1998): 457.

ideologies, religions, culture, and social incentives might influence the way the hegemon behave. Sometimes, hegemonic wars can be stimulated by the narcissistic character of the “top food chain”. Many scholars link WWII to the character of the Fuhrer. Basically, the immaterial reservoir serves to figure out and conceptualize the friend-foe demarcation notwithstanding the potency of power distribution. In this sense the immaterial factors might serve as push factors for causing all kinds of inter-state wars. In this sense, what Ehrenreich overstates to be the sole causes of hegemonic wars is well approached in neo-realism.

First, neorealists share the same premises about the nature of hegemony. They view power in its reality notwithstanding the relativity in counting it. The shortcoming that is attributed to most neorealists is that they view the system as a hierarchy with defined political military power while economic power as secondary. Power cannot be defined by the strength of troops a nation state has. For example, modern asymmetric warfare demonstrates the efficiency of insurgents against the power of a hegemon. If we assume that the U.S. is a hegemon, then we can exemplify the latter statement by the challenges they are facing with guerilla groups. Similarly, during the Iraq-Iran war, one can see how the underequipped Iranian combatants were able to mutilate themselves by intentionally neutralizing the Iraqi landmines so that they can create a safe passage for their compatriots to have access to the Iraqi heavy artillery. However, the latter was discussed by a realist, Morgenthau, who considers the immaterial incentives as important as well in defining power. The latter brings to us the immaterial variables in its relationship with the economic and strategic ends I discussed in this study. Therefore, realism is more flexible to embrace broader definitions of different concepts. For example, Nazism has served as an immaterial set of ideas that promoted not only the definition of “what should be done”, but also “how should it be done”. In the act of Jihad, a martyr is promised immortality in paradise accompanied with beautiful women called Houris, and that might explain the fierce character of Muslim combatants more eager to face death opposed to Tsahal soldiers who are thought through Judaism that living in Israel is already paradise, knowing that the afterlife remains obscure in the Torah that focus on life.

CONCLUSION

In this paper, I claim that hegemonic wars are best explained by different branches of Hegemonic War Theories rather than alien approaches such as Ehrenreich’s theory. To do so, I proceeded by reviewing the work of Ehrenreich on the roots of “predatory” wars trying to reveal some discrepancies. At a later stage, I tried to reexamine main theories on the subject from an IR theory prospective with a brief referral to neorealism. I came to conclusion that hegemon, or the leading state, is the political entity which is able to impose its will on subordinate powers and that wars occur in case of considerable imbalances of power. Both material and immaterial variables are involved in explaining the behavior within the system. However, immaterialities provide only some kind of plea, or incentives for combatants to risk their lives for gold and silver, whether in life shall they survive or in the afterlife if they die. The systemic analysis is very crucial in explaining hegemonic wars. For example, Sparta was the hegemon. However, its conflict with a rising power, Athens, resulted in weakening their powers leading to the “hegemonization” of Macedonia. We have seen through Thucydides and Gilpin’s how domestic factors, in addition to systemic ones can lead to certain interaction within the actors. However, the dynamism of warfare should catalyze scholars to contribute more throughout the lenses of IR theories in order to understand the factors

that lead the hegemon to decide when the system should be altered. Mainstream theories of IR cannot be flanked by provocative approaches such as Ehrenreich's which remains, though, an entertaining novel rather than a thorough alternative to the prevailing monopole of classical approaches.

BIBLIOGRAPHY

Bernstein, Alvin H. SAIS Review (1989-2003) 18, no. 1 (1998): 189–92.

Chomsky, Noam. *Hegemony or survival: America's Quest for Global Dominance*. New York: Metropolitan Books, 2003.

Ehrenreich, Barbara. *Blood Rites: Origins and History of the Passions of War*. New York: Henry Holt & Co, 1997.

Gilpin, Robert. *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

Hirshleifer, Jack. "The Bioeconomic Causes of War." *Managerial and Decision Economics* 19, no. 7 (1998): 457-466.

Kohout, Franz. "Cyclical, Hegemonic, and Pluralistic Theories of International Relations: Some Comparative Reflections." In *Order and Justice in International Relations*, ed. Rosemary Foot, John Lewis Gaddis, and Andrew Hurrell. Oxford: Oxford University Press, 2003, 53–76.

Lebow, Richard Ned, *A Cultural Theory of International Relations*. New Hampshire: Dartmouth College, 2008.

Waite, Robert G. L. *The Psychopathic God: Adolf Hitler*. New York: Da Capo Press, 1993.

Yangın Çıkarmak için Kullanılan Alev Silahları (Ateş Püskürtücüler)

Incendiary Weapons Used for Setting Fire (Flame Throwers)

<https://doi.org/10.52792/tws.1570802>

Derya GEÇİLİ¹

Araştırma Makalesi

¹ Niğde Ömer Halisdemir
Üniversitesi – Doç.Dr.

[ORCID: 0000-0002-1579-9578](https://orcid.org/0000-0002-1579-9578)

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Derya GEÇİLİ

E-posta/E-mail:

degecili@hotmail.com

Geliş tarihi/Received:

20 Ekim 2024

Revizyon talebi/Revision

Requested:

24 Ekim 2024

Son revizyon /Last revision:

24 Ekim 2024

Kabul tarihi/Accepted:

29 Ekim 2024

Atf/Citation:

Geçili, Derya. “Yangın Çıkarmak için Kullanılan Alev Silahları (Ateş Püskürtücüler).” *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 5, no. 2 (2024): 175-192.

Özet

Savaş, iki muhasım kuvvetin birbirlerini yok etmek için yaptıkları mücadeleye denir. Bunun için insanlar tarafından silah adı verilen bazı araç ve gereçler kullanılmıştır. Eski taş devirlerinde insanların kullandıkları ilk silah, ucuna çakmak taşı yerleştirilmiş bir sopa olmuştur. Bu sopayla düşmanın yanına yaklaşp onu yere sermişlerdir. Eski dönemlerde başlayan bu saldırı ve savunma çekişmesi, harp tekniğinin her safhasında oka karşı kalkan, topa karşı zırh mücadelesi şeklinde adım adım gelişim göstermiştir. Silah olarak kullanılan bütün bu araç ve gereçler arasında en etkili ise doğrudan ateş olmuştur. Ateş ve silah, tarih boyunca birbirleriyle ilişkilendirilmiştir. Savaşlarda yangın çıkaran bütün silahlara da (alev cihazı, yangın bombası vb.) alev silahları adı verilmiştir. Alev silahları, eski tarihlerden itibaren çeşitli şekil ve malzemeler kullanılarak yapılmıştır. Bunlar, her yönden insanlara büyük korku verip dehşet saçan silahlar olmuştur. Birinci Dünya Savaşında ise bu silahlara alev püskürtücüler denilmiştir. Daha sonra imzalanan savaş hukukuna göre alev çıkaran silahların kullanılması yasaklansa da İkinci Dünya Savaşında farklı şekillerde ve isimlerle faydalanılmaya devam edilmiştir. Aşağıda alev silahlarının özellikleri ve Birinci Dünya Savaşında kullanılan ateş püskürtücüler anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Alev, Silah, Ateş, Birinci Dünya Savaşı*

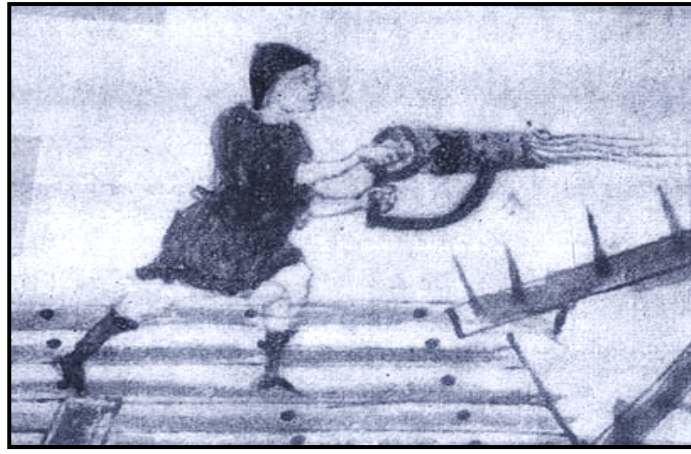
Abstract

War is defined as the combat between two opposing forces to destroy each other. People have used several equipment and tools named weapon for this purpose. The first weapon used by people in ancient times was a stick with flint placed at its tip. With this stick, they approached the enemy and brought them to the ground. This conflict of attack and defense, which began in ancient times, gradually evolved into a battle of shield against arrow and armor against cannon in every phase of war methodology. Among all the tools and equipment used as weapons, the most effective one has been the direct fire. Fire and weapons have always been associated with each other throughout history. All weapons that create fires in wars (flame devices, incendiary/flame bombs, etc.) are called incendiary weapons. Incendiary weapons have been made using various shapes and materials since ancient times. These were weapons that instilled great fear and terror in people in every way. In World War I, these weapons were referred to as flame throwers. Although the use of weapons that cause fires was banned according to the laws of war signed later, they continued to be used in different forms and under different names in World War II. Below, the characteristics of incendiary weapons and the flamethrowers used in World War I are described.

Key Words: *Flame, Weapon, Fire, World War I*

GİRİŞ

Ateşli silahların ortaya çıkışı insanoğlunun hayatta kalma ve hâkimiyet alanını genişletme gayretleriyle mücadeleleri sonucunda olmuştur. Silah teknolojileri, silahlı çatışmanın tarihte ilk ortaya çıktığı andan itibaren sürekli bir değişim ve gelişim göstermiştir.¹ Ateşin savaşlarda kullanılmasının binlerce senelik mazisi vardır. Milattan önce düşmanı dumanla yok etmek için ziftli maddeler yakılarak şatoların içinde yaşayanlar, dışarı çıkarılmaya çalışılmıştır.² Özellikle MS 7. ve 11. yüzyıllar arasında Bizans İmparatorluğu'nda silah sistemlerinde doğrudan ateş kullanılmaya başlamıştır. Silahlardaki bu devrimin en önemli nedeni ise son derece yanıcı bir sıvının ortaya çıkmasıdır. MS 636'da denizlerde Bizans İmparatorluğu ile Araplar karşı karşıya gelmiştir. Araplar, Doğu Akdeniz ve İskenderiye'nin tersaneleri sayesinde güçlü bir donanma kurup Konstantinopolis'i almak için her sene saldırılarda bulunmuştur.

Resim 1: Rum Ateşi³

Bu saldırılara karşı Yunanlı mühendis Callinicos tarafından bir silah yapılmıştır. Resim 1'de görüleceği üzere Rum ateşi (Greguvar ateşi) adı verilen bu silah için suyun içine döküldüğünde kendi kendine ateş alan bir madde kullanılmıştır. Bunun doğrudan ana malzemesi, antik çağda ham yağ olarak bilinen neftyağı olmuştur. Neftyağına kükürt, zift veya sönmemiş kireç ile güherçile katılmış, böylece karışım içten içe yanmaya başlamıştır. Bu buluş sadece Konstantinopolis'i kurtarmakla kalmamış, aynı zamanda Bizans Donanması'nın başlıca silahı olmuştur.⁴ Yunan ateşi özellikle etkili bir silah olan alev makinesinde kullanılmıştır. Büyük alev püskürtücüler, donanma gemilerine monte edilmiş ve bunlarla düşman gemilerine alevli sıvı atılmıştır. Bizanslı tarihçi Confessor Theophanes Konstantinopolis'in ateş tekneleri ve fiçılar için kazanlarla donatılmış yelkenli kadirgalara komuta ettiğini anlatmıştır. Bizanslılar, deniz savaşlarında genellikle ateş kullanarak karşı tarafın gemilerini yakıp yok etmiştir. Bunun için iki türlü bir yol izlenmiştir. Bazen ateş, demir kalkanlar arasından askerler tarafından, bazen de top gibi büyük silahlarla karşı tarafa

¹ Ali Galip bin Ali, *Torpedo ve Projektörler*, (Dersaadet: Mühendishane-i Berri Hümayun Matbaası, 1324-1326/1906-1908), 247.

² Hüseyin Kadri, *Simli Gaz Muharebesi*, (Kadir Matbaası), 7.

³ W.Wayne Neel; Jon-Michael Hardin, "A Multidisciplinary Investigation of Medieval Flamethrowers: A Case Study", *ASEE Southeast Section Conference*, (2011), 5.

⁴ Lionel Casson, *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler*, Çev., Gürkan Ergin, (İstanbul, 2002), 106.

atmıştır. Bu şekilde Bizanslılar başarılı olmuş ve deniz ateşi keşfedilmiştir.⁵ Bu ateş özellikle gök gürültüsü gibi sesler çıkararak, düşmanın yüzüne şimşek gibi düşmüştür. Bundan başka yanıcı maddeleri fırlatmak için birçok başka araç-gereçte olmuştur. Ateşli oklarda az miktarda da olsa yanıcı madde kullanılması zorunlu olduğundan, bu sorunu ortadan kaldırmak için büyük yanar saksılara müracaat edilmiş, fakat buna karşılık menzil çok kısalmıştır. Daha sonra büyük miktarda yanıcı maddeyi uzaklara atabilmek için taş oyuklarına veya demirden kaplar içine bu maddeler doldurulmuş ve mancınıklarla atmak usulü düşünülmüştür.⁶

Ateşi uzaklara doğru atmak düşüncesiyle bazen çok garip yöntemlere de müracaat edilmiştir. Hatta ateşin uzaklara taşınmasında hayvanlar kullanılmıştır. Muhasara edilmiş düşman karargâhından kaçırılan veya herhangi bir amaçla cephede bulunan köpek ve kedilerin sırtına yakıcı maddeler bağlandıktan sonra bu hayvanlar yine geldikleri yere doğru gönderilmiştir. Sadece, bu usul bazen çok tehlikeli sonuçlara neden olmuştur. Çünkü sırtlarında çıtırdayan ateşlerden dolayı dehşet içinde kalan hayvanlar, bazen bu usulü deneyenlerin hatları arasına girerek orada yangınlar çıkarmıştır. Sırtlarında yanıcı maddelerle dolu kaplar asılmak suretiyle güvercinlerden de istifade edilmiştir. 1422’de Hussiteler tarafından Saaz kalesinin muhasarası sırasında bundan istifade edilmek istenmiş, fakat kötü sonuçlarla karşılaşmıştır. Güvercinler, tekrar Hussitelerin karargâhına geri döndüğünden, bütün karargâh yanmıştır. Barutun keşfinden sonra toplar vasıtasıyla yangın çıkarıcı cephaneler de kullanılmaya başlanmıştır. Küre şeklinde taş parçaları, fırında kızgın dereceye kadar ısıtıldıktan sonra topa yerleştirilerek atılmıştır. İlk önce el silahlarında kullanılan demir parçaları da ateşte kızdırılıp düşmanın tahtadan yapılmış istihkâmlarına gönderilmiştir. Ancak 16. yüzyılda taş yerine demirden küreler tercih edilmiştir. Bundan başka Carcass denilen yangın bombaları da çok rağbet görmüştür. Sepetlerin içine yanıcı maddeler doldurulup havan topları vasıtasıyla atılmıştır. Yanıcı maddelerin karışımlarının hazırlanması her zaman büyük bir sır gibi saklanmıştır. Özellikle su ile söndürülemeyen yangın çıkarmak için kullanılan karışımlar aranmıştır. Ortaçağdan kalma bazı kitaplarda bunun için birçok reçeteler bulunmuştur. Bunların hemen hemen hepsinde daima nişadır, kezzap, keskin şarap, reçina, keten yağı ve buna benzer maddeler tavsiye edilmiştir.⁷

17. Yüzyılda toplar için özel yangın küreleri kullanılmaya başlamıştır. Demirden bir haçın etrafına hamur halindeki yanıcı maddeler yapıştırılmış ve ortasına da bir delik açılarak barut konulmuştur. Bunların zamanla başka modelleri de ortaya çıkmıştır. 18. Yüzyılda ilk defa İngilizler tarafından çeşitli yangın bombaları yapılmıştır.⁸ Böylece savaş sırasında düşman cephesini yok etmek için doğrudan ateşten faydalanılmıştır. Bu yangın bombaları, uzun incelemeler ve tecrübeler neticesinde meydana getirilmiştir. Bunlar, yanma kabiliyetine sahip hedeflere karşı birçok bomba bir arada atılmak suretiyle kullanılmıştır.⁹ Özellikle açıkta bulunan veya kolaylıkla temas edilebilecek hedeflere karşı yangın çıkarmaya müsait olmuşlardır. Yangın bombaları, tahrip bombalarına nazaran daha hafif olup tayyareler tarafından çok miktarda taşınabilmiştir. Böylece, bir tayyareyle çok fazla yangın çıkarılabilmektedir. Ayrıca yangın bombaları, tahrip bombalarıyla da birleştirilmeye başlanmış,

⁵ L. Davis Tenney, *The Chemistry of Powder and Explosives*, (1941), 12.

⁶ Nadir Bircan, *Alev Silahı*, (Askeri Matbaa, 1942), 4.

⁷ Nadir Bircan, age, 5.

⁸ Age, 7.

⁹ Topçu Kaimakamı Abidin, *Silah Fenni*, (Harbiye Mektebi Matbaası, 1928), 2.

bunun sonucunda hem tahrip hem de yangın etkisi aynı anda elde edilmiştir.¹⁰ 19. Yüzyıldan sonra Birinci Dünya Savaşı Sırasında Almanlar, yeni icat ettikleri silahlar yanında alev püskürtücülerden faydalanmışlardır. 20 Nisan 1916 tarihli raporla Almanlar ve 15 Haziran 1916 tarihli bir nizamnameyle de Fransızlar bu silahı kullanmıştır. Almanlar ve Fransızlar biri ağır diğeri hafif özellikleri olan iki modelde alev püskürtücüler yapmıştır. Ağır alev püskürtücü, geniş bir menzil dâhilinde etkiler gösterdiği halde, hafif olanlarının atımları kısa olmuştur. Birincinin hareket kabiliyetinin az ve ağır olmasına karşı, ikincisi daha hafif ve kullanışlı kabul edilmiştir. İmal tarzı, hazneye bağlı madeni bir şişe içindeki sıkıştırılmış gazların yardımıyla basınç altında bulundurularak alevlenebilen bir sıvının püskürtülmesinden ibaret olmuştur.¹¹

Makalede harp sırasında düşmanı yok etmek amacıyla kullanılan alev silahları anlatılmıştır. Alev silahları, günümüz içinde farklı isimlerle ve şekillerde olsa da hala büyük bir öneme sahiptir. Bu önemden yola çıkarak yangın çıkartıcı bombaların tarihi, özellikleri ve Birinci Dünya Savaşı'nda kullanılma süreçleri incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nde de ateş gemileri ve alev silahları adıyla savaşlarda düşmana karşı yangının etkilerinden faydalanılmaya çalışılmıştır. Buna göre çalışmanın amacı savaşlarda yangın bombalarının önemi ve etkilerini anlatmaktır.

YANGIN ÇIKARICI SİLAHLAR

Silahlar, uzaktan yakından canlı ve cansız hedefleri muharebeden çıkararak veya yok eden araçlardır. Buna göre harp malzeme ve araç-gereçlerinden bir kısmı silahlardan oluşur. Harpte top, tüfek, kılıç, kasatura, bomba ve kalkan gibi bazıları doğrudan etkili bir şekilde kullanılır. Silahların bir kısmı ise muavin olduklarından bunlara yardımcı harp malzeme ve teçhizatı adı verilir. Telefon, telgraf gibi bazıları ise ateşleyicilerle birleşerek adeta ayrı bir silah gibi kabul edilir. Ateşli silahlar, barutu patlattığında kuvvetli bir takım mermiler atarak düşmana uzaktan etkiler yapmaktadır. Bunlar ise top, tüfek, tabanca ve bombalardan oluşup hafif ile ağır olmak üzere ikiye ayrılır. Ateşli hafif silahlar, tüfek, tabanca gibi yalnız bir kişi tarafından cephanesiyle birlikte taşınıp kullanılır. Yakın mesafelerden etki yapan el ve tüfek bombalarını da bu sınıfa almak gerekir. Ateşli ağır silahlar ise hizmetleri birkaç kişi tarafından diğer vasıtaların yardımıyla yapılır ve bunlarla uzak mesafelere ağır mermiler atılır. Hafif, ağır toplar ve bomba topları bu silahlardandır. Bunlardan yalnız çelik başlık, omuzluk, çelik göğüslük gibi bazıları uzun süre kullanılmış, ancak diğerlerinde ise sürekli bir değişim yaşanmıştır.¹²

Ateşli maddelerin kullanılma amacı ve şartları her ne olursa olsun yandıkları zaman süratle eriyerek büyük miktarda gaz haline gelir ve yüksek bir hararet derecesi meydana getirir. Böylece yayılan gaz ve hararet büyük bir basınca, basınçta kuvvete, kuvvet ise işe yani mekanik uygulamalara dönüşür. Ateşli maddeler nitelikleri, tabiatları ve özelliklerine göre çeşitli sınıflardan oluşur. Bunlar, bileşenlerinin etkisiyle maddelerine göre mekanik ve kimyevi ateş maddeleri olarak ikiye ayrılır. Ateşli maddeler kullanılma amaçlarına göre ise; barut def vasıtaları yani (atış ateş maddeleri) ve İnfalak maddeleri ile eşaliyeden (tahrip ile yakıcı ateş maddelerinden) meydana gelir. Bileşenlerle gayet etkin bir şekilde karıştırılınca çok kolay bir şekilde yanabilenler, ateş maddeleridir. Bunlar, yakıcı olan cisimlerin (azot, klor gibi) kolaylıkla yanan kömür, kükürt, şeker gibi maddelerle

¹⁰ Fevzi, *Cephe Gerisinin Havaya Karşı Müdafaaası*, (İstanbul, 1928), 17.

¹¹ Topçu Kaimakamı Abidin, age, 3.

¹² Topçu Kaimakamı Abidin, age, 4.

karıştırılmasından elde edilir. Bunlar arasından güherçile (azotiyet potasyum) ile kömür ve kükürt ince toz haline getirildikten sonra birbirine karıştırılarak kara barut ortaya çıkar. Bunun değeri de genel olarak %75 güherçile, %10 kömür ve %10 kükürtten oluşur.¹³

20. yüzyılın başlarında ateşli maddelerin kullanılmaya başlaması sonucunda yangın bombaları, püskürtme usulü, yangın mermileri gibi savaşlarda çok etkili olan bazı silahlar yapılmıştır.

Yangın Bombaları

Yangın bombaları dışı sac kutu olmak üzere ahşap sandıklar içine yerleştirilirdi. Bir taşıma sandığının içinde 100 adet yangın bombası bulunurdu. Bombalar, bu sandıklar içinde uzun süre ambarda muhafaza edilebilirdi. Bomba gövdesi magnezyum karışımından oluşurdu. Gövde içinde yanıcı maddeden başka bir de gövdenin yanması için başka bir yakıcı madde pres edilerek yerleştirilirdi. Bomba için genel basit bir müsademe tıpası kullanılırdı. Bombanın kuyruğu çelik sacdan imal edilerek üç kanatlı olurdu. Bu kanatlar atıştan sonra bombaya uçuş yolu üzerinde istikrarlı bir vaziyet verirdi. Yangın bombasının gövdesinden kuyruk kısmına kadar, rutubet ve dış etkilere karşı muhafaza edici madde sürülürdü. Kuyruk sac kısmın da ise yeşil kül renginde boya kullanılırdı. Yangın bombaları 5 kilogramlık yangın bombaları, 10 kilogramlık, 100 kilogramlık elektrikli yangın bombası olarak ağırlıklarına göre sınıflara ayrılırdı.¹⁴

Yangın bombaları, özel olarak yapılan kutulara doldurulup istenildiği zaman kutulardan salıverme çubuğu ve buna vidalanmış tıpayla beraber hedef üzerine bırakılabilirdi. Bombalar, kutunun üst tarafının yanlarında bulunan iki kulak vasıtasıyla bomba asma kilidine yerleştirilirdi. Kulaklar, kilit üzerinde açılmış iki deliğe geçirildikten sonra sürgülenirdi. Bombaları kutuya yerleştirmek için kutu baş aşağı getirilirdi. İlk önce salıverme çubuğunun kulaklı ucu, üst kaidenin merkezindeki deliğe geçirildikten sonra bir sürgüyle yerleştirilirdi. Bombalar, bu çubuğun etrafına üç grup halinde dizilir ve her grup arasına çuhalar konmak suretiyle bombalar iyice oturtulurdu. Daha sonra alt bölümdeki tıpa, salıverme çubuğunun serbest kalan ucuna vidalandıktan sonra içinde bulunan ve kutunun dibindeki aynı hizaya gelen deliklerine pim sokularak emniyetli hale getirilirdi. Bundan sonra salıverme çubuğunun üstündeki sürgü çıkarılır ve doldurulmuş olan kutunun iki kulağı yukarıda söylendiği şekilde kilide ve salıverme çubuğunun kulağı da çengele yerleştirilirdi. Kutunun alt tarafına takılmış olan emniyet pimleri çıkarılır, bu şekilde bombalar atışa hazırlanırdı. Kutu hazırlandıktan sonra emniyet pimlerini çıkarmayı ihmal etmemek gerekirdi, aksi halde bombalar atılamazdı.

Bomba atıldığı zaman zemine isabet ettiği anda tıpa faaliyete geçerek öncelikle gövdesinin içinde ön kısımda bulunan yanıcı madde ateş alırdı. Bu ateş, esas yangın maddesini tutuşturur, büyük hararet kuvvetiyle kısa zamanda bomba gövdesini eritmeğe başlardı. Bu şekilde eriyen gövde, açık havada kuvvetli bir şekilde ateş alırdı. Yanan kısımlardan ortaya çıkan hararetle bomba gövdesinin diğer katı aksamını da yavaş yavaş eriterek aynı şekilde tutuştururdu. Güçlü bir yangın etkisi için mümkün olduğu kadar fazla sayıda bombanın aynı zamanda atılması gerekirdi. Bu yangın

¹³ Age, 6.

¹⁴ Nuri Killigil, *Bir kiloluk Yangın, 10 Kiloluk Tahrip, 50 Kiloluk ve 250 Kiloluk H Tipi Lağım ve Tayyare Bombaları Tarifnamesi*, (Zeytinburnu Demir Eşya Fabrikası, 1941), 4.

bombalarını hazır hale getirmek için çubuk ve sac kutulardan oluşan özel parçalar yapılmıştı. Bombalar kullanıldığı zaman bu parçalarda yok olurdu.¹⁵

Püskürtme Usulü

Püskürtme usulüyle düşmana atılmak istenen kimyevi maddenin havada mümkün olduğu kadar hızla gaz haline geçmesine çalışılırdı. Bu özelliklere sahip gazlar az olduğundan püskürtme usulüyle atılan maddeler klor (Cl) ve fosgen (COCl₂ renksiz zehirli gaz) ile sınırlı kalmıştı. Gaz püskürmede ilk defa klor kullanıldı, fakat gaz bulutunun yeterli derecede zehir ortaya çıkarması için her kilometreye (km) 30: 40 ton atılırdı. Bu amaçla Almanlar, her metreye (m) içinde 20 kilogram (kg) klor bulunan iki gaz şişesi hazırladı. Özellikle klorun içine % 25: 70 kadar fosgen karıştırılmıştı. Klor ve fosgen sıvı halde etkisi olmadığından özellikle demirden şişelerin içine doldurularak cepheye nakledilmişti. Cepheye birinci hatlarda her biri 20 şişeden oluşan bataryalar teşkil edilmişti. Almanların boş bir klor şişesi 20 kg ağırlığında olup içerisine 20 kg sıvı doldurulduğundan her bir şişe 40 kg kadardı. Fransızların klor şişeleri ise boş olarak 35 kg olup 35 kg kadar da klor aldığından her şişe toplam 70 kg'dı¹⁶.

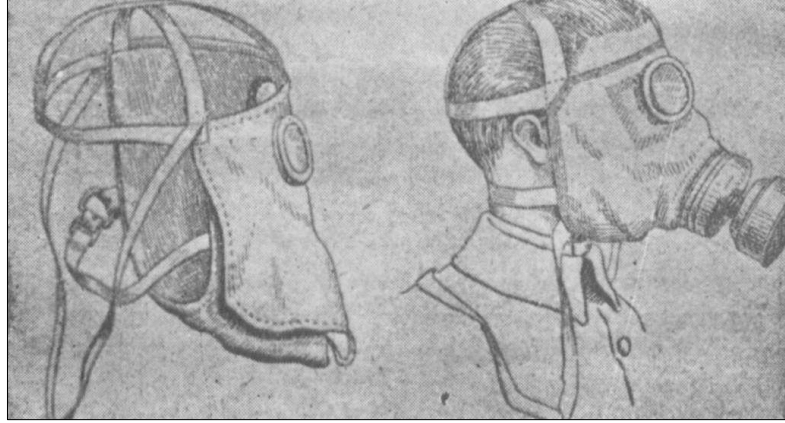
Gaz püskürtme usulü, çok büyük dikkat istediğinden bu amaçla özel taburlar oluşturulmuştu. Her taburda yaklaşık 6.000 şişe bulunurdu. Buna göre 6.000 şişe ile 3 km'lik bir cephe üzerinde taarruz yapılabilirdi. Daha büyük cephelelerde taarruz için birkaç tabur hazırlamak ve buna göre sayısını da artırmak gerekirdi. Mesela bir tabur ele aldığımızda 600 şişe, her biri 40 kg'dan 240.000 kg yani 240 ton ağırlık yapardı. 3 km'lik bir cephe için tam 240 ton ağırlığında ve bir km için 80 ton ağırlığında malzemenin siperlere nakli gerekirdi. Buna boru ve diğer malzemelerde ilave edildiğinde bu miktar büsbütün çoğalır ve her kilometreye 100: 200 tonluk malzeme taşınırdı. Bu iş, malzemeyi birinci hatlara nakletmekle de bitmezdi. Bunlar, birinci hatlarda her biri yirmişer şişeden oluşan bataryalar halinde siperlerin ön kısmına yerleştirilirdi. Düşman keşfine ve atışlarına karşı saklamak amacıyla etrafını kum torbaları, toprak, çalı çırpyıla örtmek, her şişeye 3 m uzunluğunda kurşun veya lastik boru takmak, uçlarını siperlerden dışarı çıkarmak ve yukarıya kıvrırmak lazımdı. Bütün bunların düşmandan gizli yapılmasına dikkat edilmeliydi. Ancak demir şişelerin birbirine çarpmasından dolayı ve başka nedenlerle bu büyük hazırlık düşmandan çok iyi saklanamazdı. Bir defa düşman tarafından hissedilir, hissedilmez mutlaka tahrip edilirdi. Örneğin; 1917'de Almanlar tarafından Navarin Çiftliği çevresinde gaz püskürtme hazırlıkları yapılmıştı. Bu püskürtmeye klor ile fosgene ek olarak şiddetli bir şekilde aksırtıp maskelerini atmalarını sağlamak amacıyla arsinlerde ilave edilmişti. Püskürtme sonucu kazanılacak başarıdan iyi sonuçlar elde etmek için de çok fazla asker hazırlanmış, hatta Almanlar bu harekete, "yaz hasadı" adını vermişti. Fakat Fransızların dördüncü askeri birliği tam zamanında işin farkına varmıştı. Bu sırada Malmazon'da Fransızların yapacağı taarruza katılmak üzere birçok topçu kıtası, dördüncü askeri birliğinin muntkasından geçmişti. Birliğin kumandanı hemen başkumandana müracaat etti ve gaz püskürmeyi imha etmek amacıyla topçuların kendi cephesinde mevzie girmesi hakkında izin aldı. Daha sonra ilk düşman hatları üzerine tamamiyle baskın tarzında ateş açarak gaz püskürme planını alt üst etti.¹⁷

¹⁵ Nuri Killigil, age, 5.

¹⁶ Topçu Kaimakam Abidin, age, 228.

¹⁷ Topçu Binbaşı Trabzonlu Mehmed Sami, *Harb Silahları ve Vastaları*, (Yıldız Harb Akademisi Matbaası, 1928), 256.

Gaz püskürme usulü özellikle havaya ve rüzgâra bağlı olurdu. Bazen günlerce ve haftalarca uygun hava beklenirdi. Birinci hattaki piyade, bu gibi malzemelerden rahatsız olduğundan, bunları kullanacak asker belirlenip ayrı bir eğitim verilirdi. Bu amaçla özel taburlar teşkil edilmişti. Gaz püskürme usulünde şartlar uygun olursa çok önemli neticeler verebilirdi. Çünkü ancak gaz püskürme usulünde istenildiği derecede keşif ve baskınlar yapılabilirdi. Mesela 31 Nisan 1917 saat 16.30'da Almanlar, düşman mıntukasında bir gaz püskürme taarruzu yapmıştı. Gaz püskürülen cephe, vadiler arasındaki Markiz çiftliğinden Oberi ve yakınlarına kadar 12 km genişliğindeydi. Gaz püskürme için her şey müsait olup rüzgâr 2 m süratle esiyor ve hava da kuruydu. Bunun için öğle vakti seçilerek klor ile fosgenden oluşan gazlar bir buçuk saat içinde püskürüldü. Püskürülen gaz miktarı 17.500 şişe yani 350 tondu. Hava soğuk olduğundan düşman askerinin elleri üşümüştü, ayrıca maskelerini zamanında takamadıklarından iki bin kadar asker gazdan etkilendi ve beş yüz tanesi hayatını kaybetti. Gaz püskürülen yere 15 km mesafede bulunan köylerde gazdan ölenler ve 20 km uzaktaki mahallerde ise ağır surette zehirlenenler oldu. Hemen hemen 40 km geride gaz kokusu hissedilmişti. Püskürmeyle 12 km'lik bir alan gazlanmış ve gaz bulutu 4: 8 m kadar yukarıda bir bulut oluşturmuştu.¹⁸

Resim 2. Gaz Püskürmeye Kaşı Kullanılan Maskeler¹⁹

Gaz Mancınıkları; İngiliz Binbaşı Livens tarafından icat edilerek düşman hatları içinde ani bir şekilde keşif gaz bulutu oluşturmak amacıyla kullanılmıştı. Gaz mancınıkları basit bir boru (namlu) ile bir de döşeme istinat levhasından oluşurdu. Boru daima 4 derece yükseliş zaviyesinde durur, barut hakları değiştirilerek çeşitli menziller elde edilirdi. Namlu 4 derece, 5 millik üçgen şeklinde bir hendek içine yerleştirilirdi. Bir anda atış yapabilmek amacıyla bütün mancınıklar elektrikle ateşlenirdi. Birçok gaz mancınıkları bir araya toplanarak ve birden ateşlenerek bir gaz bulutu meydana getirilirdi. Almanlar, bunların etkili olduklarını fark ederek 1918'den itibaren gaz mancınıklarını kullanmaya başlamıştı. 17 Nisan'da Almanlar Bova-lo-Pereteri'de yarım dakika içinde 750 bomba atmıştı. Hafif bir rüzgâr, gaz bulutunu sürükleyerek 20 dakika sonra Montovbel köyüne yönlendirmişti. Dere içinde bulunan yüz elli askerden kırk tanesi gazın içinde kaldı ve yirmi üç tanesi öldü, ayrıca köydeki insan ve hayvanlardan da hayatlarını kaybedenler oldu. Gaz mancınıklarının menzili modeline göre 1 ile 3 km arasındaydı. Bir namlunun ağırlığı 40 kg,

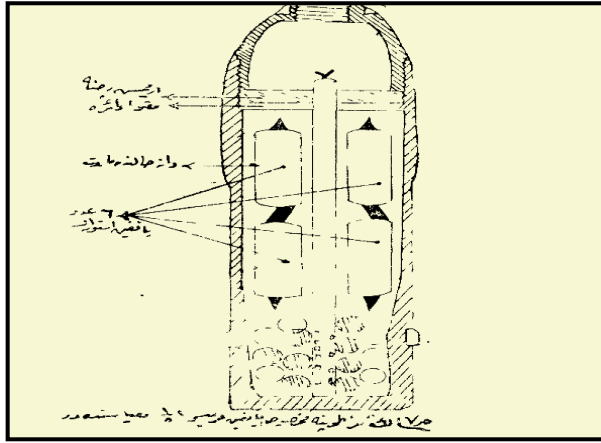
¹⁸ Topçu Binbaşı Trabzonlu Mehmed Sami, age, 257.

¹⁹ Hüseyin Kadri, age, 120.

bombaların ağırlığı ise 20: 30 kg arasında olup her birinin içinde bomba ağırlığının yarısı kadar gaz vardı.²⁰

Yangın Mermileri

Adından da anlaşılacağı üzere doğrudan ateş çıkaran mermilere yangın mermileri adı verilmişti. Atış Talimnamesine göre bunlarda yangın ortaya çıkaran bir miktar maddeden başka, az miktarda siyah barut bulunurdu. Siyah barutun mermi gövdesini aşındırması dolayısıyla yangın maddesi dağılır veya içeriği şarapnelde olduğu gibi ileri doğru sevk edilirdi. Eğer yeterli derecede yakıcı madde olursa yangın taneleri binalara, cephaneliklere karşı yakma etkisine sahip olurdu. Fransızların 7,5; 12; 12,5 ve 15,5 cm toplara mahsus yangın mermileri vardı. 7,5 cm yangın tanelerinden bazılarının içinde 6, diğerlerinde 12 adet yangın çıkaracak üstüvane bulunurdu. Yangın tanelerinin içindeki üstüvanelerin yanma süresi 50 saniye kadardı. Kuru havalarda müsademeli şarapnelde yangın meydana getirebilirdi. Yangın mermilerinden başka el yangın bombaları ve tayyare yangın bombaları da olurdu.

Resim 3: Yangın Mermisi²¹

Alman Komutan Erich Ludendorff, hatıratında Almanlar tarafından 1918'in yaz aylarında Paris ve Londra'yı yakmak üzere bazı çalışmalar yapıldığından bahsetmişti. Bunun için Almanlar, elektrot bombasını düşünmüş ve çok fazla bomba hazırlamışlardı. Bu yangın bombasının dışı magnezyumdan, içerisi Okziddofordan oluşuyordu. Bombanın başında bir tıpa bulunuyordu. Bomba bir binanın çatısına isabet edip tıpa ateşlenince hem merminin gövdesi hem de içindeki madde tamamıyla yanıyor ve çok büyük bir hararet derecesi ortaya çıkarıyordu. Halk, zehirli gaz bombardımanı dolayısıyla mahzenlere ve diğer kapalı yerlere saklandıklarından zehirli bombaların arkasından atılan yangın bombalarıyla yanmaya başlayan çatılardan haberleri olmuyordu. Böylece şehrin çeşitli yerlerinde birden bire ve çok fazla miktarda başlayan yangınların söndürülmesi hemen hemen mümkün değildi. Sadece, Ludendorff, harbin bitmek üzere olmasından dolayı bunların çok fazla kullanılmadıklarını belirtmişti.²²

²⁰ Topçu Binbaşı Trabzonlu Mehmed Sami, age, 262.

²¹ Topçu Binbaşı Trabzonlu Mehmed Sami, age, 261.

²² Age, 258.

Yakın Muharebe Silahlarından Alev Makineleri

İlk defa doğrudan alev makinesi Birinci Dünya Savaşı'nda kullanılmıştı. Bu silah, yakın mesafelerden etki yaparak şekli ve özellikleri bakımından çeşitli olmuştu. Esas itibarıyla alev yağını alacak bir hücre ve alevi yanması gerektiği kadar şiddetli şekilde dışarı fırlatmak için sıkıştırılmış hava veya başka bir gazı sahip bulunan ayrı bir hücre, hazine ile ateş sevk borusundan meydana gelirdi. Bu alet, kullanma amacına göre büyük ve küçük olmak üzere iki çeşitti. Küçük alev makinesi, bir insanın sırtında taşınıp kullanılacak ağırlık ve özelliklerde yapılmıştı. Büyük alev makinesi ise daha ağır olduğundan ayrı bir taşıma aracı bulunurdu.

Alev makinesi, gerek hareket ve gerekse mevzi muharebelerinde taarruzla müdafaa sırasında kullanılmıştı. Küçükler, genellikle taarruzda silah depolarının müdafaası sırasında tercih edilmişti. Ancak, ihtiyaç durumunda her iki aletten, iki amaç içinde faydalanılabildi. Küçüklerin alev püskürtme mesafesi 15-17, büyüklerin alev püskürtme mesafesi ise 35: 45 m arasında olurdu. Alev, düz ve dik olmak üzere iki türlü atılabildi. Bu durum, sevk borusuna gerekli vaziyeti vermekle olurdu. Taarruz eden bir düşmana karşı düz şekilde, siper gerisinde saklanmış olan düşmana karşı da dikine alev kullanılırdı. Büyük alev makinesi, gerek müdafaa ve gerekse taarruz için kullanılsın, daima siperlerin içinde dururdu. Püskürtme mesafesi, 30: 40 m olduğundan, taarruz halinde etki yapabilmek için aletin, düşman siperinden uygun bir mesafede kullanılması gerekirdi.

Alev makinesinin 50 metrelik bir cepheyi ateş altına alabilmesi için düşman siperinden en fazla 25 m uzakta dururdu. Buna göre kendi siperinden gizli bir bölüm, düşman siperine 25 m kadar yaklaştırılır ve bu mevkie alev merkezi adı verilir. Böylece alev merkezinden siperin kadar olan yukarıdan aşağıya dikey mesafe 25 m, en fazla etki mesafesi de ortalama 35 m olurdu. Alev makinesi, uygun bir şekilde yerleştirildikten sonra cepheden 50 metrelik bir kısmı ateş altına alabilirdi. Bir diğerinden 25 m aralıklı olarak yerleştirilen alev makinesinin her biri 50 metrelik cepheyi ateş altına aldığından 12 cihazdan oluşan bir grup 50 x 12: 600 metrelik bir cepheyi ateş altında tutabilirdi. Alev miktarında bazı değişiklikler yapılarak bu alan 800 m kadar genişletilebilirdi. Rüzgârların istikameti, alev üstüne az çok etki yapardı. Yandan esen rüzgârların etkisi çok değilse de ileriden ve geriden esen rüzgârlar aletin kullanılmasını engellerdi. Alev yağları, ateşe girdikçe duman yayar ve bu duman çok hızlı yükselirdi. Bu durumda makinenin kullanımını etkilerdi.

Alev makinesi iki merkezi hücre, bir hazneyle alev sevk borusundan oluşuyordu. Alt hücreye alev yağı ve üst hücreye de sıkıştırılmış hava ya da azot gazı konurdu. Basınçlı bir şekilde doldurulan azot gazının hücrelerinde bir mano metre (tazyiki gösteren alet) olup hücreye dahil olan ark kaç atmosfer olduğunu gösterirdi. Alev yağı, hunisi vasıtasıyla, azot gazı ise kendisine mahsus sürahilerle bu hücreye doldurulurdu. Böylece alet doldurulduktan sonra alev sevk borusunun alev yağı hücreleriyle birleştiği noktada mevcut olan musluk açılınca tazyik olunan alev yağı, borudan dışarı fırlamağa başlardı. Halbuki sevk borusunun ucunda iş'al fünyesi (ateşleme fünyesi) denilen ve bizzat işleyen bir ateşleme tertibatı vardı. Yukarıda söylenen musluk açılınca alev yağı iş'al fünyesinin müsademe mili yayına şiddetle etkide bulunur, müsademe mili ilerler, fulminate çarpardı. Böylece fünye kendi kendine ateş alır, iş'al fünyesi içindeki barut yanardı. Bu barutta fünye alev yağını

yakmağa başladılar. Barut bitince yeniden bir füyne takmak gerekirdi. Alev duruma göre ya sürekli veya kısa kısa aralıklarla sevk edilebilirdi.²³

Tayyarelerle Kullanılan Gazlı Bombalar

Tayyareler gazlı bomba atmak veya zehirli madde yaymak mümkündür. İlk yangın bombaları ve mermilerinde eritici bir sıvı (karbon, sülfür gibi) içerisinde yine eritilmiş beyaz fosfor bulunurdu. Bu erimiş fosfor, mermi veya bomba patladıktan sonra etrafa saçılıp sıvı buharlaşarak havaya karıştıktan sonra geriye kalan küçük fosfor taneleri de havada yanmaya başlıyordu. Bu sırada yanmanın etkisiyle havada bir miktar sıcaklık meydana geliyordu. Deneme ve tecrübelerle ilgili olarak zamanla, fosforun yeterli derecede yakıcı olmadığı anlaşılmıştı. İnce tahta levhalar ve kolay yanacak eşyayı tutuşturabilen fosfor beğenilmemeye başlamıştı. Böylece yandığı zaman daha fazla hararet meydana getiren karışımlar arandı ve bulundu. Hava silahı da bir taraftan geliştirilmeye başladığından yeni yangın bombaları, daha çok tayyarelerden atılmak üzere imal edildi. Bu bombalar, genellikle 1-5, 5-50 kiloluk yapıyordu. Şekilleri üstüvane olup zarfları bir çeşit magnezyumla alüminyum karışımı olan ve elektron denilen maddeden üretilirdi. Bombanın içinde termit maddesi bulunuyordu. Termit maddesi, herhangi bir tutuşturucu maddeyle ateşlenirse şiddetle yanarak müthiş bir sıcaklık meydana geliyor ve bu sıcaklıkta demirle çelik dahi eriyordu. Elektron yangın bombaları, füyne tertibatıyla ateşlenirdi. Füyne yerinden çekildiği zaman kapsülü ateş alır ve çinkodan yapılmış levhayı eritirdi. Bu eriyen kızgın çinko, termit maddesi üzerine düşerek onu ateşler, bundan sonra bütün bomba, zarfıyla beraber beyaz alevler ortaya çıkarıp çitirdayarak yanmaya başlardı. Bu bombaların üzerine az miktarda su dökülürse buharlaşma ve bozulmadan meydana gelen buhar ve gazların etkisiyle daha şiddetli yanma başlayarak etrafa saçılırdı. Ancak az miktarda su dökülür veya bir hortumdan fişkıran suya tutulursa bombalar sönerdi. Ancak en iyi usul, kumu veya toprağı kullanmaktı. Bütün bunların amacı hedefte yangın çıkarmaktı. Bu bombalar, ateş alabilen maddelerin üzerine veya yakınına isabet ederlerse çok etkili bir şekilde yakabilirdi.²⁴

İki tonluk bir hava bombasıyla birkaç gün içinde 140.000 metrelik bir saha zehirlenebilirdi. Bir de geçitleri, ormanları ve zorunlu olarak geçilmesi gereken noktaları, asker yerleştirilen yerleri, siperleri, üstü örtülü mahalleri doğrudan doğruya gazla etkilemek mümkündür. Bunun yanında tarassut mahalleri, batarya mevzileri, telefon merkezleri de gazdan etkilenebilirdi. Gazla etkilemek için rüzgârın düşmana doğru esiyor olması ve sürati saniyede dört metreyi geçmemesi gerekirdi. Fazla olursa gaz dağılır, bir metreden aşağı olursa gaz aksi bir rüzgârla atan tarafın siperlerine ricat ederdi. Anaför teşkil eden rüzgâr, gazın havaya yükselmesine ve dağılmasına neden olurdu. Derin çukurluklar, sığınaklar, dere içleri zehrin yayılmasını ve yoğunlaşmasını kolaylaştırırdı. Sis, sağanak yağmur ise gazların etkisini yok eder, ağır soğuklarda yine gazlara engel olurdu. Dağlık arazi, yüksek mahaller ve çok rüzgârlı yerler ise gazlanmaya müsait değildi, dağınık ve hareketli hedeflere de gaz baskını yapmak güçtü.²⁵

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA KULLANILAN ALEV PÜSKÜRTÜCÜLER

²³ Topçu Kaimakam Abidin, age, 158.

²⁴ Topçu Kaimakam Abidin, *Silahlar ve Harp Vasıtaları Fenni*, (Harbiye Mektebi Matbaası, 1928), 152.

²⁵ Topçu Kaimakam Abidin, age, 159.

Birinci Dünya Savaşının başında gaz, silah olarak doğrudan kullanılmamıştı, sadece düşmanı imha etmek amacıyla alev püskürtücü borulardan faydalanılmıştı. Bir süre sonra Fransızlar gaz bombaları atan silahlar yapmıştı. Böylece savaş sırasında gazın önemi hızlı bir şekilde fark edilmişti. Almanlar, bundan sonra bu silaha çok fazla önem vererek gaz kullanmak için hummalı bir faaliyete başladı. Berlin’de Prusya Harbiye Nezaretine bağlı müstakil bir kimya komisyonu teşkil edildi. Başlangıçta 15 santimetrelik obüslerde kullanılmak üzere bir gaz mermisi yapılmış fakat amaç için yeterli gelmemiş, sonra büyük ölçekte gazın düşmana atılması düşünülmüştü. Bundan mükemmel neticeler alındığından Alman hükümeti, ordusu için geniş miktarda gaz hazırlığına başlamıştı. Bu kimyevi silah, 11 Nisan 1915’de önce Lanke’de İngilizlere karşı ve daha sonra aynı sene 22 Eylül’de Markizler mıntukasında Fransızlara karşı ilk defa Almanlar tarafından klor dalgaları atılarak kullanıldı. 1915’e kadar sadece gazın uzaklaştırma kuvvetinden istifade edilse de bundan sonra insanın ve doğanın doğrudan doğruya sarsılması, zehirlenmesi ve yok edilmesine başlandı.

Gaz muharebesinden amaç düşmanı zehirleyerek yok etmektir. Düşman ordusunun manevi kuvvetini kırmaktır. Diğer bir tarife göre kimyevi vasıtalarla muharebenin amacı; harp vasıtalarının kökünü yok etmektir. Çoğunlukla simli mermiler atılmakla meydana getirilen keşiflerden sonra düşman mevzilerini almakta kullanılırdı. Düşman taarruzuna bir çeşit engel teşkil edip zorunlu olarak terk edilen veya işgal edilemeyen bir mıntukanın gazlanması da faydalanılırdı. Ayrıca gazlar, meydan harbinde kullanılan silah, madeni alet ve edevatı da bozuyordu. Bütün bu amaçlarla kullanılan gazlara zehirleyici askeri maddeler adı verilmiş ve (O.B.P.) harfleriyle gösterilmişti. Bu gazlar, teneffüs yollarına nüfuz ederek vücudu zehirlemek suretiyle etkilerdi. Gaz mermileri tahrip mermilerinden daha ucuza mal olduğu halde etkisi daha fazlaydı. Dünya savaşının sonlarına doğru birçok yeni gazlar icat edilmişti. Bunlar ağız, burun veya bütün vücuda etkisini gösteriyor ve gazlanmış mahallerde gazın etkisi haftalarca kalarak o mıntukalardan giriş çıkışı engelleyebiliyordu.

Birinci Dünya savaşında Almanlar, gaz mermilerini yetersiz kabul ederek bunlara alev püskürtücü adını verdikleri yeni silahı da ilave ettiler. Bu isim alev püskürtmekten ibaret olan kullanım amacını tamamen anlatıyordu. 12 Mayıs 1915 tarihli bir talimatla Almanlar, 15 Haziran 1916 tarihli bir nizamnameyle Fransızlar bu aleti kullanmaya başladılar. Özellikle köyler, evler bodrumlarla yeraltında korunan mahallerde hücum sırasında faydalanılması, bu silahın müthiş ve insanlık dışı etkilerini göstermişti. Savaş sırasında Almanlar ve Fransızlar biri ağır diğeri hafif özellikleri olan iki modelde alev püskürtücü kullanmıştı. Ağır alev püskürtücü, geniş bir menzile dâhilinde etkiler gösterdiği halde hafif olanlarının atımları kısıydı. Birincinin hareket kabiliyeti az ve ağır olmasına karşı ikincisi daha hafif ve kullanışlı kabul edilmişti. İmal tarzı hazneye bağlı madeni bir şişe içindeki sıkıştırılmış gazların yardımıyla basınç altında bulundurulmuş alevlenebilen bir sıvının püskürtmesinden ibaretti. Bu sıvı, borudan çıktığı anda özel bir yakma tertibiyle veya zemine dökülen sıvının ıslandığı mahale atılan yakma mermilerinin yardımıyla ateş alırdı. Püskürtmenin menzili, püskürtme istikametine, rüzgârın yönüyle süratine, alevlenebilen sıvıya, zemine döküldüğü noktanın ateş verilebilecek özelliklerine bağlı olurdu.²⁶ Alman uzmanlar gibi Fransızlarda bu aletlerin ağırlıklarına fazla önem vermemişti. İlk Fransız aleti, 500 litre patlayıcı sıvı maddeyle 1.800 kg ağırlığında olup her biri 125 litre doldurulabilen çelik sacdan dört büyük hazneye sahipti. Her santimetre karesini (cm²) yaklaşık 20 kg bir basınç altında bulundurulmuş sıvı içerden 80 milimetre (mm) genişliğinde madeni bir tahliye borusundan dışarı dahi atılabiliyordu. Püskürtme yirmi saniyede

²⁶ Hüseyin Kadri, age, 5

gerçekleşiyordu. Bu alet 1, 60 m açıklığında iki tekerlekli bir arabaya yerleştirilmişti. Kısa süre sonra, bu aletlerin yerine muhteviyatı hacim olarak 55 litreye indirilmiş, 75 kg ağırlığında olmak üzere daha hafif bir alet boş olarak 50 kg, yüklü iken 125 kg'dı. Düşman siperleri arasında mesafe çoğunlukla 40: 50 metreden az olmadığından bu aletlerin de asgari olarak bu mesafeye kadar püskürmesi gerekirdi.

Sıvı alüminyum termik (yüksek hararet derecesi ortaya çıkarmak ve madenleri işlemek için alüminyum kullanılırken bu usule alüminyum termik denilmiştir) alev bileşenleri vasıtasıyla borudan çıktığı andan itibaren veya toprağa değdiği anda kolayca ateş almalıydı. Özellikle aleti kullanan için bir kaza tehlikesini artırmamalıydı. Alet içinde tortuların birikimine ve boruların tıkanmasına sebebiyet vermemeli ve sıvının tedariki kolay olmalıydı. Bu konuda petrol yağı, mazot, petrol ve taş yağ tecrübe edilmişti. En fazla kullanışlı görünen maden kömürü yağı ile petrol esasından oluşan ve mevsimine göre değeri değişken bir karışımdı. Sadece yazın yağın değeri biraz daha artırılabilirdi.

Alev püskürtücü, borudan çıktığında ortaya sıvı alevler çıkarırdı. Bu alevlerin her dokunduğu yeri yakacak derecede büyük bir etkisi olup iyi siperlenmiş kıtalara fazla zarar vermemekle beraber açıkta 15: 20 m genişliğinde bir mıntıkada bunlara karşı tutunmak da mümkün değildi. Bu alet özellikle tehlikeli bir baskın silahı olmuştu. Yakıcı mermileriyle zemin üzerinde şiddetli bir hararet yaydığından 15-20 m genişliğindeki bir alanı tamamen yok ederdi. Ayrıca ufak bir rüzgârla etkisini artıran çok şiddetli bir ocak halini alırdı, bu ocak yanacak sıvının olduğu sürece buna devam ederdi. Zemin üzerinde alev için en az beş altı ve bazen daha fazla yakma mermisine ihtiyaç gösterdiğinden borunun ucundaki aleve nazaran ortaya çıkardığı baskın tesir daha azdı. Alev silahının hedefe yönlendirilmesi ve daha sonrada püskürtülmesi gerekirdi. Bundan etkili sonuç elde edebilmek için daha fazla miktarda yanıcı sıvılar kullanılabilirdi. Bu silah çok tehlikeli olduğundan soğukkanlı ve bu konuda eğitim almış askerlere ihtiyaç vardı.²⁷

Birinci Dünya Savaşında alev püskürtücü, yer altındaki sığınaklar, bodrum katları, beton evler ve tanklara karşı genellikle silah ateşinin doğrudan doğruya içine giremeyeceği yerlere karşı kullanılmıştı.²⁸ 22 Eylül 1915'de 22/5 Şilet bölümü 22 piyade alayı ile birlikte Parnasle Horlos'un batısında Dolapoş denilen yerde ilk Alman hatlarına yapılacak hücumu katılacaktı. En önemli görevleri; düşman hendeklerinin birinci hatlarına gidip piyadenin ikinci hatta ilerlemesi sırasında oradaki yer altında korunan önemli yerleri ateşleyerek boşaltmak ve iyi bir şekilde temizlemektir. Bu ateşli saldırı sonunda 13'ü oldukça ağır derecede yanmış olmak üzere 180 asker esir alınmıştı. Bu aletin püskürtmeden hemen sonra içindeki patlayıcı maddenin bitmesinden dolayı görevli askerin, düşmanın ağır saldırısına uğraması gibi büyük mahzurları vardı. Bir kaza durumunda dahi aletin işlemesi artık durdurulamıyordu. Aleti taşıyan görevlinin yorulması, püskürme borusunun kısa olmasından dolayı şiddetli bir hararete dayanabilme gücünün az olması kısacası silahın kusurlu olması da mümkündü. Bunu için yeni bir aletin icadıyla beraber bu noksanlar kısmen telafi edilebilmişti. Bu aletin püskürtmesi 18: 20 m uzunluğunda olmak üzere kısa şekilde birçok atımlar yapmağa müsaitti. Bu doğrudan ateşli bir silah olup içine aldığı diğer aletler gibi kullanılan sıvıda 15 litre ve 30 kg'dan daha az ağırlıktaydı. İyi nişan alındıktan sonra ortalama 26: 27 ve en fazla 29 m'lik bir menzili olabilirdi. Almanlar dahi 30: 40 m'lik ağır ve 18: 20 m'lik hafif menzilli aletler kullanmıştı.

²⁷ Erkân-ı Harbiye Miralay Süleyman, "Alev Makineleri", *Mecmûa-i Âskeriye*, 41, no. 51, (30 Teşrînisâni 1339/30 Kasım 1923): 142.

²⁸ Fevzi, *Cephe Gerisinin Havaya Karşı Müdafaası*, 17.

Almanların bunun için üç kişiye ihtiyacı olduğu halde Fransızların alev silahında bir kişi yeterli olup hortum ve borusu 3: 4 m uzunluğundaydı.

Paris İtfaiyesinden Yüzbaşı Şilet Fransız püskürteç bölüklerini hazırlayıp aletleri kullanılacak bir hale getirdi. Fransız istihkâm kıtaatında kurulan özel yedi bölük onun adını almıştı. Bu bölükler, her biri üç tayfaya sahip iki mangaya ayrılan iki inşa taburundan oluşuyordu. Bunlar esas itibarıyla uygun hareket edebilmeleri için piyade fırkalarının emri altına verilmişti. Şilet bölüklerinin istihdam tarzı 15 Teşrinisani 1916 tarihli Fransız talimnamesiyle düzenlenmişti. Bu talimnameye göre; hücumun devamı sırasında püskürteçler korunan mahalin temizlenmesinde tek başına karşılaşılan ve özellikle taşkın bulunan direnme yuvalarına, köylerin içindeki evlere, mahzenlere ve bodrumlara karşı kullanılırdı. Bu göreve en uygun olanı taşınabilir püskürteçlerdi. Bunların bulunacakları yerlerin temizlenmesi için piyadeler görevlendirilmişti. Sadece püskürteçlerin ağırlığı piyadeyi uğraştırdığından bunların bakımı sırasından bazı konulara dikkat edilirdi. Şilet grupları, taarruz kanatlarında taşkın hendeklerin dışarıyla ulaşımını kesmek için kullanılırlardı. Ağır aletler kullanan birlikler ön tarafta bekler, hafif aletleri kullananlar ise arkada dururlardı. Bunu özellikle zapt edilen bir cephenin ilerisinde oluşturulan hendeklerin seddinde yaparlardı. Saldırı sırasında ise belirli hedefleri dirençsiz kılmak, korkutmak, esir almak ve ağır hasar vermek harekâtın sonunda hücum kıtaatının işini kolaylaştırıyordu. Hücumun en başında düşmanın ilk hatlarının en yakın bazı noktalarını yok etmeye çalışıyorlardı. Şilet bölüklerinin özellikle korunan mahallerin temizlenmesiyse esir alınmasında çok önemli yardımları dokunmuştu.²⁹

OSMANLI DEVLETİ'NDE ALEV SİLAHLARI VE ATEŞ GEMİLERİ

Osmanlı Devleti'nde düşmana karşı her dönem için farklı alev silahları kullanılmıştı. 1791'de boğaz muhafızı Mustafa Ağa, Karadeniz Boğazını gözlemlemek amacıyla Tefvik isimli kalyonla bir ateş gemisi görevlendirmişti. Ateş gemisi ve kalyon boğazdan dışarı çıkıp incelemelerde bulunmuştu. Bu incelemeler sırasında sekiz tane kayığın boğazdan çıkmak üzere olduğunu bildirmişti. Ateş gemileri, kayıkların üzerine doğru gönderilerek kayıkların kaçışına engel olunmuştu.³⁰ 1792 senesinde Tuna'da Kaptan Ahmed Paşa, İbrail yakınlarında batan gemileri çıkarmak, beş tüccar gemisine top yerleştirmek ve beş gemiyi de ateş gemisi haline getirmek için izin istemişti. İbrail'de memur gemici İsmet Efendi ve Mümes Ağa tarafından ateş gemilerinin önemi hakkında açıklamalı bir yazı hazırlanıp sunuldu. Ateş gemileriyle ilgili bu talep kabul edilerek hemen değişikliklere başlanmıştı.³¹ Fransa'dan yola çıkan Franca gemisi, her ay ilk önce adalara, daha sonra İzmir limanına uğruyordu. 17 Nisan 1822 tarihinde gemi kaptanı, adalardaki Fransa konsolosu ve İzmir'deki konsolosla görüşmelerde bulundu.³² Bu görüşmeler sırasında Rumların birkaç adet ateş gemisi hazırlayarak Osmanlı Donanmasının üzerine saldıracakları anlaşılmıştı. Bunun üzerine hemen donanma tarafından gerekli önlemlerin alınabilmesi için incelemelere başlandı.³³

1822'de Akşam saat 18.00'de üç tane Nemçe bandıralı gemi, karakol gemilerinin üzerine gidip ateş gemilerini göndermişti.³⁴ Bu saldırıyla Kaptan Paşanın kalyonu aniden baskına uğramış

²⁹ Erkân-ı Harbiye Miralay Süleyman, "Alev Makineleri", *Mecmûa-i Âskeriye*, 142.

³⁰ Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *HAT*, 273/16052, 2 Zilkâde 1205 (3 Temmuz 1791).

³¹ BOA, *Ceride Bahriye (C.BH)*, 246/11419, 29 Zilhîce 1205 (29 Ağustos 1791).

³² BOA, *HAT*, 933/40417-1, 14 Şaban 1237 (6 Mayıs 1822).

³³ BOA, *HAT*, 933/40417-2, 14 Şaban 1237 (6 Mayıs 1822).

³⁴ BOA, *HAT*, 867/38582-1, 29 Zilhîce 1237 (16 Eylül 1822).

ve kaptan paşa yangın sonucunda hayatını kaybetmişti. Sakız'da bulunan Anadolu askeri bu durumu haber alır almaz düşman gemilerine karşı saldırıya geçmişti.³⁵ 1825'te Akdeniz boğazında olan gemilerin sürekli yer değiştirmeleri uygun görülmemeye uzun bir süre yerlerinde bırakılmışlardı. Ancak boğazın iyi şekilde muhafaza altına alınması gerektiği hakkında Tahir Paşa'ya bilgi verilmişti. Tahir Paşa'nın yanına katılacak birkaç top ve ateş gemileriyle boğazda güvenlik artırılmaya çalışılmıştı.³⁶ 1825'te Trablusgarp'tan Küçük Mehmed Kaptan berik gemisiyle Sisam Adası boğazına doğru hücum etmişti. Boğazda devam eden uzun muharebe sırasında üzerine gönderilen ateş gemisinden dolayı geminin direği tutuşmuştu. Yangın sonucunda geminin yüz beş askerinden sadece on üç tanesi sağ kalmıştı. Mehmed Kaptan, gemisini baştan kicina kadar barut döküp ateşledikten sonra sağ kalan askerlerle denize atlamıştı. Cephane tutuşunca etrafını saran düşman teknelerinden yirmi tanesi havaya uçmuştu. Küçük Mehmed Kaptan'ın düşman gemilerine yaptığından dolayı madalyaya hakkı olduğu hakkında Kaptan-ı Derya Hüsrev Mehmed Paşa'dan sadarete yazı gönderildi.³⁷ 1826'da on beş tane ateş gemisinin hazırlanması için tüccardan gereği kadar gemi satın alınmasına karar verilmişti. Tersane-i Amire'de ateş gemisi haline getirilebilecek boğazda berikler olup onar tane de çeşitli tüccardan satın alınmıştı, böylece toplam elli üç tane gemi hazırlanmıştı. Bu konuda ateş gemilerin mümkün olduğu kadar görünen bütün arızalarının hızla tamamlanmasına gayret edilmişti.³⁸ 1826'da Sakız önünden yirmi kadar gemi geçtiği bildirilmiş, ancak sahildeki gemilerden öğrenildiğine göre toplam doksan tane gemi geçmişti. Sadece bunların yirmi altı tanesi ateş gemisiydi. Bu konuda yapılan incelemelerden sonra Sakız önünden geçen gemilerin asıl sayısının altmış dört olduğu anlaşılmıştı.³⁹ 1827'de ateş gemilerinin sayısının artırılmasına karar verilmişti. Bu konu hakkında Kaptan paşanın yazısına göre tamir edilemeyen berikler birer ateş gemisi haline getirilebilirlerdi. Sadece ateş gemisinin sayısı on beşe çıksın diyerek tamir edilebilen bir geminin boşu boşuna heba edilmemesine dikkat edilecekti.⁴⁰ 1828'de Tersane-i Amireden Emin Efendi tarafından ateş gemileri askerlerinin maaşlarının zamlı verilmesine dair yazı sunulmuştu. Bu konuda incelemeler yapılarak ateş gemileri askerlerinin maaşlarının yüz kuruş olmasına karar verilmişti. Sadece ateş gemilerinde istihdam edilen asker sayısının yeterli olmasından dolayı yeni askerler görevlendirilip sayı artırılmayacaktı.⁴¹ 1863'te güvenliğin sağlanabilmesi amacıyla Tersane-i Amirede yeni ateş gemileri hazırlanmıştı. Bu gemilere kaptan paşa tarafından düzenlemeler yapılarak dersaadetten askerler tedarik edilmişti. Ateş gemilerinde sadece bir askerin üç aylık maaşı otuz kuruş olmuş, on beş askerin ise toplam üç yüz on kuruş olarak hesaplanmıştı.⁴² 1868'te Osmanlı ticaret gemilerine Akdeniz'de saldırılar meydana gelmişti. Bunun üzerine Akdeniz taraflarına altı donanma kalyonu ile iki ateş gemisi gönderilerek denizlerde güvenlik sağlanmıştı.⁴³

19. yüzyıla kadar ateş, savaş sırasında Osmanlı Devleti ve dünyada bir şekilde kullanılmaya devam etmişti. Ancak tamamen yasaklanıp kaldırılmasa da zararlarının en aza indirilmesi amacıyla savaş kuralları oluşturuldu. İlk olarak 1899'da Hollanda'nın Lahey kentinde barış konferansı toplanmış daha sonra Amerika Başkanı Roosevelt tarafından ikinci konferansın toplanması teklif

³⁵ BOA, HAT, 867/38582-2, 29 Zilhîce 1237 (16 Eylül 1822).

³⁶ BOA, HAT, 920/40011, 29 Zilkâde 1240 (15 Temmuz 1825).

³⁷ BOA, HAT, 661/32256-1, 29 Zilhîce 1240 (14 Ağustos 1825).

³⁸ BOA, HAT, 882/39019-1, 6 Sâfer 1242 (9 Eylül 1826).

³⁹ BOA, HAT, 882/39019-2, 6 Sâfer 1242 (9 Eylül 1826).

⁴⁰ BOA, HAT, 566/27787, 29 Zilhîce 1243 (12 Temmuz 1828).

⁴¹ BOA, HAT, 570/27927-1, 20 Zilkâde 1244 (24 Mayıs 1829).

⁴² BOA, HAT, 570/27927-2, 20 Zilkâde 1244 (24 Mayıs 1829).

⁴³ BOA, C.BH, 81/3862, 17 Recep 1286 (23 Ekim 1869).

edilmişti. Rusya imparatoru Nikolay'ın da desteğiyle 15 Haziran 1907 tarihinde Lahey'de Şövalyeler salonunda ikinci barış konferansı toplanmıştı. 18 Temmuz'a kadar bir ay devam eden bu barış konferansında murahhaslar tarafından ateş ve silahın kullanılması hakkında yeniden düzenlemeler yapıp sınırlamalar getirilmişti.⁴⁴

SONUÇ

Ateş veya alev, bütün dünyada insanların manevi kuvveti üzerinde büyük etkiler yapan ve dehşet saçan bir vasıttır. Alev silahları, bu korkuyla ortaya çıktıktan sonra savaşlarda çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Avrupa'daki gelişmeler ve savaşların etkisiyle de yangın bombaları yapılarak savaşlarda düşman tarafını yok etmek amacıyla doğrudan ateş kullanılmıştır. Bunlarla yanma kabiliyetine sahip hedeflere birçok bomba bir arada atılabilmektedir. Özellikle açıkta bulunan veya kolaylıkla temas edilebilecek hedeflere karşı yangın çıkarmaya müsait olmuşlardır. Osmanlı Devleti, ateş gemileri adı altında deniz savaşlarında alev silahlarından faydalanmıştır. Ateş gemileri, düşman gemilerinin üzerine doğru gönderilip yükselen alevlerden dolayı yanmaları sağlanmıştır. Birinci Dünya Savaşında ise Avrupalı devletlerden özellikle Almanya ve Fransa, alev püskürtücülerden faydalanmıştır. Alev püskürtücülerle, karşı tarafın ordusu doğrudan yok edilmeye çalışılmıştır. Bu silahın, yok edici etkileri üzerine ülkeler arasında yapılan antlaşmalarla savaşlarda kullanılmamalarına dair sınırlamalar getirilmiştir. Böylece, 17 Haziran 1925 tarihinde Birleşmiş Milletler Konvansiyonel Silahlar Sözleşmesine (Cenevre Protokolü) göre sivillere karşı yanıcı silahlar kullanılması yasaklanmıştır.

Bu makalede Yangın çıkarmak için kullanılan alev silahlarının özellikleri ve savaşlardaki önemi anlatılmıştır. Alev silahları, eski tarihlerden itibaren çeşitli şekillerde yapılarak insanlara büyük korku verip dehşet saçmıştır. Bu tür silahlar, kullanıldıkları zaman büyük insan kayıpları yaşanarak büyük zararlar vermektedir. Ateşin tahrip edici gücünü acı tecrübeleriyle öğrenen insanoglu, hayatın ilk devirlerinden itibaren ve gelişen sistemlerle bundan hem faydalanma, hem de korunma yollarını aramıştır. Böylece savaşlar sırasında etkili askeri yangın söndürme sistemleri ortaya çıkmıştır.

⁴⁴ BOA, Y.PRK.KOM, 16/1-4-1.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
Ceride-i Bahriye (C.BH), 246/11419, 29 Zilhicce 1205 (29 Ağustos 1791).
Ceride-i Bahriye (C.BH), 81/3862, 17 Recep 1286 (23 Ekim 1869).
HAT, 933/40417, 14 Şaban 1237 (6 Mayıs 1822).
HAT, 570/27927, 29 Zilkâde 1244 (24 Mayıs 1829).
HAT, 273/16052, 2 Zilkâde 1205 (3 Temmuz 1791).
HAT, 566/27787, 29 Zilhîcce 1243 (12 Temmuz 1828).
HAT, 882/39019, 6 Sâfer 1242 (9 Eylül 1826).
HAT, 661/32256, 29 Zilhîcce 1240 (14 Ağustos 1825).
HAT, 867/38582, 29 Zilhîcce 1237 (16 Eylül 1822).
HAT, 920/40011, 29 Zilkade 1240 (15 Temmuz 1825).
Hariciye Nezâreti Siyasi (HR.SYS), 1718/49, 21 Temmuz 1910.
Yıldız Perâkende Evrakı Komisyonlar Maruzatı (Y.PRK.KOM), 16/1.

Araştırma İnceleme Eserleri

- Abidin. *Silah Fenni*. İstanbul: Harbiye Mektebi Matbaası, 1928.
- Abidin. *Silahlar ve Harp Vasıtaları Fenni*. İstanbul: Harbiye Mektebi Matbaası, 1928.
- Ali Galip bin Ali. *Torpedo ve Projektörler*. Mühendishane-i Berri Hümayun Matbaası Harbiye Mektebi Matbaası, 1324-1326 (1906-1908).
- Bircan, Nadir. *Alev Silahı*. İstanbul: Askeri Matbaa, 1942.
- Birler, Vecihi. *Yangın ve Mücadele Usulleri*. Ankara: İçişleri Bakanlığı, Sivil Savunma İdaresi Başkanlığı Yayınları, 1965.
- Casson, Lionel. *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler*. Çev. Gürkan Ergin. İstanbul: Homer Kitabevi, 2002.
- Eralp, T. Nejat. *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.

Fevzi. *Cephe Gerisinin Havaya Karşı Müdafası*. İstanbul, 1928.

Hüseyin Kadri. *Simli Gaz Muharebesi*, Kadri Matbaası.

Killigil, Nuri. *Bir kiloluk Yangın, 10 Kiloluk Tahrip, 50 Kiloluk ve 250 Kiloluk H Tipi Lağım ve Tayyare Bombaları Tarifnamesi*. İstanbul: Zeytinburnu Demir Eşya Fabrikası, 1941.

Mehmed Sami. *Harb Silahları ve Vasıtaları*. İstanbul: Yıldız Harb Akademisi Matbaası, 1928.

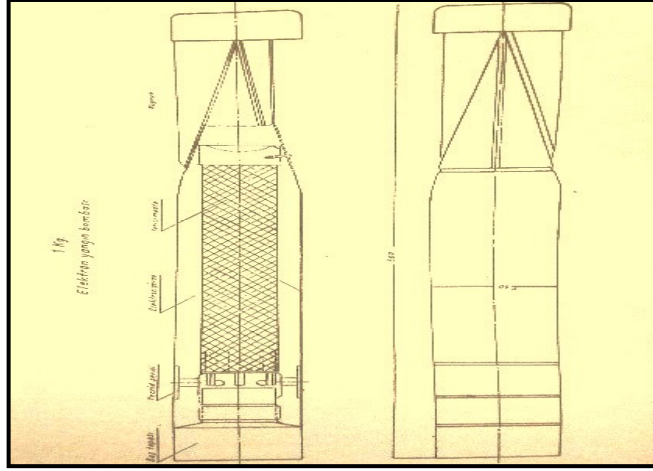
Neel, W.Wayne; Hardin, Jon-Michael. "A Multidisciplinary Investigation of Medieval Flamethrowers: A Case Study." *ASEE Southeast Section Conference*. 2011.

Süleyman. "Alev Makineleri." *Mecmûa-i Askeriye*, no. 51 (1923).

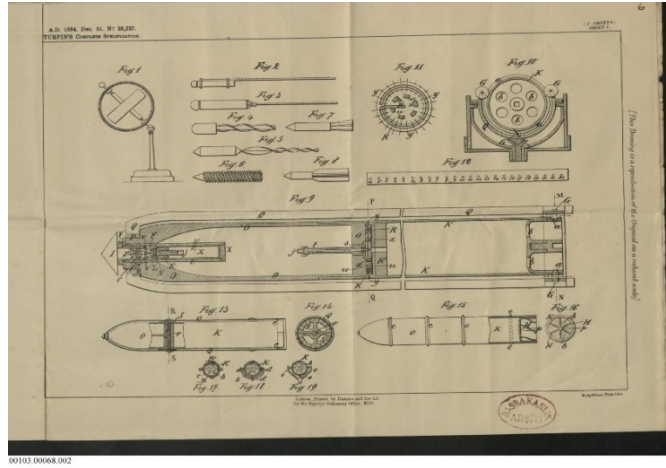
Tenney, L. Davis. *The Chemistry of Powder and Explosives*. 1941.

EKLER

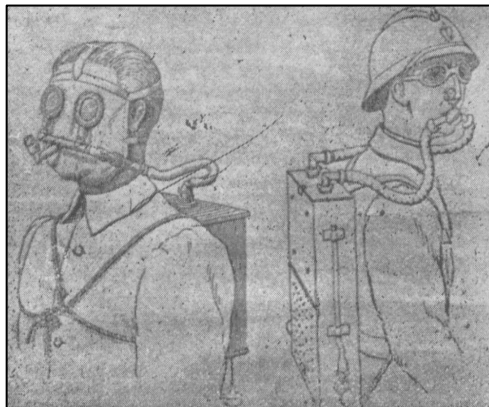
Ek 1. Yangın Bombası (Killigil, a.g.e., s.29)

Ek 2. BOA, Y.PRK.AS, 103/68.

Ek 3. Birinci Dünya Savaşında Kullanılan Maskeler (Hüseyin Kadri, Simli Gaz Muharebesi, s. 20)

Askerî Yayın Tercümelere ve Mahmut Nazmi Osma

Military Publication Translations and Mahmut Nazmi Osma

<https://doi.org/10.52792/tws.1566083>

Sadık Emre KARAKUŞ¹

Araştırma Makalesi

¹ Milli Savunma Üniversitesi
– Dr. Öğretim Üyesi

ORCID: 0000-0003-0781-8019

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Sadık Emre KARAKUŞ

E-posta/E-mail:

sadikemre@hotmail.com

Geliş tarihi/Received:

12 Ekim 2024

Revizyon talebi/Revision

Requested:

28 Ekim 2024

Son revizyon /Last revision:

31 Ekim 2024

Kabul tarihi/Accepted:

31 Ekim 2024

Atf/Citation:

Karakuş, Sadık Emre. “Askerî Yayın Tercümelere ve Mahmut Nazmi Osma.” *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 5, no. 2 (2024): 193-203.

Özet

Osmanlı Devleti’nde XVIII. yüzyılda başlayarak devam eden askerî yenileşme tarihini daha iyi anlayabilmek için üzerinde durulması gereken konulardan biri de dönem itibarıyla yabancı dillerden Türkçeye çevrilen askerlik ve harp sanatıyla ilgili tercüme yayınlardır. Zira askerî bilimlere ait yabancı dillerdeki literatürün Türkçeye tercüme edilmesi, ilgi ve ihtiyacın ne yöne doğru kayarak şekillendiğini gösterdiği gibi askerî alandaki birçok reform için de fikrî temel teşkil ederek dönem uygulamalarında kaynak olarak kullanılmıştır. Genel bir bakış açısıyla, Mühendishane-i Berri-i Hümayun Başhocaı İshak Efendi (ö.1836) ile birlikte artmaya başlayan askerî yayın tercümelere, 1837’de Dar-ı Şura-yı Askerî Tercüme Odası ve daha sonra Mekteb-i Harbiye mezunu subaylar ve diğer ilgili kişiler tarafından devam ettirilmiş görünmektedir. Ancak bu dönemde ortaya koyulan tercüme askerî yayın literatürünün her açıdan incelendiğini ifade etmek mümkün değildir. Yapılan askerî yayın tercümelere dönemin ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadığını anlamak zordur; tercüme edilen eserlerin içerik analizi bir yana, çoğu zaman bu yayınların hangi dilden tercüme edildikleri ya da tercüme edenlerin biyografilerini ve hatta çevrildiği bilinen yayınların tercüme baskılarını bulmak dahi araştırmacılar için mesele hâline gelmektedir. Bahsedilen nedenlerle bu makalede, Osmanlıların son dönemlerinde kısmen sistemli hâlde yapılmaya çalışılan askerî yayın tercümelere dair genel bir giriş yapıldıktan sonra, önemli sayıda tercüme esere sahip olan ama neredeyse hiç tanınmayan Yarbay Mahmut Nazmi Osma’nın (1873-1936) biyografisi ve tercüme ettiği eserler ele alınarak askerî tarih alanına katkısı ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Yakınçağ Tarihi, Askerî Tarih, Osmanlı Tarihi, Askerî Yayınlar, Mahmut Nazmi Osma*

Abstract

In order to better understand the history of military innovation in the Ottoman Empire starting in the eighteenth century, one of the issues that should be emphasised is the translated publications on military and martial arts translated from foreign languages into Turkish. This is because the translation of the literature on military sciences in foreign languages into Turkish shows the direction in which the interest and need was shifted and shaped, as well as constituting the intellectual basis for many reforms in the military field and used as a source in the practices of the period. From a general point of view, it seems that the translations of military publications, which started to increase with İshak Efendi (d.1836), the head teacher of the Mühendishane-i Berri-i Hümayun, were continued by the Dar-ı Şura-yı Askerî Translation Room in 1837 and later by the officers and other related persons who graduated from the Mekteb-i Harbiye. However, it is not possible to state that the translated military publication literature produced in this period was analysed in every aspect. It is difficult to understand whether the translations of military publications met the needs of the period or not; let alone the content analysis of the translated works, it often becomes a problem for researchers to find the language from which these publications were translated, the biographies of the translators, and even the translation editions of the publications known to have been translated. For the aforementioned reasons, in this article, after a general introduction to the translations of military publications, which were partially systematised in the late Ottoman period, the biography and translated works of Lieutenant Colonel Mahmut Nazmi Osma (1873-1936), who had a significant number of translated works but was almost unknown, will be discussed and his contribution to the field of military history will be revealed.

Key Words: *Modern History, Military History, Ottoman History, Military Publications, Mahmut Nazmi Osma*

GİRİŞ

İnsanlık tarihindeki üç büyük tercüme hareketi sonrasında ortaya çıkan tabloya bakıldığında büyük değişim ve ilerlemeye işaret eden süreçlerin, tercüme faaliyetleri ile başladığı fark edilmektedir. Bir medeniyet dairesindeki bilgiye, yeni bilgilerin eklenmesiyle kültürel canlılığı artıran bu tercüme hareketleri; MÖ. VI.-IV. yüzyıllar arasında Antik Yunancaya, VIII.-X. yüzyıllar arasında Arapçaya ve üçüncü olarak XII. ve XIII. yüzyıllarda Avrupa dillerine aktarılan eserlerden oluşur. Her üç tercüme hareketinin akabinde, tercüme faaliyetine girilen coğrafyalarda bilim ve kültür alanında insanlık tarihine yön veren ilerlemeler kaydedilmiş, nihayetinde bir müddet sonra bu medeniyetler tarafından dünya hâkimiyetini sağlayacak imparatorluklar kurulmuştur.¹ Bu açıdan bakıldığında özellikle reform ve yenileşme dönemlerinde oldukça önem verilmesi gereken çeviri faaliyetlerinde; yoğunlaşılan alanlar, çevirilerin sürekliliği, tercüme edilen eserlerin nitelik ve niceliği gibi konular etraflıca incelenmesi gereken çalışma başlıklarıdır. Bu süreçlerin sağlıklı işlemediği, yeterli ve doğru bilgi akışının sağlanarak çözüm aranılan alanlarda bilgi altyapısının tam olarak şekillenmediği yenileşme hareketlerinde, hedeflenen başarının sağlanamadığı açıktır. Bu nedenle, hâlâ bakir bir araştırma sahası olan yenileşme ve reform süreçlerindeki fikri altyapıyı oluşturulan çeviri literatürünün ve tarihinin incelenerek, etkileşimlerin ya da eksik kalan hususların net biçimde ortaya konulması bir zaruret olarak karşımızda durmaktadır.

Tercüme olgusu ve tercüme faaliyetlerine yönelik Batı'daki araştırmalar, XX. yüzyılın başlarından itibaren giderek artmaya başlamıştır. Yüzyılın ikinci yarısında çeviriye olan talep ve ilgi sistematik bir hâl almaya başlamış ve neticede *çeviribilim* disiplininin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Çeviribilim çatısı altında yapılan çeviri araştırmaları, daha düzenli bir hâl alırken güncel çeviri çalışmalarının yanı sıra çeviri tarihine ilişkin de birçok inceleme yapılmıştır. Türkiye'deki çeviri faaliyetlerine yönelik araştırmalar ise özellikle 2000'li yıllardan sonra hız kazanmıştır. Birbirinden farklı disiplinlerden araştırmacıların gerçekleştirdiği bu çalışmaların büyük çoğunluğu Cumhuriyet dönemi çevirilerine, daha az bir kısmı ise Tanzimat sonrası Batı kaynaklı tercümelere odaklanmıştır.² Bunlar içerisinde doğrudan askerî yayın tercümelelerini konu alan bütüncül çalışmalar ise yok denecek kadar azdır. Zira Osmanlı dönemine ait çeşitli kütüphane katalogları ve envanter çalışmaları bulunmakla birlikte bibliyografya literatürdeki gelişmeler 2000'li yıllarda belirginleşmeye başlamıştır.

Osmanlı dönemi genel askerlik literatürü konusunda akla ilk gelen eser, kısa adı IRCICA olan İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi'nin yayınladığı, Osmanlı Bilim Literatürü Tarihi Serisi'nden *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi (OALT)* adlı iki ciltlik çalışmadır.³ Editörlüğünü Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun yaptığı çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlara göre, Osmanlılar devri (1299-1923) boyunca askerlik ve harp sanatı konusunda telif ve tercüme eser yazan kişi sayısı toplam 762'dir; bu kişiler eser verdikleri yüzyıllara göre taksim edildiğinde, Osmanlı'nın kuruluşundan XVIII. yüzyılın sonuna kadarki oran % 5,8, XIX. yüzyılda %29,3, XX. yüzyılda ise %64,9'dur. Aynı 624 yıl boyunca tespit edilebilen toplam eser sayısına 3.273 olarak belirtilmiş olup bunlardan %47,2'sinin müellif ya da mütercimi belirlenememiş ve bu 3.273 eserden 355 tanesinin (%10,8) ise

¹ Detaylı bilgi ve kaynak için bkz. Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, Ülken Yayınları, İstanbul 2007; Muhittin Macit, *Tercüme Hareketleri*, "TDV İslâm Ansiklopedisi", C.40, İstanbul 2011, s.498-504.

² Sadık Yazar, *Bakir Bir Araştırma Sahası Olarak Osmanlı Tercüme Geleneği*, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 60, Sayı: 1, 2020, s.153-178

³ Ekmeleddin İhsanoğlu (ed), *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi*, Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, M.Serdar Bekar, Gülcan Gündüz, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Merkezi (IRCIA), 2 Cilt, İstanbul 2004.

tercüme eser olduğu tespit edilmiştir.⁴ Çalışma sonucunda ortaya çıkan tablo, Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılda başlayan askerî yenileşme sürecinde telif ya da tercüme çok fazla eser verilememiş ve sadece 1900 ile 1923 yılları arasındaki 23 yıllık zaman dilimindeki oran ise %65'e varmıştır. Yine tercüme eser sayısındaki oransal azlık ve bunların görece geç tarihlerde başlaması da gayet dikkat çekici olup izah edilmeye muhtaçtır.

Tespit edilen 3.273 eser ve 762 yazar hakkında biyo-bibliyografik verileri derleyen bu önemli araştırmanın askerî yayın tercümeleri hakkında verdiği bilgiler kıymetli olsa da bazı yazar ve yayınların eksik kaldığını ve mevcut bilgilerin de teyide muhtaç olduğunu belirtmek gerekir. Eksik bilgiler hususunda örnek vermek gerekirse, bu makalenin ilerleyen sayfalarında biyografisini vereceğimiz Kaymakam Nazmi Bey'in askerî konularda telif ve tercüme ettiği yirmi civarında eseri olmasına rağmen ne bu eserler hakkında ne de Nazmi Bey hakkında *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarih*'nde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Halbuki Nazmi Bey'in özgeçmişine dair bilgi bulunmasa dahi eserlerinden bazılarını, tarandığı belirtilen kütüphane kataloglarında kolayca bulmak mümkündür. Yanlış bilgi konusundaki örnek ise belki de pek çok kişinin kitapta göz atacağı ilk başlıklardan olan Mustafa Kemal Atatürk tarafından telif ve tercüme edilen askerî yayınların yer verildiği sayfalarda bulunmaktadır. Bu satırlarda, "*Rus binbaşısı Meşumi Semelof tarafından yazılan Çoşima Muharebesi* adlı eseri, Mustafa Kemal Atatürk'ün "*Almanca'dan veya Fransızca'dan tercüme etmiş olmalıdır*" ifadeleriyle kitabı tercüme ettiği iddia edilmektedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün tercüme ettiği iddia edilen Osmanlıca eserin kapağında, eserin Bahriye Matbaası'nda Haziran 1328'de (Temmuz 1912) basıldığı ve müterciminin Yüzbaşı Mustafa Kemal olduğu yazılıdır. Mütercim önsözünün sonunda ise "*21 Haziran 1328 Birinci Daire Birinci Şubesine Me'mur Yüzbaşı Mustafa Kemal*" ibaresi bulunmaktadır. Yine önsöz dikkatlice okunduğunda eser yazarının "*Meşumi Semelof*" değil "*Mütevveffa Semenof*"⁵ olduğu ve mütercimnin eseri İngilizce ile Fransızcadan nasıl tercüme ettiğinin de açıklandığı görülür. Daha vahimi, biraz araştırmayla Mustafa Kemal Atatürk'ün 1912'de yüzbaşı değil binbaşı olduğu, önsözde yazan birlikte görev almadığı gibi bilgilerden hareketle kitabın Mustafa Kemal Atatürk tarafından değil bir bahriye subayı olan Mustafa Kemal Gönder tarafından tercüme edildiği sonucuna ulaşılabilir. Nihayetinde Osmanlıca okumadaki basit hatalar, teyit edilmeden kullanılan bilgiler ve araştırmaların derinleştirilmemesi gibi etmenler büyük emeklerle hazırlanan eserin güvenilirliğini ve ortaya çıkarttığı sonuçları sorgulanır hâle getirmektedir.

Osmanlılar zamanında yazılan telif ve tercüme eserler üzerinde çalışmalar yapmanın yukarıdaki örnekte görüleceği üzere birçok zorlukları bulunmaktadır. Başta Osmanlıca yazı türleri olmak üzere filolojik engeller, araştırmacıları birçok açıdan zorlayarak yanlışa sevk edebilir. Müellif ya da mütercimlerin çoğu zaman tevazu kaynaklı unvan ve rütbelerini dahi yazmaktan imtina etmeleri, bazen müstear adlar kullanmaları, kurumsal ve isimsiz çeviriler gibi dönem uygulamaları, yazar ve mütercimler hakkında bilgiye ulaşmayı imkânsız hâle getirebilir. Yine başlı başına ayrı bahis konuları olabilecek derecede arşivlerin, yazma ve matbu eserler ile kütüphane ve katalogların, araştırmaların selametini etkileyen kendine has sorunları vardır. Bunların üzerine, yeterli seviyede uzmanlık ve tarih bilgisi olmadan askerlik gibi farklı bir ihtisas gerektiren konularda bütüncül çalışmalar yapmak kaçınılmaz hataları beraberinde getirmektedir. Özellikle arşiv, temel metinler, tarihî kişiler ve alan terminolojisi kaynaklı eksikliklerin sıkça rastlandığı Türk askerî tarihi

⁴ OALT

⁵ Vladimir İvanovich Semenov, (1867-1910)

araştırmalarında daha spesifik, eser ve kişi bazlı detaylı monografik araştırmaların bir miktar öncelenecek artırılması ve bunların ortaya koyduğu birikimin üzerine genel anlatıların ve derlemelerin yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bahsedilen sebeplerle bu makalede, önemli bir araştırma sahası olarak görülerek üzerine yoğunlaşılması gereken, Osmanlıların son dönemlerinde kısmen sistemli hâlde yapılmaya çalışılan askerî yayın tercümelerine dair genel bir giriş yapıldıktan sonra Rus ve Fransız dilinden yirmiye yakın eser tercüme eden ama hakkında kayda değer bir bilgi bulunmayan Yarbay Mahmut Nazmi Osma'nın (1873-1936) biyografisi ve tercüme ettiği eserler incelenecektir. Makalenin esas amacı, askerî tercüme faaliyetlerinin askerî tarih araştırmalarındaki önemine dikkat çekmek ve bu konuda askerî yayın mütercimi olarak Mahmut Nazmi Osma'yı tanıtarak alana katkı sunmaktır.

OSMANLI DÖNEMİ ASKERİ YAYIN TERCÜMELERİ

Osmanlıların Türk ve İslam kültüründen devralarak XVII. yüzyıla kadar devam ettirdiği Arapça askerlik literatürü ile dönem münevverlerinin Arapça ve Farsça dillerine olan hakimiyeti sebebiyle Türkçeye çeviri noktasında ne derece ihtiyaç hissedildiği ayrı bir tartışma konusudur. Genel kanaate göre, Osmanlı dönemi boyunca yabancı dillerden Türkçeye çevrilen askerî yayınların izlediği ana seyirde kaynak diller, Arapça ve Farsça ile başlayıp XVIII. yüzyıldan sonra ağırlıklı olarak Fransızca, Almanca ve daha sonra İngilizce ile devam ettiği yönündedir. Ancak XVIII. yüzyıldan itibaren uygulamaya geçilen askerî yenileşme çabalarıyla eş zamanlı olarak çeviriler yoluyla bilginin toplumsal tabakalara yayılması beklenirken bu sürecin gereği gibi başlamadığı ve geç kalındığı fark edilmektedir.

Fatih Sultan Mehmed zamanından itibaren Osmanlı padişahları ile devlet ricali, Avrupa'da yazılan en iyi kitaplara ulaşmakta zorluk çekmemişlerdi. Doğu ve Batı dillerine vakıf bir entelektüel olan Fatih'in İstanbul'u fethetmesinin ardından Bizans kütüphanelerindeki eserleri kendi kütüphanesine dahil ettiği, Latince, İtalyanca, Grekçe eserleri istinsah ettirerek bazılarını Arapçaya çevirttiği bilinmektedir. Saray Kütüphanesi'nde 1502 yılında en az 7.200 eserin olduğu göz önüne alınacak olunursa Fatih döneminde (1451-1481) dahi Saray Kütüphanesi'nin oldukça zengin olduğu söylenebilir.⁶ Ayrıca basılan ilk askerî teknik kitap olan Roberto Valturio'ya ait 1472 tarihli *De re militari* adlı eserin yazma nüshasının Fatih Sultan Mehmed'e yollandığı, Kanuni Sultan Süleyman'ın Budin'e girdikten sonra meşhur *Bibliotheca Corviniana* adlı kütüphanedeki birçok kıymetli yazma eseri İstanbul'a getirtmesi gibi gelişmeler,⁷ bu yıllara kadar Osmanlı idarecilerinin askerî literatürle ilgili güncel bilgileri takipten geri kalmadığını göstermektedir. Yine XVIII. yüzyıla kadarki süreçte askerlik literatüründen Arapçaya çevrilen ve Arapçadan Türkçeye çevrilen bazı eserler bulunmakla birlikte harp sanatına dair Batı dilinden Türkçeye çevrilen en kapsamlı eser, Raimondo Montecuccoli tarafından kaleme alınan *Commentari Bellici* adlı kitabının Latince nüshası (Viyana, 1718) olmuştur.⁸ Mütercimi bilinmeyen, Türkçeye *Fünûnu'l-Harb* adıyla Sultan I. Mahmud

⁶ İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, Genişletilmiş Güncelleştirilmiş 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2020, s.127-130.

⁷ Gabor Agoston, *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s.155.

⁸ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Bilim Mirası*, C.1, YKY Yayınları, İstanbul 2017, s.89

zamanında (1730-1754) çevrilen eser, Osmanlı'da uzun yıllar okunmuş Cevdet Paşa (1823-1895) tarafından dahi sürekli atıfta bulunulmuştur.⁹

Başta Osmanlı padişahları ve paşaları olmak üzere ilgili kişiler tarafından şahsi gayretlerle edinilip bazen tercüme edilen eserlerden farklı olarak Batı dillerinden yapılan kurumsal askerî yayın tercümelerine ilk adımının 1734'te Üsküdar'da açılan Humbarahane ve Hendesehane ile atıldığı ifade edilebilir.¹⁰ Zira Humbaracı Ahmed Paşa'nın (Comte de Bonneval) tavsiyeleriyle askerî ihtiyaçlar için açılan Batı tarzındaki bu okullarla birlikte topçulukla ilgili telif ve tercüme eserler de hemen hemen aynı dönemde yazılmaya başlanmıştır. Buralarda okutulan Batı dillerinden çevrilmiş matematik ve geometri gibi ders kitapları da aslında yine askerî ihtiyaçları karşılamak üzere tercüme edilen kitaplardır. Ancak askerî yenileşme tarihinin bu döneminde, teori ve bilgi üretmekten ziyade Avrupa'dan gelen uzmanlar yoluyla doğrudan uygulamaya yönelik tedbirlere öncelik verilmekteydi. Hâliyle yeni bilginin edinilmesi veya toplumsal gruplara yayılması gibi bir amaç söz konusu değildi.

1773 yılında açılan Deniz Mühendishanesi ve 1795'te açılan Kara Mühendishanesi ile askerî yayın çevirileri bir nebze daha artmaya başlamıştır. Bu yıllarda gerek Osmanlı Devleti'ndeki askerî yenileşme ihtiyacı gerekse bahsi geçen askerî eğitim kurumlarının günlük mesleki ihtiyaçları, Batı dillerinden Türkçeye çeviri ihtiyacını iyiden iyiye gün yüzüne çıkartmış, askerî reform gerektiği dillendirilir olmuştur. Ancak başta bitmek bilmeyen savaşlar ve yeniceği taassubu olmak üzere devletin içinde bulunduğu durum, gereken adımların atılmasına imkân vermiyordu. Üstelik hâlâ bilginin telif ya da tercüme yoluyla edinilmesinden ziyade Avrupa'dan uzman "uygulayıcı" getirterek sorunların giderilebileceği düşünülüyordu.

XVIII. yüzyılın son yıllarında III. Selim'in isteğiyle Divan-ı Hümayun tercümanlarından Aleksander İpsilanti (1760-1816) tarafından Fransızcadan Bernard Forest de Belidur'un *Fenn-i Harp* (1207/1792), Vauban'ın *Fenn-i Lağım/Usûl-i Harbiye* (1208/1793) ve *Fenn-i Mubasara* (1209/1794) ismi verilen eserleri Türkçeye çevrilmiştir. Dönem itibarıyla Avrupa orduları tarafından kullanılan usulleri ele alan bu kitapların her birinden yaklaşık 300'er adet basılmış; üç kitap, bir takım addedilerek ilgili bazı devlet ricali ile Ocaklara da dağıtım yapılmıştı. Tab'hanenin 1797 yılından 1803 yılına kadar geçen altı senede bu kitaplardan satabildiği ise sadece on takımdan ibaret kalmıştır.¹¹ Osmanlı'nın kuruluşundan XVIII. yüzyılın sonuna kadarki süreçte Arapçalar dahil olmak üzere askerî konularda telif ve tercüme edilen toplam eser sayısı ise E. İhsanoğlu'nun tespitlerine göre hâlâ elli civarındadır ve bunların da çoğu okçuluk ile süvari talimleriyle ilgili kitaplar olup¹² yedi-sekiz adet kadarını Türkçeye tercüme edilenler oluşturuyordu.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Mühendishane başhocalarından Hüseyin Rıfkı Tamani (ö.1817) ile Başhoca İshak Efendi (ö.1836) dönemlerinde başta bu isimlerin bizzat tercüme ettikleri eserler olmak üzere askerî yayın çevirilerinde artış kaydedilir. 1821 yılında devletin genel tercüme işlerini yürütmek üzere kurulan *Bâbiâli Tercüme Odası* ve 1837'de Seraskerlik bünyesinde bilhassa Avrupa'daki askerî literatürün çevrilmesi amacıyla açılan *Dâr-ı Şurâ-yı Askerî Tercüme Odası* ise

⁹ İhsanoğlu, OALT, C.2, s.761

¹⁰ Cahit Yalçın Bilim, "Osmanlı'da Eğitimin Çağdaşlaşması ve Askeri Okullar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.237-244

¹¹ Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1995, s.181-211

¹² E.İhsanoğlu, *Osmanlı Bilim Mirası*, C.1, s.189.

çevirilerin sistemli hâle gelmesinde büyük rol oynamıştır. İlk yıllarda Mühendishane hocalarının aynı zamanda tercüman olarak görev yaptığı bu kurumlar, zamanla kendi mütercimlerini yetiştirmeye başlayacak ve kadroları artacaktır. 1842 yılında Bâbali Tercüme Odası çalışanlarının sayısı otuz üç iken¹³ aynı yıl Askerî Tercüme Odası'ndaki çalışan sayısı ise altı tercüman ile dört kâtip olmak üzere toplam on kişiydi.¹⁴ Devletin resmî yazışma ve çeviri ihtiyaçlarının yanı sıra Avrupa ülkelerinin mevzuatı ile öne çıkan yayınlarının Türkçeye çevirileri de bu Odalarda yapılmaktaydı.

İlerleyen yıllarda güçlü bir çeviri geleneğinin oluşacağı dönemin diğer bir kurumu ise 1834'te açılan Mekteb-i Harbiye'dir. İlk mezunlarını 1848 yılında 10, 1849'de ise 12 kişi olarak veren Mekteb-i Harbiye, özellikle yüzyılın son çeyreğinden itibaren askerî yayın tercümelerinin insan kaynağı merkezi hâlini alacaktır. Gerek Harbiye'de görev yapan hocalar gerekse başta Fransızca, Almanca, Rusça gibi diller öğrenerek mezun olan zabitler kıtalarına gittikten sonra da boş durmayarak birçok askerî yayın tercüme edecek ve telif eserler vermeye başlayacaklardır. Aynı zaman dilimi, Osmanlı basın ve kültür hayatının da canlanmaya başladığı yıllar olup bu dönemde yine başta mektepli zabitler olmak üzere askerlikle ilgili çok sayıda gazete ve dergi (Ceride-i Askeriye, Mecmua-i Askeriye vb.) arka arkaya yayın hayatına başlamıştır. Askerî literatür çevirileri ile telif yazıların bir kısmı bu mecralara kayarken toplumun okuryazar kesimiyle ilk defa bu denli fazla buluşulmuştur.

XX. yüzyılda bilhassa II. Meşrutiyet (1908) sonrasındaki ortam, Osmanlı Devleti açısından süreli yayınlar başta olmak üzere matbuat hayatının ve dahi çeviri/telif askerlik literatürünün zirvede olduğu yıllardır. Kitaplar üzerinden konuyu ele aldığımızda Osmanlılar dönemi boyunca E. İhsanoğlu tarafından tespit edilebilen toplam 3.273 askerî yayınının 1.695'i (%64,9), 1900 ile 1923 yılları arasındaki zaman diliminde kaleme alınmıştır. Yine aynı tarih aralığında (1299-1923) askerlikle ilgili Türkçeye çevrilen eser sayısının 355 olduğundan bahsedilmişti ki kaynak dilleri itibarıyla bu eserlerin 103'ü Almanca, 92'si Fransızca, 29'u İngilizce, 12'si Arapçadan tercüme edilmiştir.¹⁵ Bunlar arasında en fazla çeviri eser veren yazarlar ise sırasıyla Ahmet Refik Altınay (13), Mehmed Rüşdi (10), Mehmet Ali Nüzhet Paşa (8), Mehmed Nihad (8) ve Ahmed Muhtar Paşa (6) olarak görünmektedir. Bu isimler, yukarıda değindiğimiz gibi yolu bir şekilde Mekteb-i Harbiye'den geçen asker yazarlardır. Ayrıca mütercimi belirlenemeyen 51 eser bulunmaktadır ki bunların büyük bir kısmı Tercüme Odaları ve ilgili askerî kurumlar tarafından hizmet gereği çevrilen yayınlar olmalıdır.

Askerî yenileşme süreçlerinden istenilen başarının elde edilmesinde, askerî tercüme faaliyetlerinin zamanlaması, tercüme edilen eserlerin nitelik ve niceliği gibi hususlar etkilidir. Bu etkiyi daha net ortaya koyabilmek ise askerî tercüme külliyyatını oluşturan yazar ve eser bazlı araştırmaların artmasına bağlıdır. Bu kapsamda, Mekteb-i Harbiye'de yetişerek Rusça dersleri veren ve askerî çeviri literatürüne yirmiye yakın eser kazandıran Mahmut Nazmi Osma (1873-1936), bilinmeyen bir örneği teşkil etmektedir. Zira tercüme ettiği eserlerde ismi sadece "Nazmi" veya "Kaymakam/Binbaşı Nazmi" şeklinde geçtiğinden hiçbir yayında adı dışında herhangi bir bilgiye rastlamak mümkün olmamıştır. Devam eden sayfalarda yer alan biyografisi ise *Millî Savunma*

¹³ Sezai Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Babali Tercüme Odası*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 101.

¹⁴ BOA, C.AS., 188 – 8129.

¹⁵ OALT, s.LXXII

Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığında yer alan Subay Şahsi Dosyasındaki bilgi ve belgelere göre yazılmıştır.

MAHMUT NAZMÎ OSMA* VE ESERLERİ

Nazmi Bey, 1873 yılında Bulgaristan'ın kuzeyinde bulunan Lofça şehrinde doğdu. Babası Lofça Müftüsü Hacı Ömer Efendizadelerden Hafız Abdullah Efendi, annesi Havva Hanım'dır. Aile, 93 Harbi olarak da bilinen, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında yüz binlerce Rumeli Türkü gibi doğup büyüdüğü topraklardan ayrılarak Anadolu'ya göç etmek zorunda kaldı. Nazmi Bey'in ailesi Bursa'ya yerleşti. Askeri rüştiye ile askeri idadi eğitimini Bursa'da tamamlayan Nazmi Bey, 1889 yılında İstanbul'a gelerek Mekteb-i Harbiye'deki eğitimine başladı. Askeri hayatına yön veren ve ileride onlarca eser tercüme edeceği Rusça'yı Harbiye'de öğrenmeye başlayan Nazmi Bey, 1892 yılında piyade mülazım-ı sani (teğmen) rütbesiyle, sınıfında birincilikle mezun olmuş ve 44 sene devam edeceği askerlik hayatına başlamıştır.

1892 yılının mayıs ayında ilk görev yeri olarak Trablusgarp'ta bulunan 5. Ordu 39. Alay'a tayin edilen Nazmi Bey iki sene sonra Beyrut Askeri Rüştiyesi'ne coğrafya ve geometri muallimi olarak atanmış, bu görevi sırasında 1895'te mülâzım-ı evvelliğe (üsteğmen) terfi ederek beş sene bu görevi yürüttükten sonra Ağustos 1898'de atandığı Bursa Askeri İdadisi'nde bir sene matematik dersleri vermiştir.

Eylül 1899'da Harbiye Mektebi'nde Rus Dili dersleri vermeye başlayan Nazmi Bey aynı zamanda ders nezareti refakatine memur edilmiş ve sekiz sene süren bu görevi devam ettiği 1901 yılında yüzbaşılığa terfi etmiştir. Harbiye Mektebi'ndeki görevinden sonra ise Erkan-ı Harbiye Mektebi'nde üç sene Rus Dili dersleri vererek, öğrencilerin eğitime katkı sağlamak amacıyla bir Rus Dili Dergisi de yayımlamıştır. Başarılarından dolayı yüzbaşılığı döneminde Beşinci Rütbeden Mecidi Nişanı ve Gümüş İmtiyaz Madalyası ile taltif edilen Nazmi Bey 4 Temmuz 1906'da ise kıdemli yüzbaşılığa yükselerek kolağası rütbesini almıştır.

Nisan 1911'de binbaşılığa terfi ederek Kastamonu'da bulunan Kürre-i Nühas (Küre) Redif Taburu Kumandanlığı'na atanan Nazmi Bey üç ay sonra İnebolu Redif Taburu Kumandanlığı, ardından Alay Kumandanlığı görevlerini ifâ etmiş, üç ay süren Yıldız Talimğâhı'ndaki görevinden sonra Divan-ı Harbiye Riyaseti'ne tayini çıkmışsa da yeni görevine başlayamadan 8 Ekim 1912'de patlak veren Balkan Harbi neticesinde Kırcaali Müstahfaz Alay Kumandanlığı'na atanmıştır.

19 Ekim 1912 Cumartesi günü Kırcaali'ye vararak görevine başlayan Nazmi Bey, müteakiben Gümülcine Divan-ı Harbiyye'sinde görev almıştır. Bu görevi sırasında süren muharebelerde Ali Yaver Paşa kumandasındaki Kırcaali Kolordusu, Meriç Nehri'ne kadar çekilmek zorunda kalmış ve birlikler nehri geçemeyince 28 Kasım 1912'de Nazmi Bey'inde içinde bulunduğu kolordu esir düşmüştür. Bulgaristan'ın orta kesimlerinde bulunan Eski Zağra'daki Kazanlık Kasabası'nda esaret günleri geçiren Nazmi Bey nihayete eren Balkan Savaşları ve imzalan Bükreş Antlaşması'ndan sonra 28 Ekim 1913 Salı günü Kocaeli'nde bulunan Derince Limanı'na gelmiştir.

Bulgaristan'daki esaret günlerinin ardından Harbiye Mektebi'ndeki görevine devam eden Nazmi Bey bir ay sonra Konya'da teşkil eden Divan-ı Harb-i Örfiyye'ye memur edilmiş ve iki ay

* Nazmi Bey "Osma" soyadını bugün Lofça'da Osam olarak da bilinen *Osma Nehri'*nden almıştır.

süren vazifesinden sonra Harb-i Umumi-yi Örfiyyesi'nde Karargâh-ı Umumi 2. İstihbarat Şubesi'ne tayin edilmiştir. 29 Ekim 1914'te Osmanlı Devleti fiilen Birinci Dünya Savaşı'na girince Nazmi Bey'de savaş boyunca 2. Şube'deki görevine devam etmiş ve 15 Ekim 1916'da Kırmızı Şeritli Harp Madalyası ile taltif edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından da Rus Masası'ndaki görevine devam eden Nazmi Bey, toplam 7 sene müddetle bu görevini sürdürmüştür.

Mondros Mütarekesi, Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve Anadolu'nun işgale uğramasından sonra pek çok subay gibi Mustafa Kemal Paşa önderliğinde sürdürülen Milli Mücadele'ye katılmak için fırsat kollayan Nazmi Bey, Anadolu'ya geçmek için ilk teşebbüsünü 26 Aralık 1920'de gerçekleştirdi. İstanbul'dan fırar ederek Amid Vapuru'yla Anadolu'ya geçerken vapurun İngilizler tarafından durdurulmasıyla bu teşebbüs başarısızlığa uğramışsa da 5 Ocak 1921'de Nazmi Bey Akdeniz Vapuru'yla İnebolu'ya çıkmış, 28 Ocak 1921 günü de Ankara'ya gelerek Erkan-ı Harbiye-i Umumi İkinci Şubesinin matbuat ve tercüme kısmında göreve başlamıştır.

Nazmi Bey Ankara'daki görevini sürdürdüğü sırada Şark Cephesi Kumandanlığı'nın talebi üzerine, Ankara'dan hareket ederek İnebolu, Trabzon, Erzurum yoluyla 15 Ağustos 1921'de Sarıkamış'a gelmiş ve Şark Cephesi 5. Tercüme Şubesi Müdürlüğü görevine başlamıştır. 13 Ekim 1921'de imzalanan Kars Antlaşması müzakerelerinde iki ay süreyle görev yapmıştır. 20 Nisan 1922 tarihinde siyasi ve askerî kurye sıfatıyla Tiflis'te bulunan Afgan Sefiri Fahri Paşa ile birlikte çalışmaya başlayan Nazmi Bey daha sonra hastalığı sebebiyle Karadeniz Ereğlisi'nde 6 ay süreyle tedavi görmüştür.

1 Eylül 1922'de rütbesi kaymakamlığa (yarbay) yükseltilen Nazmi Bey, 6 ay süren hava değişiminin ardından 20 Ocak 1923'te İstanbul'a gelmiş ve Askerî Okullar Müfettişliği emrinde göreve başlamıştır. 20 Haziran 1923'te Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin teklifi ve Milli Müdafaa Vekâleti'nin emriyle İstanbul'da kurulan Rusça Sansür Heyeti'nde bir süre görev adlıktan sonra Sansür Müfettişliği'ne vekâlette bulunmuştur. 1 Ekim 1923'te Sansür Müfettişliği ilga edilince Mekteb-i Harbiye'deki Rus Dili Muallimliği görevine dönmüştür. Daha sonra Mekteb-i Harbiye müfredatından Rusça çıkartılınca Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin 2. İstihbarat Dairesi'ne atanmıştır. 1 Ağustos 1926'da yaş haddinden emekli olan Nazmi Bey, bakanlığın onayıyla görevine vefat ettiği 15 Ocak 1936 tarihine kadar devam etmiştir.

Başarılı bir askerlik hayatı ve sonrasında devam ettirdiği tercüme çalışmalarıyla yirmiye yakın eserini tespit edebildiğimiz Nazmi Osma hakkında bugüne kadar herhangi bir biyografik çalışma bulunamamışsa da, 1936 Haziranı'nda çıkan "*Piyade Mecmuası*" adlı derginin 97. sayısında "Hatıralara Hürmet" başlığa altında kısa bir özgeçmiş yayınlanmıştır. Mürşide Hanımla evlenmiş olan Nazmi Bey'in; Hatice Güzide, Ömer Sabri, Sadiye ve Fatma Selma adlarında dört çocuğu vardır.

ESERLERİ

Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti.

Dağıstan'ın Sevkü'l-ceyş Vaziyet ve Ehemmiyeti

Kafkasya ve Türkistan

İran-ı Garbi Yolları

İran Azerbaycanı

Rus Albümyaları Tarifnamesi

93 Harbine Aid Resmi Raporlarından Tercüme ve Tab' Edilen: Ziven Muharebesi

Süvarinin “Benli Ahmed” Gecesi Muharebesi

Ardahan Muharebesi ve Kalenin Sükûtu

Kars'a Karşı Başlayan Harekât

Alacadağ Muharebesi

20,21,22,23,24 Eylül Muharebeleri Büyük Yahniler

Kızıltepe Muharebesi

Yahniler Muharebesi

Kars'ın Muhasarası Hücum ve Kalenin Zabtı

General Zağokasofun Erivan Müfrezesi Harekâtı: Beyazid ve Velibaba Muharebeleri

Cephe Gerisinin Müdafaa ve Muhafazası, Matbaa-i Askeriye İstanbul 1341

Rusça Kıyas ve Gayr-i Kıyas Fiiller

Coğrafya-yı Umumi

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıl sonlarından itibaren hız kazanan askeri yenileşme sürecinde, yabancı dillerden Türkçeye yapılan askeri yayın tercümeleri, önemli bir rol oynamıştır. Bu tercümeler, Osmanlı ordusunun modern askeri bilgiye erişimini sağlayarak, yenilikçi reformlara zihinsel bir zemin oluşturmuş ve dönemin uygulamalarında kaynak olarak kullanılmıştır. Ancak, dönemin ihtiyaçlarına yanıt verme hedefi taşıyan bu tercümelerin nicelik ve nitelik bakımından yeterliliği konusunda birçok belirsizlik bulunmaktadır. Bu noktada, askeri tercümelerin dönemin askeri taleplerini karşılayıp karşılamadığının ve ilgili içeriklerin yeterli etki yaratıp yaratmadığının incelenmesi, Osmanlı askeri tarihi açısından önemli bir araştırma alanıdır.

Bu makale, Osmanlı dönemi askeri tercümelerine dair genel bir çerçeve çizmenin yanı sıra, neredeyse hiç tanınmayan ancak alanında kayda değer çeviriler yapmış Yarbay Mahmut Nazmi Osma'nın çevirmenlik faaliyetlerine odaklanmıştır. Nazmi Osma, Rusça ve Fransızca gibi dillerden çevirdiği yirmiyeye yakın askeri eserle, Osmanlı ordusunun modern askeri bilgilerle donatılmasına katkıda bulunmuş, fakat askeri tarih literatüründe yeterince tanınmamıştır. Bu tür çalışmalarda, özellikle tercümeleri ve eserleri aracılığıyla bilgi transferine katkı sunan kişilerin tanıtılması ve biyografilerinin ortaya konulması, Osmanlı askeri yenileşmesinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde yapılan askeri tercümelerin incelenmesi, bu dönemde gerçekleşen reform süreçlerinin ve bilgi aktarımının daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sunmaktadır. Yarbay Mahmut Nazmi Osma'nın tercüme faaliyetleri, dönemin askeri bilgi birikiminin Osmanlı ordusuna kazandırılmasında önemli bir köprü işlevi görmüştür. Bu makale, Osma gibi çevirmenlerin Osmanlı askeri tarihine sağladığı katkıları gün yüzüne çıkararak, hem askerî tercüme çalışmalarının hem de modernleşme sürecinin daha kapsamlı analiz edilmesine imkân tanımaktadır. Bu tür çalışmaların artması, Osmanlı modernleşmesinde tercümenin önemini daha iyi anlamamıza ve dönemin kültürel-etkileşim ağının detaylarını aydınlatmamıza katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) BOA, C.AS., 188 – 8129.

Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı, Piyade Yarbay Mahmud Nazmi OSMA (308-13) Subay Şahsi Dosyası.

Telif Eserler

Adıvar, A. Adnan. Osmanlı Türklerinde İlim, 4.bs., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982.

Agoston, Gabor, Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2015

Balcı, Sezai, Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Babıali Tercüme Odası, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2007

Beydilli, Kemal, Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826), Eren Yayıncılık, İstanbul 1995.

Bilim, Cahit Yalçın, "Osmanlı'da Eğitimin Çağdaşlaşması ve Askeri Okullar", Osmanlı Ansiklopedisi, c.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.237-244

Erünsal, İsmail E., Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik, Genişletilmiş Güncelleştirilmiş 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2020, s.127-130.

İhsanoğlu, Ekmeleddin (ed), Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi, Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, M.Serdar Bekar, Gülcan Gündüz, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Merkezi (IRCIA), 2 Cilt, İstanbul 2004.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, Osmanlı Bilim Mirası, C.1, YKY Yayınları, İstanbul 2017

Macit, Muhittin, Tercüme Hareketleri, "TDV İslâm Ansiklopedisi", C.40, İstanbul 2011, s.498-504.

Ülken, Hilmi Ziya, Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü, Ülken Yayınları, İstanbul 2007

Yazar, Sadık, Bakir Bir Araştırma Sahası Olarak Osmanlı Tercüme Geleneği, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 60, Sayı: 1, 2020, s.153-178.

**TURKISH
JOURNAL OF WAR
STUDIES**

**TÜRK SAVAŞ ÇALIŞMALARI
DERGİSİ**

TÜRK SAVAŞ ÇALIŞMALARI DERGİSİ

TURKISH JOURNAL OF WAR STUDIES

Cilt/Volume: 5 • Sayı/Number: 2 • Ekim/October 2024

E-ISSN: 2717-7432

TJWS

Türk Savaş Çalışmaları Dergisi uluslararası ve hakemli bir dergidir. Yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir.

Turkish Journal of War Studies is a peer-reviewed and international journal. Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Yayın Sahibi/Owner

Mesut UYAR

Yönetim Yeri/Head Office

Antalya Bilim Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dekanlığı

Antalya Bilim University School of Business and Social Sciences

Yayın Türü/Type of Publication

Yaygın Süreli Yayın/International Periodical

Yayın Dili/Language

Türkçe ve İngilizce /Turkish and English

Yayın Periyodu/Publishing Period

Altı ayda bir Nisan ve Ekim aylarında yayımlanır/Biannual (April & October)

Yayın Kurulu/Editorial Management

Baş Editör/Editor-in-Chief

Mesut UYAR, Antalya Bilim Üniversitesi, Antalya

Yardımcı Editörler/Associate Editors

Emrah ÖZDEMİR, Milli Savunma Üniversitesi, KHO, Ankara, Türkiye

Mehmet Fatih BAŞ, Milli Savunma Üniversitesi, KHO, Ankara, Türkiye

Ömer Furkan DEMİRCİ, Milli Savunma Üniversitesi, KHO, Ankara, Türkiye

Dil Editörü/Language Editor

Bilge FİLİZ, Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Yayın ve Danışma Kurulu/Editorial Board

Sir Hew STRACHAN, University of St. Andrews, Scotland, U.K.

A. Kadir VAROĞLU, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Serhat GÜVENÇ, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

Ahmet ÖZCAN, Milli Savunma Üniversitesi, KHO, Ankara, Türkiye

Gültekin YILDIZ, Milli Savunma Üniversitesi, KHO, Ankara, Türkiye

Fatih YEŞİL, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye

Edward J. ERICKSON, (Ret.) Marine Corps Command & Staff College Virginia, USA

ICI WORLD of
JOURNALS

ESJI Eurasian
Scientific
Journal
Index
www.ESJIndex.org

CiteFactor
Academic Scientific Journals

idealonline

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSLAM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
ISAM.
TÜRKİYE DİYANET FOUNDATION
CENTRE FOR ISLAMIC STUDIES
مركز البحوث الإسلامية
وقف الديانة التركي

ASOS
indeks

Member of
Crossref

TJWS

İletişim/Correspondence

Doç. Dr. Emrah ÖZDEMİR

Milli Savunma Üniversitesi, KHO Dekanlığı, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Ankara, Türkiye

Telefon: +90 (312) 411 11 18 (Santral)

Web: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/tws>

Elektronik posta: eozdemir@gmail.com

İçindekiler/ Table of Contents

Araştırma/Research

Bahriyeli Bir Askerî Tarihçi: Bahri Noyan'ın Hayatı ve Çalışmaları 149-162
A Naval Military Historian: The Life and Works of Bahri Noyan
Mehmet KORKMAZ

Osmanlı Döneminde Şehit ve Gazi Çocukları İçin Açılan Okullar ve Askerî-Sivil Okullara Kayıt Önceliği (1855-1918) 149-162
Schools for the Children of Martyrs and Veterans in the Ottoman Period and the Priority of Enrolment in Military and Civilian Schools (1855-1918)
Seren ÇELEBİ

Blood Rites Theory: Is it an Alternative to Hegemonic War Theories? 163-174
Kan Ayinleri Teorisi: Hegemonik Savaş Teorilerine Bir Alternatif mi?
El Mahdi Ait Benlaarbi

Yangın Çıkarmak için Kullanılan Alev Silahları (Ateş Püskürtücüler) 175-192
Incendiary Weapons Used for Setting Fire (Flame Throwers)
Derya GEÇİLİ

Askerî Yayın Tercümelere ve Mahmut Nazmi Osma 193-203
Military Publication Translations and Mahmut Nazmi Osma
Sadık Emre KARAKUŞ

DÜZELTME YAZISI

2024 yılı 5. Cilt 1. Sayıda yayınlanan; Ak, Emine, ve Ali Çapar. “Otobiyografiler Üzerinden Balkan Savaşı Sürecinde Çocukluk Algısının Değerlendirilmesi”. Türk Savaş Çalışmaları Dergisi 5, sy. 1 (Nisan 2024): 42-63. <https://doi.org/10.52792/tws.1443058> makalede yapılan düzeltmeler aşağıdaki gibidir.

Düzeltilme Açıklaması:

Söz konusu makalede “Bu çalışma Emine AK’ın *Balkan Savaşları Dönemindeki Çocukluk Algısı* isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.” açıklamasının sehven unutulduğu beyan edilmiştir. Yapılan bu hatadan dolayı yazarlar, okuyuculardan özür dilemektedir. Makalede yer alan hatanın giderilmesi amacıyla bu düzeltme metni sunulmuştur. Aşağıda sunulan açıklama metni, ilgili makalenin dipnot açıklaması olarak düzeltme olarak yayınlanmıştır.

Düzeltilmiş Hali:

Dipnot: Bu çalışma Emine AK’ın Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında Dr. Öğretim Üyesi Ali ÇAPAR danışmanlığında 2023 yılında tamamladığı *Balkan Savaşları Dönemindeki Çocukluk Algısı* isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Bahriyeli Bir Askerî Tarihçi: Bahri Noyan'ın Hayatı ve Çalışmaları

A Naval Military Historian: The Life and Works of Bahri Noyan

<https://doi.org/10.52792/tws.1501262>

Mehmet KORKMAZ¹

Araştırma Makalesi

¹ Milli Savunma Üniversitesi
– Doç.Dr.

[ORCID: 0000-0002-7988-742X](https://orcid.org/0000-0002-7988-742X)

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mehmet KORKMAZ

E-posta/E-mail:

mkorkmaz10@gmail.com

Geliş tarihi/Received:

14 Haziran 2024

Revizyon talebi/Revision Requested:

30 Temmuz 2024

Son revizyon /Last revision:

31 Temmuz 2024

Kabul tarihi/Accepted:

14 Ağustos 2024

Atıf/Citation:

Korkmaz, Mehmet. "Bahriyeli Bir Askerî Tarihçi: Bahri Noyan'ın Hayatı ve Çalışmaları." *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 5, no. 2 (2024): 129-148.

Özet

Bahri Noyan, 26 yıl Türk Deniz Kuvvetleri'nde bir bahriye subayı olarak hizmet ettikten sonra 1960 yılında emekli olmuştur. Türk denizcilik tarihine olan ilgisi onun emekliliği döneminde çeşitli dergi ve gazetelerde yazmaya yönlendirmiştir. Neredeyse tamamı modernleşme dönemi Osmanlı denizcilik tarihine ilişkin popüler tarzdaki yazıları onun kamuoyunda tanınmasını da sağlamıştır. Söz konusu yazılarından bazıları mahiyeti ve ihtiva ettiği malumat itibarıyla akademik çalışmalara da kaynaklık etmektedir. Tüm bunlara rağmen Bahri Noyan'ın hem bahriyede geçirdiği uzun yıllara dair askerî kariyeri hem de onun hayat hikâyesinin tamamına ilişkin mevcut literatürde hiçbir malumat olmaması askerî tarihçiliğimizin eksik yanlarından birini oluşturmaktadır. Bu makalenin hedefi Bahri Noyan'ın biyografisini ortaya çıkarmak ve çeşitli dergilerde kaleme aldığı yazılarının bibliyografik künyelerini tespit etmektir. Aynı zamanda bahse konu yazılarının içerik analizi yapılmıştır. Böylece Noyan'ın askerî kariyeri, mesleki faaliyetleri ve Türk deniz tarihçiliğindeki yerinin tespiti amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Bahri Noyan, Türk Denizcilik Tarihi, Türk Deniz Harp Tarihi, Osmanlı Bahriyesi*

Abstract

Bahri Noyan retired in 1960 after serving as a naval officer in the Turkish Naval Forces for 26 years. The popular style articles he wrote in various magazines and newspapers during his retirement, almost all of which were related to Ottoman maritime history during the modernization period and were far from academic concerns, made him known to the public. Some of his articles in question are also a source of academic studies due to their nature and the information they contain. Despite all this, it is quite surprising that there is no information in the existing literature about Bahri Noyan's long years in the navy and his entire life story. The aim of this article is to reveal Bahri Noyan's biography, as well as to determine the bibliographical identifiers of his writings and to conduct content analysis of the articles in question. Thus, it is aimed to determine Noyan's military career, professional activities and his place in Turkish maritime historiography.

Key Words: *Bahri Noyan, Turkish Naval History, Turkish Naval War History, Ottoman Navy*

GİRİŞ

Bahriye Mektebi mezunu olan Bahri Noyan, mezuniyetini müteakip bahriyelilerin uzmanlık alanlarından biri olan mayın ve mayıncılık alanında ihtisas yaparak bu alanda uzmanlaşmıştır. Tecrübelerini kendinden sonraki bahriye subaylarına aktarmak maksadıyla mayın kurslarında eğitimci olarak da vazifelendirilmiştir. Noyan, yarbay rütbesine kadar yükselmiş ve askerî kariyerinin son yıllarını Deniz Müzesi'nde geçirmiştir. Buradan emekli olduktan sonra kaleme aldığı yazılar göz önüne alındığında onun geçmişte Deniz Müzesi gibi bünyesinde hem denizcilik tarihine ait objeleri hem de Mülga Bahriye Nezareti'nin arşivi ile bir ihtisas kütüphanesini bulunduran kültürel bir kurumda çalışmış olmasının Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi denizcilik tarihine olan ilgisini artırmış olduğu yorumu yapılabilir. Emekli olduktan sonra bazı dergilerde Türk deniz tarihine dair yazılar kaleme alması Bahri Noyan'ın Türk kamuoyunda tanınıp isminin duyulmasını ve bir askerî deniz tarihçisi olarak temayüz etmesini sağlamıştır. Bu özelliğiyle kendinden önceki bahriyeli birer askerî deniz tarihçisi olan Safvet Bey,¹ Süleyman Nutki,² Ali Rıza Seyfi³, Ali Haydar Emir⁴, Fevzi Kurtoğlu,⁵ Halûk Şehsuvaroğlu,⁶ Afif Büyüktuğrul,⁷ Fahri Çoker⁸ gibi isimlerle birlikte geç dönem Osmanlı ve Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına ait isimler arasında adı anılmıştır. Bu bağlamda popüler askerî tarihçilere ve konumuz itibarıyla bahriyeli askerî tarihçilere dair son yıllarda bazı çalışmalar yapılmış olmasının sevindirici bir gelişme olduğunu da ifade etmek gerekir. Bahri Noyan'a, onun askerî kariyeri ve hayat hikâyesine dair literatürde bir malumat bulunmaması ise bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Makalenin temel hedefi onun biyografisini ortaya çıkarmak, neredeyse tamamı Türk denizcilik tarihine dair çeşitli dergilerde kaleme aldığı yazılarının bibliyografik künyelerini tespit etmektir. Aynı zamanda bahse konu yazılarının içerik analizi de yapılmıştır. Böylece Noyan'ın askerî kariyeri, mesleki faaliyetleri ve Türk deniz tarihçiliğindeki yerinin tespiti amaçlanmaktadır. Çalışmada yöntem olarak öncelikle Bahri Noyan'ın hayat hikâyesinin ve askerî kariyerinin ortaya çıkarılması amacıyla yapılan arşiv araştırmasında elde edilen bilgiler paylaşılmıştır.

¹ Safvet Bey için bkz. Ali İhsan Gencer, "Saffet Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA)*, c. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008), 466-467; Mehmet Sait Sütcü, "Bir Türk Deniz Tarihçisi: Saffet Bey", *The Journal of Academic Social Science Studies*, no. 63, (2017): 435-457; İbrahim Sönmez, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Yaşamış Bir Türk Denizcisi Saffet Bey'in Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği" (Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021), 4-89.

² Süleyman Nutki Bey'in hayatı için bkz. Mehmet Korkmaz, "Aydın ve Müteşebbis Bir Bahriye Subayı: Süleyman Nutki Bey'in Hayatı (1854-1924) ve Eserleri", *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, no. 2 (2021): 170-195.

³ Ali Rıza Seyfioğlu'nun hayatı ve eserlerine dair yapılmış bir çalışma için bkz. Osman Yıldız, "Ali Rıza Seyfioğlu", *TÜBAR*, no. 12 (2002): 89-109.

⁴ Ali Haydar Emir için bkz. Mehmet Korkmaz, "Ali Haydar Emir Alpagut: Hayatı ve Eserleri", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, no. 35 (2019), 57-77.

⁵ Fevzi Kurtoğlu için bkz. Evren Mercan, "Deniz Harp Tarihçisi Bir Bahriyeli: Hüseyin Fevzi Kurtoğlu", *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, no. 1, (2021): 17-37.

⁶ Haluk Şehsuvaroğlu için bkz. Salim Aydın, "Halûk Yusuf Şehsuvaroğlu'nun Hayatı, Görevleri ve Askerî Tarihçiliği", *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, no. 1, (2024): 64-89.

⁷ Afif Büyüktuğrul'un hayatı ve eserlerine ilişkin bkz. Fatih Bekdemir, "Cumhuriyet Dönemi Deniz Harp Tarihi Yazıcılığı ve Afif Büyüktuğrul" (Yüksek Lisans Tezi, MSÜ. ATASAREN, 2021), 43-75.

⁸ E. Tümamiral Fahri Çoker'in (d.1912-ö.2001), bilhassa Bahriye Mektebi'ne dair yazmış olduğu ve bu alandaki biyografi çalışmalarında başvuru kaynağı olan eseri (*Bahriye Mektebimiz*, Ankara: Dz.K.K. Yayınları, 1973) ve çeşitli yerlerde yayınlanmış makalelerini derlediği *Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler* (Ankara: Dz.K.K. Yayınları, 1994) adlı çalışmaları ile Türk Denizcilik tarihi yazımına önemli hizmetleri bulunmakta olup kendisi hakkında müstakil bir çalışma mevcut değildir.

EĞİTİMİ VE ASKERİ KARIYERİ

Bahri Noyan'ın doğumu, ailesi, eğitimi ve askerî kariyerinin ilk dönemine ait sınırlı bilgileri, Bahriye Nezareti Hazine-i Evrakı'ndan (Bahriye Nezareti Arşivi) günümüze intikal eden Bahriye Yoklama Kalemi Defterleri⁹ koleksiyonundaki bir defterden (YKL.d. 3962, s. 37) tespit edebilmekteyiz. Buna göre Bahri Noyan İstanbul'da bahriyelilerin semti olarak da bilinen Beyoğlu'na bağlı Kasımpaşa'da Rumi 1330 (Miladi 1914 veya 1915) yılında doğdu.¹⁰ Babasının adının Ali olduğu kayıtlarda geçmekle birlikte mesleği, nereli olduğu gibi açıklayıcı bir bilgi mevcut değildir.

Bahri Noyan'ın eğitim bilgilerine bakıldığında 1 Nisan 1932'de Deniz Harp Okulu'na girdiği, o dönemki eğitim sistemi gereği iki yıl eğitim gördükten sonra 30 Ağustos 1934'te asteğmen olarak makine sınıfından mezun olduğu görülmektedir.¹¹ Sınıf arkadaşları arasında daha sonra tümamiral rütbesine kadar yükselecek olan ve deniz tarihine dair çalışmaları bulunan Fahri Çoker ile *Refah* vapurunda şehit olan Fikret Erkin ile gibi isimler bulunmaktadır.¹²

28 Şubat 1935'te teğmen, 20 Ağustos 1938'de üsteğmen rütbesine terfi eden Bahri Noyan'ın Deniz Kuvvetleri'ndeki ihtisas alanı mayıncılıktır. İlk tayin edildiği yer İzmir Mayın Grubu Bölüğü 1. İhzar (Hazırlama) subay vekilliği göreviyle İzmir olmuştur. 7 Temmuz 1935 ila 6 Aralık 1935 tarihleri arasında yani beş ay burada görev yaptıktan sonra Ereğli Mayın Grubu İhzar subaylığı vekaletine atanmıştır. Altı ay sonra tekrar ilk görev yerine tayin edilmiştir. 20 Haziran 1936 tarihinde yine İzmir Mayın Grubu Bölüğü 1. İhzar subay vekilliğine tayin edilmiştir. 20 Ekim 1937'de Üss-i Bahrî Mayın Bölüğü ihzar subay vekilliğine atandıysa da altı ay sonra İzmir Mayın Bölüğü'ne gönderildi (6.4.1938). Dört ay sonra ise İstanbul Mayın Grubu İhzar Subaylığına tayini gerçekleştirildi (1.8.1938). Mesleğindeki ilk dört yılda mayıncılıkla işlerinde görev alan Bahri Noyan 1941 yılında bu sefer Marmara Üss-i Bahrî Mayın Bölüğü subaylığına (15.08.1941), buradaki kısa süren görevinden sonra da Karadeniz Boğazı Mayın Grubu Komutanlığı'na atandı. (12.09.1941). Mayıncılıkla ilgili bu görevleri sırasında erler ve subaylar için açılan mayın kurslarında dersler verdi.¹³

Bahri Noyan'ın 1941-1946 yılları arasında nerelerde görev yaptığı bilgisine ulaşmak mümkün olmasa da 1943 yılının Ağustos ayında yapılan terfilerde makine yüzbaşılığına terfi ettiği

⁹ Söz konusu Bahriye Yoklama Kalemi defterleri Bahriye Nezareti bünyesinde merkez ve taşra teşkilatında istihdam edilen subaylar ve efradın maaş, yoklama, emeklilik, yetim aylığı tahsisine dair özlük bilgileri gibi işlemlerin kaydedildiği defterlerdir. Bu fondaki defterler 1789-1922 yılları arasındaki kayıtları içermekte olup ilgili fonda 3.542 adet defter mevcuttur. 2021 yılında kadar Deniz Müzesi bünyesinde bulunan Bahriye Nezareti evrak ve defterleri aynı yıl Cumhurbaşkanlığı kararıyla Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri'ne (Kâğıthane) devredilmiştir. Bahriye Arşivi'nin muhtevasına dair bkz. Mehmet Korkmaz, "Yakınçağ Tarih Araştırmalarında Deniz Tarihi (Bahriye) Arşivi'nin Önemi", 2. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi, *Bildiriler c. II* (Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019), 751-769.

¹⁰ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Deniz Tarihi Arşivi (DTA), Yoklama Kalemi Defterleri (YKL.d.) 3962/37. Doğum tarihinde ay belirtilmediği için Rumi tarihlerin miladi tarihe çevrilmesi sırasında oluşan ay farkından kaynaklı olarak bu yılın miladi karşılığının 1914 veya 1915 yılı olarak gösterilmesi uygun olacaktır.

¹¹ Fahri Çoker, *Bahriye Mektebimiz (Deniz Harp Okulu ve Lisesi)* (Ankara: Dz.KK. Basımevi, 1973), 107; BOA., DTA, YKL.d. 3962/37.

¹² Çoker, *a.g.e.*, 107.

¹³ BOA., DTA, YKL.d. 3962/37.

tespit edilmektedir.¹⁴ 1947 senesinde Deniz Fabrikaları Müdürlüğünde 1979 sicil numarasıyla çarkçı kıdemli yüzbaşı rütbesinde vazife yaptığı kayıtlıdır.¹⁵ Aynı yılın 15 Nisan'ında sağlık durumundan dolayı gemilerde çalışmasının uygun olamayacağı raporu verildiğinden “muamele memuru” sınıfına ayrılmıştır. 1952 yılının Ağustos ayında yapılan terfilerde 3. sınıf muamele memurluğuna yükselmiştir. Muamele memuru sınıfına ayrılan askerî memurların subaylığa nakilleri hakkındaki 6801 sayılı kanun gereğince Bahri Noyan da 21 Aralık 1956'da levazım subayı sınıfına tefrik edilmiştir.¹⁶

1947 yılından sonraki on yıla dair kayıtlarda Bahri Noyan'ın askerî safahatına dair bir bilgiye rastlanmazken 30 Ağustos 1957 tarihinde (934-Mh-1979)¹⁷ sicil numarasıyla yarbay rütbesine terfi ettiği görülmektedir. Tam bir yıl sonra albay rütbesine terfi gerçekleşmiştir.¹⁸ 1959 yılında görev yerinin Dolmabahçe Camii ve müstemilatında faaliyet göstermekte olan Deniz Müzesi Müdürlüğü olduğu anlaşılmaktadır. Burada Hâkim Albay Haluk Şehsuvaroğlu'nun emrinde ve onun yardımcısı olarak levazım albayı olarak görev yapmıştır.¹⁹ 30 Ağustos 1960 tarihinde albay rütbesinden emekli olmuştur.²⁰ Bahri Noyan'ın Deniz Müzesi'nde hangi tarihler arasında ve ne kadar süreyle çalıştığı tespit edilememektedir.

Bahri Noyan'ın askerî kariyeri değerlendirildiğinde onun bahriyede önce mayıncılık sınıfında istihdam edildiği ve bu alanda eğitim verecek derecede uzmanlığı olduğu görülmektedir. Daha sonra sağlık sorunlarından dolayı muharip sınıftan ayrılarak muhabere sınıfına, muamele memurluğuna ve son olarak da levazım sınıfına ayrıldığı anlaşılmaktadır. Deniz Müzesi'nde çalışmış olması onun denizcilik tarihine ilgi duymasına ve sonrasında bu konulara dair yazılar kaleme almasına vesile olduğu yorumu yapmak pek de yanlış olmayacaktır. Nitekim yazılarında Deniz Müzesi'nde ve Kütüphanesi'nde bulunan objelere ve eserlere yer vermesi bu kanaati pekiştirmektedir. Kaleme aldığı yazılarının emeklilikten sonra yazmış olması, muvazzaf görevde bulunduğu yıllarda Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın süreli yayınlarında bir yazısının bulunmaması dikkat çekmektedir.

Bahri Noyan, emekli olduktan sonra Deniz Müzesi'nde emri altında çalıştığı Haluk Şehsuvaroğlu gibi Türk denizcilik tarihine dair popüler yazılar yayınlamıştır. Bu açıdan Noyan'ın Şehsuvaroğlu'ndan etkilendiği yorumu da yapılabilir. Noyan, 7 Ekim 1982 tarihinde vefat etmiş, ertesi gün Aksaray Valide Camii'nde öğle namazının ardından kılınan cenaze namazından sonra Topkapı'daki Kozlu Mezarlığında defnedilmiştir.²¹

YAZARLIK HAYATI VE YAZILARININ İÇERİK ANALİZİ

Tarihin milli bilinç, kanaat ve değer üretimi ile beraber bunlara toplumsal nitelik kazandırılması konusundaki işlevi daha çok popüler eserler vasıtasıyla olduğu bilinmektedir. Popüler tarih yazımı

¹⁴ *Cumhuriyet*, “Askerî Terfi Listesi”, 20 Ağustos 1943, 3.

¹⁵ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 191-11-2. Milli Müdafaa Vekâleti Deniz Müsteşarlığından Başbakanlığa, 31.03.1947.

¹⁶ Çoker, *a.g.e.*, s. 107; *Vatan*, “Ordu Terfi Listesi”, 29 Ocak 1952, 4.

¹⁷ Mh, muhabere sınıfının kısaltması olarak kullanılmıştır.

¹⁸ Çoker, *a.g.e.*, s. 107; BCA, 275-13-12, Ek-1. Başvekâlet Zat ve Yazı İşleri Umum Müdürlüğü'nden Milli Müdafaa Vekâletine, 21.04.1959.

¹⁹ BCA, 275-13-12, Ek-1. Başvekâlet Zat ve Yazı İşleri Umum Müdürlüğü'nden Milli Müdafaa Vekâletine, 21.04.1959.

²⁰ Fahri Çoker, *a.g.e.*, 107.

²¹ Ölüm ilanı için bkz. *Cumhuriyet*, 8 Ekim 1982, 2.

öğretilebilir, belirli kurumsal yapıların güdümünde sistematik ve sınıflandırılabilir bir yazım türü değildir, fakat yazarların üslup, muhatap kitlesi ve yayınlarını okurla paylaştığı araçların benzerliği onu tasnif etmemizi kolaylaştıran kolaylık sunmaktadır.²² Bahri Noyan da popüler bir deniz tarihçisidir ve bu alanın kendine has teknik terimleri ve terminolojisi içinde okuyucuyu yormadan yazılarıyla kamuoyunda ilgi çekmeyi başarmıştır.

Bahri Noyan, 1960 yılında emekli olmasından sonra 1963 yılından 1981 yılına kadar çeşitli dergilerde yazılar yazmış olup bu yazıları derlenerek bir liste hâlinde toplu olarak hazırlanarak çalışmanın Ekler kısmında sunulmuştur. Yazıları arasında Türk tersanelerinin tarihçesi, Türk denizcilğinde mayıncılığın gelişimi, Deniz Matbaası'nın tarihçesi, Birinci Dünya Harbi'nde Çanakkale Deniz Savaşı, Türk deniz harp tarihinde vuku bulan önemli deniz muharebeleri, Bahriye Mektebi, Deniz Müzesi'nin tarihçesi, kaptan-ı deryalar, bahriyede kullanılan sancaklar, eski denizci kıyafetleri, denizcilerin çizdiği haritalar, modernleşme dönemi Osmanlı denizciliğinin geçirdiği safhalar gibi farklı konular mevcuttur. Bahri Noyan'ın yazılarına bakıldığında onun milliyetçi ve Atatürkçü kimliğinin ön planda olduğu,²³ İttihatçıları hatalı karar alarak ülkeyi dünya harbine sokmakla eleştirdiği görülmektedir.²⁴ Noyan'ın yazıları popüler tarzda olmakla beraber az da olsa arşiv belgesi üzerinden ve referans vererek yazdığı yazılar da mevcuttur.²⁵ Bu yazılarında kaynak vermemekle birlikte bu yazılarının çoğunun güvenilir kaynaklardan yapılan bir araştırma sonucu ortaya çıktığını da ifade etmek gerekir. Mesela III. Selim, II. Mahmud ve Sultan Abdülaziz devri Türk bahriye ve donanmasına ilişkin yazıları²⁶ o dönemlerin donanma gemileri, bunların teknik özellikleri, inşa süreçleri ile gemi süvarileri ve aldıkları maaş miktarı ile ilgili verdiği bilgiler bu kabildendir.

Sultan II. Abdülhamid dönemi donanma politikasına ilişkin değerlendirmede de bulunan Noyan, padişahın 33 yıllık saltanatı süresince Türk bahriyesinin en ağır ve acıklı felaketine uğradığı, ihmal edildiği ve baskı altında tutulduğu görüşündedir. Sultan Abdülaziz'den devralınan güçlü donanmanın, Haliç ve Nara'da çürümeye terk edildiği mütalaasında bulunan Noyan, II. Abdülhamid'in tahtan indirildiği tarihte donanmayı teşkil eden gemilerin miktarı her ne kadar kabarık olsa da bunların büyük çoğunluğunun değil savaşmak, denize çıkacak hatta onarılacak durumda bile olmadığı tespitinde bulunmaktadır. II. Abdülhamid'in saltanatı döneminde hiçbir geminin feshine izin vermediğini ve birer hurda yığını hâlindeki tekneleri donanma envanterinde gösterdiğini yazan Noyan, aynı dönemde denizci personelin de eğitimsiz olduğu, denizcilik ve savaş

²² Ahmet Özcan, "Ahmet Refik ve Askerî Tarihçilik", *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi* no. 2 (2020): 110.

²³ *Akşam*, 10 Kasım 1968, 5.

²⁴ "... Yüzyıllar Boyu çürümüş ve çökmeye yüz tutmuş Osmanlı İmparatorluğu'nu devrin beceriksiz yöneticileri, hatalı bir kararla sonu çok kaygı verici bir harbin kucagina atmışlardı..." Bkz. Bahri S. Noyan, "18 Mart 1915 Çanakkale Zaferi", *Hayat Tarih Mecmuası*, no. 3 (1978), 37.

²⁵ Mesela bkz. Bahri S. Noyan, "90 Yıl Önce Atina'daki Askeri Ataşemiz Kurmay Yarbay Seyfullah Bey'in Adalar Denizi Üzerine Lâyihası", *Tarih ve Edebiyat*, no. 10 (1979): 17-25; aynı müellif, "Bahriyemizde İlk İstibdal", *Hayat Tarih Mecmuası*, no. 10 (1969): 90-92; aynı müellif, "Türkiye'de Matbaacılık Deniz Matbaasının Tarihçesi", *Hayat Tarih Mecmuası*, no. 6 (1969): 36.

²⁶ Bahri S. Noyan, "II. Mahmud Devri Türk Bahriyesi", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, no. 7 (1980): 26-32; aynı müellif, "III. Selim Devrinde Yenilik Hareketleri ve Türk Bahriyesi", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, no. 5 (1980): 19-23; aynı müellif, "Sultan Abdülaziz Devrinde Türk Bahriyesi", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, no. 12 (1979): 74-81.

yeteneklerinden yoksun bulunduğu ve donanmanın acınacak bir hâlde olduğu yorumunda bulunmaktadır.²⁷

Bahri Noyan, dergilerin yanı sıra Atatürk'ün ölümünün 30. yıl dolayısıyla 10 Kasım 1968 tarihli Akşam gazetesinde üç gün süren “Gazi'nin Son Yılları” başlıklı bir yazı dizisine imza atmıştır. Adı geçen gazetede aynı günlerde ve aynı sayfada Nurettin Tengüz tarafından anlatılan ve Adil Fahri Zeren tarafından kaleme alınan “Atatürk'ü Adım Adım Takip Ettim” başlığıyla süren yazı serisi de bulunmaktadır. Bu ikinci yazı serisinin burada konu edilmesinin sebebi ise bazı yayınlarda bilhassa bazı sosyal medya platformlarında bu yazı serisinde anlatılanların Bahri Noyan'a atfedilmesinden kaynaklı yapılan yanlışlığa dikkat çekmektir. Noyan, söz konusu gazetede yazısında Atatürk'e dair değerlendirmeleri ile anılarını, ona duyduğu saygıyı ve özlemi aktarmıştır. Atatürk'ün vefatında Dolmabahçe Sarayı'nda icra edilen cenaze törenine ilişkin bilgi verdiği göz önüne alındığında bu törenlerde görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Döneme tanıklık etmiş bir yazarın kaleminden çıkan bu son derece önemli yazı serisinin gazete sayfaları arasında kaybolduğu, hatta unutulduğu görüldüğünden, Atatürk'ün hayat hikâyesine de katkı yapacağı değerlendirildiğinden bu makalenin Ek'ler kısmına ilave edilmesi uygun görülmüştür.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmayla hayat hikâyesi ve kaleme aldığı yazıları ortaya çıkarılan Bahri Noyan, Cumhuriyet döneminde öne çıkan asker kökenli bahriyeli deniz tarihi yazarları arasında yer almaktadır. Bahriyeli askerlerin Türk deniz tarihçiliğine ilişkin yazılar kaleme almaları onların mesleki yaşamlarında sahaya yani denizi iyi bilmeleri aynı şekilde deniz araç ve gereçlerini, platformları tanımaları, teşkilat yapısına vâkıf olmaları gibi hususlar göz önüne alındığında literatüre katkı sağladıkları yadsınamaz bir gerçektir. Ancak genel olarak bakıldığında ve değerlendirmeye tâbi tutulduğunda bu yazıların akademik endişeden uzak olarak kaleme alınmış olmaları, kaynakları referans verme kaygısı gütmemeleri gibi hususlar ortaya koydukları çalışmaların akademik değerinin tartışılmasına sebep olduğu malumdur. Dolayısıyla bu tür yazılar akademik çalışmalarda kullanılırken ihtiyatlı ve dikkatli bir yaklaşım sergilemek icap edeceği de akılda tutulmalıdır. Bu makale vesilesiyle hayatı ve çalışmaları ortaya çıkarılan emekli deniz subaylarından Bahri Noyan da popüler tarzdaki Türk denizcilik tarihi yazılarıyla öne çıkmış isimlerden biri olup yaptığımız araştırmada toplam 63 yazısına ulaşılabilmektedir. Noyan'ın bu yazılarının haricinde farklı zamanlarda ve mecralarda yayınlanmış ama şimdilik ulaşamadığımız yazılarının olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Kaleme adlığı yazılar genel olarak geç dönem Osmanlı denizcilik tarihine ilişkin olup bu alanda çalışma yapacaklara bir yön verme açısından önem arz etmektedir. Söz konusu yazıların içerik analizi yapıldığında yazılar popüler tarzda, okuyucuyu yormayacak şekilde ve akıcı bir üslupla kaleme alındığı görülmektedir. Ancak bunların arka planında iyi bir araştırma yapıldığı, güvenilir kaynakların kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bahri Noyan'ın yazılarının farklı dergi ve mecralarda yayınlanmış olması, bunların bir bütünlük içinde bir arada bulunmayışı, bu yazılara hem erişim imkânını zorlaştırmakta hem de bütüncül bir yaklaşımı engellemektedir. Dolayısıyla yazarın bahse konu yazılarının derlenerek, konularına göre tasnif edildikten sonra bir külliyat hâlinde yayınlanmasının Türk denizcilik tarihi

²⁷ Bahri S. Noyan, “Birinci Dünya Harbinden Evvel Türk Bahriyesi”, *Hayat Tarih Mecmuası*, no. 5 (1976): 49; aynı müellif, “II. Meşrutiyet'te Türk Donanması”, *Hayat Tarih Mecmuası*, no. 6 (1970): 29.

çalışmalarına büyük katkı sağlayacağı, aynı zamanda bu alana olan ilginin artmasına vesile olacağı şüphesizdir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Deniz Tarihi Arşivi (DTA), Yoklama Kalemi Defteri (YKL.d.). 3962/37

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

191-11-2. Milli Müdafaa Vekâleti Deniz Müsteşarlığından Başbakanlığa, 31.03.1947.

275-13-12, Ek-1. Başvekâlet Zat ve Yazı İşleri Umum Müdürlüğü'nden Milli Müdafaa Vekâletine, 21.04.1959.

2. Araştırma ve İnceleme Eserleri*

Aydın, Salim. “Halûk Yusuf Şehsuvaroğlu'nun Hayatı, Görevleri ve Askerî Tarihçiliği”, *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, no. 1 (2024): 64-89.

Bekdemir, Fatih. “Cumhuriyet Dönemi Deniz Harp Tarihi Yazıcılığı ve Afif Büyüktuğrul.” Yüksek Lisans Tezi, MSÜ. ATASAREN, 2021.

Çoker, Fahri. *Bahriye Mektebimiz (Deniz Harp Okulu ve Lisesi)*. Ankara: DZKK. Yayınları, 1973.

Çoker, Fahri. *Bahriyemizin Yakın Tarihinden Kesitler*. Ankara: Dz.K.K. Yayınları, 1994.

Gencer, Ali İhsan. “Saffet Bey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDVİA), c. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008.

Korkmaz, Mehmet. “Yakınçağ Tarih Araştırmalarında Deniz Tarihi (Bahriye) Arşivi'nin Önemi.” *2. Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi, Bildiriler c. II*. Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019, s. 751-769.

Korkmaz, Mehmet. “Aydın ve Müteşebbis Bir Bahriye Subayı: Süleyman Nutki Bey'in Hayatı (1854-1924) ve Eserleri.” *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, no. 2, (2021): 170-195.

Korkmaz, Mehmet. “Ali Haydar Emir Alpagut: Hayatı ve Eserleri.” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, no. 35 (2019): 57-77.

Mercan, Evren, “Deniz Harp Tarihi Bir Bahriyeli: Hüseyin Fevzi Kurtoğlu.” *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, no. 1, (2021): 17-37.

Özcan, Ahmet, “Ahmet Refik ve Askerî Tarihçilik”, *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, no. 2 (2020): 109-117.

Sönmez, İbrahim. “Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Yaşamış Bir Türk Denizcisi Saffet Bey'in Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği.” Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

Sütcü, Mehmet Sait, “Bir Türk Deniz Tarihi: Saffet Bey.” *The Journal of Academic Social Science Studies*, no. 63 (2017): 435-457.

* Bahri S. Noyan tarafından kaleme alınan ve çeşitli dergilerde yayınlanan yazıların bibliyografik künye bilgileri bu çalışma metni içerisinde yer aldığından ayrıca buradaki kaynakçaya dâhil edilmemiştir.

Yıldız, Osman, “Ali Rıza Seyfioğlu.” *TÜBAR*, no. 12 (2002): 89-109.

3. Süreli Yayınlar*

Akşam

Cumhuriyet

ETA: TMMOB Gemi Makinaları İşletme Mühendisleri Odası Dergisi

Hayat Tarih Mecmuası

Kemalizm

Tarih ve Edebiyat Mecmuası

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni

Vatan

4. Online Kaynaklar

<http://ktp.isam.org.tr/?blm=aramklsbvb&navdil=tr>

* Süreli yayınların ayrıntılı künye bilgileri makale metni içinde kullanılmıştır.

EKLER

EK-1: Bahri Noyan'ın dergilerde yayınlanmış ve tespit edilebilen yazıları yayın tarihine göre şöyledir:²⁸

Yazının Başlığı	Yayımlandığı Yer ve Tarih
Türk Tersanelerinin Tarihçesi	ETA: TMMOB Gemi Makinaları İşletme Mühendisleri Odası Dergisi, 1963, c. 1, sayı 2, s. 7-8
Türk Tersanelerinin Tarihçesi II	ETA: TMMOB Gemi Makinaları İşletme Mühendisleri Odası Dergisi, 1963, c. 1, sayı 3, s. 8-12
Türk Tersanelerinin Tarihçesi III	ETA: TMMOB Gemi Makinaları İşletme Mühendisleri Odası Dergisi, 1963, c. 1, sayı 5, s. 11-12.
Türkiye'de İlk Maden Kömürü	Hayat Tarih Mecmuası, Nisan 1969, sayı 4, s. 62-66.
Parasını Verdiğimiz Hâlde Alamadığımız İki Harp Gemimiz Sultan Osman ve Reşadiye Dretnotları	Hayat Tarih Mecmuası, Mayıs 1969, sayı 5, s. 34-37.
Türkiye'de Matbaacılık Deniz Matbaasının Tarihçesi	Hayat Tarih Mecmuası, Temmuz 1969, sayı 6, s. 35-37.
Koyun Adaları Deniz Zaferi	Hayat Tarih Mecmuası, Ağustos 1969, Yıl 5, c. 2, sayı 7, sıra 55, s. 13-15.
Yalıköşkü Kayıkhanesi ve Saltanat Kayıkları	Hayat Tarih Mecmuası, Eylül 1969, sayı 8, s. 73-76.
Preveze Zaferi	Hayat Tarih Mecmuası, Ekim 1969, Yıl 5, c. 2, Sayı: 9, sıra 57, s. 80-86.
Bahriyemizde İlk İstibdal	Hayat Tarih Mecmuası, Kasım 1969, Sayı: 10, s. 90-92.
Tarihimizde Topla Selamlama	Hayat Tarih Mecmuası, Aralık 1969, Sayı: 11, s. 81-84.
Arkadi Vapurunun Zaptı	Hayat Tarih Mecmuası, Şubat 1970, sayı 1, s. 20-24.

²⁸ Bu listenin oluşturulmasında TDV İSAM Kütüphanesi Makaleler Veri Tabanı üzerinde yapılan araştırma neticesinde elde edilen bilgiler kullanılmıştır. Söz konusu yazıların pdf nüshalarına ilgili veri tabanından ulaşılabilmektedir. Bkz. <http://ktp.isam.org.tr/?blm=aramklsbvb&navdil=tr>

Hobart Paşa'ya Dair ²⁹	Hayat Tarih Mecmuası, Nisan 1970, sayı 3, s. 29-32.
Balkan Harbinde Deniz Savaşları	Hayat Tarih Mecmuası, Mayıs 1970, sayı 4, s. 35-41.
Ünlü Ressam ve Müzecimiz Ali Sami Boyar	Hayat Tarih Mecmuası, Haziran 1970, sayı 5, s. 21-23.
II. Meşrutiyet'te Türk Donanması	Hayat Tarih Mecmuası, Temmuz 1970, sayı 6, s. 28-32.
Ertuğrul Fırkateyninin Batışı Büyük Facianın 80. Yıldönümünde	Hayat Tarih Mecmuası, Ağustos 1970, yıl 6, c. 2, sayı 7, s. 40-45.
Bahriye Mektebine Dair	Hayat Tarih Mecmuası, Ekim 1970, sayı 9, s. 82-87.
Kanunî'den Günümüze Kadar Kıbrıs Meselesi	Hayat Tarih Mecmuası, Ağustos 1971, sayı 7, s. 67-72.
Kanunî'den Günümüze Kadar Kıbrıs Meselesi II	Hayat Tarih Mecmuası, Eylül 1971, sayı 8, s. 34-38.
Deniz Müzesinin Tarihçesi	Hayat Tarih Mecmuası, Nisan 1976, sayı 4, s. 70-75.
Birinci Dünya Harbinden Evvel Türk Bahriyesi	Hayat Tarih Mecmuası, Mayıs 1976, sayı 5, s. 49-52.
Türk Bahriyesinde Kürek ve Yelken Devri	Hayat Tarih Mecmuası, Temmuz 1976, sayı 7, s. 70-75.
Türk Bahriyesinde Kürek ve Yelken Devri II	Hayat Tarih Mecmuası, Ağustos 1976, sayı 8, s. 86-91.
Bahriyemizde Kullanılan Sancaklar	Hayat Tarih Mecmuası, Ekim 1976, sayı 10, s. 48-53.
Şanlı Çanakkale Zaferi	Kemalizm, (1976), 14. cilt, 164. sayı, s. 13-14.
Mayın Silahının Tarihçesi ve Deniz Savaşlarındaki Tesirleri	Hayat Tarih Mecmuası, Kasım 1976, sayı 11, s. 79-82.
Mayın Silahının Tarihçesi ve Deniz Savaşlarındaki Tesirleri II	Hayat Tarih Mecmuası, Aralık 1976, sayı 12, s. 59-63.

²⁹ Bu yazı daha sonra İngilizce'ye çevrilerek de yayınlanmıştır. Bkz. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, 1997, Sayı: 84-363, s. 40-43.

Osmanlı Bahriyesinde Donanma Ümerası	Hayat Tarih Mecmuası, Şubat 1977, sayı 2, s. 65-68.
Bahriyemizde Kaptan Paşa, Tersane Ricali ve Tersane Halkı	Hayat Tarih Mecmuası, Nisan 1977, sayı 4, s. 50-56.
Eski Okul Gemilerimize Dair	Hayat Tarih Mecmuası, Haziran 1977, sayı 6, s. 76-80.
Eski Denizcilerimizin Kıyafetleri	Hayat Tarih Mecmuası, Temmuz 1977, sayı 7, s. 82-88.
Eski Denizcilerimizin Kıyafetleri II	Hayat Tarih Mecmuası, Ağustos 1977, sayı 8, s. 61-65.
Birinci Dünya Harbine Nasıl Girdik?	Hayat Tarih Mecmuası, Eylül 1977, sayı 9, s. 47-53.
Birinci Dünya Harbine Nasıl Girdik? II	Hayat Tarih Mecmuası, Ekim 1977, sayı 10, s. 53-59.
Bahriyemizde Kalyon Sınıfının Kuruluşu, Gelişmesi ve 1701 Donanma Kanunnamesi	Hayat Tarih Mecmuası, Kasım 1977, sayı 11, s. 75-80.
Bahriyemizde Top ve Cebe	Hayat Tarih Mecmuası, Aralık 1977, sayı 12, s. 83-88.
Eski Gemilerimizin İsimleri	Hayat Tarih Mecmuası, Ocak 1978, sayı 1, s. 91-94.
18 Mart 1915 Çanakkale Zaferi	Hayat Tarih Mecmuası, Mart 1978, sayı 3, s. 29-37.
Yüzyıllar Boyunca Tersanelerimiz	Hayat Tarih Mecmuası, Mayıs 1978, sayı 5, s. 90-94.
Yüzyıllar Boyunca Tersanelerimiz II	Hayat Tarih Mecmuası, Haziran 1978, sayı 6, s. 92-96.
Yüzyıllar Boyunca Tersanelerimiz III	Hayat Tarih Mecmuası, Temmuz 1978, sayı 7, s. 82-86.
Eski Denizcilerimizin Çizdiği Haritalar	Hayat Tarih Mecmuası, Ağustos 1978, sayı 8, s. 87-91.
Eski Denizcilerimizin Çizdiği Haritalar II	Hayat Tarih Mecmuası, Eylül 1978, sayı 9, s. 41-45.

İnebahtı Savaşının Gerçekleri Haçlılarla Osmanlı Donanması Arasında Yapılan En Büyük ve Tartışmalı Deniz Muharebesi Tarihinden Sayfalar	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Kasım 1978, sayı 11, s. 68-75.
Birinci Dünya Harbinin Deniz Savaşları	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Mayıs 1979, sayı 5, s. 54-65.
XV. ve XVI. Yüzyıllarda Türk Deniz Hareketleri	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Eylül 1979, sayı 9, s. 51-55.
90 Yıl Önce Atina'daki Askeri Ataşemiz Kurmay Yarbey Seyfullah Bey'in Adalar Denizi Üzerine Lâyihası	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Ekim 1979, sayı 10, s. 17-25.
Türk Donanma Cemiyeti Nasıl Kuruldu?	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Kasım 1979, sayı 11, s. 30-40.
Sultan Abdülaziz Devrinde Türk Bahriyesi	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Aralık 1979, sayı 12, s. 74-81.
1918 Yılında Ege Denizi'nde ve Çanakkale Boğazı Yöresinde Bazı Deniz Hareketleri Midilli Kruvazörünü Nasıl Kaybettik?	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Ocak 1980, sayı 1, s. 53-59
Sultan Abdülmecid Döneminde Türk Bahriyesi	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Nisan 1980, sayı 4, s. 15-20
III. Selim Devrinde Yenilik Hareketleri ve Türk Bahriyesi	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Mayıs 1980, sayı 5, s. 19-23.
İstanbul'da Bulunan Askeri Anıtlar	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Haziran 1980, sayı 6, s. 60-64.
II. Mahmud Devrinde Türk Bahriyesi	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Temmuz 1980, yıl 16, sayı 7, sıra no: 187, s. 26-32.
Yalı Köşkü ve Osmanlı Donanmasının Sefere Çıkışı	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Eylül 1980, sayı 9, s. 27-33.

Ceylan Derisi Üzerine Çizilmiş Akdeniz Haritası	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Ekim 1980, sayı 10, s. 14-16.
İstanbul'da Gömülü Kaptan-1 Deryalarımız	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Kasım 1980, sayı 11, s. 19-26.
Şanlı Çanakkale Zaferi	Kemalizm, (1980), 18. cilt, 212. sayı, s. 14-17.
İstanbul'da Gömülü Kaptan-1 Deryalarımız II	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Aralık 1980, sayı 12, s. 16-25.
Mezarları İstanbul Dışında Bulunan Kaptan-1 Deryalarımız III	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Ocak 1981, sayı 1, s. 35-41.
İstanbul Dışında Ölen ve Mezarlarının Öldükleri Yerlerde Bulunması Muhtemel Olan Kaptan-1 Deryalarımız	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Şubat 1981, sayı 2, s. 55-60.
Bahriye Nazırlarımızın Mezarları	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Mart 1981, sayı 3, s. 44-49.
Bahriye Nazırlarımızın Mezarları VI	Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Nisan 1981, sayı 4, s. 57-62.

EK-2: Bahri Noyan'ın Akşam Gazetesi'nde Atatürk'e Dair Yayınlanan Yazısı.

GAZİ'NİN SON YILLARI*

Yorgunluk Mustafa Kemal'i Yatağa Düşürmüştü

Atatürk İstiklâl Savaşı'ndan sonra İstanbul'u ilk defa 1 Temmuz 1927'de ziyaret etmiş ve şehrin misafiri olarak Dolmabahçe Sarayı'nda oturmuştu. İstanbul'a gelmeden evvel Saray'ın planlarını Ankara'ya getirterek bizzat incelemiş Hünkâr Dairesi'nin büyük salonlarından birisini kendisi için misafir dinlenme ve yatak köşesi olarak hazırlanmasını emretmişti. Salonda bulunan iki gardırop arasına Atatürk'ün karyolası yerleştirilmişti. Gardıroplardan birisi kapı vazifesi görüyor ve buradan banyo dairesine geçiliyordu. Salonun denize bakan pencereleri önündeki bir köşeye yazı masası ve koltuklar konulmuş, diğer köşe ise gümüş mangal ve sedirle bir şark odası hâline getirilmişti.

İstanbul'u bundan sonra ziyaretlerinde 71 numaralı odayı yatak odası olarak kullanmışlardı. Muayede Salonu'ndan sonra geçilen ve bugün Hususi Daire ismini taşıyan kısımda deniz cephesindeki dördüncü oda idi. İki kapılı ve dört pencere olan bu oda³⁰ Atatürk tarafından üstün bir zevkle döşettirilmişti. Duvarları açık yeşil üzerine yıldız ve çiçek motifleriyle süslü bir kâğıtla kaplanmış, üzerlerinde bronz işlemler bulunan ceviz karyola, gardırop, komedin takımı ve bunlarla pek ahenkli bir surette kanepeler ve koltuklar yerleştirilmişti. Atatürk rahatsızlığının artması üzerine Savarona yatından Saray'a nakledildikten sonra hayatının son aylarını bu odada geçirmiş ve gözlerini fani âleme burada kapamıştı.

Atatürk sağlam yaratılışlı, uzun savaş yılları boyunca yorgunluk ve uykusuzluğa alışık bir bünyeye sahip olmuş, daima neşeli, rahatsızlıkları kısa ve geçici idi. Bir defa 1924 yılında kalp krizine benzer bir rahatsızlık geçirmiş, doktor tavsiyesiyle gerekli dinlenme ve perhizde bulunmuştu. Sonradan bu rahatsızlığın yorgunluktan ileri geldiği ve kalp ile hiçbir ilgisi bulunmadığı anlaşılmıştı. Cumhuriyet'in 10. yıldönümünden sonra Atatürk'te ağır fakat sürekli bir değişiklik hissedilmişti. İlk olarak kendilerinde isteksizlik, halsizlik görülmüş daha sonra sinir bozukluğu ve unutkanlık başlamıştı. Fakat öldürücü hastalığın ilk belirtisi sık sık görülen burun kanamaları olmuştu.

Kurmuş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni güçlendirmek ve medeni devletler seviyesine yükseltmek için 15 yıl insanüstü çabalar harcayan Atatürk 1938 yılı başlarında yapmış oldukları bir yurt gezisinde hastalanmışlardı. Korkunç hastalık ilk defa 1938 senesi Şubat'ında Yalova'da Prof. Dr. Nihat Reşat Belger³¹ tarafından teşhis edilmişti. Atatürk ani olarak vermiş olduğu bir kararla banyo yapmak üzere Yalova'ya gelmişti. Bir gün banyo yaparken kendilerini Nihat Reşat Belger'e muayene ettirmiş ve karaciğerinin büyümüş olduğu tespit edilmişti. Bu muayeneden bir süre önce Nihat Reşat Bey Atatürk'ü yine muayene etmişler fakat sağlık durumlarında bir şey bulamamışlardı. Son muayenedeki durum üzerine ertesi gün İstanbul'dan Prof. Dr. Neşet Ömer Bey davet edilmiş ve

* Bu yazı, *Akşam* Gazetesi'nin 10, 11 ve 12 Kasım 1938 tarihli nüshalarında yer bulmuştur. Söz konusu üç yazı da gazetenin 5. sayfasında yayınlanmıştır. (Yazıda verilen dipnotlar da yazar tarafından gazete kullanıldığı şekliyle burada aynen verilmiştir).

³⁰ Bu oda Sultan Abdülmecid'den beri padişahların kışlık yatak odalarıydı. Yazlık odaları bahçe üstünde bulunuyordu.

³¹ Eski sağlık bakanlarından olup o sırada Yalova kaplıcaları müdürü idi.

onun yapmış olduğu muayenede de karaciğerin dört parmak büyüdüğü anlaşılmıştı. Bundan sonra hükûmet çevreleri ve doktorlar hastalığın seyrini yavaşlatacak ciddi tedbirler almaya başlamışlardı.

Onun hastalıkla geçen son senesi yurdumuz için büyük çabalarla dolu bulunuyor ve dünya olayları bakımından da çok kritik bir manzara gösteriyordu. Son komaya girinceye kadar yurt ve dünya meseleleriyle yakından ilgilenmiş ve eşsiz dehasıyla kısa bir süre sonra meydana gelecek olaylar hakkında görüşlerini belirtmişti.

Hastalık mutlak bir dinlenme istediği hâlde Atatürk kısa bir dinlenmeden sonra Merinos Fabrikası'nın açılış töreninde bulunmuş ve ekonomik gelişmeleriyle ilgili olarak Gemlik ve Bursa'ya yorucu geziler yapmıştı. İstanbul'a döndükten sonra bunları diğer bir gezi izlemiş ve ihtiyatsızlık kendilerinin gribe yakalanmasına sebep olmuştu. Bu rahatsızlıktan sonra Balkan Antantı toplantısı için hemen Ankara'ya dönmüş, müzakerelerle meşgul olmuş, Balkanlı diplomatları ve gazetecileri kabul etmişti. Konuklar onuruna 27 Şubat Pazar günü Çankaya Köşkü'nde bir çay vermiş ve gazetecilerin Balkan Antantı konusundaki sorularını cevaplandırmıştı.

Ulusları yönetenler hakkındaki düşüncelerini ise Ankara Palas pavyonunda uzun bir konuşmayla açıklamıştı. Bu konuşmasında bütün dünya olaylarına değinmiş, en uzakta zannedilen bir olayın bir gün tamamen içinde bulunulacağını belirtmişti. 1938 yılının bu yorgunluklarıyla sirozun beliren arızaları hastalığın yabancı bir mütehassisa gösterilmesi lüzumunu duyurmuş ve Fransa'dan Prof. Dr. Fisenje getirilmişti.³² Yabancı mütehassıs da Atatürk'e perhiz ve mutlak dinlenme tavsiyesinde bulunmuş fakat onun pek zeki soruları karşısında da bu enerjik ve büyük insanı günlerce yatakta tutmanın imkânsızlığını pek iyi anlamıştı. Fisenje bu ilk gelişinde bütün ısrarlara rağmen fazla kalamamış ve üç ay sonra tekrar gelmek üzere Paris'e dönmüştü.

Çankaya Köşkü'nde dinlenmekte olan Atatürk'ü Hatay meselesi pek fazla üzmeğe başlamıştı. Hatay'ı bir an önce millî sınırlar içine almak istiyor ve Fransız gazetelerinin Türkiye aleyhine neşriyatına çok üzülüyordu. Bir gazetenin kendisine inme indiği yazısı ona âni bir karar verdirmiş ve dinlenmesini yarıda bırakarak Mersin'e gitmek üzere 15 Mayıs'ta Ankara'dan ayrılmıştı.

Atatürk Öleceğini Anlamış Gibiydi

Mersin'deki günler pek heyecanlı ve yorucu geçmiş, bilhassa 40 dakika süren askerî geçit resmi vahim hastalığına rağmen, İstiklâl Savaşı'nı yaratan ruhla ayakta izlemişti. Ankara'ya dönüşünün ertesi günü yanında Yugoslav Genelkurmay Başkanı olduğu hâlde stadyumda 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı şenliklerinde bulunmuştu. Gençlik onu bitmek bilmeyen alkışlarla, var ol nidalarıyla son defa selamlamış ve bu onun zaferlerle süslü hayatının son 19 Mayıs'ı olmuştu. O akşam İstanbul'a hareket eden Atatürk Mayıs'ın son günlerini Dolmabahçe Sarayı'nda geçirmiş ve 2 Haziran'da yeni gelmiş olan Savarona yatına geçmişti. Yatıyla İstanbul'u ziyaret eden Romanya Kralı Karol'u 19 Haziran'da Savarona'da kabul eden Atatürk kendisiyle 70 dakika süren bir görüşme yapmıştı.

Daha sonra Savarona ile bir Marmara gezisine çıkılmış ve 23 Haziran'da Erdek'e gelindiğinde Donanma Komutanı Tümamiral Şükrü Okan'ı kabul ederek deniz subay, astsubay ve erlerine bir mesaj göndermişti. Atatürk denizi pek severdi. Eskiyen *Ertuğrul* yatıyla bir iki tehlike atlatıldığından hükûmet ona Savarona yatını satın almıştı. O yaz bu yatla gezinti yapmaya

³² Zamanın meşhur karaciğer mütehassısı Fransız Prof. Fisinger.

hazırlanırken onun içinde yatan düşünce “*Bu yatı bir çocuk gibi seniyle beklemişim. Bana hastane mi olacaktır?*” diye hüzünlenmişti.³³

Hastalığın acılı devresi Erdek'ten dönüldüğünde başlamıştı. Kendileri nefes darlığı ve havasızlıktan şikâyet ediyorlardı. Prof. Fisenje ikinci defaki gelişinde Atatürk'ü muayeneden sonra “*Tıbbın yardımıyla Atatürk nihayet iki yıl daha yaşayabilir. Fakat şimdi yata gittiğinizde bağırsak veya beyin kanamasından onu ölmüş bulabilirsiniz. Tedbirlerinizi buna göre alınız*” demişti.³⁴ Atatürk hiç kimseye sezdirmemekle beraber öleceğini anlamışa benziyordu. Kendileri ölüm hakkında “*Ölümlü istemek bir cesaret değildir, ama ölümden korkmak abmaktır*” derlerdi.³⁵

Fransız Prof. Fisenje bütün ricalara rağmen yine fazla kalamamış ve Türk dostlarına şöyle demişti: “*Beni bırakınız çabuk döneyim. Yoksa bir gün daha fazla kalırsam anlıyorum ki derhal emrine gireceğim. O kadar kuvvetli bir adam, o kadar tesiri altındayım*”. Prof. Fisenje, Atatürk'e hayran olmuştu. Pek eski bir dost gibi o da derin bir teessür içindeydi. Bir gün Atatürk'ün emriyle Kılıç Ali Bey kendisini ve kızını Florya'ya götürmüş ve evinde öğle yemeği yemişlerdi. Bir aralık Kılıç Ali Bey'in kederli bir hâlde denize dalmış düşündüğünü görünce yanına sokularak “*Ne kadar kederli, ne kadar müteessir olsan yerindedir ve çok baklınsın. Fakat bu tehlikeli fırtına esnasında benim aynı gemi gerisinde sizinle bulunduğumu kabul ediniz*” demişti.³⁶

Hastalığın ilerlemesi üzerine Atatürk yattan şikâyete başlamış 25-26 Temmuz gecesi Dolmabahçe Sarayı'ndaki 71 numaralı odasına nakledilmişti. Bu nakli pek hazin olmuştu. Gece yarısı Saray bahçesinde ve sahildeki bütün elektrikler söndürülmüş, o civardaki görevli memurlar birer bahaneyle uzaklaştırılmıştı. Bunun sebebi Atatürk'ün bir sedyeyle nakledilmesi mecburiyeti idi. Fakat kendileri sedyeyle nakle razı olmamışlar ve bir hasır koltuğa oturmuşlardı. Sağında Ali Kılıç, solunda Muhafız Kıtası Komutanı Albay İsmail Hakkı Tekçe ve arkada sadık sofracısı Faik koltuğu tutmuşlardı. Yattan İstanbul motoruna ve oradan Saray asansörüne getirilmişlerdi. Arkadan Başyaver Celal Bey ile Dr. Neşet Ömer Bey geliyor ve Atatürk'ün nabız ve sağlık durumunu kontrol ediyordu. Asansörden salona çıkıldığında bütün istirahatlılara rağmen Atatürk koltuktan kalkarak yatak odasına kadar yürüyerek gitmişler ve yatağa uzanarak “*Oh dünya varmış, burası hakikaten yattan daha serin*” buyurmuşlardı.³⁷

Atatürk, hastalığının bu kadar ağır bir hâl almasına rağmen odasında hükümet ilgililerini kabul ediyor, yurt meseleleri ve dünya durumunu yakından izleyerek kendilerine direktifler veriyordu. Karnından su alınırken ölebileceğini düşünen Atatürk, 71 numaralı odada vasiyetnamesinin resmi işlemini yaptırmıştı. 4 Eylül sabahı sağ elini umumi kâtibine doğru uzatarak yatağında doğrulmuş ve birkaç dakika denize ve karşı sahile baktıktan sonra gözleri ıslanmış bir hâlde ağır ağır konuşmaya başlamıştı: “*Bu yolda konuşmak benim için de senin için de ağır bir şey ama başka çaremiz yoktur. Konuşmaya mecburuz çocuk. Hani seninle ara sıra bir işimizden bahsederdik. Hatta bunun için de bir kanun çıkarılmıştı. Şu vasiyetname meselesi. Bugün yarın o işi bitirmeliyiz. Nasıl olsa bir gün karnımdan su alınacaktır. Ne olur ne olmaz. Bağırsaklardan biri delinebilir, başka bir arıza olabilir. Her hâlde dikkatli olmalı*”.³⁸

³³ Falih Rıfkı Atay, Babanız Atatürk, s. 152.

³⁴ Aynı eser, s. 52.

³⁵ Aynı eser, s. 52.

³⁶ Kılıç Ali, Atatürk'ün Son Günleri, s. 44.

³⁷ Aynı eser, s. 56.

³⁸ Aynı eser, s. 58-59.

Umumi kâtibin teessürünü zor yenerek dinlediği bu sözlerden sonra gereken hazırlıklar yapılmış ve vasiyetnameyi alacak noter 71 numaralı odada kabul olunmuştu. Emredilen gün ve saatte noter gelmiş ve kendilerine haber verilmişti. Biraz vakit kazanmak istediklerinden yatak odalarının altındaki odada emirleri beklenmişti. Haber verilip odalarına girildiğinde yataktan çıkıp tıraş olmuş, yıkanmış, ipek bir pijama ve yine kırmızı ipek bir rob döşambr giymiş, boynuna koyu vişne rengi bir eşarp bağlamış ve denize bakan pencerelerin önüne koydurduğu bir şezlongda sigara içmekte oldukları görülmüştü. Gelenleri her zamanki üstün nezaketiyle karşılamış, getirilen kahvelerin içilmesini beklemiş, sonra önündeki sigara masası üzerinden kapalı bir zarfı alarak “*Bu benim vasiyetnamemdir. İcaç ettiği zaman muamelesini yaparsınız*” diyerek notere uzatmıştı.³⁹

1938 senesinin sıcak yaz ayları hastalığın ıstıraplarıyla geçmişti. Atatürk karnında biriken suyun alınmasını ısrarla istiyor, fakat doktorlar suyun mümkün olduğu kadar geç alınmasına taraftar bulunuyorlardı. Vasiyetnamenin notere verilmesinden bir süre sonra Prof. Fisenje tekrar İstanbul'a gelmiş ve hastalığın hızlı ilerleyişi karşısında biraz şaşırılmıştı. Nihayet suyun alınmasına karar verildi.

Birinci ponksiyon, yabancı mütehassıs ve Neşet Ömer'in nezareti altında Operatör M. Kemal tarafından yapıldı. Hastanın karnından bir tenekeye yakın su alınmıştı. Atatürk de karnından çıkan suyun miktarıyla yakından ilgilenmiş ve suyun on buçuk kiloyu bulduğunu öğrenince “*Tubaf şey, bir gaz tenekesi de ancak bu kadar su alır*” ve ilave etmişti: “*İnsan karnında bu ağırlık varken hiç rahat edebilir mi?*”. Ponksiyon bitince rahat bir nefes almıştı.⁴⁰

Kurduğun Türkiye Ebediyen Yaşayacak

Birinci ponksiyondan 16 gün sonra yeniden su almak ihtiyacı duyulmuştu. İkinci defa su alınırken Atatürk mütemadiyen “*Bütün suyu alın, hiç kalmasın*” diye söyleniyordu. Ponksiyon bitince de “*Aman ne rahat ettim, dünya varmış*” diye buyurmuşlardı.

17 Ekim gecesini ilk komaya girmiş ve kendisini kısmen kaybetmişti. Asabi çarpımlar içinde ve kimseyi tanımadan üç gün devam eden bu komadan sonra bir sabah uykudan uyanır gibi gözlerini açmış ve etrafındakileri tanıyarak hiçbir şey olmamış gibi konuşmuştu ve “*Tubaf şey, bana ne oldu?*” diye sorduklarında “*Fazlıca uyudunuz*” cevabı verilmişti. Yeniden hayata dönen Atatürk etrafındakilerle konuşuyor, ilgililere emirler veriyor ve Ankara'ya gidip Cumhuriyet Bayramı'nda bulunmak istediğini belirtiyordu. Tribüne bir asansörle çıkacak ve ulusunun bayramını kutlayacaktı. Terzisi vücuduna göre yeni frakını hazırlamış ve doktorlar da bu son arzuyu uygun karşılamakla beraber yolda bir kalp krizi sonucu ölebileceğini ileri sürdüklerinden gezi gerçekleşmemişti.

Cumhuriyet Bayramı günü Saray'ın önünden geçen Kuleli Askerî Lisesi öğrencilerinin yaptığı tezahürattan heyecanlanan Atatürk ikinci komaya girmiş ve bu koma bir gece sürmüştü. Ertesi gün etrafındakilere “*Ben dün gece ne oldum?*” diye sormuş ve “*Ben asıl dün gece hastaydım. Âdeta değişmiş bir başka adam olmuştum*” demişti. Karnında hızla biriken suyun ıstırapıyla suyun alınmasında ısrar eden Atatürk üçüncü ponksiyondan bir gün sonra 8 Kasım akşamı son defa olarak komaya girmişti. Müdavi doktorların ihtimam ve çabalarına rağmen bu komadan kurtulamayan büyük kurtarıcı 10 Kasım Perşembe günü saat dokuzu beş geçte bu âleme gözlerini yummuştu. Meş'um

³⁹ Aynı eser, s. 63-64.

⁴⁰ Ordinaryüs Prof. M. Kemal Öke, “Ebedi Şefimizin Son Günleri”, Cumhuriyet Gazetesi, 1939. [B. Noyan, ilgili gazetenin hangi ay ve güne ait olduğunu yazmamıştır. (Hazırlayanın Notu)].

haber yıldırım hızıyla etrafa yayılmış, Türk ulusu tek bir vücut ve tek kalp hâlinde acıların en büyüğüne uğramış ve insanlık âlemi bu dehanın kaybiyla derinden sarsılarak acımıza katılmıştı.

Onun askerleri yaralı arslanlar gibi Dolmabahçe Sarayı'na koşmuş; kara, deniz ve hava subayları Ata'sının etrafında birer meşale hâlinde saygı nöbetine geçmişlerdi. İlk olarak 10 Kasım'da Saray'a gelen İstihkâm Okulu subayları onu karyolasında bularak sevgiyle bağrilarına basıp ağlaşmışlar, içlerinden bayılanlar olmuş ve karyolasının etrafında saygı nöbeti almışlardı. Bir gün sonra büyük ölü gasledilmiş ve cevizden cilalı bir tabuta konularak üzerine Türk sancağı sarılmıştı. Tabut bugün 106 numaralı salon diye anılan hususi dairedeki ikinci salona konulmuş ve etrafı çiçeklerle bezenmişti.

11 Kasım'da diğer birliklerden de subaylar Saray'a gelmiş ve ilk saygı nöbetlerini bu salonda dörder kişilik gruplar hâlinde ve birer saat olarak tutmaya başlamışlardı. Bu salon sadece milletvekilleri ve protokole dâhil bulunanlara açık tutuluyordu. Bu ziyaretler sırasında işitilen hıçkırıklar nöbet görevlilerini heyecanlandırıyor, gözlerden yaşlar akıyor ve baygınlıklara sebep oluyordu. Bir defasında duymuş olduğu heyecan ve acıdan bir deniz subayı bayılmış, başka bir sefer de bir kara subayı fenalıklar geçirmişti.⁴¹

Birkaç gün sonra Atatürk'ün muazzez naaşı tahnit edilerek yeni bir tabuta konmuş ve Türk sancağına sarılarak Muayede Salonu'nda hazırlanan katafalka yerleştirilmişti. 16 Kasım'da bu salon halka açılmış ve İstanbullular büyük Ata'sını geniş bir ıstırap hâlesi hâlinde ziyaret etmişti. Tabutun dört bir tarafında dört meşale yanıyor ve aralıksız olarak iki general, iki küçük rütbeli subay on beşer dakika nöbet tutuyordu. Bu muhteşem dekor içinde bütün İstanbul halkı gece gündüz bir ıstırap zinciri hâlinde Dolmabahçe Sarayı'na akıyor ve Ata'sına son saygı görevini yapıyordu. Bazen bembeyaz sakallı doksanlık bir ihtiyar veya ak saçlı bir nine belleri iki büklüm, gözleri yaşlı ve hıçkırıklarla büyük ölünün önünden geçiyor, bir çocuk, bir mektepli kız, bir genç kadın veya erkek aynı acıyı duyarak onları izliyordu.

Bugünlerden bir gün sayın Ali Kılıç Beyefendi Saray'da bulunan bazı büyüklerin yemek yedikleri sofraya üç deniz subayını da davet etmek lütfunda bulunmuşlardı.⁴² Sofra, mavi salonun bahçeye bakan kısmında kuruluydu. Sofra başında Orgeneral Cemil Cahit Toydemir oturuyor. Ali Kılıç, Neşet Ömer, Nihat Reşat, Hasan Rıza beyefendiler ile daha bazı büyükler bulunuyordu. Bir aralık Cemil Cahit Toydemir "*Atatürk sağlığında milletinin kendisini sevdiğini bilirdi. Fakat bu kadar çok sevildiğini tahmin edemezdi. Mümkün olsa da beş dakika için gözlerini açıp da ne kadar fazla sevildiğini görmesini peke çok isterdim*" demişti. Hakikaten o zamanlar Atatürk sevgisi tariflere sığmayacak bir derecedeydi.

19 Kasım Cumartesi sabahı, başta Orgeneral Fahrettin Altay olmak üzere bir kısım generaller İstanbul'da son saygı nöbetinde bulunmuşlardı. Daha sonra tabut Muayede Salonu'ndaki büyük avizenin altına konulan iki masanın üzerine yerleştirilerek Ordinaryüs Prof. Şerafettin Yaltkaya tarafından cenaze namazı kıldırılmıştı. Bundan sonra eller üstünde Saray'dan çıkarılan tabut top arabasına yerleştirilmiş ve kortej büyük yolcuyu İstanbul'dan uğurlamak üzere yola koyulmuştu. Yol boyunca daha evvel bir eşi görülmemiş ve görülemeyecek olan bir sevgi gösterisiyle Sarayburnu'na gelinerek tabut, *Zafer* muhribine verildi. *Zafer* muhribi saat 12.55'te hareketle 13.22'de *Yavuz* gemisine yanaşmış ve tabut 13.40'ta yerine yerleştirilmişti. 13.41-13.50 arası *Yavuz* 101 pare top ateşiyle ebedî şefini selamlamış ve törene katılmış yabancı savaş gemileri

⁴¹ Makalenin yazarı da Deniz Üsteğmeni olarak bu kutsal göreve katılmıştır.

⁴² Makalenin yazarı da deniz üsteğmeni olarak bu sofrada bulunmuştur.

21'er pâre topla karşılıklıta bulunmuşlardı. *Yavuz*'da saygı nöbeti başlamış ve gemi beş mil süratle giderken, yabancı devletlerin savaş gemileri 16 mil süratle sancaktan *Yavuz*'a yaklaşarak büyük ölüyü selamlamışlardı.

İzmit'e gelindiğinde tabut tekrar *Zafer* muhribine verilerek karaya çıkarılmış ve onun beyaz trenine getirilip salonuna yerleştirilmişti. *Aziz* ölüyü Ankara'ya götüren tren yol boyunca onun derin acılar içindeki ulusu tarafından büyük sevgiyle selamlanmıştı. Beyaz tren 20 Kasım Pazar günü saat 10.30'da Ankara'ya gelmiş ve başta devlet başkanı olmak üzere hükûmet büyükleri ve diğer ilgililer tarafından saygıyla karşılanmıştı. İstasyondan Büyük Millet Meclisi'ne gelinmiş ve tabut, Meclis önünde kurulmuş olan katafalka yerleştirilerek saygı nöbeti başlamıştı. Saat 12.10'dan ertesi sabah 8.30'a kadar bütün Ankaralıları Ata'sının önünden saygıyla geçerek ona veda etmişti.

21 Kasım Pazartesi günü saat 9.42'de tabut top arabasına yerleştirilmiş, Türk ve yabancı devletlerin askerleri büyük ölünün önünden saygıyla geçmişlerdi. Daha sonra top arabası yola koyulmuş, kortej 1.45'te Etnografya Müzesi önüne gelmiş ve tabut yerine konulmuştu. 10 Kasım 1953'te Atatürk'ün naaşı bu geçici kabrinden alınarak büyük bir törenle Anıtkabir'deki ebedî istirahat yerindeki vatan topraklarına teslim edilmişti. İşte koca bir tarih böylece göçmüş, Türk ulusuyla beraber dost ve düşman bütün dünya ona ağlamıştı. Bugün aradan 30 yıl geçti ve o günlerin acıları pek gerilerde kaldı. Fakat ona iman etmiş olanlar aynı acıyı şimdi daha başka ıstıraplarla karışık olarak duyuyorlar. O büyük Türkiye'yi kurmuş ve dünya meselelerinde daima fikri sorulan itibarlı bir mevkiye yükselmişti. Bundan sonra Türk ulusuna düşen görev onun izinde yürümektir.

Bugün gizli ve sinsi ellerin sistematik bir tarzda beslediği Atatürk düşmanlığını yok etmek gerektir. Elbette ki bir gün bu eller kırılacak ve ona uzanan diller koparılacaktır. Sen daima gençliğe güvenirdin. Gençliğe seslenişinde kurmuş olduğun Cumhuriyeti onlara emanet ettiğini bildirmiştin. O günlerin gençleri olan bizler de aynı iman, kudret ve kuvveti içinde genç kuşaklarla beraber senin emanetini bütün gücümüzle korumak için kutsal nöbete devam ediyoruz. Dünya var oldukça bu böyle olacaktır. Sen rahat uyu büyük Ata'm. Kurmuş olduğun büyük Türkiye ebediyen yaşayacaktır.

Osmanlı Döneminde Şehit ve Gazi Çocukları İçin Açılan Okullar ve Askeri-Sivil Okullara Kayıt Önceliği (1855-1918)

Schools for the Children of Martyrs and Veterans in the Ottoman Period and the Priority of Enrolment in Military and Civilian Schools (1855-1918)

<https://doi.org/10.52792/tws.1466151>

Seren ÇELEBİ¹

Araştırma Makalesi

¹ Çankırı Karatekin Üniversitesi – Arş. Gör. Dr.

[ORCID: 0000-0001-6153-2076](https://orcid.org/0000-0001-6153-2076)

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Seren ÇELEBİ

E-posta/E-mail:

serencelebi@karatekin.edu.tr

Geliş tarihi/Received:

06 Nisan 2024

Revizyon talebi/Revision Requested:

30 Nisan 2024

Son revizyon /Last revision:

31 Temmuz 2024

Kabul tarihi/Accepted:

03 Eylül 2024

Atıf/Citation:

Çelebi, Seren. "Osmanlı Döneminde Şehit ve Gazi Çocukları İçin Açılan Okullar ve Askeri-Sivil Okullara Kayıt Önceliği (1855-1918)." *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 5, no. 2 (2024): 149-162.

Bu makale yazarın "Osmanlı Devleti'nde Şehitlik ve Gazilik (1826-1918)" adlı 2023'te savunulan doktora tezinden üretilmiştir.

Özet

19'uncu Yüzyılın ikinci yarısından itibaren belirginleşen modernleşme Osmanlı Devleti'nde özellikle eğitim alanında modern sosyal devlet olgusuyla açıklanabilir kurumsallaşmanın yolunu açmıştır. Mecburi askerlik sistemi ve kitle savaşları ile şehit ve gazi aileleri sayısında büyük artış olurken bunların geride bıraktıkları aileleri konusunda yapılması gerekenlere yönelik çalışmalar hızlanmıştır. Askerlerin geride bıraktıkları aileleriyle ilgili yapılacak yardımlar onların moral ve motivasyonunu yüksek tutarak yükümlü ve muvazzaf askerlik hizmetinin yürütülmesi açısından önem arz etmektedir. Nitekim uzun süreli askerlik hizmeti savunmaya hazırlığın ötesinde sürekli savaş ve iç güvenlik problemleriyle karşılaşmak durumunda kalan asker olgusunu ortaya çıkarmış, geride bıraktıkları ailelerine yardım ve güvence altına alınması devletin sorumluluğunu artıran bir meseleye dönüşmüştür. Eğitim-öğretimin kitleleşmeye başladığı bu dönemde şehit ve gazi çocuklarının eğitimi de öne çıkan sorunlardandır. Devlet şehit ve gazi çocuklarının mağdur olmamaları ve eğitim ve öğretim görmeleri için yeni okullar açmış ve mevcut askeri ve sivil okullara öncelikli kayıtlarının yapılması konusunda gerekli yasal düzenlemeleri yapmıştır. Bu çalışma Osmanlı Devleti'nin şehit ve gazi çocuklarının eğitim-öğretim sorununun çözülmesi için yaptığı düzenlemeleri ve kurumsal faaliyetleri arşiv belgelerine yansıyan örneklerle ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şehit, Gazi, Okul, Eğitim

Abstract

The modernisation that became evident in the second half of the 19th century paved the way for institutionalisation in the Ottoman Empire, especially in the field of education, which can be explained by the modern social state phenomenon. With the compulsory military service system and mass wars, there was a great increase in the number of martyrs and veterans' families, and the studies on what should be done about their families left behind accelerated. The assistance to be provided to the families left behind by the soldiers is important for the execution of the obligatory and regular military service by keeping their morale and motivation high. As a matter of fact, long-term military service has revealed the phenomenon of soldiers who have to face constant war and internal security problems beyond the preparation for defence, and helping and securing the families they leave behind has become an issue that increases the responsibility of the state. The education of the children of martyrs and veterans is one of the prominent problems in this period when education and training started to become mass. The state opened new schools to ensure that the children of martyrs and veterans were not victimised and that they received education and training and made the necessary legal arrangements for their priority enrolment in existing military and civilian schools. This study deals with the regulations and institutional activities of the Ottoman State to solve the problem of education and training of the children of martyrs and veterans with examples reflected in archival documents.

Key Words: Martyr, Veteran, School, Education

GİRİŞ

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren belirginleşerek günümüze kadar gelen süreçte modern devletler sosyal alandaki varlığını devlet bünyesinde toplanan imkânları toplumun refah, sağlık, huzur ve güvenliğini güvence altına alma yönündeki uygulamalarla göstermişlerdir. Modern kitle eğitimi de bu uygulamaların öne çıkan bir örneğidir. Toplumun her kesiminden insanın eğitim sürecinden geçmesi ve sunulacak imkânlardan yararlanabilmesi modern devlet, birey ve toplum ilişkilerini düzenleyen ve sosyal devlet olgusuyla bütünleşmenin araçlarından biri olmuştur. Kimsesiz, yoksul ve himayeye muhtaç çocukların eğitimi ve bunun için açılan okullar sosyal devlet politikaları arasında önemli bir yer tutmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarında bu türden çocukların himayesi ve eğitimi için Eytam Sandıkları, Islahhâneler, Darülhayr-i Âli, Dârüşşafaka, Dârülaceze ve Dârüleytam gibi okul ve yardım kuruluşu niteliğinde kurumsallaşma konusunda Osmanlı Devleti tarafından dikkat çeken adımlar atıldığı görülmektedir. Belirtilen tarih aralığında nüfus artışının yanı sıra savaşların yarattığı etkiyle himayeye muhtaç çocuklar arasında asker çocuklarının sayısında geçmiş yıllara nazaran büyük oranda artış olmuştur. Bu durum, mecburi askerlik sistemiyle insan kaynağı halka dayalı kitlesel orduların ortaya çıkışı ve uzun süreli muharebeleri içeren modern savaşlara paralel olarak şehit ve gazi sayısının artışıyla doğru orantılıdır.

Şehit ve gazi çocuklarına yardım ve eğitimleri konusunda faaliyet yürütülmesi ve kurumsallaşma ihtiyacı özellikle Balkan Savaşları sonrasında belirgin bir sorun haline gelmiştir. Esasında şehit ve gazi ailelerine destek konusu sadece modern sosyal devletle ilgili bir durum değildir. 19.yüzyıl sonlarına kadar yaygın şekilde faaliyet yürüten vakıflar bu konudaki ihtiyacı karşılamışlardır.¹ Özellikle asker aileleriyle ilgili olarak vakıflar dışında Yeniçerilerin kendi içinde kurduğu orta sandıkları şehit olmuş askerlerin ailelerinden zor durumda bulunanlara düzenli bir maddi yardım sağlamış, geride kalmış erkek çocukları doğrudan acemi ocağına alınmıştır.² Bu uygulama modern askeri okulların ortaya çıkışıyla birlikte bu okullara şehit ve gazi çocukları için ayrılan kontenjan veya imtiyazla günümüzde de devam ettirilen bir geleneğe dönüşmüştür. Şehit ve gazi çocuklarının sadece askeri okullar değil sivil okullara kaydı ve bu açıdan bazı kolaylıklar gösterilmesi konusunda devlet himayesi günümüzde de sürdürülmektedir. Örneğin; Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığının web sitesinde Şehit Türk Silahlı Kuvvetleri personelinin (yedek subay, erbaş ve er dâhil) çocuklarına, askeri okullara girişte, genel başvuru koşullarını sağlamaları halinde kontenjan verilerek öncelik sağlanmaktadır şeklinde bir ibare bulunmaktadır.³ Bakanlık sayfasındaki bu ibare sadece askeri okulları işaret ederken, sivil okullara kayıt konusunda şehit ve gazi çocuklarına devletin yasa ve yönetmeliklerle bazı haklar tanıdığı bilinmektedir.

Bu makalenin esas odak noktası 19.yüzyılın son çeyreği ve 20.yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nde belirgin bir kurumsal nitelik kazanan şehit ve gazi çocuklarına sunulan eğitim imkânının ortaya konulması ve özellikle asker çocuklarının askeri okulları alımıyla ilgili sunulan imkânlara dikkat çekilmesidir. Konuyla ilgili Türk eğitim tarihi konusundaki genel eserler, ilgili eğitim kurumlarıyla ilgili çalışmalar, savaş dönemlerindeki sosyal yardımlar çerçevesinde yazılmış bazı metinler bulunmaktadır. Bunlar askeri tarih ve asker aileleriyle ilgilenen askeri sosyoloji

¹ Bahaeddin Yediyıldız, *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012), "Vakıf" maddesi. Ayrıca bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018), 60.

² Mesut Uyar- Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2017), 75.

³ "Askeri Okullara Öncelikle Alınma (Şehit Yakınları)," Millî Savunma Bakanlığı, erişim 10 Mart 2024, <https://www.msb.gov.tr/SehitGazi/icerik/askeri-okullara-oncelikle-alinma-sehit-yakinlari>

çerçevesinde ele alınmış metinler değildirler. Konunun ele alınış biçim ordu ve savaş olgusuyla ilişkisi satır aralarına dolaylı olarak yansımıştır. Kimsesiz, bakıma muhtaç çocuklar sorunu modern sosyal devletin çözülmesi gereken problemleri arasındadır. Ancak burada özellikle asker çocuklarının himayesi önceliğiyle başlayan kurumsallaşma henüz savaşın sürdüğü ortamda ordunun moral ve motivasyonunun yüksek tutulması açısından oldukça önemli görünmektedir. Özellikle şehit ve gazi çocuklarının eğitimi için atılan adımlar üzerinde durulacak olan makalemizde, bu çocuklara askeri ve sivil okullara kayıt konusunda tanınan öncelikler ele alınacaktır. Burada doğrudan şehit ve gazi çocuklarıyla ilgili kurulduğu anlaşılan Dârüleytam yasası, yönetmeliği ve uygulamaları üzerinden gidilse de Dârüleytam öncesi uygulamalara da yer verilecektir. Daha önce belirtildiği üzere klasik dönemde şehit ve gazi çocuklarına dönük yardımlarla ilgili birçok örnek verilebilir; fakat çalışmamızın zaman aralığı 19.yüzyılın ikinci yarısından Dârüleytam kuruluşuna kadar olan süreçte şehit ve gazi çocuklarıyla ilgili modern kurumsallaşmayı içeren faaliyetleri kapsamaktadır.

ŞEHİT VE GAZİ ÇOCUKLARI İÇİN OKUL

1851’de Eytam Sandıklarının kurulmasıyla yetim çocukların himayesini amaçlayan modern kurumsallaşmanın ilk örneği görünmektedir. Bu ilk örnek bütün yetim çocuklarını kapsayacak şekilde organize edilmiş daha çok yetimlere miras kalan malların korunması ve kullanılmasıyla ilgili faaliyetler yürütmüştür.⁴ Benzer şekilde Tanzimat dönemi reformlarının bir uygulaması olarak görülen Islahhâneler ise yetim çocukların bütününe dönük ve onların eğitimiyle ilgili bir himayeyi içermektedir. Bu konuda ilk ciddi adım Mithat Paşa’nın Tuna valisi olduğu dönemde atılmış, 1860-1864 arasında Niş, Sofya ve Rusçuk’ta Islahhâneler açılmıştır. Islahhânelere himayeye muhtaç Müslüman ve Hristiyan çocuklar alınmıştır.⁵ Doğrudan şehit ve gazi çocuklarının eğitimi için açılan ilk kurum ise 1 Ocak 1914 tarihinde alınan karar doğrultusunda Dârüleytam olmuştur.⁶ Yetimhane veya yetim yurdu anlamına gelen Dârüleytam okullarının kuruluş amacı ilk önce şehit çocuklarının eğitimiyle ilgiliyken zamanla bu okullara şehit çocuklarının dışındaki yetimler de dâhil edilerek kapsamı genişletilmiştir. Böylece Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarıyla büyük bir soruna dönüşen kimsesiz çocuklar için hem bir barınak hem de eğitim imkânı sunulmuştur.⁷

Farklı şehirlerde açılması planlanan Dârüleytamların merkez ve taşradaki kuruluşunun aynı sistem ve düzende olmasını sağlamak için ilk olarak altı maddelik bir yönetmelik hazırlanmıştır. (28 Aralık 1913) Hazırlanan bu yönetmeliğin maddeleri şu şekildedir:

1. Malûlin-i Guzât ve Şühedâ-yı Asâkir-i Osmâniye eytâmı için her vilayet merkezinde Malûlin-i Guzât ve Şühedâ-yı Asâkir-i Osmâniye Dârüleytamı namı altında “Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye” tarafından (meri ve ...olan nizamnamenin yirmi ikinci bendine tevfiken) ibtidaî ve rüşdî derecesinde leyli bir mekteb vücuda getirilecektir.

⁴ Fatih Çil, “Emval-i Eytam Sandıkları (1851-1914),” (Doktora tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2023).

⁵ İmdat Özen, “II. Meşrutiyet’e Kadar Islahhaneler ve Darülaceze,” (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2001), 2-3.

⁶ BOA, BEO, 4244\318252\001, 28 Muharrem 1332.

⁷ Hidayet Yavuz Nuhoglu, *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993) “Darüleytam” maddesi. Ayrıca bkz. Ersin Müezzinoğlu, “I. Dünya Savaşı Esnasında Yetim ve Öksüz Çocukların Hamiyesi ve Eğitimi: Darüleytamlar”, *History Studies*, no. 1 (2012): 400.

2. İşbu mektebde ikmâl-i tahsil edenlerden kabiliyet-i bedeniye ve zekâları itibarıyla askerliğe elverişli görülenleri muhtelif mekâtib-i askeriyyeye mekâtib-i mezkûra nizamnameleri ahkâmına tevfikeyen tercihen kayd ve kabul olunurlar.
3. “Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye” tarafından vücuda getirilecek işbu müessesât mesarîfını “Tekâüd Kanunname-i Hümayununun otuz altı ve kırk birinci maddelerine tevfikeyen “Şüheda ve Malûlin-i Guzât-ı Osmâniye Eytamına” tahsis edilmiş olan otuz sekizer gurus maaşat ile Evkaf Nezaretinin marifetiyle tevhiş edilecektir.
4. Eytam-ı mezkûra mahsus maaşat her sene topdan olarak Muhasasat-ı Zatiye Müdüriyetince “Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiyyeye tesviye ve ita olunacaktır.
5. “Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye” vezâifini müşar nizamname ile nizamname-i dâhili ve Dârüşşafaka mektebi ders programı ve talimatname-i dâhilîsi işbu müessesât içinde aynen meri meriü'l-icradır.
6. Mekteb-i Heyet-i Muallimini Dârüşşafaka Mektebi muallimini hakkındaki programa tevfikeyen tayin edileceklerse de mütekaidin-i zabitan tercihen istihdam olunacaktır.⁸

Yukarıda verilen nizamname maddelerinden anlaşılacağı üzere 1863'te Dârüşşafakanın kurulmasını sağlayan Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiye, Dârüleytam kuruluşunda da aktif rol oynamıştır. Açılan okulların yatılı olması evsiz ve sokakta kalan şehit ve gazi çocuklarına barınak sağlaması açısından da önemlidir. Okul masrafları ise yönetmelik maddelerinden de anlaşılacağı üzere diğer kurumlarla iş birliği yapılarak karşılanmıştır. Bu iş birliği örnekleri arasında şehit ve gazi çocukları için açılan Dârüleytamların, Dârüşşafaka'nın ders programıyla aynı olması da bulunmaktadır. Öksüz ve yetim Müslüman çocukların eğitim ve öğretimi için 1873 yılında Cemiyet-i Tedrîsiye-i İslâmiyye tarafından İstanbul'da açılan Dârüşşafaka okulunun eğitim ve öğretim ders programı dönemin, ibtidâî, rüştiye ve idâdî okullarındaki programları kapsayacak şekilde hazırlanmıştır.⁹ Dârüşşafaka'da ilk dersin Yüzbaşı Mustafa Efendi tarafından verilmiş olması da önemli bir bilgidir. Dârüleytam yönetmeliğinin altıncı maddesinde programa uygun kişiler öğretmen olarak tayin edilecek olsalar da emekli subayların tercih edilmesi yönünde bir ibare bulunmaktadır. Askerlerin bu tür okullarda öğretmenliği konusunda sonraki yıllarda da örnekler bulunmaktadır.

Dârüleytamların yönetmeliğinin uygulanması ve başarı oranının yüksek olması için bu gelişmeler kapsamında 1 Kasım 1913 yılında açılması düşünülen yatılı rüştiye ve ibtidâîler için bir ders programı oluşturulmuştur. Programda rüştiye ve ibtidâîlere kabul edilen şehit ve gazi çocuklarının hangi dersleri hangi senelerde alabileceği ayrıntılı bir biçimde aktarılmıştır.¹⁰ Ayrıca okullar arasında maddi ve ders programı gibi iş birliğinin yanı sıra öğretmenlerinde kurumlar arası geçiş yaparak bu Dârüleytamlara yardımcı olduğu bilinmektedir. Dârüleytamlara atanan öğretmenlerin yeterli olmaması durumunda Dârüleytamların eğitim sürecinin aksamaması için diğer okullardan öğretmen tayin edilmiştir.¹¹ 24 Temmuz 1915 yılına ait tezkireye göre, farklı yerlerdeki

⁸ BOA, BEO., 4246\318376\004.

⁹ Halis Ayhan-Hakkı Maviş, *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994), “Darüşşafaka” maddesi. Ayrıca bkz. Songül Keçeci Kurt, “Bir Eğitimin Öncüsü: Darüşşafaka”, *Abant İzzet Baysal Üniveristesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, no. 2 (2016): 161.

¹⁰ BOA, HSDHADB, 3\2\001, 29 Muharrem 1332.

¹¹ BOA, MF.MKT., 1232\26\001, 10 Rebiülevvel 1336.

muharebelerde şehit olmuş, savaş nedeniyle vefat etmiş ve hali hazırda savaşta olan askerlerin çocuklarının korunması için açılan bu okulların denetimi Maarif Nezaretine verilmiştir.

Dârüleytam açılması konusunda girişimler 1913'e kadar uzansa da aktif faaliyete geçtiğini gösteren örnekler 1915'te artmaktadır. Örneğin; İstanbul'da iki bin kişilik bir Dârüleytam yapılmış ancak sadece bin çocuk alınabilmiştir. Adana'da ise biri yüz diğeri iki yüz kişilik iki Dârüleytam açılmışken üçüncüsünün de yakın zamanında açılması planlanmakta olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. Kayseri ve Bursa'da da Dârüleytam açılması konusunda harekete geçilmiştir. Aynı zamanda Musul, Şam, Beyrut ve Amasya'da Dârüleytamlar açılması yönünde çalışmalar başlatılmıştır. Dârüleytamlara 2-17 yaş kız, 2-16 yaş aralığındaki erkek çocuklar kabul edilmektedir. Kabul edilen 2-3 yaşındaki çocukların beslenip büyümeleri için gereken şartlar sağlanacakken 4-5-6 yaşındakiler çeşitli anaokullarında eğitim alacaktır. 7-12 yaş aralığındaki kız ve erkek çocukları için ayrı ayrı ilkokulların açılması uygun görülmüştür. 13-16 yaşındaki kız çocukları yeteneklerine uygun olarak dârümuallimât, mürebbiyelik, hizmetçilik ve işçilik gibi meslek gruplarından birinde eğitim görecektir. 13-15 yaşındaki erkek çocuklar ise çeşitli sanayi işlerinde uzmanlaşmayı sağlayacak eğitim görecektir.¹²

Yukarıda okula kabul ve eğitim içeriğiyle ilgili verdiğimiz bilgidan anlaşılacağı üzere kız ve erkek çocukların bir meslek sahibi olmalarını sağlayacak eğitim planlaması yapılmıştır. Özellikle kız çocuklarının öğretmen okullarına yönlendirilmesiyle kimsesi olmayan bu çocuklara öğretmen olup diğer çocukların eğitiminde rol almaları sağlanmıştır. Dârüleytamların mali kaynağı bazı vergi türlerinden bu okula yapılan kesinti ve yardımlar vasıtasıyla yapılmıştır. Tütün vergisinden alınan harç bu açıdan önemli bir kaynak görünümündedir. Tütüne yapılan zam ve vergi gelirinin artırılmasının yanı sıra bu gelirin korunması için kaçakçılığın önlenmesi yönünde devlet çaba göstermiştir.¹³ Taşrada açılan okullara da genel gelirin dışında vilayet ve sancak merkez idarelerinden gelen yardımlar da mali kaynaklar arasındadır. Örneğin; Bolu Sancağında açılan Evlâd-ı Şühedâ Mektebi için Muvâzene-i Umûmiye'nin Vilayet-i Muâvenet kısmından kırk bin kuruş yardım yapılmıştır.¹⁴ Bu türden yardımlara verilecek örnekler artırılabilir.

Dârüleytamların artırılması ve işlevsel hale gelmesi için gösterilen bütün çabalara rağmen Birinci Dünya Savaşı yıllarında yapılan yardımların yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Savaşın uzaması ve asker alımının süreklilik göstermesi yardımların yeterliliğini azaltmıştır. Bu durum yardıma muhtaç sayısını zaman geçtikçe artırmaktadır. Savaş yıllarında İstanbul sokaklarında çok sayıda işsiz, perişan ve sefalet içerisinde yaşayan çocuklar arasında şehit çocukları da bulunmaktadır. İstanbul'da bulunan Dârüleytamların da yetersiz olmasından dolayı himayeye muhtaç çocukların taşrada açılan Dârüleytamlara gönderilmesi uygun görülmüştür. Ancak taşradaki Dârüleytamlar da kapasite konusunda sürekli artan ihtiyacı karşılayacak durumda değildir. Vatan için canını feda etmiş, hali hazırda savaşan ve hayatını kaybetme ihtimali yüksek asker çocuklarının korunması için taşradaki Dârüleytamların artırılması gerekmektedir. Merkezde bulunan Dârüleytamlara her hafta yirmi ila elli kadar öğrenci kabul edilmektedir. Mevcut Dârüleytamlar yetersiz kaldığından daha fazlasına ihtiyaç vardır.¹⁵ Edirne vilayetinde bulunan Dârüleytamına 9 Mart 1916 yılında alınan 93 çocuğun

¹² BOA, HR.İD., 1128\10\004.

¹³ BOA, DH.UMVN., 123\119\001, 2 Ramazan 1333 (14 Temmuz 1915).

¹⁴ BOA, BEO., 4399\329875\001, 13 Rebiülahir 1334 (18 Şubat 1916).

¹⁵ BOA, MF.MKT., 1229\118\001, 17 Zilkade 1335 (4 Eylül 1917).

hepsi şehit çocuklarıdır. Kastamonu'dakine alınan 102 çocuktan 64'ü şehit çocuğu iken 18 tanesinin de babası askerdedir. Konya'da 75 çocuktan 35'i, Ankara'da da 75 çocuktan 14'ü şehit çocuğudur.¹⁶ Şehit çocukları için annelerinin yaşıyor olması tamamıyla kimsesiz olanlara göre büyük bir şanstır. Ancak babaları şehit olmasına rağmen daha önce Dârüleytam himayesinde olmayan çocuklar annelerini de kaybettiğinde onlar için Dârüleytama sığınmaları dışında başka seçenek kalmamıştır. Örneğin; Priştina'da şehit olan Şakir Bey'in on yaşındaki çocuğu annesinin de ölümü nedeniyle kimsesiz kalınca Dârüleytama yerleştirilmiştir.¹⁷ Balkan Savaşında Edirne'de şehit olmuş İsmail Efendi'nin kızı Aişe Hanım annesinin de vefat etmesiyle tamamıyla kimsesiz kalmış ve Dârüleytama kaydedilmiştir.¹⁸

ŞEHİT VE GAZİ ÇOCUKLARININ ASKERİ OKULLARA ALINMASI VE KABUL ŞARTLARI

Şehit ve gazi çocuklarının eğitim-öğretiminde daha önce de bahsedildiği gibi askeri okullarda öncelik sağlamıştır. Bunu da Şühedâ Vesaire Evladlarının Leyli Mekâtib-i İdadîye-i Askeriyye Kayd ve Kabulü Hakkında Nizamname Layihası başlığı altında sistemleştirmiş ve ayrıntılı şekilde bilgi verilmiştir. Layihanın ilk maddesinde; Leyli Mekâtib-i İdadîye-i Askeriyye, Leyli Mekâtib-i Rüşdiye-i Askeriyye ve Kuleli İdadî-i Askeriyye okullarına kabul edilmiş öğrencilerden boş kalan kadrolara Mekâtib-i Askeriyye eğitim-öğretimine sınava girdikten sonra yetenekli olanlar alınacaktır şeklinde genel bir şart konmuştur. Bu okullara birinci dereceden kabul edilecekler; jandarma da dâhil edilmek üzere zabitan, ihtiyat zabitanı, zabıt vekili, zabıt namzedi, küçük zabitan, onbaşı ve orduda yer alan diğer görevlilerden savaş meydanı veya eşkiya çatışmasında şehit olanlar ve yaralanıp tedavi altındayken hayatını kaybetmiş kişilerin çocukları olarak belirlenmiştir. İkinci dereceden öncelikli alınacak öğrenciler; yine jandarma mensupları da dâhil olarak erkân-ı ümera zabitanlarından imam, doktor, veteriner, eczacı, sivil ve hesap memurlarıyla ihtiyat zabitanı ve bu grupların askeriye emekli olmuşken vefat edenlerin çocuklarıdır. Son olarak öncelik verilecek grup ise Harbiye Nezaretiyle ilgili yukarıda belirtilen rütbe ve sınıfa dâhil kişilerin görev yaptıkları yerlerde idadi derecesinde okul bulunmaması durumunda kabul edilenlerdir. Layihanın ikinci maddesinde okullara alım için yapılacak sınavlara öncelikle birinci, ihtiyaca göre ikinci ve son olarak da üçüncü derecedekilerin öncelikli olarak kabul edileceği belirtilmiştir.¹⁹ Böylece çocuklar babalarının yaptığı

¹⁶ Safiye Kıranlar, *Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013), 57-58.

¹⁷ BOA, MF.MKT., 1204\83\001, 4 Cemaziyevvel 1334 (9 Mart 1916).

¹⁸ BOA, MF.MKT., 1210\60\001.

¹⁹ BOA, MV., 241\144\001, 17 Zilkade 1333 (26 Eylül 1915). Ayrıca bu kanun; *Düstur*, Tertib II, cilt: 7, 743-744 sayfa aralıklarında yayınlanmış ve birinci maddesinde *Düstur*, Tertib II, cilt: 8, s. 259'da şu şekilde değişiklik yapılmıştır: 'Leyli Mekatib-i İdadîye-i Askeriyye' 'Leyli Mekatib-i Rüşdiye-i Askeriyye' ve 'Kuleli İdadî-i Askerisi' sınıf-u mahsusesinde ikmal-i tahsil edenlerin kabulünden sonra açık kalacak mahallere ancak mekatib-i askeriye tadrîsât programına tevfiken imtihan verebildikleri takdirde atide muharrer talebe kabul olunacak ve bunların kabulünde derecat atıyyeye riayet edilecektir. Birinci derece jandarma dahi dahil olduğu halde erkan ve ümera ve zabitan ve ihtiyat zabitanı ile zabıt vekili ve zabıt namzedlerinden ve küçük zabitan ve onbaşı ve neferatından ve esnaf-ı askeriye ile bi'l-cümle mensubin askeriyyeden meydan-ı muharebede ve eşkiya müsadematında şehid olanların evladı ve veli [...] gayr-ı malik muassır biraderleri:

İkinci derece jandarma dahi dahil olduğu halde erkan ve ümera ve zabitan ve askeri imam ve tabib ve baytar ve eczacı ve hesap memuru ve sivil memurlar ile ihtiyat zabitanından ve bunların mütekaidininden vefat edenlerin evladı:

hizmet karşılığında ödüllendirilmiş aynı zamanda da bu askerlerin çocukları babaları sayesinde kazandıkları imtiyaz ve referansın anlamını askeri okullara girerken ve okulda daha iyi anlama şansını kazanmışlardır. Osmanlı Devleti şehit ve gazi çocukları için pek çok maddi yardımda bulunmuştur. Askeri okullara kayıt ve kabulde bu türden çocuklara verilen öncelik ordunun moral ve motivasyonunun artırılmasına katkı sunacak bir uygulama olarak da değerlendirilebilir

Yukarıda ele alınan kanun layihasının hazırlandığı dönemle, yaklaşık elli yıl önceki dönemin kurumsal şartları birbirinden farklı olmasına rağmen şehit ve gazi çocuklarının orduya alınma hususundaki önceliklerinin daha erken tarihlerde de birçok örneği bulunmaktadır. Örneğin; Piyade Yüzbaşı İbrahim Ağa 1861 yılında Kars civarında şehit olmuş, ailesine maaş bağlanmasının yanı sıra oğlu da orduya alınmıştır.²⁰ 1855 tarihli bir belgeye göre Konya’da Redif-i Miralayı olan Osman Bey, Yergöğü Muharebesinde şehit düşmüş, devleti için hayatını kaybeden bu askerin çocuklarının zor durumda kalmaması için oğullarından Mustafa Faik Efendi maliye işlerine gönderilirken diğer oğlu Mahmut Rauf Efendi de Mekteb-i Harbiye’ye alınmıştır.²¹ Yaklaşık elli yıl sonraki bir tarihte Kırşehir’in Menderes Mahallesinde ikamet eden ve Yunan Savaş’ında şehit olan Kibaroglu Mustafa adlı şahsın oğlunun başka kimsesi bulunmadığından perişan bir halde olduğunun mahalle ihtiyar heyeti tarafından araştırıp doğrulanması halinde bu çocuğun Dârüşşafaka, Mekteb-i Sanâyyî’ye veya Mekâtib-i Askeriyyeden birine kaydedilmesini uygun görmüştür.²² Bu belge aynı zamanda benzer durumda olan çocukların himayesi için yapılabileceklerin muhtarlık gibi kurumlar tarafından da takip edildiğini göstermektedir.²³

Modernleşme sürecinde eğitilmiş birey ve toplum konusundaki gelişmeler özellikle Tanzimat döneminden itibaren devletin temel politikalarından olmuştur. Bu politikanın sistemli bir biçimde uygulanması ve öğrenim yaşındaki çocuklar arasında şehit ve gazi çocuklarının sürekli artan bir sayıya ulaşması tabii olarak beraberinde okul, öğretim gibi ihtiyaçları sürekli gündemde tutmuştur. Taşradan merkeze bu türden çocukların eğitimiyle ilgili sürekli talepler gelmiştir. Örneğin; 23 Ağustos 1915 tarihli bir belge Bağdat ve Erzurum gibi şehirlerde bulunan şehit ve gazi çocuklarının İstanbul’a gönderilmelerini talep eden bir telgrafı konu edinmiştir. Ancak bu talep gelecek çocukların İstanbul’a geldiklerinde daha kötü bir duruma düşmesini engellemek için reddedilmiş ve buldukları yerlerde eğitim-öğretim faaliyetleri Müdâfaa-i Milliye Cemiyetine bırakılmıştır.²⁴ 20 Ekim 1917 tarihli bir belgede şehit ve muhacir çocukları için Bursa’da bulunan askeri rüştiye örnek gösterilerek Konya’da da bir Leyli Rüşdiye Askeriye kurulması istenmektedir. Bu girişimin gerçekleşmesi için de Mekâtib-i Harbiye Müdüriyeti Umumisi vekili Binbaşı Reşit Efendi atanmıştır.²⁵ Askeri okullar şehit ve gazilerin erkek çocukları için öncelik ve imkân olarak sunulurken kız çocukları için de daha önce bahsedildiği gibi onlara bir meslek kazandıracak sivil okul imkânı verilmiştir.

Üçüncü derece vazifeten buldukları yerlerde idadi derecesinde mekteb bulunmayan jandarma ve asker-i saire erkan ve ümera ve zabitanı ile askeri imam ve tabib ve baytar ve eczacı ve hesap memur ve sivil memurlarının evladı.” Ayrıca; Jandarma Evamir Mecmuasının 1 Ağustos 1331 tarihli 82 numaralı nüshasında da 5-6 sayfa aralıklarında yayımlanmıştır.

²⁰ BOA, A.İMKT.NZD, 366\10\001, 2 Rebiülevvel 1278 (7 Eylül 1861).

²¹ BOA, A.İMKT.NZD, 149\74\002, 8 Ramazan 1271’de (25 Mayıs 1855).

²² BOA, DH.MKT, 2311\105\001, 27 Şevval 1317’de (28 Şubat 1900).

²³ ATASE, BDH., 5/2045\363\9.

²⁴ BOA, DH.İ.UM., 89\1\002, 12 Şevval 1333 (23 Ağustos 1915).

²⁵ BOA, DH.İ.UM.EK, 40\62\002, 4 Muharrem 1336 (20 Ekim 1917).

ŞEHİT VE GAZİ ÇOCUKLARININ SİVİL OKULLARA KAYDI

Ele aldığımız dönemde öğrenim yaşına gelmiş çocukların geneli için okul ve öğretmen sorunu bulunmaktadır. Buna bir de okulun yanı sıra barınma ihtiyacı eklenmiştir. Özellikle şehit ve gazi çocukları okula kaydedilmenin yanı sıra barınmanın da dâhil olduğu bir himayeye muhtaç durumdadırlar. 29 Mayıs 1904 tarihli bir belgeye göre Üçüncü Ordu-yu Hümayun Ohri Redif Taburu Mülazım-ı evvelerinden olan Nazif Efendi'nin beş çocuğunun yetim kaldığı anlaşılmıştır. Nazif Efendi'nin eşi çocuklarına yardım için dilekçe vermiştir. Nazif Efendi'nin eşinin gönderdiği dilekçenin incelenmesi sonucunda Ahmet ve Mehmet isimli oğulları Numune-i Terakki Mektebine kızı Hayriye'yi de Kız Sanayi Mektebine kaydedilmiştir.²⁶ Başka bir örnekte ise; Asakir-i Şahane mülazımı Necip Efendi'nin şehit olmasıyla kerimeleri Fahriye ve Münire hanımlar kimsesiz kaldığından Leyli Kız Sanayi Mektebine kaydedilmiştir.²⁷ Bu tarz sanayi mektepleri şehit ve gazi çocuklarının bir meslek edinmeleri ve gelecekte zor durumda kalmadan hayatlarını idame ettirebilmeleri açısından önem arz etmektedir. Aynı zamanda dönemin eğitim-öğretim kurumlarından olan Dârüşşafaka, Mekteb-i Sultânî ve Dârülaceze de şehit ve gazi çocukları için kapılarını açan okullar arasındadır.

Şehit ve gazi çocuklarının okullara kaydı ve himayesi konusunda birçok örnek bulunmaktadır. Örneğin; 21 Temmuz 1327 yılında babaları Girit'te şehit düşmüş ve kimsesiz, muhtaç duruma düşen Mehmet ile Ömer Dârüşşafaka'ya kabul edilmiştir.²⁸ Trablusgarp muharebesinde babaları şehit olan çocukların bir kısmının ne memleketlerinde ne de bulduklarında yerlerde eğitimlerine, kılık kıyafetlerine ve de maddi olarak yardım edecek kimseleri bulunmadığından Dârüşşafaka'ya kayıtları kabul edilmiştir.²⁹ Selanik'te şehit olan Hüsnü isimli polis memurunun oğlu Burhaneddin Efendi'nin Dârüşşafaka'ya kaydı yapılmıştır.³⁰ Süleyman Efendinin Birinci Dünya Savaşında şehit olmasıyla zor durumda kalan altı çocuğundan ikisi Mekteb-i Sultânî'ye ikisi de Dârüşşafaka'ya kaydedilmiştir.³¹ Of kazasının Yente karyesi ahalisinden olan Ofluoğlu Hamdi Bey Yunan Muharebesinde şehit olmuştur. Dört çocuk sahibi olan Hamdi'nin eşi durumlarının kötü olmasından dolayı çocuklarının okula alınması için arzuhal göndermiş ve cevap olarak dört çocuğun da Dârülacezeye kabulü gerçekleşmiştir.³² Bu örneklerden farklı olarak felçli bir şehit çocuğunun Dârüleytama alınması talebinin Dârülacezeye yönlendirilmesidir.³³ Redif askeri Hakkı Bey'in şehit düşmesi üzerine oğlu Said, Dârülhayr-i Âliye kaydedilmiştir.³⁴ Priştina Jandarma taburunda görevliken babası şehit olan Adliye karyesinden Agoş kimsesiz kaldığı için bir okula kaydı yapılması konusunda yardım istemiş ve bunun üzerine Agoş'un münasip bir okula ücretsiz olarak kaydına izin verilmiştir.³⁵ Çanakkale muhaberesinde şehiden vefat eden mülazım-ı sani Mehmet Eyüp Efendi'nin oğlu Ali Rıfat Efendinin İstanbul Leyli Sultanilerden münasip olan

²⁶ BOA, BEO., 2320\173951\002, 14 Rebiülevvel 1322.

²⁷ BOA, BEO., 1740\130463\001, 18 Recep 1319 (31 Ekim 1901).

²⁸ BOA, MF.MKT., 1174\15\001, (3 Ağustos 1911).

²⁹ BOA, MF.MKT., 1190\75\008, 20 Zilkade 1331 (21 Ekim 1913).

³⁰ BOA, MF.MKT., 1189\62\005-006, 25 Teşrinisani 1329 (8 Aralık 1913).

³¹ BOA, MF.MKT., 1211\52\001, 22 Ağustos 1331 (4 Eylül 1915).

³² BOA, DH.MKT., 661\11\003, (24 Şubat 1903).

³³ BOA, MF.MKT., 1212\92\002, 21 Zilhicce 1333 (30 Ekim 1915).

³⁴ BOA, MF.MKT., 897\4\002.

³⁵ BOA, TFR.IKV., 177\17640\001, 28 Recep 1325 (6 Eylül 1907).

herhangi birine ücretsiz kaydı yapılmıştır.³⁶ Aydın Vilayeti jandarma alayının altıncı taburunun süvari bölümü mülazım-ı sanisi olan ve eşkıya takibinde şehit düşen Hasan Basri Efendi'nin oğlu Remzi Efendi kimsesiz ve sahipsiz kaldığından İstanbul'daki okullardan birine kaydedilmiştir.³⁷ Dokuzuncu alayın üçüncü taburundan olan altıncı batarya kumandanı Yüzbaşı Hacı Osman Fahri Efendi Edirne muhasarası sırasında şehit olmuştur. Bu durum üzerine oğulları Ali Reşit ve Ahmet Edirne'deki okullardan birine yatılı olarak yerleştirilecektir.³⁸ Mülga İkinci Redif Müfettişliği Avrathisar Alayının Birinci Taburunun dördüncü Bölüğü Mülazımı evvel olan Mustafa Efendi'nin yedi yaşındaki kızı kimsesiz kaldığından Üsküdar Harmanlık Numune Mektebine yerleştirilmiştir.³⁹ Babası savaşta şehit olduktan sonra kimsesi kalmayan Kerim isimdeki çocuk Dârüşşafaka'ya alınmıştır.⁴⁰ Babası şehit düşmüş bir diğer çocuk olan Mehmet de Dârüşşafaka'ya kabulü istenmiştir.⁴¹ Aydın Vilayeti Jandarma Alayı'nda görevli mülazım-ı sanilerden biri olan Hasan Basri Efendi'nin eşkıya takibi sırasında şehit düşmesiyle oğlu Remzi Efendi kimsesiz kalmış bu yüzden de İstanbul'daki bir okula kaydedilmiştir.⁴² Babası Köstendil ahalisinden olup Niğbolu'da şehit olan Hüseyin kimsesiz kalmış ve fakirlikten dolayı kendisine bakamayacak hale geldiğinden kendisinin İstanbul'da parasız bir okula kayıt yaptırılmıştır.⁴³

Şehit ve gazi çocuklarının birçoğu doğrudan himayeye muhtaç çocuklar için açılan okul ve kurumlara kabul edildikleri gibi sayıları oldukça az olan sultanilere de kabul edilmişlerdir. Şehit olan Miralay Yusuf Bey'in oğlu Selim Sırrı Efendi'nin Mekteb-i Sultânî'ye kaydolabilmesi için yol parası karşılığında kayıt için gönderilmiştir.⁴⁴ Mekteb-i Sultânî'ye yarı ücretli kayıt da yapılmıştır. Örneğin; Miralay Ali Bey'in şehit düşmesiyle Hüseyin Hüsnü'nün bu okula kaydı yarı ücretli olmuştur.⁴⁵ Karadağ Savaşında şehit olan Binbaşı Numan Ağa'nın oğlu Osman Cemal'in Asakir-i Rüştiyeden, Mekteb-i Sultânî'ye geçiş talebi ücretsiz olarak kabul edilmiştir.⁴⁶ Tarsus Redif Taburunda görevli olan Binbaşı Hamit Bey'in Yemen'de şehit düşmesiyle oğlu Abdullah Efendi'ye bir defaya mahsus on beş lira verilmiş, yatılı ve ücretsiz olarak da Mekteb-i Sultânî'ye kaydedilmiştir.⁴⁷

Balkan Savaşı yenilgisi neticesinde bu bölgedeki vilayetlerden büyük bir Türk-Müslüman nüfusu Osmanlı Devleti topraklarına göç etmiştir. Bu gelen göçmenler arasındaki şehit çocuklarının durumu göz önüne alınarak devlet tarafından okullarda şehit çocukları için onar kişilik kontenjan ayrılması hususunda tedbir alınmıştır.⁴⁸ Böylece devlet sınırları içerisindeki babası savaşlarda şehit düşmüş bu çocukların eğitim-öğretimleri için devletin merkezi olan İstanbul'u tercih etmiştir. Osmanlı Devleti şehit çocuklarının eğitim-öğretimi için sadece okul açmakla ve okula kayıtlarını yaptırmakla kalmamış bu çocuklara yurt dışı eğitimi olanağı sağlamıştır. Bu duruma örnek olarak Erzincan Heyet-i Talimgah Kumandanlığı subaylarından olan şehit Binbaşı Fazıl Bey'in oğlu Abbas

³⁶ BOA, BEO., 4427\332014\001, 27 Şevval 1334 (24 Ağustos 1916).

³⁷ BOA, DH.MKT., 244\25\001.

³⁸ BOA, DH.İD., 216\3\006-007, 10 Şaban 1332 (4 Temmuz 1914).

³⁹ BOA, MF.İBT., 516\32\001, 23 Ağustos 1330 (5 Eylül 1914).

⁴⁰ BOA, MF.MKT., 57\169\001, 5 Ramazan 1295 (2 Eylül 1878).

⁴¹ BOA, MF.MKT., 171\116\001, 25 Zilkade 1310 (10 Haziran 1893).

⁴² BOA, DH.MKT., 244\25\001, 27 Zilkade 1311 (1 Haziran 1894).

⁴³ BOA, HR.SFR.04, 504\19\001, 16 Rebiülahir 1312 (17 Ekim 1894).

⁴⁴ BOA, MF.MKT., 67\78\001, 16 Ramazan 1298 (12 Ağustos 1881).

⁴⁵ BOA, MF.MKT., 67\72\001, 11 Ramazan 1298 (7 Ağustos 1881).

⁴⁶ BOA, MF.MKT., 77\76\001-002, 16 Zilkade 1299 (29 Eylül 1882).

⁴⁷ BOA, MF.MKT., 454\15\002, 28 Muharrem 1317 (8 Haziran 1899).

⁴⁸ BOA, BEO, 4181\313515\001, 3 Recep 1331 (8 Haziran 1913).

Berlin’de sürdürdüğü eğitimine devam etmek için hali hazırda devam eden maaşına ekstra maddi destek talebi sonucunda maaşının yükseltildiği verilebilir.⁴⁹

Şehit olmuş askerlerin sadece çocuklarına değil talepleri olması durumunda zor durumda kalmış eşlerine de destek vermiştir. Örneğin; 27 Ağustos 1899 tarihli bir belgede, Girit’te çıkan çatışmada şehit olan bir askerın eşi olan Melek Hanım’ın iki kız kardeşi, bir abisi ve oğlu Dârülacezeye kabul edilmiştir.⁵⁰ Bunun yanı sıra eşleri şehit olmuş kadınlara ve yetim kalmış kız çocuklarına el işi, dikiş-nakiş eğitimleri verilmiştir. Tekstil sektörü Balkan Savaşları sonucunda kadınların hemen hemen çalışabileceği tek alan olarak görülmüştür. Kadınlar için atölyeler açılmış, kadınların ortaya çıkardığı ürünler de basının katkılarıyla halkın dikkatini çalışan kadınlara çekmek için günlerce sergilenmiş ve ürünlerin satılmasına teşvik edilmiştir.⁵¹ Devlet şehit ve gazi çocukları için açılan okulların denetimini de ihmal etmemiştir. Çeşitli okullara kayıtları yapıp yerleştirilen şehit ve gazi çocuklarının bu okullardaki erzak ihtiyaçları araştırıp temin edilmiştir. Örneğin; Halep Mekteb-i Sultânî’de ücretsiz eğitim-öğretim gören yüz elli öğrenci arasında şehit çocukları da bulunduğu için bu okulun ekme, bulgur ve yağ gibi mutfak ihtiyaçlarının karşılanmasında hassas davranılmıştır.⁵² 3 Eylül 1917 yılında Mekteb-i Sultânî’de okuyan şehit çocuklarına dokuz ay yetecek kadar erzak gönderilmiştir. Aşağıdaki tablodan gönderilen erzak ve öğrenci sayısı görülebilir. Tabloya bakıldığında listede genellikle uzun süre saklanabilen ve tok tutan bakliyat gibi yiyeceklerin ağırlıklı olduğu dikkat çekmektedir.⁵³

Tablo 1: "Mekteb-i Sultânî"de okuyan çocukların dokuz aylık yeme, içme erzakı

Öğrenci/Personel Sayısı	Adet
Mektepte mevcut olan yatılı öğrenci sayısı	169
Diğer yerlerden naklen gelmiş toplam öğrenci	35
Yeniden kaydolmuş olan toplam yatılı ücretli öğrenci	20
Memurin leylie	16
Hademe	20
Toplam Mevcut	260
Alınması lazım gelen erzak	Kilo
Her bir nefere iki yüz elli gram nazaran dokuz aylık buğday	17550
Her bir öğrenciye yüz seksen gram sabah ve akşam	12636
Yalnız otuz bin yüz seksen altı kilo buğdaydır	30186
Sadeyağ: pilavlık için bulgurun her bir kilosuna iki yüz	3538
Kuru fasulye: her bir öğrenciye altmış gram	4200
Mercimek: her bir öğrenciye kırk gram	2808
Nohut: her bir öğrenciye on beş gram	106

Kaynak: BOA, MF.MKT., 1227\56\001-002, 27 Şaban 1335 (18 Haziran 1917)

SONUÇ

⁴⁹ BOA, BEO., 4401\330064\002, 9 Şaban 1331 (14 Temmuz 1913).

⁵⁰ BOA, DH.MKT., 2236\15\001, 19 Rebiülahir 1317 (27 Ağustos 1899).

⁵¹ Safiye Kıranlar, *a.g.e.*, 25.

⁵² BOA, MF.MKT., 1227\56\001-002, 27 Şaban 1335 (18 Haziran 1917).

⁵³ BOA, MF.MKT., 1229\4\001-002, 16 Zilkade 1335 (3 Eylül 1917).

Makalemizin amacı 19.yüzyılın ikinci yarısından Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadarki zaman diliminde Osmanlı Devleti tarafından şehit ve gazi çocuklarının eğitimi ile ilgili gösterilen çaba ve kurumsal faaliyetlerin ana hatlarıyla ortaya konulmasıydı. Dolayısıyla odak noktamız bu yöndeki faaliyetler ve kurumlar olmuştur. Gösterilen çaba ve yürütülen faaliyetler modern sosyal devlet olgusuyla ilişkilendirilmiş, şehit ve gazi çocuklarının diğer yardıma muhtaç çocuklardan ayrı tutulması sadece çocukların himayesine dönük bir çaba değil aynı zamanda ordunun moral ve motivasyon kaynağını etkileyecek bir etken olarak görülmüştür. Ele aldığımız dönemde vatan ve millet gibi kavramların bireysel ve toplumsal bilince dönüşmesi konusunda devletin tebaasına sunduğu argüman özellikle sürekli düşman tehdidi ve ülke coğrafyasının birçok yerinde muharebelerin doğurduğu kutsal savunma ihtiyacıyla şekillenmiştir. Bu dönemde şehit ve gazilik kavramlarının içeriği vatan, millet, devlet uğrunda ölümü göze almak ve ölmek olarak dönüşmüştür. Bu uğurda ölümü göze alanların geride bırakacağı çocukların korunması onlar için moral ve motivasyon kaynaklarının en insani olan tarafını oluşturmaktadır. Özellikle Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında asker ailelerinin yaşadığı zorluklara toplumun bütünü şahit olmaktadır. Dolayısıyla yükümlü veya muvazzaf olarak asker olmanın zorlukları ve onların ailelerinin yaşadığı zorluklar muhariplerin muharebe gücü üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Muharipler için şehit ve gazilik durumunda hem kendileri hem aileleri için devlet tarafından sağlanan imkanlar onların moral ve motivasyonunu doğrudan etkilemiştir. Osmanlı Devleti tarafından atılan kurumsal adımlar ve yasal düzenlemeler günümüzde sürdürülen benzer faaliyetlerin temelini oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- BOA, BEO, 4244\318252\001.
BOA, A.}MKT.NZD, 366\10\ 001.
BOA, MF.MKT., 454\15\002.
BOA, BEO, 4181\313515\001.
BOA, BEO., 4401\330064\002.
BOA, DH.MKT., 2236\15\001.
BOA, MF.MKT., 1227\56\001-002.
BOA, MF.MKT., 1229\4\001-002.
BOA, A.}MKT.NZD, 149\74\002.
BOA, DH.MKT, 2311\105\001.
BOA, DH.İ.UM., 89\1\002.
BOA, DH.İ.UM.EK, 40\62\002.
BOA, BEO., 2320\173951\002.
BOA, BEO., 1740\130463\001.
BOA, MF.MKT., 1174\15\001.
BOA, MF.MKT., 1190\75\008.
BOA, MF.MKT., 1189\62\005-006.
BOA, MF.MKT., 1211\52\001.
BOA, DH.MKT., 661\11\003.
BOA, MF.MKT., 1212\92\002.
BOA, MF.MKT., 897\4\002.
BOA, TFR.I.KV., 177\17640\001.
BOA, BEO., 4246\318376\004.
BOA, BEO., 4427\332014\001.
BOA, DH.MKT., 244\25\001.

BOA, DH.İD., 216\3\006-007.

BOA, MF.İBT., 516\32\001.

BOA, MF.MKT., 57\169\001.

BOA, MF.MKT., 171\116\001.

BOA, DH.MKT., 244\25\001.

BOA, HR.SFR.04, 504\19\001.

BOA, MF.MKT., 67\78\001.

BOA, MF.MKT., 67\72\001.

BOA, MF.MKT., 77\76\001-002.

BOA, MF.MKT., 1229\118\001.

BOA, MF.MKT., 1204\83\001.

BOA, MF.MKT., 1210\60\001.

BOA, HSDHADB, 3\2\001.

BOA, MF.MKT., 1232\26\001.

BOA, HR.İD., 1128\10\004.

BOA, DH.UMVN., 123\119\001.

BOA, BEO., 4399\329875\001.

BOA, MV., 241\144\001.

ATASE, BDH., 5/2045\363\9.

Düstur, Tertib II, cilt: 7.

Düstur, Tertib II, cilt: 8.

Basılı Eser ve Makaleler

Ayhan, Halis ve Hakkı Maviş. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 9. cilt. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994.

Kıranlar, Safiye. *Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.

Kütükoğlu, Mübahat S. *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.

Müezzinoğlu, Ersin. "I. Dünya Savaşı Esnasında Yetim ve Öksüz Çocukların Hamiyesi ve Eğitimi: Darüleytamlar." *History Studies*, no. 1 (2012): 339-417.

Songül Keçeci Kurt, "Bir Eğitimin Öncüsü: Darüşşafaka." Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, no. 2 (2016): 159-174.

Uyar, Mesut ve Erickson, Edward J. *Osmanlı Askeri Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2017.

Yavuz Nuhoglu, Hidayet. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 8. cilt. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993.

Yediyıldız, Bahaeddin. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 42. cilt. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012.

Tezler

Çil, Fatih. "Emval-i Eytam Sandıkları (1851-1914)." Doktora tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2023.

Özen, İmdat. "II. Meşrutiyet'e Kadar Islahhaneler ve Darülaceze." Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2001.

İnternet Kaynağı

Millî Savunma Bakanlığı. "Askeri Okullara Öncelikle Alınma (Şehit Yakınları)." Erişim 10 Mart 2024. <https://www.msb.gov.tr/SehitGazi/icerik/askeri-okullara-oncelikle-alinma-sehit-yakinlari>

Blood Rites Theory: Is it an Alternative to Hegemonic War Theories?

Kan Ayinleri Teorisi: Hegemonik Savaş Teorilerine Bir Alternatif mi?

<https://doi.org/10.52792/tws.1545554>

El Mahdi Ait Benlaarbi¹

Araştırma Makalesi

¹ Al Akhawayn University

ORCID: 0009-0006-9040-2055

Sorumlu yazar/Corresponding author:

El Mahdi Ait Benlaarbi

E-posta/E-mail:

e.benlaarbi01@gmail.com

Geliş tarihi/Received:

08 Eylül 2024

Revizyon talebi/Revision

Requested:

12 Ekim 2024

Son revizyon /Last revision:

17 Ekim 2024

Kabul tarihi/Accepted:

29 Ekim 2024

Atıf/Citation:

Benlaarbi, El Mahdi Ait. "Blood Rites Theory: Is it an Alternative to Hegemonic War Theories?." *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 5, no. 2 (2024): 163-174.

Özet

Ehrenreich analizinde, özellikle avdan avcılığa geçişe odaklanarak, insanlık tarihinde savaş olgusunun kökenlerini inceliyor. Tarih öncesi sosyo-politik gelişmelerin izini sürerek, gruplardan kabilelere, şefliklerden devletlere uzanan toplumsal dönüşümleri ve bu değişimlerin savaşın ortaya çıkışı üzerindeki etkilerini tartışıyor. Ehrenreich, savaşın özellikle sembollerin ve "kan ritüellerinin" kullanımı yoluyla bir erkek etkinliği olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bu bakış açısı inşacı ve feminist bir çerçevede toplumsal bir teleoloji olarak değerlendirilebilirse de, hegemonik savaşların nedenlerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu makale, hegemonik savaş teorilerinin modern savaşların nedenlerini incelerken daha güçlü bir açıklama sunduğunu savunmaktadır. Metodolojik eksiklikleri ortaya koymak için Ehrenreich'in savaşın kökenlerine ilişkin görüşleri incelenecek ve ardından Uluslararası İlişkiler teorilerinin hegemonik savaşların kökenlerine ilişkin diğer "egzotik" açıklamalardan daha yeterli bir çerçeve sunduğu vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Uluslararası İlişkiler Teorileri, Hegemonik Savaş Teorileri (HST), Kan Ayinleri Teorisi*

Abstract

In her analysis, Ehrenreich examines the origins of the phenomenon of war in human history, with a particular focus on the transition from hunting to hunting. By tracing prehistoric socio-political developments, she discusses the social transformations from groups to tribes, from chiefdoms to states, and the effects of these changes on the emergence of war. Ehrenreich posits that war emerged as a male activity, particularly through the use of symbols and "blood rituals." While this perspective can be considered a social teleology within a constructionist and feminist framework, it is insufficient to explain the causes of hegemonic wars. This article argues that hegemonic war theories offer a more powerful explanation when examining the causes of modern wars. It will examine Ehrenreich's views on the origins of war in order to expose methodological shortcomings and then emphasize that IR theories offer a more adequate framework than other "exotic" explanations for the origins of hegemonic wars.

Key Words: *IR Theories, Hegemonic War Theories (HWT), Blood Rites Theory*

INTRODUCTION

Ehrenreich referred to Hegel that a predatory state is the anthropomorphization of a predatory beast that survives on the blood of human beings¹. Throughout post Westphalian-era, European nation-states start to conceptualize their enemies as savage creatures. Similarly, they developed a set of symbols which are used to represent the power and aggressiveness of the nation-state usually expressed throughout flags, name of weapons, coat of arms, names of military operations, and nicknames of commandos. For instance, the majority of U.S. jet fighters are labeled after predatory creatures. The series of military aircrafts developed by the U.S. military industries are usually named after flying creatures known for their threat in nature: F-4 Phantom, F-16 Falcon, F-14 Tomcat, F-15 Eagle, F-18 Hornet, F-22 Raptor, and so on.

In Nazi Germany, Hitler was obsessed in using totem wolf as a symbol. In fact, he was considering himself as the reincarnation of a wolf into a human-being.² Most of the coats of arms, even of the weakest states on earth make extensive use of carnivore and scavenger beasts ranging from falcons, lions, bulls, foxes, to an array of mythical animals. Likewise, some of these “meaningful” signs might include an arsenal of non-material signs that designate the religion of the state such as Islam’s crescent moon, Christendom’s cross, or David’s star. Historically, signs of political ideologies might also be included to celebrate the identity of the state. For instance, it was inconceivable to find the flag of a communist state without red color: which usually refers to the revolution of the proletariat and the blood that was shed for it. The act of naming is not arbitrary; it is meant to express a reservoir of meaning to the ones who are not part of the bordered entity.

However, symbols should not be stretched out of their sphere of meaning. Overstating symbols and signs can be misleading to understand the complexities and enigmas behind hegemonic wars. I shall use the concept of hegemonic wars instead of predatory wars because I believe that it is a distracting activity (hasty generalization) to link the causes that lead the human being to be eager for blood to the same causes that lead the hegemonic state to attack other nation-states. We shall discover that it is inaccurate to overstate only an early, and often obscure, history as well as biology to understand IR, notwithstanding their importance. Those who claim that it is the biological stab that cause nation state to be “predatory” suffers from methodological issues because they are linking what they claim as the human nature (agency) to the behavior of the state (structure). If the question is about the human nature as such, then it implies that all nation-states should be predatory in nature including states such as Switzerland, New Zealand, or Brunei. In this paper, I shall argue that what is claimed to be the predatory nature of the human being is not relevant when tackling a much more complex phenomenon: the causes of hegemonic wars. In other words, the hegemonic state is the result of a long process of development wherein individuals are indoctrinated towards certain ideologies which result in defining the foes from the friends and materialism remains the cornerstone of motives. But before, I shall review the work done by Ehrenreich on the origins of “predatory” wars.

¹ Barbara Ehrenreich, *Blood Rites: Origins and History of the Passions of war*, 2nd ed. (New York: Henry Holt, 1998), 212.

² Robert G. L. Waite, *The Psychopathic God: Adolf Hitler* (New York: Da Capo Press, 1993); See Adolf Hitler, *Mein Kampf*, Trans. Ralph Manheim (Boston: Houghton Mifflin, 1998).

EHRENREICH THEORY AND ITS CRITIC

Ehrenreich links the origins of war to early processes of interaction with nature that pushed humans switch from prey to predatory stance³. Through socialization, humans developed notions of courage and nobility in sacrifice for their communities. This men's business, according to Ehrenreich, developed from physical vulnerability compared to more lethal species and beasts. She claims that early fear or instinct created the need of setting up common defense which can be traced to some predisposed biological traits notably intelligence and language. Concepts of human sacrifice, heroism, victory and glory were also considered to be reasons why humans and more specifically men, as opposed to women, wage wars. Ehrenreich digs into the developments of sociopolitical organizations (from bands to nation states) and the role technological advance, religion (and some forms of nationalisms) have influenced the way "blood rites" are conducted, concluding that reasons remain the same although taking other forms and shapes assessed as being more lethal and more democratized way to a level where humanity itself might becoming prey. Ehrenreich militant-ism is expressed through a last call for promoting anti-war ideology, that Bernstein (1998) used against her initial hypothesis on human nature arguing that, in fact, not all humans are creatures in constant thirst for blood shedding⁴.

Intertwining biology and social anthropology was very interesting in the work of Ehrenreich and can be considered original in the sense that most war theories that approach the origins of war are mainly linked to classical IR theories and their derivatives. However, originality should not overcome the relevance of classical theories on the origins of warfare, notably theories on Hegemonic warfare that capture well the factors behind occurrence of wars especially at systemic levels. While Ehrenreich attempt is to wary a fundamental Clausewitzian notion that "war is conducting politics by other means" using an alien methodology overstressing biological determinism aiming by all means to dissociate war from its pure material substance, suggesting that it is rather an innate character in men developed throughout primitive stages of humanity resembling to some extent the fatalism in the "zombies" apocalypse.

Tracing back the origins of warfare to human's (or men's) biology downgrades the role of structures and systemic realms men operates from within. Why humans (or states) wage war? In answering this fundamental question, one cannot link a deadly and risky phenomenon on a some prehistorical influences of set of symbols and early bloody rituals traced back to first encounters humans might had with scavengers to back some kind of exotic vampirism. While different sociopolitical organizations have developed extensive ceremonials to glorify and honor the act of war, one should not be misled by subjectivities accompanying the notion of warfare as any other social phenomenon. Thus, what is described as symptoms or processes should not be interpreted as causes. Humans fight for material goals, and immaterialities are only ways to valor "sacrifice" for the living and to "sweeten" fate of eventual death during combat.

Historically, humans engage in combat to guarantee survival foremost and optionally for prosperity, and even when they fight for a cause and bitterly "accepting" sacrifice, most do so to naturally protect their communities and kinships from danger but some, shall they die in combat,

³ Ehrenreich, *Blood Rites: Origins and History of the Passions of war*, 292.

⁴ Alvin H. Bernstein. *SAIS Review (1989-2003)* 18, no. 1 (1998): 192.

might have believes or at least assurances, that they are going to be reincarnated or even be immortalized in a second life (martyrdom). Thus, engaging in war is not to satisfy a pre-installed genetic or socialized need for bloody fanfares, but it is an activity to primary fulfills a pure material necessity even in post-life universe, knowing that even the immaterial needs are somehow indirectly linked to materialism. If soldiers fight for honor and glory, then these immaterial concepts can only back an ultimate goal: controlling territory, gold, and slaves and other spoils of war. It is not about the status humans fight for, but they primary engage in wars for what this status will offer in terms of privileges. The concepts that usually surround warfare such as ideological and religious dogmas are psychological preludes to eventually make the soldier or the warrior accept and digest the fate of sacrifice knowing that there will be in exchange some kind of redemption at other stages, if courage and bravery shall be demonstrated. While secular chauvinism does not necessarily offer the afterlife option, fear and pressure were the alternative. In times of wars, one can imagine the consequences of refusing conscription, or formal designation to execute a kamikaze operation in Japanese army during WWII. But why humans have set norms to regulate war?

One should not neglect that war by now has a law prescribing what an army is not allowed to do in a war theatre. For example, the use of WMD and the extermination of civilians, or even mistreating prisoners of war are criminalized by international laws. Moreover, there has being incremental antiwar social movements around the world challenging governments to stop military operations during which waves of human protestors around the world have expressed in streets disagreements on wars. These orders, divine or human made, regulate blood shedding and this is not what Ehrenreich presumes throughout her essay. It is noteworthy to know that these norms and principles to “humanize” warfare and regulating the act of war by not only setting preconditions to violence, but also putting rules on how different subjects should be dealt with during and after combat. For example, In Islam, the act of Jihad (Holy War) is preconditioned primary for self-defense in cases of siege, or invasion of Dar-Al-Islam (Muslims’ Territories) a non-Muslim force. In the process, Islamic jurisdiction prohibits the killing of noncombatants, and even restricts damaging properties and bans torture of prisoners. These rules can similarly be found in different religious and legal texts throughout history; and therefore, this would go naturally against Ehrenreich’s assumption that humans (and men) are merely predators biologically pre-programmed to kill their preys.

Thus the relevance of orthodoxy (IR theories) in tackling material/immaterial side of warfare cannot be replaced by a tumultuous approach deriving from a discipline far away from the subject matter. It is worth mentioning though that even when the Fuhrer decided to exterminate Jews and other minorities, he done so with a specific paramilitary force he created independently from the Wehrmacht. But for what reason? Hitler might have assigned the dirty work to a special force, namely, the SS squads, created by his lieutenant Himmler who designed a combination of ultra-indoctrination learnings reinforced with doses of amphetamines so an SS soldier can endure brutalities of committed crimes persuaded that performing brutal and non-human orders can be psychologically damaging. Thus, protecting the moral of the Wehrmacht (regulars) is a clear assertion that the thirst of blood is not biological, and if it is occasionally nurtured in some extreme cases of human history, it’s because an embedded 19th century thought suggested superiority of the white race and that the mission of purifying it from “inferior” races is a prerequisite to progress that all states was competing for.

THE STATE AND THE SYSTEMIC INCENTIVES: WHY ORTHODOXY IS RELEVANT?

The nation state becomes hegemonic when its leadership feels the need to sustain the insofar successful regime of development by satisfying material needs such as the access to natural resources. To do so, I claim that the hegemonic nation-state attacks other nation states for a set of reasons that I classify as either material, immaterial, or both. The material incentives comprise all aspects that have to deal with promoting political and economic ends of the state. Trade, access to markets, extracting natural resources, or controlling some strategic geographic spots are some of the push factors that contribute to the launch of military campaigns against other nation-state. The immaterial push factors comprise all the aspects that have to deal with satisfying needs other than the material ones, but I claim that immaterial or subjective reasons are only constructs for materialism. Despite disagreements in classical IR theories, some social constructivists have been able to catch these motivations that govern the way IR is processed: appetite, spirit, reason, and fear⁵. In this sense, some social constructivists were able to reach certain level of compatibility with Neorealists.

It is important to note that a Hegemon can easily become victim as shown by historical evidence. Using Ehreinreich terminology, a “predatory” state can become “prey”. But what do we mean by hegemonic state? A hegemonic state is the one which has the ability to impose its will on other states for material and immaterial ends. It is important to know that the material and immaterial spheres are closely related. For example, ideology might serve as a motivation towards defining national interest as primarily economic. The dynamism of IR throughout human history requires scholars to mobilize more effort to (re) consider, theorize, and update such field constantly to protect the field from impurities. My argument consists of (re)explaining the systemic and sub-systemic factors that render some nation-states to behave in a hegemonic fashion.

Economic Theories

There are many domestic incentives that push a nation-state to be hegemonic; these push factors shall be broadly analyzed in the systemic analysis section below. There is an array of theories that extend its scope beyond the immediate needs of the dominant superpower to tackle how the different dynamics of power shape the interaction and the outcomes for hegemonic war to occur. Economic theories were extensively used to explain wars at the grand scale. Economy has been throughout history one of the most prominent catalyst for hegemonic wars to occur especially economic variables that define the general performance, such as production level, investment, trade, wealth distribution, and employment rates. One possible way to explore is overproduction⁶. An extensive investment in military equipment renders the hegemonic state more likely to launch a grand scale military attack. How? A cycle of massive (re) investment in military industries and reconstruction after systemic wars is one explanation. Therefore, the shift of capital from massive military buildup to reconstruction after the war swings constantly. War is seen as prerequisite for bringing fresh air to the economy of the hegemon through rebuilding the economy. High rates of

⁵ Richard Ned Lebow, *A Cultural Theory of International Relations* (New Hampshire: Dartmouth College, 2008), 14.

⁶ Franz Kohout, “Cyclical, Hegemonic, and Pluralistic Theories of International Relations: Some Comparative Reflections on War Causation” *International Political Science*, no. 24 (2003): 54-56.

unemployment can put pressure on the hegemon to solve the issue basically by preying on the wealth of other nation states. Gramscians claim that the bourgeoisie controls state's organs and manipulate institutions to control society, and this idea was projected internationally by Robert Cox who suggests that this same social class imposes its will under the form of (neo) imperialism⁷. Some Marxists have pointed out that imperialism, as the most savage form of capitalism; render the imperialist wars more likely to happen. The 19th century Russian economist Kondratieff claim that such wars are likely to occur when competition between a traditional hegemon and new rising economic powers become intense when economies become emerging causing demand on primary commodities to substantially increase and access to markets less profitable than before. In other words, Hegemonic wars are the result of a shift in the economic distribution among nation states caused by a shift of the center of gravity of traditional economic monopolies towards others. Therefore, material incentives remain crucial in explaining the occurrence of hegemonic wars.

Long Cycle Theory

The proponents of Long Cycle Theory argue that the international system obeys to certain structure, although it might be seen anarchic. They revealed five main cycles wherein within each cycle a world power develops from systemic wars since 1500. According to Kohout;

In long cycle theory (Modelski and Thompson, 1989), each cycle is born in major warfare. Portugal emerges after the Italian and Indian Ocean Wars (1494–1516), the Dutch cycle after the Spanish-Dutch War (1580–1609), the first British cycle after the wars of Louis XIV, the second British cycle after the wars of the French Revolution and the Napoleonic Wars, and the American cycle after World Wars I and II⁸.

Kohout points out that the hegemon develops when it has enough firepower to defend its economic interest through monopolizing maritime trade. When other political entities want to benefit from trade as well by having access to trade, a systemic war emerges causing the rising of another hegemon, or in some cases the confirmation of its superpower character. It might sound relatively outdated in the current times since many economic activities are practiced virtually, and access to trade obeys to international law rather than realpolitik, but the argument here is that hegemonic warfare is possible when a rising power tries to counter the leading world power for economic and strategic ends. The hegemon might response brutally to such maneuvers, but it might be “preyed” as well. In both cases, we end up with hegemonic wars. Although this theory might fail to tackle the emergence of multipolarity that prevailed in different historical era such as the rise of Ottoman empire, Portugal and Netherlands during 16th century, it is particularly useful in explaining a particular typology of systemic changes when an ascending power decide to launch grand scale attack on traditional regulator.

From Thucydides to Gilpin

⁷ Noam Chomsky, *Hegemony or survival : America's quest for global dominance*, (New York: Metropolitan Books, 2003), 59-61.

⁸ Kohout, “Cyclical, Hegemonic, and Pluralistic Theories of International Relations: Some Comparative Reflections on War Causation”, 55.

Gilpin argues that Thucydides premises of Hegemonic warfares are still relevant to understand the dynamics of IR⁹. In this section, we shall see how Gilpin updated the hegemonic theory of Thucydides. Let us first explore the basic assumptions of the Athenian scholar in IR. Thucydides observed that the causes of hegemonic wars have to deal with certain unhealthy alterations within the system. Basically, some changes within the system can threaten the dominance of the hegemon and the established hierarchy. The redefinition of economic centers and the wide technological upgrades within new can cause systemic warfare more likely to happen resulting in the rise of a new world dominant power¹⁰. As summarized by Gilpin, there are three premises when reading Thucydides. First, hegemonic wars are the result of a holistic change in the power distribution that results from a differential development in economics, politics and strategic views¹¹. Second, what it is defined as an international system is the product of the aggregate relationships of actors which act according to a well preconceived definition of national interest¹². Third, Hegemonic wars result in a systemic changes as a new hegemon emerges to shape the new system for another cycle of stable hierarchical system¹³. However, wars do no occur automatically the same way Thucydides preached, as far as modern hegemonic wars but it is an interesting intellectual exercise to show some relevant variables before going further. If we assume that the rise of power of one actor leads to Hegemonic wars, then we have to be familiarized with the factors linked to the development of the hegemon.

Thucydides theory exemplified in Athen's case

In this sense, what are the factors that contributed to increase of Athens' power making it able to compete for supremacy with the traditional hegemon, Sparta? There are four major factors that lead Athens to grow as a hegemon: geographic, demographic, economic, political and technological¹⁴. Athens was located in an area which does not consider an interest for other powers to conquer it. These natural push factors made Athens a peaceful city state which attracted population from all the Hellenic universe and elsewhere. The increase of population represented a challenge to the city state to feed all its population which pushes it to develop (1) an indigenous industry destined for export basically to be exchanged for food, and (2) Given the high density of population within its small and poor territory in terms of natural resources (Attica), Athens start to send expeditions in the surrounding Greek regions. In addition, technology and economy played a potent role in empowering Athens. The Greek city state has an advanced naval fleet relative to its neighbors which has promoted its commerce by protecting commercial activities conducted through maritime trade. Similarly, technological upgrades have also covered in land defenses techniques. Athens becomes an economic and military metropolis attracting alliances but also enemies. The political factor that caused the war was the growth of Athenian power and the rigid bipolarity that resulted in the formation of two camps: Athens and Sparta. While natural factors seem to be important to explain Hegemonic wars, the dynamics between the proponents and their

⁹ Robert Gilpin, "The Theory of Hegemonic War", *Journal of Interdisciplinary History* 18, no.4 (1988): 599.

¹⁰ Kohout, "Cyclical, Hegemonic, and Pluralistic Theories of International Relations: Some Comparative Reflections on War Causation", 592.

¹¹ Gilpin, "The Theory of Hegemonic War", 592.

¹² Gilpin, "The Theory of Hegemonic War", 592.

¹³ Gilpin, "The Theory of Hegemonic War", 592.

¹⁴ Gilpin, "The Theory of Hegemonic War", 598.

domestic differences and expectations lead to the outbreak of a “systemic” war that reshaped the political landscape in Hellas leading to the rise of a third party as the new hegemon: The Macedonians. It seems that Thucydides’ model repeats itself throughout history. By the same token, the environmental variables involved to reveal the details of the causalities for hegemonic war to occur have developed increasingly from the era of the Peloponnesian war to the Westphalian period, for instance.

The latter leads us to rethink the premises of Thucydides in the next section to see whether they are still explanatory or simply outdated. Why? Basically, Thucydides theory does not explain who will initiate the Hegemonic war, is it the rising power or the hegemon already in place. Second, Thucydides theory does not explain who is going to be the new hegemon? Is it one of the belligerents or a third party? Next, Thucydides fails to explain what are the types of interactions which tend to stimulate the proponents to go for a hegemonic war? While in the case of Athens in its relationship with Spartans, it was the danger that Athens posed to Spartans who relied on slavery for their agriculturally based economy after the release of a decree by the Athenians that prohibit slavery which might cause the slavery cast in Sparta to revolt.

To understand hegemonic wars in the contemporary era, one should bring into the picture other variables. For example, transportation and communication are becoming important as well in causations and consequences of hegemonic warfare. Gilpin has successfully updated Thucydides’ model by revealing new driving forces relevant in explaining hegemonic wars, in addition to the ones discussed earlier. Gilpin’s theory is cyclical and closely related to economics. How? To enjoy the status quo, the hegemon needs to invest massive amount of resources. It needs to allocate more than its immediate competitors in developing and producing sophisticated weapons, develop enough logistics to project military power more easily, and help allies. Massive military spending causes the hegemon to decrease its investment-on-revenues in productive sectors which results in a constant decrease in economic development¹⁵, as a consequence. Once the hegemon loses its economic advantage, which is the backbone of its military strength, power shifts to other competitors. Moreover, by using rational choice theory, Gilpin claims that a rising power can launch a hegemonic war when a countering state sees that the opportunity cost to attack is high¹⁶. In other words, when a relatively rising state starts to see the act of balancing a hegemon more profitable than to keep status quo, hegemonic war outbreaks. Therefore, in Gilpin’s model, it is more likely that a competitor state is the one that tries to balance the traditional hegemon, thus responsible of initiating the conflict¹⁷. In this sense, Russia might have calculated that annexing a traditional satellite state that start to look westwards, namely Ukraine, was possible with Putin’s persuasion that U.S. hegemony is declining internationally coupled by other strategic assessments on the burdens a westernized Kiev will pose to Moscou.

ANALYSIS: REASONS OF HEGEMONIC WARS

As far as hegemonic wars are concerned, there are five main factors that can lead to them, as I shall explain. The first one is economic while the others are strategic in nature. Let us see the five major

¹⁵ Kohout, “War Causation”, 55.

¹⁶ Kohout, “War Causation”, 56.

¹⁷ Kohout, “War Causation”, 56.

factors that compel the top decision makers in a hegemon to perceive the opportunity cost of not launching a military attack high to disregard. In this respect, there are five prerequisites for a hegemonic war to start. First, when the supreme leadership believes that there will be a net gain that can be driven out of the conquest, war is more likely to occur. The net gain is measured in terms of economic benefits. Second, other states decide to attack in order to defend their own territories. Third, some nation-states prefer to expand when their military strategists project that a surprise attack will be more rewarding than waiting a less advantageous defensive strategy. Next, intense arms race establish a situation in which one state prefer to take the first action either to not let the gap to be strengthen or to confirm superiority. The final factor is when former successful expansionist military campaigns render a state to become more aggressive and “greedy”.

To sum up, let us scrutinize a brief example of another type of hegemony which is regional. These are the types of research scholars ought to conduct to widen the scope of analyses by broadening the concept of hegemony. If we look at the case of the Arab Israeli conflict, we can see that the different phases of the Arab Israeli conflict during the 1948 and 1967 wars obey to the five hypotheses I developed. The 1948 Egyptian campaign against the new born state; namely Israel, was launched because there were convictions within the Egyptian leadership that Israel can be wiped out from the map given the imbalance of power in favor of Egypt at the time. The 1967 surprise attack against the Arabs which can clarify the other four remaining factors (strategic) which are (1) Israel, given its vulnerability in terms of geographic size and location, had to expand so that it can defend itself better, (2) Israel shall benefit from the first strike to neutralize the center of gravity of the Egyptian military infrastructures before they can be used against Tel Aviv, especially that the Mossad was able to depict earlier a future Arab military offensive, (3) given former success in military operations in 1948 and 1956 against the Arabs, Israel developed a more hegemonic foreign policy in the region, and (4) the attack can be explained by the fierce arms race that was taking place between Arab states and Israel between the time period from 1948 to 1967.

IR theories and models remain important in understanding hegemonic wars, yet its various sub-theories differ in assumptions and results, but they seem to holistically agree on the processes that lead a hegemonic war to occur: fight over power for economic and strategic ends. Transition theory and balance of power are other theoretical frameworks one can consider in this respect. Let us see now why other theoretical frameworks which are pressed to explain the unexplainable since their theoretical framework does not have enough tools to explain highly complex phenomenon, are irrelevant when dealing with hegemonic wars. As opposed to IR theories notably Realism, I shall explore the theoretical implications of realism(s) to claim later its supremacy in explaining “predatory” wars than what Ehrenreich might have preached.

It is true to proclaim that nation-states do not fight for pure economic and strategic goals. In fact, some nation-states, as history illustrates, might wage war for prestige, dominance, and respect¹⁸. However, the argument I am dealing with in this paper demonstrates that hegemonic wars does not seem to defend a cause since. Rather, hegemonic wars are waged for material ends caused by an anomaly within a stable system as a result of a (re)distribution of power. In other words, hegemonic wars are primarily linked to economic and strategic ends. Of course, state

¹⁸ Jack Hirshleifer. “The Bioeconomic Causes of War”. *Managerial and Decision Economics* 19, no. 7 (1998): 457.

ideologies, religions, culture, and social incentives might influence the way the hegemon behave. Sometimes, hegemonic wars can be stimulated by the narcissistic character of the “top food chain”. Many scholars link WWII to the character of the Fuhrer. Basically, the immaterial reservoir serves to figure out and conceptualize the friend-foe demarcation notwithstanding the potency of power distribution. In this sense the immaterial factors might serve as push factors for causing all kinds of inter-state wars. In this sense, what Ehrenreich overstates to be the sole causes of hegemonic wars is well approached in neo-realism.

First, neorealists share the same premises about the nature of hegemony. They view power in its reality notwithstanding the relativity in counting it. The shortcoming that is attributed to most neorealists is that they view the system as a hierarchy with defined political military power while economic power as secondary. Power cannot be defined by the strength of troops a nation state has. For example, modern asymmetric warfare demonstrates the efficiency of insurgents against the power of a hegemon. If we assume that the U.S. is a hegemon, then we can exemplify the latter statement by the challenges they are facing with guerilla groups. Similarly, during the Iraq-Iran war, one can see how the underequipped Iranian combatants were able to mutilate themselves by intentionally neutralizing the Iraqi landmines so that they can create a safe passage for their compatriots to have access to the Iraqi heavy artillery. However, the latter was discussed by a realist, Morgenthau, who considers the immaterial incentives as important as well in defining power. The latter brings to us the immaterial variables in its relationship with the economic and strategic ends I discussed in this study. Therefore, realism is more flexible to embrace broader definitions of different concepts. For example, Nazism has served as an immaterial set of ideas that promoted not only the definition of “what should be done”, but also “how should it be done”. In the act of Jihad, a martyr is promised immortality in paradise accompanied with beautiful women called Houris, and that might explain the fierce character of Muslim combatants more eager to face death opposed to Tsahal soldiers who are thought through Judaism that living in Israel is already paradise, knowing that the afterlife remains obscure in the Torah that focus on life.

CONCLUSION

In this paper, I claim that hegemonic wars are best explained by different branches of Hegemonic War Theories rather than alien approaches such as Ehrenreich’s theory. To do so, I proceeded by reviewing the work of Ehrenreich on the roots of “predatory” wars trying to reveal some discrepancies. At a later stage, I tried to reexamine main theories on the subject from an IR theory prospective with a brief referral to neorealism. I came to conclusion that hegemon, or the leading state, is the political entity which is able to impose its will on subordinate powers and that wars occur in case of considerable imbalances of power. Both material and immaterial variables are involved in explaining the behavior within the system. However, immaterialities provide only some kind of plea, or incentives for combatants to risk their lives for gold and silver, whether in life shall they survive or in the afterlife if they die. The systemic analysis is very crucial in explaining hegemonic wars. For example, Sparta was the hegemon. However, its conflict with a rising power, Athens, resulted in weakening their powers leading to the “hegemonization” of Macedonia. We have seen through Thucydides and Gilpin’s how domestic factors, in addition to systemic ones can lead to certain interaction within the actors. However, the dynamism of warfare should catalyze scholars to contribute more throughout the lenses of IR theories in order to understand the factors

that lead the hegemon to decide when the system should be altered. Mainstream theories of IR cannot be flanked by provocative approaches such as Ehrenreich's which remains, though, an entertaining novel rather than a thorough alternative to the prevailing monopole of classical approaches.

BIBLIOGRAPHY

Bernstein, Alvin H. SAIS Review (1989-2003) 18, no. 1 (1998): 189–92.

Chomsky, Noam. *Hegemony or survival: America's Quest for Global Dominance*. New York: Metropolitan Books, 2003.

Ehrenreich, Barbara. *Blood Rites: Origins and History of the Passions of War*. New York: Henry Holt & Co, 1997.

Gilpin, Robert. *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

Hirshleifer, Jack. "The Bioeconomic Causes of War." *Managerial and Decision Economics* 19, no. 7 (1998): 457-466.

Kohout, Franz. "Cyclical, Hegemonic, and Pluralistic Theories of International Relations: Some Comparative Reflections." In *Order and Justice in International Relations*, ed. Rosemary Foot, John Lewis Gaddis, and Andrew Hurrell. Oxford: Oxford University Press, 2003, 53–76.

Lebow, Richard Ned, *A Cultural Theory of International Relations*. New Hampshire: Dartmouth College, 2008.

Waite, Robert G. L. *The Psychopathic God: Adolf Hitler*. New York: Da Capo Press, 1993.

Yangın Çıkarmak için Kullanılan Alev Silahları (Ateş Püskürtücüler)

Incendiary Weapons Used for Setting Fire (Flame Throwers)

<https://doi.org/10.52792/tws.1570802>

Derya GEÇİLİ¹

Araştırma Makalesi

¹ Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi – Doç.Dr.

[ORCID: 0000-0002-1579-9578](https://orcid.org/0000-0002-1579-9578)

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Derya GEÇİLİ

E-posta/E-mail:

degecili@hotmail.com

Geliş tarihi/Received:

20 Ekim 2024

Revizyon talebi/Revision

Requested:

24 Ekim 2024

Son revizyon /Last revision:

24 Ekim 2024

Kabul tarihi/Accepted:

29 Ekim 2024

Atf/Citation:

Geçili, Derya. “Yangın Çıkarmak için Kullanılan Alev Silahları (Ateş Püskürtücüler).” *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 5, no. 2 (2024): 175-192.

Özet

Savaş, iki muhasım kuvvetin birbirlerini yok etmek için yaptıkları mücadeleye denir. Bunun için insanlar tarafından silah adı verilen bazı araç ve gereçler kullanılmıştır. Eski taş devirlerinde insanların kullandıkları ilk silah, ucuna çakmak taşı yerleştirilmiş bir sopa olmuştur. Bu sopayla düşmanın yanına yaklaşp onu yere sermişlerdir. Eski dönemlerde başlayan bu saldırı ve savunma çekişmesi, harp tekniğinin her safhasında oka karşı kalkan, topa karşı zırh mücadelesi şeklinde adım adım gelişim göstermiştir. Silah olarak kullanılan bütün bu araç ve gereçler arasında en etkili ise doğrudan ateş olmuştur. Ateş ve silah, tarih boyunca birbirleriyle ilişkilendirilmiştir. Savaşlarda yangın çıkaran bütün silahlara da (alev cihazı, yangın bombası vb.) alev silahları adı verilmiştir. Alev silahları, eski tarihlerden itibaren çeşitli şekil ve malzemeler kullanılarak yapılmıştır. Bunlar, her yönden insanlara büyük korku verip dehşet saçan silahlar olmuştur. Birinci Dünya Savaşında ise bu silahlara alev püskürtücüler denilmiştir. Daha sonra imzalanan savaş hukukuna göre alev çıkaran silahların kullanılması yasaklansa da İkinci Dünya Savaşında farklı şekillerde ve isimlerle faydalanılmaya devam edilmiştir. Aşağıda alev silahlarının özellikleri ve Birinci Dünya Savaşında kullanılan ateş püskürtücüler anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Alev, Silah, Ateş, Birinci Dünya Savaşı*

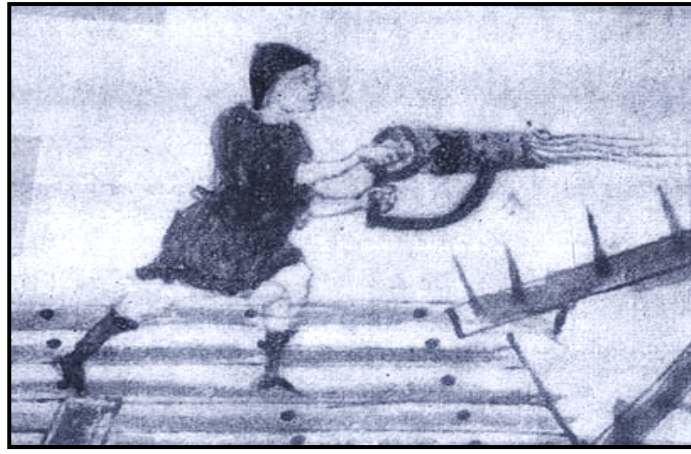
Abstract

War is defined as the combat between two opposing forces to destroy each other. People have used several equipment and tools named weapon for this purpose. The first weapon used by people in ancient times was a stick with flint placed at its tip. With this stick, they approached the enemy and brought them to the ground. This conflict of attack and defense, which began in ancient times, gradually evolved into a battle of shield against arrow and armor against cannon in every phase of war methodology. Among all the tools and equipment used as weapons, the most effective one has been the direct fire. Fire and weapons have always been associated with each other throughout history. All weapons that create fires in wars (flame devices, incendiary/flame bombs, etc.) are called incendiary weapons. Incendiary weapons have been made using various shapes and materials since ancient times. These were weapons that instilled great fear and terror in people in every way. In World War I, these weapons were referred to as flame throwers. Although the use of weapons that cause fires was banned according to the laws of war signed later, they continued to be used in different forms and under different names in World War II. Below, the characteristics of incendiary weapons and the flamethrowers used in World War I are described.

Key Words: *Flame, Weapon, Fire, World War I*

GİRİŞ

Ateşli silahların ortaya çıkışı insanoğlunun hayatta kalma ve hâkimiyet alanını genişletme gayretleriyle mücadeleleri sonucunda olmuştur. Silah teknolojileri, silahlı çatışmanın tarihte ilk ortaya çıktığı andan itibaren sürekli bir değişim ve gelişim göstermiştir.¹ Ateşin savaşlarda kullanılmasının binlerce senelik mazisi vardır. Milattan önce düşmanı dumanla yok etmek için ziftli maddeler yakılarak şatoların içinde yaşayanlar, dışarı çıkarılmaya çalışılmıştır.² Özellikle MS 7. ve 11. yüzyıllar arasında Bizans İmparatorluğu'nda silah sistemlerinde doğrudan ateş kullanılmaya başlamıştır. Silahlardaki bu devrimin en önemli nedeni ise son derece yanıcı bir sıvının ortaya çıkmasıdır. MS 636'da denizlerde Bizans İmparatorluğu ile Araplar karşı karşıya gelmiştir. Araplar, Doğu Akdeniz ve İskenderiye'nin tersaneleri sayesinde güçlü bir donanma kurup Konstantinopolis'i almak için her sene saldırılarda bulunmuştur.

Resim 1: Rum Ateşi³

Bu saldırılara karşı Yunanlı mühendis Callinicos tarafından bir silah yapılmıştır. Resim 1'de görüleceği üzere Rum ateşi (Greguvar ateşi) adı verilen bu silah için suyun içine döküldüğünde kendi kendine ateş alan bir madde kullanılmıştır. Bunun doğrudan ana malzemesi, antik çağda ham yağ olarak bilinen neftyağı olmuştur. Neftyağına kükürt, zift veya sönmemiş kireç ile güherçile katılmış, böylece karışım içten içe yanmaya başlamıştır. Bu buluş sadece Konstantinopolis'i kurtarmakla kalmamış, aynı zamanda Bizans Donanması'nın başlıca silahı olmuştur.⁴ Yunan ateşi özellikle etkili bir silah olan alev makinesinde kullanılmıştır. Büyük alev püskürtücüler, donanma gemilerine monte edilmiş ve bunlarla düşman gemilerine alevli sıvı atılmıştır. Bizanslı tarihçi Confessor Theophanes Konstantinopolis'in ateş tekneleri ve fiçılar için kazanlarla donatılmış yelkenli kadirgalara komuta ettiğini anlatmıştır. Bizanslılar, deniz savaşlarında genellikle ateş kullanarak karşı tarafın gemilerini yakıp yok etmiştir. Bunun için iki türlü bir yol izlenmiştir. Bazen ateş, demir kalkanlar arasından askerler tarafından, bazen de top gibi büyük silahlarla karşı tarafa

¹ Ali Galip bin Ali, *Torpedo ve Projektörler*, (Dersaadet: Mühendishane-i Berri Hümayun Matbaası, 1324-1326/1906-1908), 247.

² Hüseyin Kadri, *Simli Gaz Muharebesi*, (Kadir Matbaası), 7.

³ W.Wayne Neel; Jon-Michael Hardin, "A Multidisciplinary Investigation of Medieval Flamethrowers: A Case Study", *ASEE Southeast Section Conference*, (2011), 5.

⁴ Lionel Casson, *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler*, Çev., Gürkan Ergin, (İstanbul, 2002), 106.

atmıştır. Bu şekilde Bizanslılar başarılı olmuş ve deniz ateşi keşfedilmiştir.⁵ Bu ateş özellikle gök gürültüsü gibi sesler çıkararak, düşmanın yüzüne şimşek gibi düşmüştür. Bundan başka yanıcı maddeleri fırlatmak için birçok başka araç-gereçte olmuştur. Ateşli oklarda az miktarda da olsa yanıcı madde kullanılması zorunlu olduğundan, bu sorunu ortadan kaldırmak için büyük yanar saksılara müracaat edilmiş, fakat buna karşılık menzil çok kısalmıştır. Daha sonra büyük miktarda yanıcı maddeyi uzaklara atabilmek için taş oyuklarına veya demirden kaplar içine bu maddeler doldurulmuş ve mancınıklarla atmak usulü düşünülmüştür.⁶

Ateşi uzaklara doğru atmak düşüncesiyle bazen çok garip yöntemlere de müracaat edilmiştir. Hatta ateşin uzaklara taşınmasında hayvanlar kullanılmıştır. Muhasara edilmiş düşman karargâhından kaçırılan veya herhangi bir amaçla cephede bulunan köpek ve kedilerin sırtına yakıcı maddeler bağlandıktan sonra bu hayvanlar yine geldikleri yere doğru gönderilmiştir. Sadece, bu usul bazen çok tehlikeli sonuçlara neden olmuştur. Çünkü sırtlarında çıtırdayan ateşlerden dolayı dehşet içinde kalan hayvanlar, bazen bu usulü deneyenlerin hatları arasına girerek orada yangınlar çıkarmıştır. Sırtlarında yanıcı maddelerle dolu kaplar asılmak suretiyle güvercinlerden de istifade edilmiştir. 1422’de Hussiteler tarafından Saaz kalesinin muhasarası sırasında bundan istifade edilmek istenmiş, fakat kötü sonuçlarla karşılaşmıştır. Güvercinler, tekrar Hussitelerin karargâhına geri döndüğünden, bütün karargâh yanmıştır. Barutun keşfinden sonra toplar vasıtasıyla yangın çıkarıcı cephaneler de kullanılmaya başlanmıştır. Küre şeklinde taş parçaları, fırında kızgın dereceye kadar ısıtıldıktan sonra topa yerleştirilerek atılmıştır. İlk önce el silahlarında kullanılan demir parçaları da ateşte kızdırılıp düşmanın tahtadan yapılmış istihkâmlarına gönderilmiştir. Ancak 16. yüzyılda taş yerine demirden küreler tercih edilmiştir. Bundan başka Carcass denilen yangın bombaları da çok rağbet görmüştür. Sepetlerin içine yanıcı maddeler doldurulup havan topları vasıtasıyla atılmıştır. Yanıcı maddelerin karışımlarının hazırlanması her zaman büyük bir sır gibi saklanmıştır. Özellikle su ile söndürülemeyen yangın çıkarmak için kullanılan karışımlar aranmıştır. Ortaçağdan kalma bazı kitaplarda bunun için birçok reçeteler bulunmuştur. Bunların hemen hemen hepsinde daima nişadır, kezzap, keskin şarap, reçina, keten yağı ve buna benzer maddeler tavsiye edilmiştir.⁷

17. Yüzyılda toplar için özel yangın küreleri kullanılmaya başlamıştır. Demirden bir haçın etrafına hamur halindeki yanıcı maddeler yapıştırılmış ve ortasına da bir delik açılarak barut konulmuştur. Bunların zamanla başka modelleri de ortaya çıkmıştır. 18. Yüzyılda ilk defa İngilizler tarafından çeşitli yangın bombaları yapılmıştır.⁸ Böylece savaş sırasında düşman cephesini yok etmek için doğrudan ateşten faydalanılmıştır. Bu yangın bombaları, uzun incelemeler ve tecrübeler neticesinde meydana getirilmiştir. Bunlar, yanma kabiliyetine sahip hedeflere karşı birçok bomba bir arada atılmak suretiyle kullanılmıştır.⁹ Özellikle açıkta bulunan veya kolaylıkla temas edilebilecek hedeflere karşı yangın çıkarmaya müsait olmuşlardır. Yangın bombaları, tahrip bombalarına nazaran daha hafif olup tayyareler tarafından çok miktarda taşınabilmiştir. Böylece, bir tayyareyle çok fazla yangın çıkarılabilmıştır. Ayrıca yangın bombaları, tahrip bombalarıyla da birleştirilmeye başlanmış,

⁵ L. Davis Tenney, *The Chemistry of Powder and Explosives*, (1941), 12.

⁶ Nadir Bircan, *Alev Silahı*, (Askeri Matbaa, 1942), 4.

⁷ Nadir Bircan, age, 5.

⁸ Age, 7.

⁹ Topçu Kaimakamı Abidin, *Silah Fenni*, (Harbiye Mektebi Matbaası, 1928), 2.

bunun sonucunda hem tahrip hem de yangın etkisi aynı anda elde edilmiştir.¹⁰ 19. Yüzyıldan sonra Birinci Dünya Savaşı Sırasında Almanlar, yeni icat ettikleri silahlar yanında alev püskürtücülerden faydalanmışlardır. 20 Nisan 1916 tarihli raporla Almanlar ve 15 Haziran 1916 tarihli bir nizamnameyle de Fransızlar bu silahı kullanmıştır. Almanlar ve Fransızlar biri ağır diğeri hafif özellikleri olan iki modelde alev püskürtücüler yapmıştır. Ağır alev püskürtücü, geniş bir menzil dâhilinde etkiler gösterdiği halde, hafif olanlarının atımları kısa olmuştur. Birincinin hareket kabiliyetinin az ve ağır olmasına karşı, ikincisi daha hafif ve kullanışlı kabul edilmiştir. İmal tarzı, hazneye bağlı madeni bir şişe içindeki sıkıştırılmış gazların yardımıyla basınç altında bulundurularak alevlenebilen bir sıvının püskürtülmesinden ibaret olmuştur.¹¹

Makalede harp sırasında düşmanı yok etmek amacıyla kullanılan alev silahları anlatılmıştır. Alev silahları, günümüz içinde farklı isimlerle ve şekillerde olsa da hala büyük bir öneme sahiptir. Bu önemden yola çıkarak yangın çıkartıcı bombaların tarihi, özellikleri ve Birinci Dünya Savaşı'nda kullanılma süreçleri incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nde de ateş gemileri ve alev silahları adıyla savaşlarda düşmana karşı yangının etkilerinden faydalanılmaya çalışılmıştır. Buna göre çalışmanın amacı savaşlarda yangın bombalarının önemi ve etkilerini anlatmaktır.

YANGIN ÇIKARICI SİLAHLAR

Silahlar, uzaktan yakından canlı ve cansız hedefleri muharebeden çıkaran veya yok eden araçlardır. Buna göre harp malzeme ve araç-gereçlerinden bir kısmı silahlardan oluşur. Harpte top, tüfek, kılıç, kasatura, bomba ve kalkan gibi bazıları doğrudan etkili bir şekilde kullanılır. Silahların bir kısmı ise muavin olduklarından bunlara yardımcı harp malzeme ve teçhizatı adı verilir. Telefon, telgraf gibi bazıları ise ateşleyicilerle birleşerek adeta ayrı bir silah gibi kabul edilir. Ateşli silahlar, barutu patlattığında kuvvetli bir takım mermiler atarak düşmana uzaktan etkiler yapmaktadır. Bunlar ise top, tüfek, tabanca ve bombalardan oluşup hafif ile ağır olmak üzere ikiye ayrılır. Ateşli hafif silahlar, tüfek, tabanca gibi yalnız bir kişi tarafından cephanesiyle birlikte taşınıp kullanılır. Yakın mesafelerden etki yapan el ve tüfek bombalarını da bu sınıfa almak gerekir. Ateşli ağır silahlar ise hizmetleri birkaç kişi tarafından diğer vasıtaların yardımıyla yapılır ve bunlarla uzak mesafelere ağır mermiler atılır. Hafif, ağır toplar ve bomba topları bu silahlardandır. Bunlardan yalnız çelik başlık, omuzluk, çelik göğüslük gibi bazıları uzun süre kullanılmış, ancak diğerlerinde ise sürekli bir değişim yaşanmıştır.¹²

Ateşli maddelerin kullanılma amacı ve şartları her ne olursa olsun yandıkları zaman süratle eriyerek büyük miktarda gaz haline gelir ve yüksek bir hararet derecesi meydana getirir. Böylece yayılan gaz ve hararet büyük bir basınca, basınçta kuvvete, kuvvet ise işe yani mekanik uygulamalara dönüşür. Ateşli maddeler nitelikleri, tabiatları ve özelliklerine göre çeşitli sınıflardan oluşur. Bunlar, bileşenlerinin etkisiyle maddelerine göre mekanik ve kimyevi ateş maddeleri olarak ikiye ayrılır. Ateşli maddeler kullanılma amaçlarına göre ise; barut def vasıtaları yani (atış ateş maddeleri) ve İnfalak maddeleri ile eşaliyeden (tahrip ile yakıcı ateş maddelerinden) meydana gelir. Bileşenlerle gayet etkin bir şekilde karıştırılınca çok kolay bir şekilde yanabilenler, ateş maddeleridir. Bunlar, yakıcı olan cisimlerin (azot, klor gibi) kolaylıkla yanan kömür, kükürt, şeker gibi maddelerle

¹⁰ Fevzi, *Cephe Gerisinin Havaya Karşı Müdafaaası*, (İstanbul, 1928), 17.

¹¹ Topçu Kaimakamı Abidin, age, 3.

¹² Topçu Kaimakamı Abidin, age, 4.

karıştırılmasından elde edilir. Bunlar arasından güherçile (azotiyet potasyum) ile kömür ve kükürt ince toz haline getirildikten sonra birbirine karıştırılarak kara barut ortaya çıkar. Bunun değeri de genel olarak %75 güherçile, %10 kömür ve %10 kükürtten oluşur.¹³

20. yüzyılın başlarında ateşli maddelerin kullanılmaya başlaması sonucunda yangın bombaları, püskürtme usulü, yangın mermileri gibi savaşlarda çok etkili olan bazı silahlar yapılmıştır.

Yangın Bombaları

Yangın bombaları dışı sac kutu olmak üzere ahşap sandıklar içine yerleştirilirdi. Bir taşıma sandığının içinde 100 adet yangın bombası bulunurdu. Bombalar, bu sandıklar içinde uzun süre ambarda muhafaza edilebilirdi. Bomba gövdesi magnezyum karışımından oluşurdu. Gövde içinde yanıcı maddeden başka bir de gövdenin yanması için başka bir yakıcı madde pres edilerek yerleştirilirdi. Bomba için genel basit bir müsademe tıpası kullanılırdı. Bombanın kuyruğu çelik sacdan imal edilerek üç kanatlı olurdu. Bu kanatlar atıştan sonra bombaya uçuş yolu üzerinde istikrarlı bir vaziyet verirdi. Yangın bombasının gövdesinden kuyruk kısmına kadar, rutubet ve dış etkilere karşı muhafaza edici madde sürülürdü. Kuyruk sac kısmın da ise yeşil kül renginde boya kullanılırdı. Yangın bombaları 5 kilogramlık yangın bombaları, 10 kilogramlık, 100 kilogramlık elektrikli yangın bombası olarak ağırlıklarına göre sınıflara ayrılırdı.¹⁴

Yangın bombaları, özel olarak yapılan kutulara doldurulup istenildiği zaman kutulardan salıverme çubuğu ve buna vidalanmış tıpayla beraber hedef üzerine bırakılabilirdi. Bombalar, kutunun üst tarafının yanlarında bulunan iki kulak vasıtasıyla bomba asma kilidine yerleştirilirdi. Kulaklar, kilit üzerinde açılmış iki deliğe geçirildikten sonra sürgülenirdi. Bombaları kutuya yerleştirmek için kutu baş aşağı getirilirdi. İlk önce salıverme çubuğunun kulaklı ucu, üst kaidenin merkezindeki deliğe geçirildikten sonra bir sürgüyle yerleştirilirdi. Bombalar, bu çubuğun etrafına üç grup halinde dizilir ve her grup arasına çuhalar konmak suretiyle bombalar iyice oturtulurdu. Daha sonra alt bölümdeki tıpa, salıverme çubuğunun serbest kalan ucuna vidalandıktan sonra içinde bulunan ve kutunun dibindeki aynı hizaya gelen deliklerine pim sokularak emniyetli hale getirilirdi. Bundan sonra salıverme çubuğunun üstündeki sürgü çıkarılır ve doldurulmuş olan kutunun iki kulağı yukarıda söylendiği şekilde kilide ve salıverme çubuğunun kulağı da çengele yerleştirilirdi. Kutunun alt tarafına takılmış olan emniyet pimleri çıkarılır, bu şekilde bombalar atışa hazırlanırdı. Kutu hazırlandıktan sonra emniyet pimlerini çıkarmayı ihmal etmemek gerekirdi, aksi halde bombalar atılamazdı.

Bomba atıldığı zaman zemine isabet ettiği anda tıpa faaliyete geçerek öncelikle gövdesinin içinde ön kısımda bulunan yanıcı madde ateş alırdı. Bu ateş, esas yangın maddesini tutuşturur, büyük hararet kuvvetiyle kısa zamanda bomba gövdesini eritmeğe başlardı. Bu şekilde eriyen gövde, açık havada kuvvetli bir şekilde ateş alırdı. Yanan kısımlardan ortaya çıkan hararetle bomba gövdesinin diğer katı aksamını da yavaş yavaş eriterek aynı şekilde tutuştururdu. Güçlü bir yangın etkisi için mümkün olduğu kadar fazla sayıda bombanın aynı zamanda atılması gerekirdi. Bu yangın

¹³ Age, 6.

¹⁴ Nuri Killigil, *Bir kiloluk Yangın, 10 Kiloluk Tahrip, 50 Kiloluk ve 250 Kiloluk H Tipi Lağım ve Tayyare Bombaları Tarifnamesi*, (Zeytinburnu Demir Eşya Fabrikası, 1941), 4.

bombalarını hazır hale getirmek için çubuk ve sac kutulardan oluşan özel parçalar yapılmıştı. Bombalar kullanıldığı zaman bu parçalarda yok olurdu.¹⁵

Püskürtme Usulü

Püskürtme usulüyle düşmana atılmak istenen kimyevi maddenin havada mümkün olduğu kadar hızla gaz haline geçmesine çalışılırdı. Bu özelliklere sahip gazlar az olduğundan püskürtme usulüyle atılan maddeler klor (Cl) ve fosgen (COCl₂ renksiz zehirli gaz) ile sınırlı kalmıştı. Gaz püskürmede ilk defa klor kullanıldı, fakat gaz bulutunun yeterli derecede zehir ortaya çıkarması için her kilometreye (km) 30: 40 ton atılırdı. Bu amaçla Almanlar, her metreye (m) içinde 20 kilogram (kg) klor bulunan iki gaz şişesi hazırladı. Özellikle klorun içine % 25: 70 kadar fosgen karıştırılmıştı. Klor ve fosgen sıvı halde etkisi olmadığından özellikle demirden şişelerin içine doldurulup cepheye nakledilmişti. Cepheye birinci hatlarda her biri 20 şişeden oluşan bataryalar teşkil edilmişti. Almanların boş bir klor şişesi 20 kg ağırlığında olup içerisine 20 kg sıvı doldurulduğundan her bir şişe 40 kg kadardı. Fransızların klor şişeleri ise boş olarak 35 kg olup 35 kg kadar da klor aldığından her şişe toplam 70 kg'dı¹⁶.

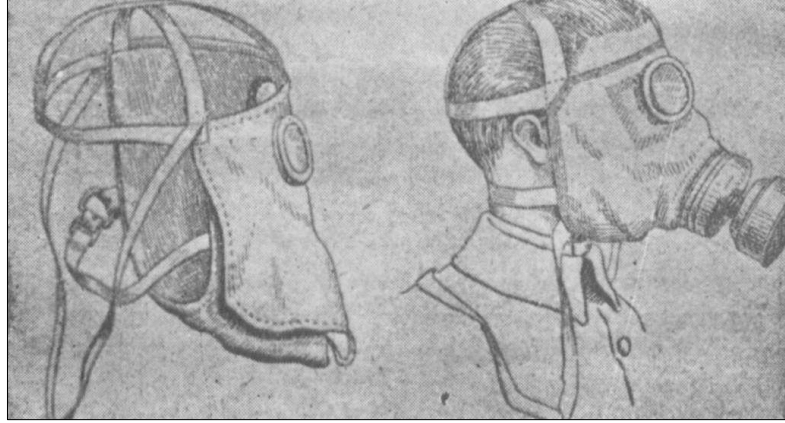
Gaz püskürtme usulü, çok büyük dikkat istediğinden bu amaçla özel taburlar oluşturulmuştu. Her taburda yaklaşık 6.000 şişe bulunurdu. Buna göre 6.000 şişe ile 3 km'lik bir cephe üzerinde taarruz yapılabilirdi. Daha büyük cephelelerde taarruz için birkaç tabur hazırlamak ve buna göre sayısını da artırmak gerekirdi. Mesela bir tabur ele aldığımızda 600 şişe, her biri 40 kg'dan 240.000 kg yani 240 ton ağırlık yapardı. 3 km'lik bir cephe için tam 240 ton ağırlığında ve bir km için 80 ton ağırlığında malzemenin siperlere nakli gerekirdi. Buna boru ve diğer malzemelerde ilave edildiğinde bu miktar büsbütün çoğalır ve her kilometreye 100: 200 tonluk malzeme taşınırdı. Bu iş, malzemeyi birinci hatlara nakletmekle de bitmezdi. Bunlar, birinci hatlarda her biri yirmişer şişeden oluşan bataryalar halinde siperlerin ön kısmına yerleştirilirdi. Düşman keşfine ve atışlarına karşı saklamak amacıyla etrafını kum torbaları, toprak, çalı çırpyıla örtmek, her şişeye 3 m uzunluğunda kurşun veya lastik boru takmak, uçlarını siperlerden dışarı çıkarmak ve yukarıya kıvrırmak lazımdı. Bütün bunların düşmandan gizli yapılmasına dikkat edilmeliydi. Ancak demir şişelerin birbirine çarpmasından dolayı ve başka nedenlerle bu büyük hazırlık düşmandan çok iyi saklanamazdı. Bir defa düşman tarafından hissedilir, hissedilmez mutlaka tahrip edilirdi. Örneğin; 1917'de Almanlar tarafından Navarin Çiftliği çevresinde gaz püskürtme hazırlıkları yapılmıştı. Bu püskürtmeye klor ile fosgene ek olarak şiddetli bir şekilde aksırtıp maskelerini atmalarını sağlamak amacıyla arsinlerde ilave edilmişti. Püskürtme sonucu kazanılacak başarıdan iyi sonuçlar elde etmek için de çok fazla asker hazırlanmış, hatta Almanlar bu harekete, "yaz hasadı" adını vermişti. Fakat Fransızların dördüncü askeri birliği tam zamanında işin farkına varmıştı. Bu sırada Malmazon'da Fransızların yapacağı taarruza katılmak üzere birçok topçu kıtası, dördüncü askeri birliğinin muntkasından geçmişti. Birliğin kumandanı hemen başkumandana müracaat etti ve gaz püskürmeyi imha etmek amacıyla topçuların kendi cephesinde mevzie girmesi hakkında izin aldı. Daha sonra ilk düşman hatları üzerine tamamiyle baskın tarzında ateş açarak gaz püskürme planını alt üst etti.¹⁷

¹⁵ Nuri Killigil, age, 5.

¹⁶ Topçu Kaimakam Abidin, age, 228.

¹⁷ Topçu Binbaşı Trabzonlu Mehmed Sami, *Harb Silahları ve Vastaları*, (Yıldız Harb Akademisi Matbaası, 1928), 256.

Gaz püskürme usulü özellikle havaya ve rüzgâra bağlı olurdu. Bazen günlerce ve haftalarca uygun hava beklenirdi. Birinci hattaki piyade, bu gibi malzemelerden rahatsız olduğundan, bunları kullanacak asker belirlenip ayrı bir eğitim verilirdi. Bu amaçla özel taburlar teşkil edilmişti. Gaz püskürme usulünde şartlar uygun olursa çok önemli neticeler verebilirdi. Çünkü ancak gaz püskürme usulünde istenildiği derecede keşif ve baskınlar yapılabilirdi. Mesela 31 Nisan 1917 saat 16.30'da Almanlar, düşman mıntukasında bir gaz püskürme taarruzu yapmıştı. Gaz püskürülen cephe, vadiler arasındaki Markiz çiftliğinden Oberi ve yakınlarına kadar 12 km genişliğindeydi. Gaz püskürme için her şey müsait olup rüzgâr 2 m süratle esiyor ve hava da kuruydu. Bunun için öğle vakti seçilerek klor ile fosgenden oluşan gazlar bir buçuk saat içinde püskürüldü. Püskürülen gaz miktarı 17.500 şişe yani 350 tondur. Hava soğuk olduğundan düşman askerinin elleri üşümüştü, ayrıca maskelerini zamanında takamadıklarından iki bin kadar asker gazdan etkilendi ve beş yüz tanesi hayatını kaybetti. Gaz püskürülen yere 15 km mesafede bulunan köylerde gazdan ölenler ve 20 km uzaktaki mahallerde ise ağır surette zehirlenenler oldu. Hemen hemen 40 km geride gaz kokusu hissedilmişti. Püskürmeyle 12 km'lik bir alan gazlanmış ve gaz bulutu 4: 8 m kadar yukarıda bir bulut oluşturmuştu.¹⁸

Resim 2. Gaz Püskürmeye Kaşı Kullanılan Maskeler¹⁹

Gaz Mancınıkları; İngiliz Binbaşı Livens tarafından icat edilerek düşman hatları içinde ani bir şekilde keşif gaz bulutu oluşturmak amacıyla kullanılmıştı. Gaz mancınıkları basit bir boru (namlu) ile bir de döşeme istinat levhasından oluşurdu. Boru daima 4 derece yükseliş zaviyesinde durur, barut hakları değiştirilerek çeşitli menziller elde edilirdi. Namlu 4 derece, 5 millik üçgen şeklinde bir hendek içine yerleştirilirdi. Bir anda atış yapabilmek amacıyla bütün mancınıklar elektrikle ateşlenirdi. Birçok gaz mancınıkları bir araya toplanarak ve birden ateşlenerek bir gaz bulutu meydana getirilirdi. Almanlar, bunların etkili olduklarını fark ederek 1918'den itibaren gaz mancınıklarını kullanmaya başlamıştı. 17 Nisan'da Almanlar Bova-lo-Pereteri'de yarım dakika içinde 750 bomba atmıştı. Hafif bir rüzgâr, gaz bulutunu sürükleyerek 20 dakika sonra Montovbel köyüne yönlendirmişti. Dere içinde bulunan yüz elli askerden kırk tanesi gazın içinde kaldı ve yirmi üç tanesi öldü, ayrıca köydeki insan ve hayvanlardan da hayatlarını kaybedenler oldu. Gaz mancınıklarının menzili modeline göre 1 ile 3 km arasındaydı. Bir namlunun ağırlığı 40 kg,

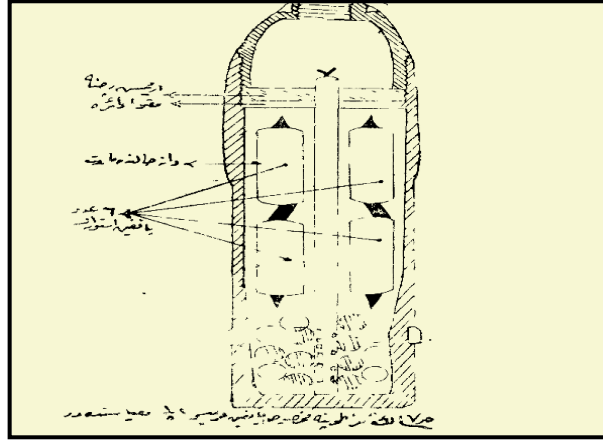
¹⁸ Topçu Binbaşı Trabzonlu Mehmed Sami, age, 257.

¹⁹ Hüseyin Kadri, age, 120.

bombaların ağırlığı ise 20: 30 kg arasında olup her birinin içinde bomba ağırlığının yarısı kadar gaz vardı.²⁰

Yangın Mermileri

Adından da anlaşılacağı üzere doğrudan ateş çıkaran mermilere yangın mermileri adı verilmişti. Atış Talimnamesine göre bunlarda yangın ortaya çıkaran bir miktar maddeden başka, az miktarda siyah barut bulunurdu. Siyah barutun mermi gövdesini aşındırması dolayısıyla yangın maddesi dağılır veya içeriği şarapnelde olduğu gibi ileri doğru sevk edilirdi. Eğer yeterli derecede yakıcı madde olursa yangın taneleri binalara, cephaneliklere karşı yakma etkisine sahip olurdu. Fransızların 7,5; 12; 12,5 ve 15,5 cm toplara mahsus yangın mermileri vardı. 7,5 cm yangın tanelerinden bazılarının içinde 6, diğerlerinde 12 adet yangın çıkaracak üstüvane bulunurdu. Yangın tanelerinin içindeki üstüvanelerin yanma süresi 50 saniye kadardı. Kuru havalarda müsademeli şarapnelde yangın meydana getirebilirdi. Yangın mermilerinden başka el yangın bombaları ve tayyare yangın bombaları da olurdu.

Resim 3: Yangın Mermisi²¹

Alman Komutan Erich Ludendorff, hatıratında Almanlar tarafından 1918'in yaz aylarında Paris ve Londra'yı yakmak üzere bazı çalışmalar yapıldığından bahsetmişti. Bunun için Almanlar, elektrot bombasını düşünmüş ve çok fazla bomba hazırlamışlardı. Bu yangın bombasının dışı magnezyumdan, içerisi Okziddofordan oluşuyordu. Bombanın başında bir tıpa bulunuyordu. Bomba bir binanın çatısına isabet edip tıpa ateşlenince hem merminin gövdesi hem de içindeki madde tamamıyla yanıyor ve çok büyük bir hararet derecesi ortaya çıkarıyordu. Halk, zehirli gaz bombardımanı dolayısıyla mahzenlere ve diğer kapalı yerlere saklandıklarından zehirli bombaların arkasından atılan yangın bombalarıyla yanmaya başlayan çatılardan haberleri olmuyordu. Böylece şehrin çeşitli yerlerinde birden bire ve çok fazla miktarda başlayan yangınların söndürülmesi hemen hemen mümkün değildi. Sadece, Ludendorff, harbin bitmek üzere olmasından dolayı bunların çok fazla kullanılmadıklarını belirtmişti.²²

²⁰ Topçu Binbaşı Trabzonlu Mehmed Sami, age, 262.

²¹ Topçu Binbaşı Trabzonlu Mehmed Sami, age, 261.

²² Age, 258.

Yakın Muharebe Silahlarından Alev Makineleri

İlk defa doğrudan alev makinesi Birinci Dünya Savaşı'nda kullanılmıştı. Bu silah, yakın mesafelerden etki yaparak şekli ve özellikleri bakımından çeşitli olmuştu. Esas itibarıyla alev yağını alacak bir hücre ve alevi yanması gerektiği kadar şiddetli şekilde dışarı fırlatmak için sıkıştırılmış hava veya başka bir gazı sahip bulunan ayrı bir hücre, hazine ile ateş sevk borusundan meydana gelirdi. Bu alet, kullanma amacına göre büyük ve küçük olmak üzere iki çeşitti. Küçük alev makinesi, bir insanın sırtında taşınıp kullanılacak ağırlık ve özelliklerde yapılmıştı. Büyük alev makinesi ise daha ağır olduğundan ayrı bir taşıma aracı bulunurdu.

Alev makinesi, gerek hareket ve gerekse mevzi muharebelerinde taarruzla müdafaa sırasında kullanılmıştı. Küçükler, genellikle taarruzda silah depolarının müdafaası sırasında tercih edilmişti. Ancak, ihtiyaç durumunda her iki aletten, iki amaç içinde faydalanılabildi. Küçüklerin alev püskürtme mesafesi 15-17, büyüklerin alev püskürtme mesafesi ise 35: 45 m arasında olurdu. Alev, düz ve dik olmak üzere iki türlü atılabilir. Bu durum, sevk borusuna gerekli vaziyeti vermekle olurdu. Taarruz eden bir düşmana karşı düz şekilde, siper gerisinde saklanmış olan düşmana karşı da dikine alev kullanılırdı. Büyük alev makinesi, gerek müdafaa ve gerekse taarruz için kullanılsın, daima siperlerin içinde dururdu. Püskürtme mesafesi, 30: 40 m olduğundan, taarruz halinde etki yapabilmek için aletin, düşman siperinden uygun bir mesafede kullanılması gerekirdi.

Alev makinesinin 50 metrelik bir cepheyi ateş altına alabilmesi için düşman siperinden en fazla 25 m uzakta dururdu. Buna göre kendi siperinden gizli bir bölüm, düşman siperine 25 m kadar yaklaşırlar ve bu mevkie alev merkezi adı verilir. Böylece alev merkezinden siper kadar olan yukarıdan aşağıya dikey mesafe 25 m, en fazla etki mesafesi de ortalama 35 m olurdu. Alev makinesi, uygun bir şekilde yerleştirildikten sonra cepheden 50 metrelik bir kısmı ateş altına alabilirdi. Bir diğerinden 25 m aralıklı olarak yerleştirilen alev makinesinin her biri 50 metrelik cepheyi ateş altına aldığından 12 cihazdan oluşan bir grup 50 x 12: 600 metrelik bir cepheyi ateş altında tutabilirdi. Alev miktarında bazı değişiklikler yapılarak bu alan 800 m kadar genişletilebilirdi. Rüzgârların istikameti, alev üstüne az çok etki yapardı. Yandan esen rüzgârların etkisi çok değilse de ileriden ve geriden esen rüzgârlar aletin kullanılmasını engellerdi. Alev yağları, ateşe girdikçe duman yayar ve bu duman çok hızlı yükselirdi. Bu durumda makinenin kullanımını etkilerdi.

Alev makinesi iki merkezi hücre, bir hazneyle alev sevk borusundan oluşuyordu. Alt hücreye alev yağı ve üst hücreye de sıkıştırılmış hava ya da azot gazı konurdu. Basınçlı bir şekilde doldurulan azot gazının hücrelerinde bir mano metre (tazyiki gösteren alet) olup hücreye dahil olan ark kaç atmosfer olduğunu gösterirdi. Alev yağı, hunisi vasıtasıyla, azot gazı ise kendisine mahsus sürahilerle bu hücreye doldurulurdu. Böylece alet doldurulduktan sonra alev sevk borusunun alev yağı hücreleriyle birleştiği noktada mevcut olan musluk açılınca tazyik olunan alev yağı, borudan dışarı fırlamağa başlardı. Halbuki sevk borusunun ucunda iş'al fünyesi (ateşleme fünyesi) denilen ve bizzat işleyen bir ateşleme tertibatı vardı. Yukarıda söylenen musluk açılınca alev yağı iş'al fünyesinin müsademe mili yayına şiddetle etkide bulunur, müsademe mili ilerler, fulminate çarpardı. Böylece fünye kendi kendine ateş alır, iş'al fünyesi içindeki barut yanardı. Bu barutta fünye alev yağını

yakmağa başlardı. Barut bitince yeniden bir füyne takmak gerekirdi. Alev duruma göre ya sürekli veya kısa kısa aralıklarla sevk edilebilirdi.²³

Tayyarelerle Kullanılan Gazlı Bombalar

Tayyareler gazlı bomba atmak veya zehirli madde yaymak mümkündü. İlk yangın bombaları ve mermilerinde eritici bir sıvı (karbon, sülfür gibi) içerisinde yine eritilmiş beyaz fosfor bulunurdu. Bu erimiş fosfor, mermi veya bomba patladıktan sonra etrafa saçılıp sıvı buharlaşarak havaya karıştıktan sonra geriye kalan küçük fosfor taneleri de havada yanmaya başlıyordu. Bu sırada yanmanın etkisiyle havada bir miktar sıcaklık meydana geliyordu. Deneme ve tecrübelerle bağlı olarak zamanla, fosforun yeterli derecede yakıcı olmadığı anlaşılmıştı. İnce tahta levhalar ve kolay yanacak eşyayı tutuşturabilen fosfor beğenilmemeye başlamıştı. Böylece yandığı zaman daha fazla hararet meydana getiren karışımlar arandı ve bulundu. Hava silahı da bir taraftan geliştirilmeye başladığından yeni yangın bombaları, daha çok tayyarelerden atılmak üzere imal edildi. Bu bombalar, genellikle 1-5, 5-50 kiloluk yapıyordu. Şekilleri üstüvane olup zarfları bir çeşit magnezyumla alüminyum karışımı olan ve elektron denilen maddeden üretilirdi. Bombanın içinde termit maddesi bulunuyordu. Termit maddesi, herhangi bir tutuşturucu maddeyle ateşlenirse şiddetle yanarak müthiş bir sıcaklık meydana geliyor ve bu sıcaklıkta demirle çelik dahi eriyordu. Elektron yangın bombaları, füyne tertibatıyla ateşlenirdi. Füyne yerinden çekildiği zaman kapsülü ateş alır ve çinkodan yapılmış levhayı eritirdi. Bu eriyen kızgın çinko, termit maddesi üzerine düşerek onu ateşler, bundan sonra bütün bomba, zarfıyla beraber beyaz alevler ortaya çıkarıp çitirdayarak yanmaya başlardı. Bu bombaların üzerine az miktarda su dökülürse buharlaşma ve bozulmadan meydana gelen buhar ve gazların etkisiyle daha şiddetli yanma başlayarak etrafa saçılırdı. Ancak az miktarda su dökülür veya bir hortumdan fişkıran suya tutulursa bombalar sönerdi. Ancak en iyi usul, kumu veya toprağı kullanmaktı. Bütün bunların amacı hedefte yangın çıkarmaktı. Bu bombalar, ateş alabilen maddelerin üzerine veya yakınına isabet ederlerse çok etkili bir şekilde yakabilirdi.²⁴

İki tonluk bir hava bombasıyla birkaç gün içinde 140.000 metrelik bir saha zehirlenebilirdi. Bir de geçitleri, ormanları ve zorunlu olarak geçilmesi gereken noktaları, asker yerleştirilen yerleri, siperleri, üstü örtülü mahalleri doğrudan doğruya gazla etkilemek mümkündü. Bunun yanında tarassut mahalleri, batarya mevzileri, telefon merkezleri de gazdan etkilenebilirdi. Gazla etkilemek için rüzgârın düşmana doğru esiyor olması ve sürati saniyede dört metreyi geçmemesi gerekirdi. Fazla olursa gaz dağılır, bir metreden aşağı olursa gaz aksi bir rüzgârla atan tarafın siperlerine ricat ederdi. Anaför teşkil eden rüzgâr, gazın havaya yükselmesine ve dağılmasına neden olurdu. Derin çukurluklar, sığınaklar, dere içleri zehrin yayılmasını ve yoğunlaşmasını kolaylaştırırdı. Sis, sağanak yağmur ise gazların etkisini yok eder, ağır soğuklarda yine gazlara engel olurdu. Dağlık arazi, yüksek mahaller ve çok rüzgârlı yerler ise gazlanmaya müsait değildi, dağınık ve hareketli hedeflere de gaz baskını yapmak güçtü.²⁵

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA KULLANILAN ALEV PÜSKÜRTÜCÜLER

²³ Topçu Kaimakam Abidin, age, 158.

²⁴ Topçu Kaimakam Abidin, *Silahlar ve Harp Vasıtaları Fenni*, (Harbiye Mektebi Matbaası, 1928), 152.

²⁵ Topçu Kaimakam Abidin, age, 159.

Birinci Dünya Savaşının başında gaz, silah olarak doğrudan kullanılmamıştı, sadece düşmanı imha etmek amacıyla alev püskürtücü borulardan faydalanılmıştı. Bir süre sonra Fransızlar gaz bombaları atan silahlar yapmıştı. Böylece savaş sırasında gazın önemi hızlı bir şekilde fark edilmişti. Almanlar, bundan sonra bu silaha çok fazla önem vererek gaz kullanmak için hummalı bir faaliyete başladı. Berlin’de Prusya Harbiye Nezaretine bağlı müstakil bir kimya komisyonu teşkil edildi. Başlangıçta 15 santimetrelik obüslerde kullanılmak üzere bir gaz mermisi yapılmış fakat amaç için yeterli gelmemiş, sonra büyük ölçekte gazın düşmana atılması düşünülmüştü. Bundan mükemmel neticeler alındığından Alman hükümeti, ordusu için geniş miktarda gaz hazırlığına başlamıştı. Bu kimyevi silah, 11 Nisan 1915’de önce Lanke’de İngilizlere karşı ve daha sonra aynı sene 22 Eylül’de Markizler mıntukasında Fransızlara karşı ilk defa Almanlar tarafından klor dalgaları atılarak kullanıldı. 1915’e kadar sadece gazın uzaklaştırma kuvvetinden istifade edilse de bundan sonra insanın ve doğanın doğrudan doğruya sarsılması, zehirlenmesi ve yok edilmesine başlandı.

Gaz muharebesinden amaç düşmanı zehirleyerek yok etmektir. Düşman ordusunun manevi kuvvetini kırmaktır. Diğer bir tarife göre kimyevi vasıtalarla muharebenin amacı; harp vasıtalarının kökünü yok etmektir. Çoğunlukla simli mermiler atılmakla meydana getirilen keşiflerden sonra düşman mevzilerini almakta kullanılırdı. Düşman taarruzuna bir çeşit engel teşkil edip zorunlu olarak terk edilen veya işgal edilemeyen bir mıntukanın gazlanması da faydalanılırdı. Ayrıca gazlar, meydan harbinde kullanılan silah, madeni alet ve edevatı da bozuyordu. Bütün bu amaçlarla kullanılan gazlara zehirleyici askeri maddeler adı verilmiş ve (O.B.P.) harfleriyle gösterilmişti. Bu gazlar, teneffüs yollarına nüfuz ederek vücudu zehirlemek suretiyle etkilerdi. Gaz mermileri tahrip mermilerinden daha ucuza mal olduğu halde etkisi daha fazlaydı. Dünya savaşının sonlarına doğru birçok yeni gazlar icat edilmişti. Bunlar ağız, burun veya bütün vücuda etkisini gösteriyor ve gazlanmış mahallerde gazın etkisi haftalarca kalarak o mıntukalardan giriş çıkışı engelleyebiliyordu.

Birinci Dünya savaşında Almanlar, gaz mermilerini yetersiz kabul ederek bunlara alev püskürtücü adını verdikleri yeni silahı da ilave ettiler. Bu isim alev püskürtmekten ibaret olan kullanım amacını tamamen anlatıyordu. 12 Mayıs 1915 tarihli bir talimatla Almanlar, 15 Haziran 1916 tarihli bir nizamnameyle Fransızlar bu aleti kullanmaya başladılar. Özellikle köyler, evler bodrumlarla yeraltında korunan mahallerde hücum sırasında faydalanılması, bu silahın müthiş ve insanlık dışı etkilerini göstermişti. Savaş sırasında Almanlar ve Fransızlar biri ağır diğeri hafif özellikleri olan iki modelde alev püskürtücü kullanmıştı. Ağır alev püskürtücü, geniş bir menzile dâhilinde etkiler gösterdiği halde hafif olanlarının atımları kısıydı. Birincinin hareket kabiliyeti az ve ağır olmasına karşı ikincisi daha hafif ve kullanışlı kabul edilmişti. İmal tarzı hazneye bağlı madeni bir şişe içindeki sıkıştırılmış gazların yardımıyla basınç altında bulundurulmuş alevlenebilen bir sıvının püskürtmesinden ibaretti. Bu sıvı, borudan çıktığı anda özel bir yakma tertibiyle veya zemine dökülen sıvının ıslandığı mahale atılan yakma mermilerinin yardımıyla ateş alırdı. Püskürtmenin menzili, püskürtme istikametine, rüzgârın yönüyle süratine, alevlenebilen sıvıya, zemine döküldüğü noktanın ateş verilebilecek özelliklerine bağlı olurdu.²⁶ Alman uzmanlar gibi Fransızlarda bu aletlerin ağırlıklarına fazla önem vermemişti. İlk Fransız aleti, 500 litre patlayıcı sıvı maddeyle 1.800 kg ağırlığında olup her biri 125 litre doldurulabilen çelik sacdan dört büyük hazneye sahipti. Her santimetre karesini (cm²) yaklaşık 20 kg bir basınç altında bulundurulmuş sıvı içerden 80 milimetre (mm) genişliğinde madeni bir tahliye borusundan dışarı dahi atılabılırdi. Püskürtme yirmi saniyede

²⁶ Hüseyin Kadri, age, 5

gerçekleşiyordu. Bu alet 1, 60 m açıklığında iki tekerlekli bir arabaya yerleştirilmişti. Kısa süre sonra, bu aletlerin yerine muhteviyatı hacim olarak 55 litreye indirilmiş, 75 kg ağırlığında olmak üzere daha hafif bir alet boş olarak 50 kg, yüklü iken 125 kg'dı. Düşman siperleri arasında mesafe çoğunlukla 40: 50 metreden az olmadığından bu aletlerin de asgari olarak bu mesafeye kadar püskürmesi gerekirdi.

Sıvı alüminyum termik (yüksek hararet derecesi ortaya çıkarmak ve madenleri işlemek için alüminyum kullanılırken bu usule alüminyum termik denilmiştir) alev bileşenleri vasıtasıyla borudan çıktığı andan itibaren veya toprağa değdiği anda kolayca ateş almalıydı. Özellikle aleti kullanan için bir kaza tehlikesini artırmamalıydı. Alet içinde tortuların birikimine ve boruların tıkanmasına sebebiyet vermemeli ve sıvının tedariki kolay olmalıydı. Bu konuda petrol yağı, mazot, petrol ve taş yağ tecrübe edilmişti. En fazla kullanışlı görünen maden kömürü yağı ile petrol esasından oluşan ve mevsimine göre değeri değişken bir karışımdı. Sadece yazın yağın değeri biraz daha artırılabilirdi.

Alev püskürtücü, borudan çıktığında ortaya sıvı alevler çıkarırdı. Bu alevlerin her dokunduğu yeri yakacak derecede büyük bir etkisi olup iyi siperlenmiş kıtalara fazla zarar vermemekle beraber açıkta 15: 20 m genişliğinde bir mıntıkada bunlara karşı tutunmak da mümkün değildi. Bu alet özellikle tehlikeli bir baskın silahı olmuştu. Yakıcı mermileriyle zemin üzerinde şiddetli bir hararet yaydığından 15-20 m genişliğindeki bir alanı tamamen yok ederdi. Ayrıca ufak bir rüzgârla etkisini artıran çok şiddetli bir ocak halini alırdı, bu ocak yanacak sıvının olduğu sürece buna devam ederdi. Zemin üzerinde alev için en az beş altı ve bazen daha fazla yakma mermisine ihtiyaç gösterdiğinden borunun ucundaki aleve nazaran ortaya çıkardığı baskın tesir daha azdı. Alev silahının hedefe yönlendirilmesi ve daha sonrada püskürtülmesi gerekirdi. Bundan etkili sonuç elde edebilmek için daha fazla miktarda yanıcı sıvılar kullanılabilirdi. Bu silah çok tehlikeli olduğundan soğukkanlı ve bu konuda eğitim almış askerlere ihtiyaç vardı.²⁷

Birinci Dünya Savaşında alev püskürtücü, yer altındaki sığınaklar, bodrum katları, beton evler ve tanklara karşı genellikle silah ateşinin doğrudan doğruya içine giremeyeceği yerlere karşı kullanılmıştı.²⁸ 22 Eylül 1915'de 22/5 Şilet bölümü 22 piyade alayı ile birlikte Parnasle Horlos'un batısında Dolapoş denilen yerde ilk Alman hatlarına yapılacak hücumu katılacaktı. En önemli görevleri; düşman hendeklerinin birinci hatlarına gidip piyadenin ikinci hatta ilerlemesi sırasında oradaki yer altında korunan önemli yerleri ateşleyerek boşaltmak ve iyi bir şekilde temizlemektir. Bu ateşli saldırı sonunda 13'ü oldukça ağır derecede yanmış olmak üzere 180 asker esir alınmıştı. Bu aletin püskürtmeden hemen sonra içindeki patlayıcı maddenin bitmesinden dolayı görevli askerin, düşmanın ağır saldırısına uğraması gibi büyük mahzurları vardı. Bir kaza durumunda dahi aletin işlemesi artık durdurulamıyordu. Aleti taşıyan görevlinin yorulması, püskürme borusunun kısa olmasından dolayı şiddetli bir hararete dayanabilme gücünün az olması kısacası silahın kusurlu olması da mümkündü. Bunu için yeni bir aletin icadıyla beraber bu noksanlar kısmen telafi edilebilmişti. Bu aletin püskürtmesi 18: 20 m uzunluğunda olmak üzere kısa şekilde birçok atımlar yapmağa müsaitti. Bu doğrudan ateşli bir silah olup içine aldığı diğer aletler gibi kullanılan sıvıda 15 litre ve 30 kg'dan daha az ağırlıktaydı. İyi nişan alındıktan sonra ortalama 26: 27 ve en fazla 29 m'lik bir menzili olabilirdi. Almanlar dahi 30: 40 m'lik ağır ve 18: 20 m'lik hafif menzilli aletler kullanmıştı.

²⁷ Erkân-ı Harbiye Miralayı Süleyman, "Alev Makineleri", *Mecmûa-i Âskeriye*, 41, no. 51, (30 Teşrînisâni 1339/30 Kasım 1923): 142.

²⁸ Fevzi, *Cephe Gerisinin Havaya Karşı Müdafaası*, 17.

Almanların bunun için üç kişiye ihtiyacı olduğu halde Fransızların alev silahında bir kişi yeterli olup hortum ve borusu 3: 4 m uzunluğundaydı.

Paris İtfaiyesinden Yüzbaşı Şilet Fransız püskürteç bölüklerini hazırlayıp aletleri kullanılacak bir hale getirdi. Fransız istihkâm kıtaatında kurulan özel yedi bölük onun adını almıştı. Bu bölükler, her biri üç tayfaya sahip iki mangaya ayrılan iki inşa taburundan oluşuyordu. Bunlar esas itibarıyla uygun hareket edebilmeleri için piyade fırkalarının emri altına verilmişti. Şilet bölüklerinin istihdam tarzı 15 Teşrinisani 1916 tarihli Fransız talimnamesiyle düzenlenmişti. Bu talimnameye göre; hücumun devamı sırasında püskürteçler korunan mahalin temizlenmesinde tek başına karşılaşılan ve özellikle taşkın bulunan direnme yuvalarına, köylerin içindeki evlere, mahzenlere ve bodrumlara karşı kullanılırdı. Bu göreve en uygun olanı taşınabilir püskürteçlerdi. Bunların bulunacakları yerlerin temizlenmesi için piyadeler görevlendirilmişti. Sadece püskürteçlerin ağırlığı piyadeyi uğraştırdığından bunların bakımı sırasından bazı konulara dikkat edilirdi. Şilet grupları, taarruz kanatlarında taşkın hendeklerin dışarıyla ulaşımını kesmek için kullanılırlardı. Ağır aletler kullanan birlikler ön tarafta bekler, hafif aletleri kullananlar ise arkada dururlardı. Bunu özellikle zapt edilen bir cephenin ilerisinde oluşturulan hendeklerin seddinde yaparlardı. Saldırı sırasında ise belirli hedefleri dirençsiz kılmak, korkutmak, esir almak ve ağır hasar vermek harekâtın sonunda hücum kıtaatının işini kolaylaştırıyordu. Hücumun en başında düşmanın ilk hatlarının en yakın bazı noktalarını yok etmeye çalışıyorlardı. Şilet bölüklerinin özellikle korunan mahallerin temizlenmesiyse esir alınmasında çok önemli yardımları dokunmuştu.²⁹

OSMANLI DEVLETİ'NDE ALEV SİLAHLARI VE ATEŞ GEMİLERİ

Osmanlı Devleti'nde düşmana karşı her dönem için farklı alev silahları kullanılmıştı. 1791'de boğaz muhafızı Mustafa Ağa, Karadeniz Boğazını gözlemlemek amacıyla Tefvik isimli kalyonla bir ateş gemisi görevlendirmişti. Ateş gemisi ve kalyon boğazdan dışarı çıkıp incelemelerde bulunmuştu. Bu incelemeler sırasında sekiz tane kayığın boğazdan çıkmak üzere olduğunu bildirmişti. Ateş gemileri, kayıkların üzerine doğru gönderilerek kayıkların kaçışına engel olunmuştu.³⁰ 1792 senesinde Tuna'da Kaptan Ahmed Paşa, İbrail yakınlarında batan gemileri çıkarmak, beş tüccar gemisine top yerleştirmek ve beş gemiyi de ateş gemisi haline getirmek için izin istemişti. İbrail'de memur gemici İsmet Efendi ve Mümes Ağa tarafından ateş gemilerinin önemi hakkında açıklamalı bir yazı hazırlanıp sunuldu. Ateş gemileriyle ilgili bu talep kabul edilerek hemen değişikliklere başlanmıştı.³¹ Fransa'dan yola çıkan Franca gemisi, her ay ilk önce adalara, daha sonra İzmir limanına uğruyordu. 17 Nisan 1822 tarihinde gemi kaptanı, adalardaki Fransa konsolosu ve İzmir'deki konsolosla görüşmelerde bulundu.³² Bu görüşmeler sırasında Rumların birkaç adet ateş gemisi hazırlayarak Osmanlı Donanmasının üzerine saldıracakları anlaşılmıştı. Bunun üzerine hemen donanma tarafından gerekli önlemlerin alınabilmesi için incelemelere başlandı.³³

1822'de Akşam saat 18.00'de üç tane Nemçe bandıralı gemi, karakol gemilerinin üzerine gidip ateş gemilerini göndermişti.³⁴ Bu saldırıyla Kaptan Paşanın kalyonu aniden baskına uğramış

²⁹ Erkân-ı Harbiye Miralay Süleyman, "Alev Makineleri", *Mecmûa-i Âskeriye*, 142.

³⁰ Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *HAT*, 273/16052, 2 Zilkâde 1205 (3 Temmuz 1791).

³¹ BOA, *C.BH*, 246/11419, 29 Zilhıcc 1205 (29 Ağustos 1791).

³² BOA, *HAT*, 933/40417-1, 14 Şaban 1237 (6 Mayıs 1822).

³³ BOA, *HAT*, 933/40417-2, 14 Şaban 1237 (6 Mayıs 1822).

³⁴ BOA, *HAT*, 867/38582-1, 29 Zilhıcc 1237 (16 Eylül 1822).

ve kaptan paşa yangın sonucunda hayatını kaybetmişti. Sakız'da bulunan Anadolu askeri bu durumu haber alır almaz düşman gemilerine karşı saldırıya geçmişti.³⁵ 1825'te Akdeniz boğazında olan gemilerin sürekli yer değiştirmeleri uygun görülmemeye uzun bir süre yerlerinde bırakılmışlardı. Ancak boğazın iyi şekilde muhafaza altına alınması gerektiği hakkında Tahir Paşa'ya bilgi verilmişti. Tahir Paşa'nın yanına katılacak birkaç top ve ateş gemileriyle boğazda güvenlik artırılmaya çalışılmıştı.³⁶ 1825'te Trablusgarp'tan Küçük Mehmed Kaptan berik gemisiyle Sisam Adası boğazına doğru hücum etmişti. Boğazda devam eden uzun muharebe sırasında üzerine gönderilen ateş gemisinden dolayı geminin direği tutuşmuştu. Yangın sonucunda geminin yüz beş askerinden sadece on üç tanesi sağ kalmıştı. Mehmed Kaptan, gemisini baştan kicina kadar barut döküp ateşledikten sonra sağ kalan askerlerle denize atlamıştı. Cephane tutuşunca etrafını saran düşman teknelerinden yirmi tanesi havaya uçmuştu. Küçük Mehmed Kaptan'ın düşman gemilerine yaptığından dolayı madalyaya hakkı olduğu hakkında Kaptan-ı Derya Hüsrev Mehmed Paşa'dan sadarete yazı gönderildi.³⁷ 1826'da on beş tane ateş gemisinin hazırlanması için tüccardan gereği kadar gemi satın alınmasına karar verilmişti. Tersane-i Amire'de ateş gemisi haline getirilebilecek boğazda berikler olup onar tane de çeşitli tüccardan satın alınmıştı, böylece toplam elli üç tane gemi hazırlanmıştı. Bu konuda ateş gemilerin mümkün olduğu kadar görünen bütün arızalarının hızla tamamlanmasına gayret edilmişti.³⁸ 1826'da Sakız önünden yirmi kadar gemi geçtiği bildirilmiş, ancak sahildeki gemilerden öğrenildiğine göre toplam doksan tane gemi geçmişti. Sadece bunların yirmi altı tanesi ateş gemisiydi. Bu konuda yapılan incelemelerden sonra Sakız önünden geçen gemilerin asıl sayısının altmış dört olduğu anlaşılmıştı.³⁹ 1827'de ateş gemilerinin sayısının artırılmasına karar verilmişti. Bu konu hakkında Kaptan paşanın yazısına göre tamir edilemeyen berikler birer ateş gemisi haline getirilebilirlerdi. Sadece ateş gemisinin sayısı on beşe çıksın diyerek tamir edilebilen bir geminin boşu boşuna heba edilmemesine dikkat edilecekti.⁴⁰ 1828'de Tersane-i Amireden Emin Efendi tarafından ateş gemileri askerlerinin maaşlarının zamlı verilmesine dair yazı sunulmuştu. Bu konuda incelemeler yapılarak ateş gemileri askerlerinin maaşlarının yüz kuruş olmasına karar verilmişti. Sadece ateş gemilerinde istihdam edilen asker sayısının yeterli olmasından dolayı yeni askerler görevlendirilip sayı artırılmayacaktı.⁴¹ 1863'te güvenliğin sağlanabilmesi amacıyla Tersane-i Amirede yeni ateş gemileri hazırlanmıştı. Bu gemilere kaptan paşa tarafından düzenlemeler yapılarak dersaadetten askerler tedarik edilmişti. Ateş gemilerinde sadece bir askerin üç aylık maaşı otuz kuruş olmuş, on beş askerin ise toplam üç yüz on kuruş olarak hesaplanmıştı.⁴² 1868'te Osmanlı ticaret gemilerine Akdeniz'de saldırılar meydana gelmişti. Bunun üzerine Akdeniz taraflarına altı donanma kalyonu ile iki ateş gemisi gönderilerek denizlerde güvenlik sağlanmıştı.⁴³

19. yüzyıla kadar ateş, savaş sırasında Osmanlı Devleti ve dünyada bir şekilde kullanılmaya devam etmişti. Ancak tamamen yasaklanıp kaldırılmasa da zararlarının en aza indirilmesi amacıyla savaş kuralları oluşturuldu. İlk olarak 1899'da Hollanda'nın Lahey kentinde barış konferansı toplanmış daha sonra Amerika Başkanı Roosevelt tarafından ikinci konferansın toplanması teklif

³⁵ BOA, HAT, 867/38582-2, 29 Zilhîce 1237 (16 Eylül 1822).

³⁶ BOA, HAT, 920/40011, 29 Zilkâde 1240 (15 Temmuz 1825).

³⁷ BOA, HAT, 661/32256-1, 29 Zilhîce 1240 (14 Ağustos 1825).

³⁸ BOA, HAT, 882/39019-1, 6 Sâfer 1242 (9 Eylül 1826).

³⁹ BOA, HAT, 882/39019-2, 6 Sâfer 1242 (9 Eylül 1826).

⁴⁰ BOA, HAT, 566/27787, 29 Zilhîce 1243 (12 Temmuz 1828).

⁴¹ BOA, HAT, 570/27927-1, 20 Zilkâde 1244 (24 Mayıs 1829).

⁴² BOA, HAT, 570/27927-2, 20 Zilkâde 1244 (24 Mayıs 1829).

⁴³ BOA, C.BH, 81/3862, 17 Recep 1286 (23 Ekim 1869).

edilmişti. Rusya imparatoru Nikolay'ın da desteğiyle 15 Haziran 1907 tarihinde Lahey'de Şövalyeler salonunda ikinci barış konferansı toplanmıştı. 18 Temmuz'a kadar bir ay devam eden bu barış konferansında murahhaslar tarafından ateş ve silahın kullanılması hakkında yeniden düzenlemeler yapıp sınırlamalar getirilmişti.⁴⁴

SONUÇ

Ateş veya alev, bütün dünyada insanların manevi kuvveti üzerinde büyük etkiler yapan ve dehşet saçan bir vasıttır. Alev silahları, bu korkuyla ortaya çıktıktan sonra savaşlarda çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Avrupa'daki gelişmeler ve savaşların etkisiyle de yangın bombaları yapılarak savaşlarda düşman tarafını yok etmek amacıyla doğrudan ateş kullanılmıştır. Bunlarla yanma kabiliyetine sahip hedeflere birçok bomba bir arada atılabilmektedir. Özellikle açıkta bulunan veya kolaylıkla temas edilebilecek hedeflere karşı yangın çıkarmaya müsait olmuşlardır. Osmanlı Devleti, ateş gemileri adı altında deniz savaşlarında alev silahlarından faydalanmıştır. Ateş gemileri, düşman gemilerinin üzerine doğru gönderilip yükselen alevlerden dolayı yanmaları sağlanmıştır. Birinci Dünya Savaşında ise Avrupalı devletlerden özellikle Almanya ve Fransa, alev püskürtücülerden faydalanmıştır. Alev püskürtücülerle, karşı tarafın ordusu doğrudan yok edilmeye çalışılmıştır. Bu silahın, yok edici etkileri üzerine ülkeler arasında yapılan antlaşmalarla savaşlarda kullanılmamalarına dair sınırlamalar getirilmiştir. Böylece, 17 Haziran 1925 tarihinde Birleşmiş Milletler Konvansiyonel Silahlar Sözleşmesine (Cenevre Protokolü) göre sivillere karşı yanıcı silahlar kullanılması yasaklanmıştır.

Bu makalede Yangın çıkarmak için kullanılan alev silahlarının özellikleri ve savaşlardaki önemi anlatılmıştır. Alev silahları, eski tarihlerden itibaren çeşitli şekillerde yapılarak insanlara büyük korku verip dehşet saçmıştır. Bu tür silahlar, kullanıldıkları zaman büyük insan kayıpları yaşanarak büyük zararlar vermektedir. Ateşin tahrip edici gücünü acı tecrübeleriyle öğrenen insanoglu, hayatın ilk devirlerinden itibaren ve gelişen sistemlerle bundan hem faydalanma, hem de korunma yollarını aramıştır. Böylece savaşlar sırasında etkili askeri yangın söndürme sistemleri ortaya çıkmıştır.

⁴⁴ BOA, Y.PRK.KOM, 16/1-4-1.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

C.BH, 246/11419, 29 Zilhicce 1205 (29 Ağustos 1791).

C.BH, 81/3862, 17 Recep 1286 (23 Ekim 1869).

HAT, 933/40417, 14 Şaban 1237 (6 Mayıs 1822).

HAT, 570/27927, 29 Zilkâde 1244 (24 Mayıs 1829).

HAT, 273/16052, 2 Zilkâde 1205 (3 Temmuz 1791).

HAT, 566/27787, 29 Zilhîcce 1243 (12 Temmuz 1828).

HAT, 882/39019, 6 Sâfer 1242 (9 Eylül 1826).

HAT, 661/32256, 29 Zilhîcce 1240 (14 Ağustos 1825).

HAT, 867/38582, 29 Zilhîcce 1237 (16 Eylül 1822).

HAT, 920/40011, 29 Zilkade 1240 (15 Temmuz 1825).

Hariciye Nezâreti Siyasi (HR.SYS), 1718/49, 21 Temmuz 1910.

Yıldız Perâkende Evrakı Komisyonlar Maruzatı (Y.PRK.KOM), 16/1.

Araştırma İnceleme Eserleri

Abidin. *Silah Fenni*. İstanbul: Harbiye Mektebi Matbaası, 1928.

Abidin. *Silahlar ve Harp Vasıtaları Fenni*. İstanbul: Harbiye Mektebi Matbaası, 1928.

Ali Galip bin Ali. *Torpedo ve Projektörler*. Mühendishane-i Berri Hümayun Matbaası Harbiye Mektebi Matbaası, 1324-1326 (1906-1908).

Bircan, Nadir. *Alev Silahı*. İstanbul: Askeri Matbaa, 1942.

Birler, Vecihi. *Yangın ve Mücadele Usulleri*. Ankara: İçişleri Bakanlığı, Sivil Savunma İdaresi Başkanlığı Yayınları, 1965.

Casson, Lionel. *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler*. Çev. Gürkan Ergin. İstanbul: Homer Kitabevi, 2002.

Eralp, T. Nejat. *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.

Fevzi. *Cephe Gerisinin Havaya Karşı Müdafası*. İstanbul, 1928.

Hüseyin Kadri. *Simli Gaz Muharebesi*, Kadri Matbaası.

Killigil, Nuri. *Bir kiloluk Yangın, 10 Kiloluk Tahrip, 50 Kiloluk ve 250 Kiloluk H Tipi Lağım ve Tayyare Bombaları Tarifnamesi*. İstanbul: Zeytinburnu Demir Eşya Fabrikası, 1941.

Mehmed Sami. *Harb Silahları ve Vasıtaları*. İstanbul: Yıldız Harb Akademisi Matbaası, 1928.

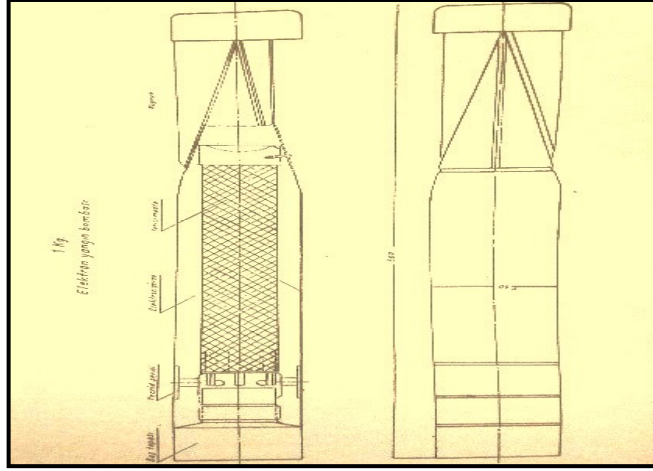
Neel, W.Wayne; Hardin, Jon-Michael. "A Multidisciplinary Investigation of Medieval Flamethrowers: A Case Study." *ASEE Southeast Section Conference*. 2011.

Süleyman. "Alev Makineleri." *Mecmûa-i Askeriye*, no. 51 (1923).

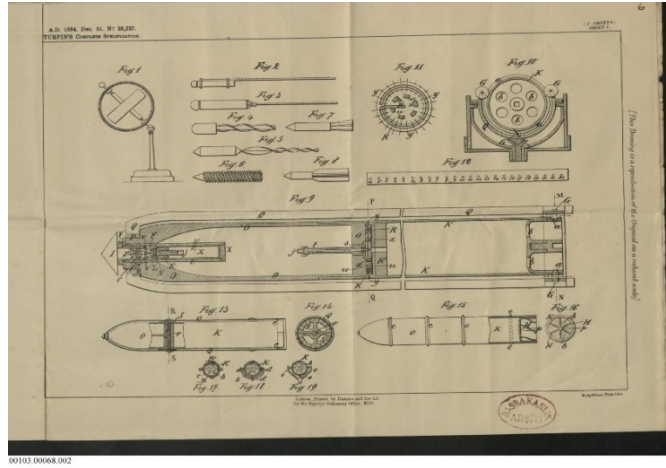
Tenney, L. Davis. *The Chemistry of Powder and Explosives*. 1941.

EKLER

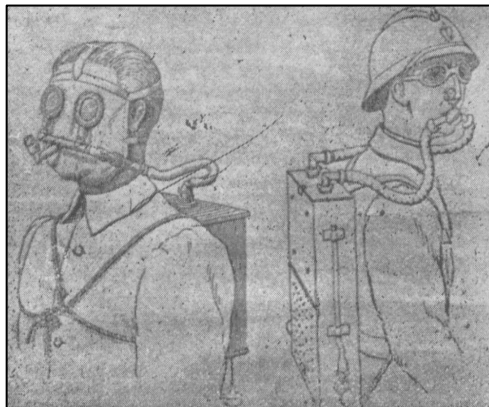
Ek 1. Yangın Bombası (Killigil, a.g.e., s.29)

Ek 2. BOA, Y.PRK.AS, 103/68.

Ek 3. Birinci Dünya Savaşında Kullanılan Maskeler (Hüseyin Kadri, Simli Gaz Muharebesi, s. 20)

Askerî Yayın Tercümelere ve Mahmut Nazmi Osma

Military Publication Translations and Mahmut Nazmi Osma

<https://doi.org/10.52792/tws.1566083>

Sadık Emre KARAKUŞ¹

Araştırma Makalesi

¹ Milli Savunma Üniversitesi
– Dr. Öğretim Üyesi

ORCID: 0000-0003-0781-8019

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Sadık Emre KARAKUŞ

E-posta/E-mail:

sadikemre@hotmail.com

Geliş tarihi/Received:

12 Ekim 2024

Revizyon talebi/Revision

Requested:

28 Ekim 2024

Son revizyon /Last revision:

31 Ekim 2024

Kabul tarihi/Accepted:

31 Ekim 2024

Atf/Citation:

Karakuş, Sadık Emre. “Askerî Yayın Tercümelere ve Mahmut Nazmi Osma.” *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 5, no. 2 (2024): 193-208.

Özet

Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılda başlayarak devam eden askerî yenileşme tarihini daha iyi anlayabilmek için üzerinde durulması gereken konulardan biri de dönem itibariyle yabancı dillerden Türkçeye çevrilen askerlik ve harp sanatıyla ilgili tercüme yayınlardır. Zira askerî bilimlere ait yabancı dillerdeki literatürün Türkçeye tercüme edilmesi, ilgi ve ihtiyacın ne yöne doğru kayarak şekillendiğini gösterdiği gibi askerî alandaki birçok reform için de fikrî temel teşkil ederek dönem uygulamalarında kaynak olarak kullanılmıştır. Genel bir bakış açısıyla, Mühendishane-i Berri-i Hümayun Başhocası İshak Efendi (ö.1836) ile artmaya başlayan askerî yayın tercümelere, 1837'de Dar-ı Şura-yı Askerî Tercüme Odası ve daha sonra Mekteb-i Harbiye mezunu subaylar ve diğer ilgili kişiler tarafından devam ettirilmiş görülmektedir. Ancak bu dönemde ortaya koyulan tercüme askerî yayın literatürünün her açıdan incelendiğini ifade etmek mümkün değildir. Yapılan askerî yayın tercümelere dönemin ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadığını anlamak zordur; tercüme edilen eserlerin içerik analizi bir yana, çoğu zaman bu yayınların hangi dilden tercüme edildikleri ya da tercüme edenlerin biyografilerini ve hatta çevrildiği bilinen yayınların tercüme baskılarını bulmak dahi araştırmacılar için mesele hâline gelmektedir. Bahsedilen nedenlerle bu makalede, Osmanlıların son dönemlerinde kısmen sistemli hâlde yapılmaya çalışılan askerî yayın tercümelere dair genel bir giriş yapıldıktan sonra, önemli sayıda tercüme esere sahip olan ama neredeyse hiç tanınmayan Yarbay Mahmut Nazmi Osma'nın (1873-1936) biyografisi ve tercüme ettiği eserler ele alınarak askerî tarih alanına katkısı ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Yakınçağ Tarihi, Askerî Tarih, Osmanlı Tarihi, Askerî Yayınlar, Mahmut Nazmi Osma*

Abstract

In order to better understand the history of military innovation in the Ottoman Empire starting in the eighteenth century, one of the issues that should be emphasised is the translated publications on military and martial arts translated from foreign languages into Turkish. This is because the translation of the literature on military sciences in foreign languages into Turkish shows the direction in which the interest and need was shifted and shaped, as well as constituting the intellectual basis for many reforms in the military field and used as a source in the practices of the period. From a general point of view, it seems that the translations of military publications, which started to increase with İshak Efendi (d.1836), the head teacher of the Mühendishane-i Berri-i Hümayun, were continued by the Dar-ı Şura-yı Askerî Translation Room in 1837 and later by the officers and other related persons who graduated from the Mekteb-i Harbiye. However, it is not possible to state that the translated military publication literature produced in this period was analysed in every aspect. It is difficult to understand whether the translations of military publications met the needs of the period or not; let alone the content analysis of the translated works, it often becomes a problem for researchers to find the language from which these publications were translated, the biographies of the translators, and even the translation editions of the publications known to have been translated. For the aforementioned reasons, in this article, after a general introduction to the translations of military publications, which were partially systematised in the late Ottoman period, the biography and translated works of Lieutenant Colonel Mahmut Nazmi Osma (1873-1936), who had a significant number of translated works but was almost unknown, will be discussed and his contribution to the field of military history will be revealed.

Key Words: *Modern History, Military History, Ottoman History, Military Publications, Mahmut Nazmi Osma*

GİRİŞ

İnsanlık tarihindeki üç büyük tercüme hareketi sonrasında ortaya çıkan tabloya bakıldığında büyük değişim ve ilerlemeye işaret eden süreçlerin, tercüme faaliyetleri ile başladığı fark edilmektedir. Bir medeniyet dairesindeki bilgiye, yeni bilgilerin eklenmesiyle kültürel canlılığı artıran bu tercüme hareketleri; MÖ. VI.-IV. yüzyıllar arasında Antik Yunancaya, VIII.-X. yüzyıllar arasında Arapçaya ve üçüncü olarak XII. ve XIII. yüzyıllarda Avrupa dillerine aktarılan eserlerden oluşur. Her üç tercüme hareketinin akabinde, tercüme faaliyetine girilen coğrafyalarda bilim ve kültür alanında insanlık tarihine yön veren ilerlemeler kaydedilmiş, nihayetinde bir müddet sonra bu medeniyetler tarafından dünya hâkimiyetini sağlayacak imparatorluklar kurulmuştur.¹ Bu açıdan bakıldığında özellikle reform ve yenileşme dönemlerinde oldukça önem verilmesi gereken çeviri faaliyetlerinde; yoğunlaşılacak alanlar, çevirilerin sürekliliği, tercüme edilen eserlerin nitelik ve niceliği gibi konular etraflıca incelenmesi gereken çalışma başlıklarıdır. Bu süreçlerin sağlıklı işlemediği, yeterli ve doğru bilgi akışının sağlanarak çözüm aranılan alanlarda bilgi altyapısının tam olarak şekillenmediği yenileşme hareketlerinde, hedeflenen başarının sağlanamadığı açıktır. Bu nedenle, hâlâ bakir bir araştırma sahası olan yenileşme ve reform süreçlerindeki fikri altyapıyı oluşturulan çeviri literatürünün ve tarihinin incelenerek, etkileşimlerin ya da eksik kalan hususların net biçimde ortaya konulması bir zaruret olarak karşımızda durmaktadır.

Tercüme olgusu ve tercüme faaliyetlerine yönelik Batı'daki araştırmalar, XX. yüzyılın başlarından itibaren giderek artmaya başlamıştır. Yüzyılın ikinci yarısında çeviriye olan talep ve ilgi sistematik bir hâl almaya başlamış ve neticede *çeviribilim* disiplininin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Çeviribilim çatısı altında yapılan çeviri araştırmaları, daha düzenli bir hâl alırken güncel çeviri çalışmalarının yanı sıra çeviri tarihine ilişkin de birçok inceleme yapılmıştır. Türkiye'deki çeviri faaliyetlerine yönelik araştırmalar ise özellikle 2000'li yıllardan sonra hız kazanmıştır. Birbirinden farklı disiplinlerden araştırmacıların gerçekleştirdiği bu çalışmaların büyük çoğunluğu Cumhuriyet dönemi çevirilerine, daha az bir kısmı ise Tanzimat sonrası Batı kaynaklı tercümelere odaklanmıştır.² Bunlar içerisinde doğrudan askerî yayın tercümelerini konu alan bütüncül çalışmalar ise yok denecek kadar azdır. Zira Osmanlı dönemine ait çeşitli kütüphane katalogları ve envanter çalışmaları bulunmakla birlikte bibliyografya literatürdeki gelişmeler 2000'li yıllarda belirginleşmeye başlamıştır.

Osmanlı dönemi genel askerlik literatürü konusunda akla ilk gelen eser, kısa adı IRCICA olan İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi'nin yayınladığı, Osmanlı Bilim Literatürü Tarihi Serisi'nden *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi (OALT)* adlı iki ciltlik çalışmadır.³ Editörlüğünü Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun yaptığı çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlara göre, Osmanlılar devri (1299-1923) boyunca askerlik ve harp sanatı konusunda telif ve tercüme eser yazan kişi sayısı toplam 762'dir; bu kişiler eser verdikleri yüzyıllara göre taksim edildiğinde, Osmanlı'nın kuruluşundan XVIII. yüzyılın sonuna kadarki oran %5,8, XIX. yüzyılda %29,3, XX. yüzyılda ise %64,9'dur. Aynı 624 yıl boyunca tespit edilebilen toplam eser sayısıysa 3.273 olarak belirtilmiş olup bunlardan %47,2'sinin müellif ya da mütercimi belirlenememiş ve bu 3.273 eserden 355 tanesinin (%10,8) ise

¹ Detaylı bilgi ve kaynak için bkz. Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, Ülken Yayınları, İstanbul 2007; Muhittin Macit, "Tercüme Hareketleri", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.40, İstanbul 2011, s.498-504.

² Sadık Yazar, "Bakir Bir Araştırma Sahası Olarak Osmanlı Tercüme Geleneği", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 60, Sayı: 1, 2020, s.153-178.

³ Ekmeleddin İhsanoğlu (ed), *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi (OALT)*, 2 Cilt, Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, M.Serdar Bekar, Gülcan Gündüz, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Merkezi (IRCIA), İstanbul 2004.

farklı dillerden tercüme edilmiş eserler olduğu tespit edilmiştir.⁴ Çalışma sonucunda ortaya çıkan tablo, Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılda başlayan askerî yenileşme sürecinde telif ya da tercüme çok fazla eser verilememiş ve sadece 1900 ile 1923 yılları arasındaki 23 yıllık zaman dilimindeki oran ise %65'e varmıştır. Yine tercüme eser sayısındaki oransal azlık ve bunların görece geç tarihlerde başlaması da gayet dikkat çekici olup izah edilmeye muhtaçtır.

Tespit edilen 3.273 eser ve 762 yazar hakkında biyo-bibliyografik verileri derleyen bu önemli araştırmanın askerî yayın tercümeleri hakkında verdiği bilgiler kıymetli olsa da bazı yazar ve yayınların eksik kaldığını ve mevcut bilgilerin de teyide muhtaç olduğunu belirtmek gerekir. Eksik bilgiler hususunda örnek vermek gerekirse, bu makalenin ilerleyen sayfalarında biyografisini vereceğimiz Kaymakam Nazmi Bey'in askerî konularda telif ve tercüme ettiği yirmiden fazla eseri olmasına rağmen ne bu eserler hakkında ne de Nazmi Bey hakkında *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarih*'nde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Halbuki Nazmi Bey'in özgeçmişine dair bilgi bulunamasa dahi Osmanlı döneminde çevrilmiş eserlerinden bazılarını, tarandığı belirtilen kütüphane kataloglarında kolayca bulmak mümkündür. Yanlış bilgi konusundaki örnek ise belki de pek çok kişinin kitapta göz atacağı ilk başlıklardan olan Mustafa Kemal Atatürk tarafından telif ve tercüme edilen askerî yayınların yer verildiği sayfalarda bulunmaktadır.⁵ Bu satırlarda, “*Rus binbaşısı Meşumi Semelof tarafından yazılan*” *Çoşima Muharebesi* adlı eseri, Mustafa Kemal Atatürk'ün “*Almanca'dan veya Fransızca'dan tercüme etmiş olmalıdır*” ifadeleriyle kitabı tercüme ettiği iddia edilmektedir.⁶ Mustafa Kemal Atatürk'ün tercüme ettiği iddia edilen Osmanlıca eserin kapığında, eserin Bahriye Matbaası'nda Haziran 1328'de (Temmuz 1912) basıldığı ve müterciminin Yüzbaşı Mustafa Kemal olduğu yazılıdır. Mütercim önsözünün sonunda ise “*21 Haziran 1328 [4 Temmuz 1912] Birinci Daire Birinci Şubesine Me'mur Yüzbaşı Mustafa Kemal*” ibaresi bulunmaktadır. Yine önsöz dikkatlice okunduğunda eser yazarının “*Meşumi Semelof*” değil yakın zamanda vefat eden “*Müterveffa Semenof*”⁷ olduğu ve mütercimin eseri İngilizce⁸ ile Fransızcadan⁹ nasıl tercüme ettiğinin de açıklandığı görülür.¹⁰ Daha vahimi,¹¹ biraz araştırmayla Mustafa Kemal Atatürk'ün 1912'de yüzbaşı değil binbaşı olduğu, önsözde yazan birlikte görev almadığı gibi bilgilerden hareketle kitabın Mustafa Kemal Atatürk tarafından değil bir bahriye subayı olan Mustafa Kemal Gönder tarafından tercüme edildiği sonucuna ulaşılabilirdi.¹² Nihayetinde Osmanlıca okumadaki basit hatalar, teyit edilmeden kullanılan bilgiler ve araştırmaların derinleştirilmemesi gibi etmenler büyük emeklerle hazırlanan eserin güvenilirliğini ve ortaya çıkarttığı sonuçları sorgulanır hâle getirmektedir.

⁴ İhsanoğlu, *OALT*, s.LXIX-XCIX.

⁵ İhsanoğlu, *OALT*, s.595-598.

⁶ İhsanoğlu, *OALT*, s.597.

⁷ Vladimir Ivanovich Semenov (1867-1910).

⁸ The Battle of Tsushima between the Japanese and Russian fleets, fought on 27th May 1905.

⁹ Sur le chemin du sacrifice: l'escadre Rojestvensky, octobre 1904-mai 1905.

¹⁰ *Çoşima Muharebesi*, Mütercimi Yüzbaşı Mustafa Kemal, Matbaa-i Bahriye, Haziran [1]338 [Temmuz 1912], kapak bilgisi ve “İfade” kısmı (s.3-4).

¹¹ Maalesef, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi kayıtlarında da aynı eserin çevirmeni olarak Mustafa Kemal Atatürk görünmektedir. Bkz. Yer Numarası: A.III/3255;

<https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=533760&materialType=NE&query=Dil+bilim> (20 Eylül 2024 tarihinde erişildi)

¹² Tarihçiler, edebiyatçılar ve gazeteciler tarafından 1930'lardan günümüze gelinceye kadar pek çok defa birbirine karıştırılan dört farklı “Mustafa Kemal” vardır; Bahriyeli Mustafa Kemal Gönder'e ait bir şiirin Mustafa Kemal Atatürk'e ait sanılmasıyla ilgili olarak bkz. Önder Göçgün, “Atatürk ve Edebiyat” *Erdem*, C. 3, S.9, 1987, s.563-608.

Osmanlılar zamanında yazılan telif ve tercüme eserler üzerinde çalışmalar yapmanın yukarıdaki örnekte görüleceği üzere birçok zorlukları bulunmaktadır. Başta Osmanlıca yazı türleri olmak üzere filolojik engeller, araştırmacıları birçok açıdan zorlayarak yanlışa sevk edebilir. Müellif ya da mütercimlerin çoğu zaman tevazu kaynaklı unvan ve rütbelerini dahi yazmaktan imtina etmeleri, bazen müstear adlar kullanmaları, kurumsal ve isimsiz çeviriler gibi dönem uygulamaları, yazar ve mütercimler hakkında bilgiye ulaşmayı imkânsız hâle getirebilir. Yine başlı başına ayrı bahis konuları olabilecek derecede arşivlerin, yazma ve matbu eserler ile kütüphane ve katalogların, araştırmaların selametini etkileyen kendine has sorunları vardır. Bunların üzerine, yeterli seviyede uzmanlık ve tarih bilgisi olmadan askerlik gibi farklı bir ihtisas gerektiren konularda bütüncül çalışmalar yapmak kaçınılmaz hataları beraberinde getirmektedir. Özellikle arşiv, temel metinler, tarihî kişiler ve alan terminolojisi kaynaklı eksikliklerin sıkça rastlandığı Türk askerî tarihi araştırmalarında daha spesifik, eser ve kişi bazlı detaylı monografik araştırmaların bir miktar öncelenerek artırılması ve bunların ortaya koyduğu birikimin üzerine genel anlatıların ve derlemelerin yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bahsedilen sebeplerle bu makalede, önemli bir araştırma sahası olarak görülerek üzerine yoğunlaşılması gereken, Osmanlıların son dönemlerinde kısmen sistemli hâlde yapılmaya çalışılan askerî yayın tercümelerine dair genel bir giriş yapıldıktan sonra Rus ve Fransız dilinden en az 24 eser tercüme eden ama hakkında kayda değer bir bilgi bulunmayan Yarbay Mahmut Nazmi Osma'nın (1873-1936) biyografisi ve tercüme ettiği eserler incelenecektir. Makalenin esas amacı, askerî tercüme faaliyetlerinin askerî tarih araştırmalarındaki önemine dikkat çekmek ve bu konuda askerî yayın mütercimi olarak Mahmud Nazmi Osma'yı tanıtarak alana katkı sunmaktır.

OSMANLI DÖNEMİ ASKERİ YAYIN TERCÜMELERİ

Osmanlıların Türk ve İslam kültüründen devralarak XVII. yüzyıla kadar devam ettirdiği Arapça askerlik literatürü ile dönem münevverlerinin Arapça ve Farsça dillerine olan hakimiyeti sebebiyle Türkçeye çeviri noktasında ne derece ihtiyaç hissedildiği ayrı bir tartışma konusudur. Genel kanaate göre, Osmanlı dönemi boyunca yabancı dillerden Türkçeye çevrilen askerî yayınların izlediği ana seyirde kaynak diller, Arapça ve Farsça ile başlayıp XVIII. yüzyıldan sonra ağırlıklı olarak Fransızca, Almanca ve daha sonra İngilizce ile devam ettiği yönündedir. Ancak XVIII. yüzyıldan itibaren uygulamaya geçilen askerî yenileşme çabalarıyla eş zamanlı olarak çeviriler yoluyla bilginin toplumsal tabakalara yayılması beklenirken bu sürecin gereği gibi başlamadığı ve geç kalındığı fark edilmektedir.

Fatih Sultan Mehmed zamanından itibaren Osmanlı padişahları ile devlet ricali, Avrupa'da yazılan en iyi kitaplara ulaşmakta zorluk çekmemişlerdi. Doğu ve Batı dillerine vakıf bir entelektüel olan Fatih'in İstanbul'u fethetmesinin ardından Bizans kütüphanelerindeki eserleri kendi kütüphanesine dahil ettiği, Latince, İtalyanca, Grekçe eserleri istinsah ettirerek bazılarını Arapçaya çevirttiği bilinmektedir. Saray Kütüphanesi'nde 1502 yılında en az 7.200 eserin olduğu göz önüne alınacak olunursa Fatih döneminde (1451-1481) dahi Saray Kütüphanesi'nin oldukça zengin olduğu söylenebilir.¹³ Ayrıca basılan ilk askerî teknik kitap olan Roberto Valturio'ya ait 1472 tarihli *De re militari* adlı eserin yazma nüshasının Fatih Sultan Mehmed'e yollandığı, Kanûnî Sultan Süleyman'ın

¹³ İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, Genişletilmiş Güncelleştirilmiş 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2020, s.127-130.

Budin'e girdikten sonra meşhur *Bibliotheca Corviniana* adlı kütüphanedeki birçok kıymetli yazma eseri İstanbul'a getirtmesi gibi gelişmeler,¹⁴ bu yıllara kadar Osmanlı idarecilerinin askerî literatürle ilgili güncel bilgileri takipten geri kalmadığını göstermektedir. Yine XVIII. yüzyıla kadarki süreçte askerlik literatüründen Arapçaya çevrilen ve Arapçadan Türkçeye çevrilen bazı eserler¹⁵ bulunmakla birlikte harp sanatına dair Batı dilinden Türkçeye çevrilen en kapsamlı eser, Raimondo Montecuccoli tarafından kaleme alınan *Commentari Bellici* adlı kitabının Latince nüshası (Viyan, 1718) olmuştur.¹⁶ Mütercimi bilinmeyen, Türkçeye *Fünûnu'l-Harb* adıyla Sultan I. Mahmud zamanında (1730-1754) çevrilen eser, Osmanlı'da uzun yıllar okunmuş Ahmed Cevdet Paşa (1823-1895) tarafından dahi sürekli atıfta bulunulmuştur.¹⁷

Başta Osmanlı padişahları ve paşaları olmak üzere ilgili kişiler tarafından şahsi gayretlerle edinilip bazen tercüme edilen eserlerden farklı olarak Batı dillerinden yapılan kurumsal askerî yayın tercümelerine küçük de olsa ilk adımının 1734'te Üsküdar'da açılan Humbarahane ve Hendesehane ile atıldığı ifade edilebilir.¹⁸ Zira Humbaracı Ahmed Paşa'nın (Comte de Bonneval) tavsiyeleriyle askerî ihtiyaçlar için açılan Batı tarzındaki bu okullarla birlikte topçulukla ilgili telif ve tercüme eserler de hemen hemen aynı dönemde yazılmaya başlanmıştır. Buralarda okutulan Batı dillerinden çevrilmiş matematik ve geometri gibi ders kitapları da aslında yine askerî ihtiyaçları karşılamak üzere tercüme edilen kitaplardır.¹⁹ Ancak askerî yenileşme tarihinin bu döneminde, bilgi edinmek ya da üretmekten ziyade Avrupa'dan gelen uzmanlar yoluyla doğrudan uygulamaya yönelik pratik tedbirlere öncelik verilmekteydi. Hâliyle yeni bilginin edinilmesi veya sosyal tabakalara yayılması gibi bir amaç söz konusu değildi.

1773 yılında açılan Deniz Mühendishanesi ve 1795'te açılan Kara Mühendishanesi ile askerî yayın çevirileri bir nebze daha artmaya başlamıştır.²⁰ Bu yıllarda gerek Osmanlı Devleti'ndeki askerî yenileşme ihtiyacı gerekse bahsi geçen askerî eğitim kurumlarının günlük mesleki ihtiyaçları, Batı dillerinden Türkçeye çeviri ihtiyacını iyiden iyiye gün yüzüne çıkartmış, askerî reformların gerekliliği konuşulur olmuştur. Ancak başta bitmek bilmeyen savaşlar ve yeniçeri taassubu olmak üzere devletin içinde bulunduğu şartlar, gereken adımların atılmasına imkân vermemiştir. Üstelik hâlâ bilginin telif ya da tercüme yoluyla edinilmesinden ziyade Avrupa'dan uzman "uygulayıcı" getirterek sorunların giderilebileceği düşünülüyordu.²¹

¹⁴ Gabor Agoston, *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s.155.

¹⁵ İhsanoğlu, *OALT*, Cedvel-8.

¹⁶ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Bilim Mirası*, C.1, YKY Yayınları, İstanbul 2017, s.89.

¹⁷ İhsanoğlu, *OALT*, C.2, s.761.

¹⁸ Cahit Yalçın Bilim, "Osmanlı'da Eğitimin Çağdaşlaşması ve Askerî Okullar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.237-244.

¹⁹ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Modernleşmesinde İlk Adımlar, Teknoloji, Bilim ve Eğitim*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2022, s.60-61; Mustafa Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî Sahada Yenileşme Döneminin Başlangıcı", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, yay. haz. Feza Günergun, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995, s. 209-225.

²⁰ İhsanoğlu, *Osmanlı Modernleşmesinde İlk Adımlar*, s.60.

²¹ III. Selim'in Nizam-ı Cedid öncesinde devlet ricalinden istediği layihalar ve dönemin askerî yayın tercümelere hakkında Ahmed Cevdet Paşa'nın satırları durumu özetler mahiyettedir: "Kaldı ki ol vakit Avrupa'da şuyû' bulan fünûn-ı harbiyye kitâbları henüz lisân-ı Türkî'ye terceme olunmamış olduğundan ta'lîm ve tanzîm-i asker mes'elesinin İstanbulca nazariyyâtı bile ma'lûm değil idi. Ber-minvâl-i sâbık bâ-irâde-i seniyye nizâm-ı devlete dâ'ir lâyiha takdîm iden zevâtın dahi ba'zısı muhârebeye bulunmamış ve bulunanlar dahi asâkir-i mu'allemenin yalnız karşudan harekâtını müşâhede iderek nasıl tertîb ve ne vechile ta'lîm olunur ve zâbita ve nizâmları nedir

XVIII. yüzyılın son yıllarında, III. Selim'in isteğiyle Divan-ı Hümayun tercümanlarından Aleksander İpsilanti (1760-1816) tarafından Fransızcadan Bernard Forest de Belidur'un *Fenn-i Harp* (1207/1792), Vauban'ın *Fenn-i Lağım/Usûl-i Harbiye* (1208/1793) ve *Fenn-i Mubasara* (1209/1794) ismi verilen eserleri Türkçeye çevrilmiştir. Dönem itibariyle Avrupa orduları tarafından kullanılan usulleri ele alan bu kitapların her birinden yaklaşık 300'er adet basılmış; üç kitap, bir takım addedilerek ilgili bazı devlet ricâli ile Ocaklara da dağıtımı yapılmıştı. Tab'hane'nin 1797 yılından 1803 yılına kadar geçen altı senede bu kitaplardan satabildiği ise sadece on takımdan ibaret kalmıştır.²² Osmanlı'nın kuruluşundan XVIII. yüzyılın sonuna kadarki süreçte Arapçalar dahil olmak üzere askerî konularda telif ve tercüme edilen toplam eser sayısı ise E. İhsanoğlu'nun tespitlerine göre hâlâ elli civarındadır ve bunların da çoğu okçuluk ile süvari talimleriyle ilgili kitaplar olup²³ yedi-sekiz adet kadarını Türkçeye tercüme edilenler oluşturuyordu.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Mühendishane başhocalarından Hüseyin Rıfkı Tamanî (ö.1817) ile Başhoca İshak Efendi (ö.1836) dönemlerinde başta bu isimlerin bizzat tercüme ettikleri eserler olmak üzere askerî yayın çevirilerinde artış kaydedilir.²⁴ 1821 yılında devletin genel tercüme işlerini yürütmek üzere kurulan *Bâbüali Tercüme Odası* ve 1837'de Seraskerlik bünyesinde bilhassa Avrupa'daki askerî literatürün çevrilmesi amacıyla açılan *Dâr-ı Şurâ-yı Askerî Tercüme Odası* ise çevirilerin sistemli hâle gelmesinde büyük rol oynamıştır. İlk yıllarda Mühendishane hocalarının aynı zamanda tercüman olarak görev yaptığı bu kurumlar, zamanla kendi mütercimlerini yetiştirmeye başlayacak ve kadroları artacaktır.²⁵ 1842 yılında Bâbüali Tercüme Odası çalışanlarının sayısı 33 iken²⁶ aynı yıl Askerî Tercüme Odası'ndaki çalışan sayısı ise 6 tercüman ile 4 kâtip olmak üzere toplam 10 kişiydi.²⁷ Devletin resmî yazışma ve çeviri ihtiyaçlarının yanı sıra Avrupa ülkelerinin mevzuatı ile öne çıkan yayınlarının Türkçeye çevirileri de bu Odalar tarafından yapılmaktaydı.

İlerleyen yıllarda güçlü bir çeviri geleneğinin oluşacağı dönemin diğer bir kurumu ise 1834'te açılan Mekteb-i Harbiye'dir. İlk mezunlarını 1848 yılında 10, 1849'de ise 12 kişi olarak veren Mekteb-i Harbiye,²⁸ özellikle yüzyılın son çeyreğinden itibaren askerî yayın tercümelelerinin insan kaynağı merkezi hâlini alacaktır. Gerek Harbiye'de görev yapan hocalar gerekse başta Fransızca, Almanca, Rusça gibi diller öğrenerek mezun olan zabitler kıtalarına gittikten sonra da boş durmayarak birçok askerî yayın tercüme edecek ve telif eserler vermeye başlayacaklardır. Aynı zaman dilimi, Osmanlı basın ve kültür hayatının da canlanmaya başladığı yıllar olup bu dönemde yine başta mektepli zabitler olmak üzere askerlikle ilgili çok sayıda gazete ve dergi (*Ceride-i Askeriye*, *Mecmua-i Askeriye* vb.) arka arkaya yayın hayatına başlamıştır. Askerî literatür çevirileri

buralara dâ'ir aslâ tahsîl-i vukûf itmemiş idiler." Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet (Tertib-i Cedîd)* Zeyl ve İlaveleriyle Tam Metin Transkripsiyon, Haz. Sadık Emre Karakuş, Murat Babuçoğlu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Kültür Yayınları, Ankara 2017, s.1575.

²² Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1995, s.181-211.

²³ İhsanoğlu, *Osmanlı Bilim Mirası*, C.1, s.189.

²⁴ İhsanoğlu, *Osmanlı Modernleşmesinde İlk Adımlar*, s.65-67.

²⁵ Ali Akyıldız, "Tercüme Odası", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.40, İstanbul 2011, s.504-506.

²⁶ Sezai Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Babüali Tercüme Odası*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 101.

²⁷ BOA, C.AS., 188 – 8129.

²⁸ Kara Harp Okulu tarihçesi için bkz. <https://kho.msu.edu.tr/hakkinda/tarihce.html> (20 Eylül 2024 tarihinde erişildi.)

ile telif yazıların bir kısmı bu mecralara kayarken toplumun okuryazar kesimiyle ilk defa bu denli yoğun buluşulmuştur.

XX. yüzyılda bilhassa II. Meşrutiyet (1908) sonrasındaki ortam, Osmanlı Devleti açısından süreli yayınlar başta olmak üzere matbuat hayatının ve dahi çeviri/telif askerlik literatürünün zirvede olduğu yıllardır. Kitaplar üzerinden konuyu ele alacak olursak Osmanlılar dönemi boyunca E. İhsanoğlu tarafından tespit edilebilen toplam 3.273 askerî yayınının 1.695'i (%64,9), 1900 ile 1923 yılları arasındaki zaman diliminde kaleme alınmıştır. Yine aynı tarih aralığında (1299-1923) askerlikle ilgili Türkçeye çevrilen eser sayısınının 355 olduğundan bahsedilmişti ki kaynak dilleri itibariyle bu eserlerin 103'ü Almanca, 92'si Fransızca, 29'u İngilizce, 12'si Arapçadan tercüme edilmiştir.²⁹ Bunlar arasında en fazla çeviri eser veren yazarlar ise sırasıyla Ahmet Refik Altınay (13), Mehmed Rüşdi (10), Mehmet Ali Nüzhet Paşa (8), Mehmed Nihad (8) ve Ahmed Muhtar Paşa (6) olarak görünmektedir. Bu isimler, yukarıda değindiğimiz gibi yolu bir şekilde Mekteb-i Harbiye'den geçen asker yazarlardır. Ayrıca mütercimi belirlenemeyen 51 eser bulunmaktadır³⁰ ki bunların büyük bir kısmı Tercüme Odaları ve ilgili askerî kurumlar tarafından hizmet gereği çevrilen yayınlar olmalıdır.

Askerî yenileşme süreçlerinden istenilen başarının elde edilmesinde, askerî tercüme faaliyetlerinin zamanlaması, tercüme edilen eserlerin nitelik ve niceliği gibi hususlar etkilidir. Bu etkiyi daha net ortaya koyabilmek ise askerî tercüme külliyyatını oluşturan yazar ve eser bazlı araştırmaların artmasına bağlıdır. Bu kapsamda, Mekteb-i Harbiye'de yetişerek Rusça dersleri veren ve askerî çeviri literatürüne en az 24 eser kazandıran Mahmut Nazmi Osma (1873-1936), bilinmeyen bir örneği teşkil etmektedir. Zira tercüme ettiği eserlerde ismi sadece “Nazmi” “Mahmud Nazmi” veya “Kaymakam/Binbaşı Nazmi” şeklinde geçtiğinden hiçbir yayında adı dışında herhangi bir bilgiye rastlamak mümkün olmamıştır. Devam eden sayfalarda yer alan biyografisi ise *Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı*nda yer alan Subay Şahsi Dosyasındaki³¹ bilgi ve belgelere göre yazılmıştır.

MAHMUT NAZMİ OSMA* VE ESERLERİ

Nazmi Bey, 1873 yılında Bulgaristan'ın kuzeyinde bulunan Lofça şehrinde doğdu. Babası Lofça Müftüsü Hacı Ömer Efendizadelerden Hafız Abdullah Efendi, annesi Havva Hanım'dır. Aile, 93 Harbi olarak da bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında yüz binlerce Rumeli Türkü gibi doğup büyüdüğü topraklardan ayrılarak Anadolu'ya göç etmek zorunda kaldı. Göç sonrası Nazmi Bey'in ailesi ise Bursa'ya yerleşti. Askerî rüştiye ile askerî idadi eğitimini Bursa'da tamamlayan Nazmi Bey, 1889 yılında İstanbul'a gelerek Mekteb-i Harbiye'deki eğitimine başladı. Askerlik hayatına yön veren, ileride onlarca eser tercüme edeceği Rusçayı Harbiye'de öğrenmiş ve 1892 yılında mülâzım-ı sâni (teğmen) rütbesiyle, piyade sınıfının birincisi olarak mezun olmuştur.

Nazmi Bey, 44 sene devam edeceği askerlik hayatına 1892 yılının Mayıs ayında ilk görev yeri olarak Trablusgarp'ta bulunan 5. Ordu 39. Alay'da başlamıştır. İki sene sonra Beyrut Askerî Rüştiyesi'ne coğrafya ve geometri muallimi olarak atanmış, bu görevi sırasında 1895'te mülâzım-ı

²⁹ İhsanoğlu, *OALT*, s.LXXII.

³⁰ İhsanoğlu, *OALT*, Cedvel-8.

³¹ Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı, Piyade Yarbay Mahmud Nazmi OSMA (308-13) Subay Şahsi Dosyası.

* Nazmi Bey “Osma” soyadını bugün Lofça'da Osam olarak da bilinen *Osma Nehri'*nden almıştır.

evvelliğe (üsteğmen) terfi ederek beş sene bu görevi yürüttükten sonra Ağustos 1898’de atandığı Bursa Askerî İdadisi’nde bir sene matematik dersleri vermiştir.

Eylül 1899’da Harbiye Mektebi’nde Rus Dili dersleri vermeye başlayan Nazmi Bey, aynı zamanda ders nezareti refakatine memur edilmiş ve sekiz sene süren bu görevi devam ettiği 1901 yılında, yüzbaşılığa terfi etmiştir. Harbiye Mektebi’ndeki görevinden sonra ise Erkân-ı Harbiye Mektebi’nde üç sene Rus Dili dersleri vererek, öğrencilerin eğitime katkı sağlamak amacıyla bir Rus Dili Dergisi de yayımlamıştır. Başarılarından dolayı yüzbaşılığı döneminde *Beşinci Rütbeden Mecidi Nişanı* ve *Gümüş İmtiyaz Madalyası* ile taltif edilmiş, 4 Temmuz 1906’da kıdemli yüzbaşılığa yükselerek kolağası rütbesini almıştır.

Nisan 1911’de binbaşılığa terfi ederek Kastamonu’da bulunan Kurre-i Nühas (Küre) Redif Taburu Kumandanlığı’na atanan Nazmi Bey, üç ay sonra İnebolu Redif Taburu Kumandanlığı, ardından Alay Kumandanlığı görevlerini ifâ etmiş, üç ay süren Yıldız Talimğâhı’ndaki görevinden sonra Divan-ı Harbiye Riyaseti’ne tayini çıkmışsa da yeni görevine başlayamadan 8 Ekim 1912’de patlak veren Balkan Harbi sebebiyle Kırcaali Müstahfaz Alay Kumandanlığı’na atanmıştır. 19 Ekim 1912 Cumartesi günü Kırcaali’deki görevine başlamasına müteakip Gümülcine Divan-ı Harbiye’sinde görev almıştır. Bu görevi sırasında, süren muharebeler nedeniyle Ali Yaver Paşa kumandasındaki Kırcaali Kolordusu, Meriç Nehri’ne kadar çekilmek zorunda kalmış ve birlikler nehri geçemeyince 28 Kasım 1912’de Nazmi Bey’in de içinde bulunduğu kolordu esir düşmüştür. Bulgaristan’ın orta kesimlerinde bulunan Eski Zağra’daki Kazanlık Kasabası’nda esaret günleri geçiren Nazmi Bey, nihayete eren Balkan Savaşları ve imzalan Bükreş Antlaşması’ndan sonra 28 Ekim 1913 Salı günü, Kocaeli’nde bulunan Derince Limanı’na gelebilmiştir.

Bulgaristan’daki esaret günlerinin ardından Harbiye Mektebi’ndeki görevine devam eden Nazmi Bey, bir ay sonra Konya’da teşkil eden Divan-ı Harb-i Örfiye memur edilmiş ve iki ay süren vazifesinden sonra Harb-i Umumi Örfiyesi’nde Karargâh-ı Umumi 2. İstihbarat Şubesi’ne tayin edilmiştir. 29 Ekim 1914’te Osmanlı Devleti fiilen Birinci Dünya Savaşı’na girince savaş boyunca 2. Şube’deki görevine devam etmiş ve 15 Ekim 1916’da *Kırmızı Şeritli Harp Madalyası* ile taltif edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı’nın ardından da Rus Masası’ndaki görevine devam eden Nazmi Bey, toplam yedi sene müddetle bu görevini sürdürmüştür.

Mondros Mütarekesi’nin ardından Anadolu işgale uğradığında, pek çok subay gibi Mustafa Kemal Paşa önderliğinde sürdürülen Millî Mücadele’ye katılmak için fırsat kollayan Nazmi Bey, Anadolu’ya geçmek için ilk teşebbüsünü 26 Aralık 1920’de gerçekleştirdi. İstanbul’dan firar ederek Amid Vapuru’yla Anadolu’ya geçerken vapurun İngilizler tarafından durdurulmasıyla bu teşebbüs başarısızlığa uğramışsa da 5 Ocak 1921’de Akdeniz Vapuru’yla İnebolu’ya ulaşmayı başarmış, 28 Ocak 1921 günü de Ankara’ya gelerek Erkân-ı Harbiye-i Umumi 2. Şubesi’nin Matbuat ve Tercüme Kısmında göreve başlamıştır.

Nazmi Bey Ankara’daki görevini sürdürdüğü sırada Şark Cephesi Kumandanlığı’nın talebi üzerine, Ankara’dan hareket ederek İnebolu, Trabzon, Erzurum yoluyla 15 Ağustos 1921’de Sarıkamış’a gelmiş ve Şark Cephesi 5. Tercüme Şubesi Müdürlüğü görevine başlamıştır. 13 Ekim 1921’de imzalanan Kars Antlaşması müzakerelerinde iki ay süreyle görev yapmıştır. 20 Nisan 1922 tarihinde siyasi ve askerî kurye sıfatıyla Tiflis’te bulunan Afgan Sefiri Fahrettin Paşa ile çalışmaya başlamış daha sonra hastalığı sebebiyle Karadeniz Ereğlisi’nde altı ay süreyle tedavi görmüştür.

1 Eylül 1922’de rütbesi kaymakamlığa (yarbay) yükseltilen Nazmi Bey, altı ay süren hava değişiminin ardından 20 Ocak 1923’te İstanbul’a gelmiş ve Askerî Okullar Müfettişliği emrinde göreve başlamıştır. 20 Haziran 1923’te Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti’nin teklifi ve Milli Müdafaa Vekâleti’nin emriyle İstanbul’da kurulan Rusça Sansür Heyeti’nde bir süre görev aldıktan sonra Sansür Müfettişliği’ne vekâlet etmiştir. 1 Ekim 1923’te Sansür Müfettişliği ilga edilince Mekteb-i Harbiye’deki Rus Dili Muallimliği görevine dönmüştür. Daha sonra Mekteb-i Harbiye müfredatından Rusçanın çıkartılması üzerine Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti’nin 2. İstihbarat Dairesi’ne atanmıştır. 1 Ağustos 1926’da yaş haddinden emekli olan Nazmi Bey, Bakanlık onayıyla ihtiyaca binaen vefat ettiği 15 Ocak 1936 tarihine kadar görevine devam etmiştir.³²

Başarılı bir askerlik hayatı ve sonrasında devam ettirdiği tercüme çalışmalarıyla 24 eserini tespit edebildiğimiz Mahmut Nazmi Osma hakkında bugüne kadar herhangi bir biyografik çalışma bulunamamışsa da 1936 Haziranı’nda çıkan *Piyade Mecmuası* adlı derginin 97. sayısında “Hatıralara Hürmet” başlığa altında çevirilerinden bahsetmeden kısa bir özgeçmişi yayımlanmıştır.³³ Mürşide Hanım’la evlenmiş olan Nazmi Bey’in; Hatice Güzide, Ömer Sabri, Sadiye ve Fatma Selma adlarında dört çocuğu vardı. İyi derecede Rusça ve Fransızca bilmekte olup S155 Numaralı *İstiklal Madalyası*’na sahipti.³⁴

ESERLERİ

Mahmut Nazmi Osma’nın tercüme ettiği eserlerde ismi “Nazmi”, “Mahmut Nazmi” veya “Kaymakam/Binbaşı Nazmi” şeklinde geçmekte olup ne tercüme ettiği eserlerde ne de başka bir yayında “Nazmi”nin kim olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bulabildiğimiz tek belge, Mahmut Nazmi Osma’nın Subay Şahsi Dosyasında yer alan kendi el yazısıyla yazdığı 1922 yılı ortalarına ait bir arşiv belgesidir. Bu belgede (EK-2) kısaca özgeçmişini yazan Nazmi Bey, özgeçmişinin sonunda “*taraf-ı âcizânemden tercüme edilerek tab’ ve temsil edilen âsâr ber-vech-i âtûdir*” ifadesinden sonra tercüme ettiği 19 eserin ismini vermektedir. Sonraki yıllarda tercüme ettiği 5 eserini daha kütüphane kataloglarından tespit ettiğimiz Nazmi Bey’in böylece en az 24 tercüme esere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Nazmi Bey’in aşağıda listesi verdiğimiz eserleri arasında, kütüphane kataloglarında adına rastlayamadığımız eserleri de vardır. Künye bilgileri verilmeyenler, bu neviden eserler olup sadece sıralı olarak Nazmi Bey’in yazdığı kadarıyla isim bilgisi verilmekle yetinilmiştir. Bunlar ders kitabı, kurum içi yayınlar ya da tercüman adı yazılmadan basılan eserler olabilir. Ancak Nazmi Bey’in yazdıklarından anlaşılan bu eserlerin hepsinin “tercüme” olduğu ve “basıldığı”dır. Nazmi Bey’in yazdığı sıraya³⁵ göre bu eserler şunlardır:

Coğrafya-yı Umumi

³² Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı, Piyade Yarbay Mahmut Nazmi OSMA (308-13) Subay Şahsi Dosyası.

³³ Bkz. EK-2.

³⁴ Piyade Yarbay Mahmut Nazmi OSMA (308-13) Subay Şahsi Dosyası.

³⁵ Sıralamada, 19. eserden sonrası tarafımızdan yapılmıştır.

Ruşça Efâl-i Kıyasîyye ve Gayr-i Kıyasîyye Mecmuası: Mahmud Nazmi (Çev.), *Ruşça Efâl-i Kıyasîyye ve Gayr-i Kıyasîyye Mecmuası*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1905. (79 sayfa)

Ruşça Nahiv

Dağistan'ın Sevkü'l-ceyş Vazîyet ve Ehemmiyeti: Nazmi (Çev.), *Dağistan Vilayeti*, Matbaa-i Askeriye, Karargâh-i Umûmi İstihbarat Şubesi Neşriyatı, İstanbul 1334. (166+2 sayfa)

Kafkasya ve Türkistan: Nazmi (Çev.), *Kafkasya ve Asya-yı Vusta ve Türkistan Vilâyetleri Buhara ve Hijve Hanlıkları*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1334. (63+2 sayfa)

Azerbaycan: Nazmi (Çev.), *Azerbaycan, Ahvâl-i Coğrafya ve Taksimât-ı Siyasiyyesiyle Usûl-i İdaresi*, Karargâh-i Umûmi İstihbarat Şubesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1334. (37 sayfa)

İran-ı Garbî Yolları: Antoin Poidebard, *İran Yolları Mültekasında Seyahat*, (Çev. Nazmi-Emin), Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye İstihbarât Dairesi, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1334. (138 sayfa)

El Bombaları Ta'rîfnamesi

93 Muharebesine Aid Resmî Raporlar ve Vesaikden

Ardahan Muharebesi ve Kal'anın Sükûtu

Süvarinin "Benli Ahmed" Gece Muharebesi

Zivin Muharebesi

General Tergukasov'un Erivan Müfrezesi Harekâtı: Beyazid ve Velibaba Muharebeleri

"Kars'a Karşı" İlân-ı Harbden Zivin Muharebesine Kadar Rusların İcra Ettikleri Harekât

Yahniler Muharebesi

Kızıltepe Muharebesi

20, 21, 22 ve 23 Eylül Muharebeleri: Büyük Yahniler

Alacadağ Muharebesi: Nazmi (Çev.), *Alacadağ Borluk Muharebeleri*, Şark Cephesi Neşriyatı, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Matbaası, Ankara 1923. (15 sayfa)

Kars'ın Ruslar Tarafından Muhasarası Hücum ve Kal'anın Zabtı: Nazmi (Çev.), Kars'ın Muhasarası, Şark Cephesi Neşriyatı, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Matbaası, Ankara 1923. (60 sayfa)

Cephe Gerisinin Müdafaa ve Muhafazası: Nazmi (Çev.) *Cebhe Gerisinin Müdafaa ve Muhafazası*, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Talim ve Terbiye Dairesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1341.

İranlılar. İran'ın Etnoğrafî Vaziyeti, Akvam ve Kabaili 1917: Nazmi (Çev.), *İranlılar. İran'ın Etnoğrafî Vaziyeti, Akvam ve Kabaili 1917*, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye İstihbarat Şubesi, Askerî Matbaa, İstanbul 1925. (194 sayfa)

Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti: Graf Marsili, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti*, (Çev. M. Kaymakam Nazmi), Büyük Erkânıharbiye Matbaası, Ankara 1934. Osmanlı askerî tarihi için son derece önemli eserlerden olan bu yayının çevirisi Fransızcadan yapılmıştır.³⁶

Sarıkamış Harekâtları: General Nikolski, *Sarıkamış Harekâtları*, (Çev.Emekli Kaymakam Nazmi) Genelkurmay Başkanlığı, Ankara 1935.

General Maslofski'nin Umumi Harpte Kafkas Cephesi Eserinin Tenkidi: Emekli Kaymakam Nazmi (Çev.), *General Maslofski'nin Umumi Harpte Kafkas Cephesi Eserinin Tenkidi*, Genelkurmay Matbaası, Ankara 1935. Metin çevirileri Nazmi Bey'e ait olup "eserin tenkitleri Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Encümenince yapılmıştır."

Nazmi Bey'in tercüme ettiği eserlerin bütünü değerlendirildiğinde bariz bir alan yoğunlaşması görülmektedir. Yoğunlaştığı alanlar daha ziyade son dönem Osmanlı-Rus savaşları ile İran, Azerbaycan, Dağıstan, Kafkasya ve Türkistan gibi civar bölgelerdir. Eserlerin neredeyse tamamı, askerî ihtiyaçlar ile askerî istihbaratın temel bilgi ihtiyacını gidermeye yönelik hazırlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece bir eser (22. sıradaki) Fransızcadan çevrilmiş olup diğerleri Rusçadır. Elbette Nazmi Bey'in bütün çevirilerinin bunlardan ibaret olmadığını da belirtmek gerekir. Görevi gereği birçok belge, talimname, rapor gibi resmi evrak çevirilerinin yanı sıra yayımlanması için hazırlayarak teslim ettiği tek nüsha bir yayının hâlâ resmî kurumların kütüphane ya da arşivlerinden çıkması da mümkündür.

SONUÇ

Bu makalede, Osmanlı Devleti'nin askerî modernleşme sürecinde yabancı dillerden Türkçeye yapılan askerî tercümelerin önemine ve bu tercümelerin reformlar üzerindeki etkisine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Zira Osmanlılar için askerî reformların başarısıyla Türkçeye çevrilen askerî yayınların başarısı eş zamanlı değerlendirildiğinde arada bir ilişki olduğu fark edilmektedir. Bilhassa XVIII. yüzyıl sonlarına kadar bilgi edinmek ya da üretmekten ziyade Avrupa'dan getirilen uzmanlar yoluyla doğrudan uygulamaya yönelik pratik ve gündelik tedbirlere öncelik verildiği barizdir. Bu süreçte, çeviriler yoluyla bilginin toplumsal tabakalara ya da askerî yöneticilere yayılması beklenirken bu sürecin gereği gibi başlamadığı ve geriden gelindiği iddia edilebilir. Zira bugünkü verilere göre Osmanlı dönemi boyunca (1299-1923) Türkçeye çevrilen askerlik literatürü ile ilgili eser sayısının 355 civarında olması, bunların da neredeyse %/85'inin 1850'lerden sonra çevrilmiş olması, sayılar ne kadar değişirse değişsin oran değişmedikçe her halükârda askerî yenileşme süreçlerinin bilgiye mesafeli bir şekilde yürütüldüğünü düşündürmektedir. Ancak bunu daha detaylı ortaya koyabilmek için yeterli araştırmalara sahip olmadığımızı da belirtmek lazımdır. Aradaki ilişkiyi daha iyi anlayabilmek için özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı ile Avrupa arasındaki bilgi farkını,

³⁶ Nazmi Bey'in bu çevirisi ile mukayese ederek eserin İtalyancasından çevrilen bu önemli yayın için bkz. Luigi Ferdinand Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Askerî Vaziyeti - Düşman Gözüyle Osmanlı Ordusu*, Yay. Haz. Güner Doğan, Çev. Volkan Dökmeci, Turkuvaz Kitap, İstanbul 2024.

bilgi transferi yerine Avrupa'dan askerî uzman ya da askerî yardım heyeti transfer etmenin sonuçlarını mukayese edebilmek gerekmektedir.

Bahsedilen araştırmaların hakkıyla yapılabilmesi ise öncelikle arşiv ve kütüphane kaynaklı iyileştirmeler yapılarak bibliyografik eksikliklerin giderilmesine, eser ve kişi bazlı detaylı monografik araştırmaların bir miktar öncelenecek artırılmasına bağlıdır. Buradan ortaya çıkan birikimin üzerine çok dilli, metin mukayeseli yaklaşımların geliştirilerek genel anlatıların ve derlemelerin yapılmasıyla daha anlamlı sonuçlar edinilebilecektir. Bu kapsamda öncelikle; *Ulusal Toplu Katalog* çalışmaları, kurumların telif sorununu aşarak ellerindeki nadir eserleri açık internet sistemlerine yüklemeleri, Devlet Arşivleri Başkanlığı'nın belgelerini internet üzerinden erişime açmaları gibi iyi örneklerin geliştirilerek ilgili entegrasyonların sağlanmasına ihtiyaç vardır. Çünkü sistemli tercüme faaliyetleri örneğinde de görüldüğü üzere bu neviden kapsamlı ve öncelikli işlerin sağlıklı yürütülebilmesi için şahsî gayretler ve kişisel inisiyatifler yerine çalışmaların odak bularak merkezileşmesi, kurumsal bir çatı altında görev ve gelenek kültürünün oluşması çok daha faydalı sonuçlar vermektedir. Bu kapsamlı çalışmaların yapılmasının ardından araştırma sayıları da araştırmaların kalitesi de gözle görülür seviyede artacaktır.

Bu makalede, Osmanlı dönemi askerî yayın tercümelere dair genel bir çerçeve çizmenin yanı sıra, neredeyse hiç tanınmayan ancak alanında kayda değer çeviriler yapmış Yarbey Mahmut Nazmi Osma'nın çevirmenlik faaliyetlerine de odaklanılmıştır. Nazmi Bey, daha ziyade Rusçadan olmak üzere en az 24 tercüme eser kaleme almış; Mekteb-i Harbiye mezunu ve Harbiye'de hocalık yapmış bir piyade subayıdır. Askerî ihtiyaçlar nedeniyle çevirdiği eserleriyle önemli bir alandaki bilgi eksikliğini giderdiği çok açıktır. Ayrıca Mekteb-i Harbiye için özellikle 1870'lerden sonra neredeyse bir gelenek hâlini alan telif-tercüme eser veren mektepli subay profilini yansıtmaması nedeniyle de kayda değerdir. Zira yaklaşık olarak 1880 ile 1910 yılları arasında, Mekteb-i Harbiye'den mezun olan subaylardan yüzlercesi, askerlik literatürüyle ilgili çok kıymetli eserler vererek bir gelenek oluşturmuşlardı. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra iyice unutulmuş bu geleneğin bir temsilcisi olan Yarbey Nazmi Bey, tercüme faaliyetleriyle dönemin askerî bilgi birikiminin Türk ordusuna ve Türkçeye kazandırılmasında önemli bir köprü işlevi görmüştür. Bu neviden katkıların gün yüzüne çıkarılması hem askerî tercüme çalışmalarının hem de modernleşme sürecinin daha kapsamlı analiz edilmesine imkân tanıyacaktır. Bu tür çalışmaların artması, Osmanlı modernleşmesinde tercümenin önemini daha iyi anlamamıza ve dönemin kültürel-etkileşim ağının detaylarını aydınlatmamıza da katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) BOA, C.AS., 188 – 8129.

Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı, Piyade Yarbay Mahmud Nazmi OSMA (308-13) Subay Şahsi Dosyası.

Telif Eserler

(Mahmut Nazmi Osma'ya ait eser künyeleri burada tekrar gösterilmemiştir.)

Adivar, A. Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 4.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.

Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet (Tertib-i Cedîd) Zeyl ve İlaveleriyle Tam Metin Transkripsiyon*, Haz. Sadık Emre Karakuş, Murat Babuçoğlu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Kültür Yayınları, Ankara 2017.

Agoston, Gabor, *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.

Akyıldız, Ali, "Tercüme Odası", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.40, İstanbul 2011, s.504-506.

Balcı, Sezai, *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Babulî Tercüme Odası*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2007.

Beydilli, Kemal, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1995.

Bilim, Cahit Yalçın, "Osmanlı'da Eğitimin Çağdaşlaşması ve Askeri Okullar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.237-244.

Çoşma Muharebesi, Mütercimi Yüzbaşı Mustafa Kemal, Matbaa-i Bahriye, Haziran [1]338 [Temmuz 1912].

Erünsal, İsmail E., *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, Genişletilmiş Güncelleştirilmiş 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2020, s.127-130.

Göçgün, Önder, "Atatürk ve Edebiyat" *Erdem*, C. 3, S.9, 1987, s.563-608.

İhsanoğlu, Ekmeleddin (ed), *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi*, Haz. Ekmeleddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen, M.Serdar Bekar, Gülcan Gündüz, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Merkezi (IRCIA), 2 Cilt, İstanbul 2004.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Osmanlı Bilim Mirası*, C.1, YKY Yayınları, İstanbul 2017.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Osmanlı Modernleşmesinde İlk Adımlar. Teknoloji, Bilim ve Eğitim*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2022.

Kaçar, Mustafa, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri Sahada Yenileşme Döneminin Başlangıcı”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, yay. haz. Feza Günergun, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1995.

Macit, Muhittin, “Tercüme Hareketleri”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.40, İstanbul 2011, s.498-504.

Ülken, Hilmi Ziya, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, Ülken Yayınları, İstanbul 2007.

Yazar, Sadık, “Bakir Bir Araştırma Sahası Olarak Osmanlı Tercüme Geleneği”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 60, Sayı: 1, 2020, s.153-178.

İnternet Kaynakları

MSÜ Kara Harp Okulu/Tarihçe: <https://kho.msu.edu.tr/hakkinda/tarihce.html> (20 Eylül 2024 tarihinde erişildi.)

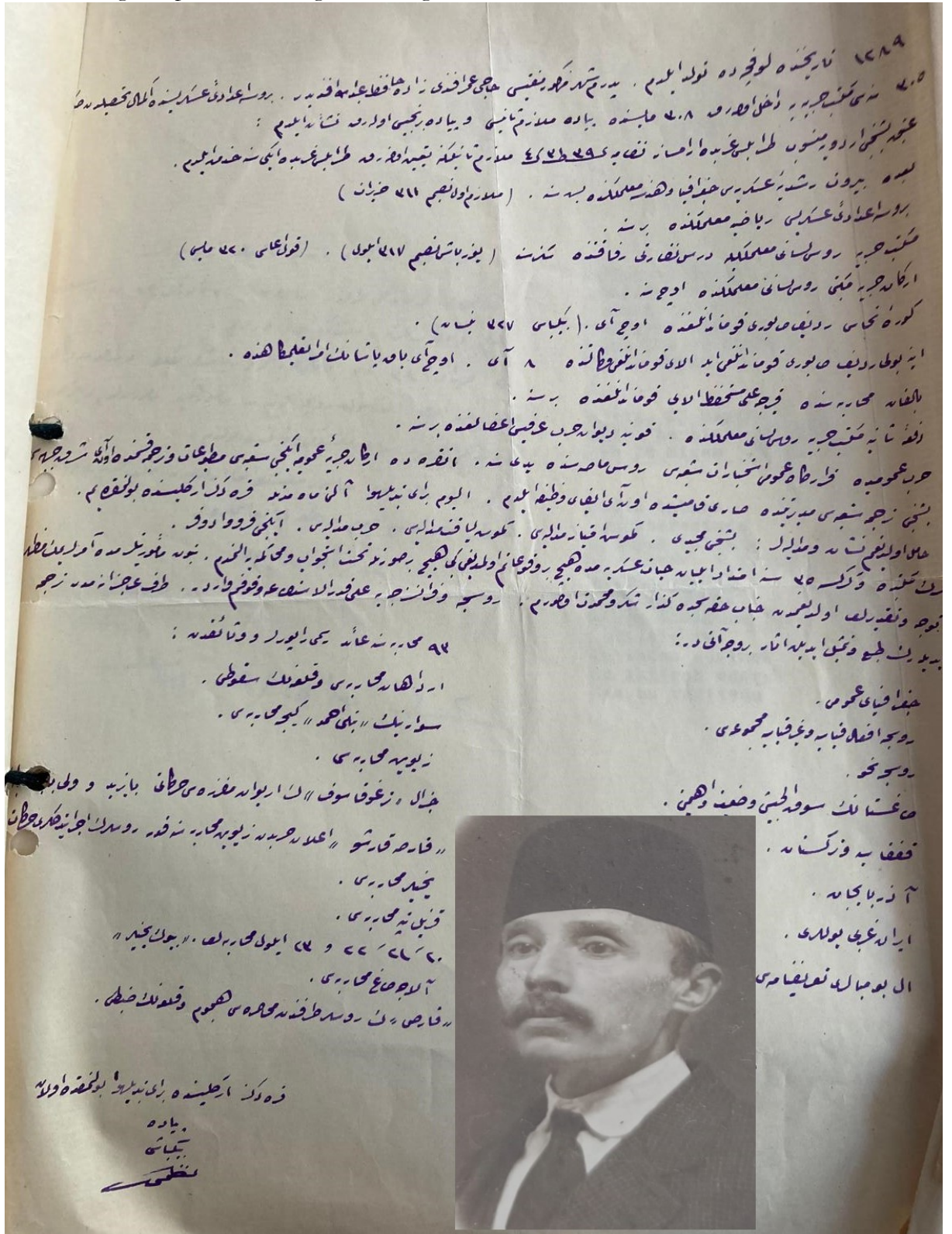
TTK Kütüphanesi:

<https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=533760&materialType=NE&query=Dil+bilim>

(20 Eylül 2024 tarihinde erişildi.)

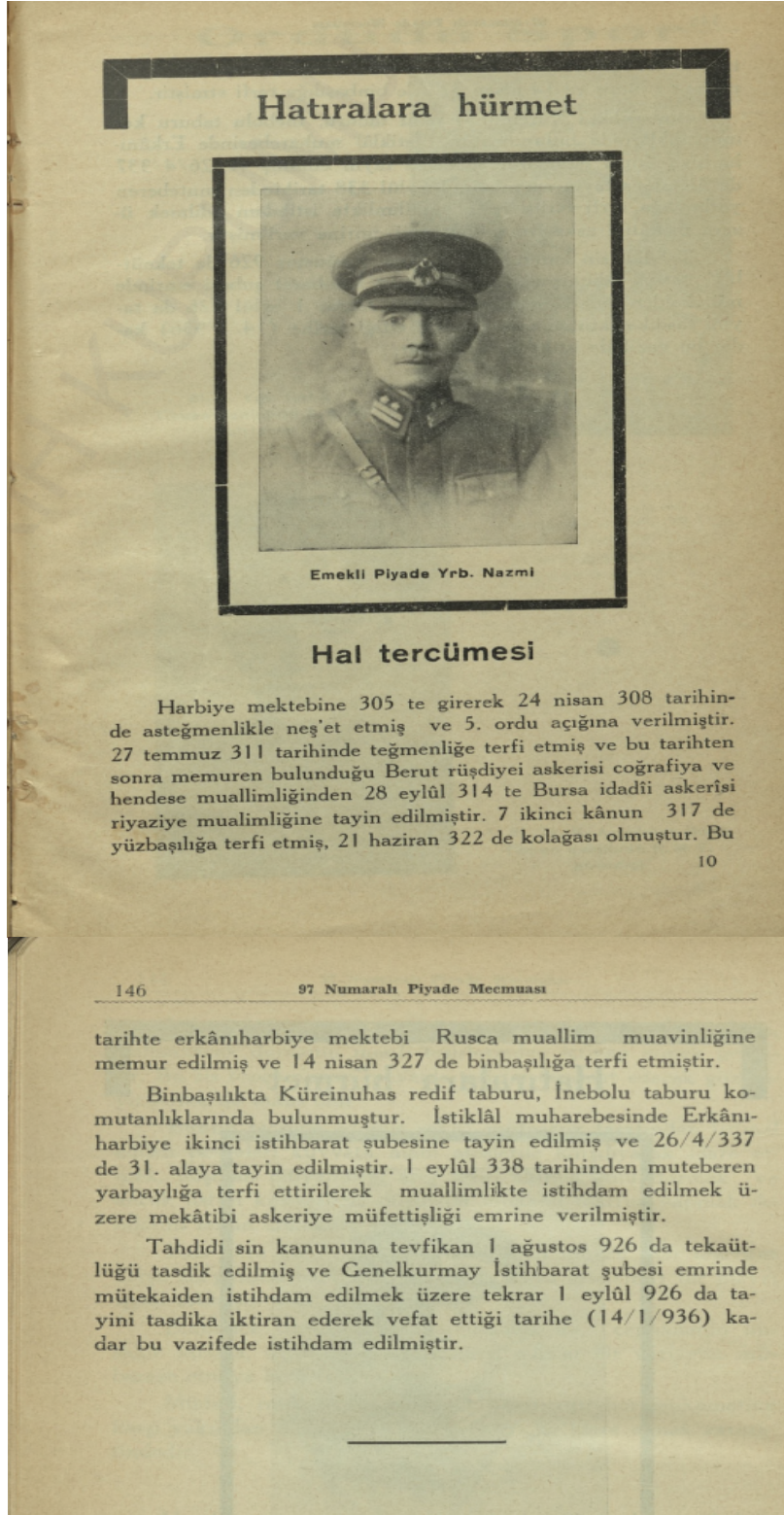
EKLER

EK-1: Mahmut Nazmi Osmâ'nın fotoğrafı, kendi el yazısıyla askerî hizmet safahatı ve tercüme ettiği kitapların listesini gösterir belge.

Kaynak: MSB Arşiv ve Askerî Tarih Daire Başkanlığı, Piyade Yarbay Mahmud Nazmi OSMA (308-13) Subay Şahsi Dosyası.

EK-2: Mahmut Nazmi Osma'nın vefatının ardından *Piyade Mecmuası*'nda Yayınlanan Biyografisi

Kaynak: *Piyade Mecmuası*, (Piyade Müfettişliğince çıkarılır), Sayı:97, Haziran 1936, s.145-146